Wycliffe, John

JOANNIS WICLIF

DE ENTE PRAEDICAMENTALI

FROM THE UNIQUE VIENNA MS.

QUAESTIONES XIII LOGICAE ET PHILOSOPHICAE

FROM THE UNIQUE PRAGUE MS.

FOR THE FIRST TIME EDITED

BY

DR RUDOLF BEER

AMANUENSIS OF THE IMPERIAL AND ROYAL COURT LIBRARY OF VIENNA, CORRESPONDING MEMBER OF THE REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA IN MADRID AND OF THE REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS AT BARCELONA.

LONDON.

PUBLISHED FOR THE WYCLIF SOCIETY BY TRUBNER & C°

57 AND 59 LUDGATE HILL.

1891

JOHNSON REPRINT CORPORATION
NEW YORK AND LONDON

MINERVA, G.m.b.H.
FRANKFURT AM MAIN

First reprinting, 1966

Printed in the United States of America

ERNESTO · EQVITI · A · BIRK

BIBLIOTHECAE · PALATINAE · VINDOBONENSIS

PRAEFECTO · ILLVSTRI

PER · XII · LVSTRA · PVBLICIS · OFFICIIS · DE · PATRIA · BENE · MERITO

ANIMI · GRATISSIMI

PIGNVS · PVSILLVM

S

INTRODUCTION.

The publication of the two philosophical works, *De Ente Praedicamentali* and *Quaestiones XIII,* is the fulfilment of a promise made five years ago by the writer, in his edition of *De Composicione hominis,* to edit some more of Wyclif's philosophical works, and thus to make this great master's system of thought better known. I began these ulterior labours in 1886, by copying the *Quaestiones* for the Wyclif Society; but they were interrupted and unavoidably postponed for some time on account of travels and various other engagements. At length Dr. Furnivall, whose untiring activity in all matters concerning Wyclif is so well known, prevailed upon me to edit the *Questiones XIII;* and as this treatise was not sufficient to make up a volume, another was to be adjoined to it, I chose *De Ente Praedicamentali,* copied the MS. in 1888—1889, and continued preparing the volume for press up to the present time.

I must add a few remarks, necessary for a just appreciation both of the treatises themselves and of the present edition as it stands.

I. De Ente Praedicamentali.

1. Title and place of the work in Wyclif's philosophical writings.

The first question regards the title. The earliest writer, so far as I know, who mentions this work is Michael Denis, in his *Codices Manuscripti theologici Bibliothecae Palatinae Vindobonensis. Vindobonae 1794, Vol. I, part. II, page 1511.* His mention runs thus: *Cod. CCCVI, fol. 190, p. 2. Absque titulo; tractatus De Ente Particulari qui incipit: Suppositis ex superius declaratis et declarandis*[1] *in posterum*

[1] Our edition has *dicendis,* the only right reading of *ddis.*

quod ens communissimum etc. The same title is repeated, nearly in the same words, not only by Shirley (Catalogue, p. 2) but also in the *Tabulae Codicum*, vol. 2, s. n. 4307. In Denis' notice, it may seem strange that *absque titulo* is immediately followed by so precise a description of the heading: *De Ente Particulari.* Yet it does not follow that the heading is of Denis' invention. It is true that we find no title upon fol. 190′, where the work begins; but at the top ff. 193 and 194 we read an abbreviated title as follows: *d' ente p̃ntl͡i.* This accounts for the heading; but the abbreviation has certainly been hitherto misread. We can no more read *p̃ntl͡i* as *particulari*, according to the rules of palaeography, than we can deny that the contents of the work relate to the *praedicamenta.* I have therefore had no hesitation in reading *De Ente Praedicamentali* as the true title of the work.

We see that the marginal notes are not without a certain significance. They have been of use, not only as regards the preceding question, but in determining the right place of the work in Wyclif's philosophical series. At the end of *De Compositione Hominis* (a separate work, as is well known), there follows on f. 158 (in red ink on the top of the page 1):

Incipit t̃ctat9 p'm9 Lib' p'm9 d' ente ı͡gı͡ Ca^{m}p'm

which is the first part of the first book *De Ente* (Shirley, p. 2, N° 8, Book I). The same heading is also on the following pages but divided, so that half is on each page. The following diagram will explain these details yet more clearly:

F. 158′			F. 159
Tractatus p'm9	Lib' p'm9	d' ente ı͡gnı͡	Ca^{m}p'm

and so on until f. 167′, where Tractatus Primus comes to an end, and a note in red ink, evidently by the same hand, says: *Explicit*

tractatus primus de ente in communi; and on the same line: *Incipit tractatus secundus libri de ente primo in communi;* and Shirley's treatise follows (p. 2, N° 8, Book II). Here too we find, on ff. 168 and 169 for instance the appropriate heading:

F. 168'			F. 169
Tctat9 29	liber p'm9	d'ente p'mo 19ni	Ca^{m}p'm

Shirley's statement as to pagination requires correction here, Book I, 1, 2, does not end at f. 167 (as stated p. 3, end), but goes on to f. 177, where we read the closing words of tr. 2: *"indirecte occasio peccandi"*. We must also notice a regrettable omission in Shirley's otherwise valuable catalogue. F. 177' begins with the words *Consequens est purgare:* it is the treatise referred to p. 2, N° 8, Book I, 3; but Shirley does not mention this. The copyist, intending to remove all doubts as to the connection of this treatise with the former ones, has taken care to point it out as before, by a note at the top of the page; and we find on ff. 181', 182,

F. 181'		F. 182
d'ente 19ni Tctat939	lib' p'm9	Ca^{m}3^{m}

in the same hand as all along. This third treatise ends on f. 184 with ihe words *Talia signa oportet,* as given by Shirley.

Leaving f. 184, we come, on f. 185, to the words: *Obiciencium contra dicta de universalibus,* unfortunately without any heading; but there is no doubt whatever that it is identical with Shirley's treatise

(p. 2, N° 8, Book I, 4), although he has read *circa* for *contra.* This treatise ends at f. 190; it is perhaps incomplete, as the *desinit* of the Vienna MS. *(saltem si deus vellet, non superflueret)* is not in agreement with that of Shirley.

Here we come to the critical point of the whole question. *De Ente Praedicamentali* begins on f. 190', and on 193' and 194 we read:

F. 193'	F. 194
d'ente ıʒnı tctatʒ p'mʒ q'ntʒ l·p'ʒ	d'ente pntli Ca^m 2^m

This heading, taken together with the former ones, completely decides the following points:

1. That this treatise is the fifth by order of the different works of which the series begins on f. 158 of Shirley's Cod. 4307.

2. That they are all parts of one great whole: *De Ente in Communi;* i. e. of the first book of the *Summa.*

3. That the treatise on f. 185, though not provided with a separate heading, is obviously the fourth by order.

4. *And that the treatise De Ente Praedicamentali is not, as has been hitherto believed, a distinct work, but an integral part of the book De Ente; that is, the fifth division of the first book; and therefore the treatises numbered 5 and 6 by Shirley (p. 3), viz. De Universalibus and De Tempore, are really the sixth and seventh parts of the work.*

The question follows, how far this view is borne out by the MS. of Trinity Coll. Cambridge, B. 16, 2 which Shirley calls the "MS. of the whole work except the prologue of I. Tract. 6"; whether it merely bears testimony to the text of *De Ente Praedicamentali,* or has more lacunes than those mentioned by Shirley; in a word, whether the fifth treatise is or is not completely wanting.

By the friendly services of Mr. Matthew, my fellow-worker of the Wyclif Society, I have been enabled to ascertain that the MS. is

indeed incomplete; but not so truncated as to leave no indication that the original plan of the copyist was to introduce in that place the present treatise.

Several pages are left blank at the very spot where *De Ente Praedicamentali* should have been, the scribe obviously intending to insert this treatise at some more convenient time. This also accounts for the want of a prologue to the sixth treatise.

Besides this important fact, many intrinsic proofs confirm the truth of our hypothesis. We hardly find in any of Wyclif's hitherto published works so many quotations from himself as in *De Ente Praedicamentali:* they have all been collected in the "Index of quotations".[1] But what gives them so much importance in the present question is the form in which they are put. Wyclif, at the very outset (p. 1, 14), says: *ut probatum est secundo libro, tractatu de ydeis.* A little further (p. 2, 24): *Secunda pars declarabitur in materia de ydeis.* Afterwards (p. 12, 13 and 32): *oportet notare dicta tractatu primo, capitulo 4º . . . . Ideo, sicut dictum est tractatu primo, capitulo primo.* And lastly (p. 118): *sicut est dare primum intellectum et volitum extra deum . . . ut patebit secundo libro.* All these references to a *liber secundus* in which the subject is dealt with more fully, or to a *tractatus primus* in which the point in question has already been discussed, can have no meaning unless we admit that *De Ente Praedicamentali* is part of a whole to which both *tractatus primus* and *liber secundus* belong. This great work is no other than the two voluminous books *De Ente.* Wyclif's multitudinous quotations all agree perfectly well with the divisions of the work as given in the MS. of Trinity Coll. Cambr., B. 16, 12; and we may for brevity's sake, refer the reader to the different places where they occur in the text.

2. Contents of the work.

After the foregoing explanations, we may study the work from the stand-point of its philosophical contents and value. As has been seen, the author considers it as a part of a whole; but the place he

[1] We of course except two sentences from the *Trialogus* and the *De Compositione Hominis*, which are placed in the Index merely for the sake of completeness as they are accompained by no signs of quotation.

assigns it is not accidental; it is the result of a plan well thought out, and in strict harmony with an inflexible arrangement of each separate part. When Wyclif quoted preceding and subsequent developments of his doctrine, he had probably already completed the whole of *De Ente* in his mind. The basis of his system was so firm, so unshakable, that such references as these: "We have discussed the question at length in the first treatise: . . . this will be dealt with in the second book;" far from doing any injury to the work, are of real use, as aiding towards a comprehensive view of the whole. But the consequence is a difficulty that critics ought not to underrate: how can we properly appreciate a work that is not indepedent, and has no value except as connected with what precedes and follows it? And such an appreciation will be possible only when all the contents of the Trinity MS. are published.

As concerns the work in itself, especially the first part, the title *De Ente Praedicamentali* is well chosen. In the first eleven chapters, Wyclif follows pretty closely the plan of the celebrated *Organon*, then a classical work.[1] After having dealt in general with predicamental being in the first chapter, which concludes thus (p. 14) *omnia novem predicamenta accidencium reducuntur ad cathegoriam substanciae ut suum principium,* he imitates Aristotle and gives us a preliminary discussion of the known subjects — the *Aequivoca* and the *Univoca* (cap. 1, Categ.). Afterwards (ch. IV, V.) he treats of the very foundation of all the categories, coinciding with the ideas *ens* or *genus:* these chapters correspond more or less closely to cap. 2, 3, Categ. The sixth chapter deals with *quantity* (cap. 4, Categ.). Chapters 7 and 8 have to do with Relation (cap. 5, Categ.), which is stated to be *naturaliter consequens ad quantitatem et qualitatem.* Quality is not admitted to be a category, as Aristotle affirms (cap. 6, Categ.). Wyclif derives the genus *Action* immediately from that of *Relation* and deals with the idea of movement, which he includes in the former. The last chapter is but the prelude of a question which will be debated throughout several other sections; viz: whether Action and Passion are identical.

[1] It is obvious that we cannot here discuss the controversial question as to whether the Categories, as they now stand, are really the work of Aristotle (see Prantl, Geschichte der Logik im Abendlande, I, p. 90).

Chapter 10 is a very singular one. While continuing the foregoing discussion about the identity or difference of action and passion, he enters upon a quite different subject, which it was at first very difficult for the editor to understand. At the beginning of the chapter (pp. 102—105), Wyclif lays down six points, which the reader will find in the side-notes. But the difficulty of discovering what those six points in debate signify, proceeds from the fact that instead of laying down the arguments *pro* and *contra,* as usual with him, and thus ending the discussion at once, he prolongs it through a considerable part of the work (about thirty pages). Thus we find that he mentions the first point on p. 102 and discusses it on p. 108; the second, on p. 103 and p. 112; the third on p. 104 and p. 118; the fourth on p. 121; the fifth on p. 125; and the sixth, stated on p. 105, appears only at p. 131: so that the questions concerning action and passion are dealt with in the most comprehensive way throughout chapters XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI. This is all the more remarkable, as showing that Wyclif was extremely methodical in his treatment of every part of this work, and that he strictly adheres throughout to the plan laid down: and it is clear that the treatise before us is a mature and deeply meditated production of the illustrious writer.

The discussion of the idea of Action in its highest form, the action of God, particularly in the *concursus Dei ad actum* is also continued in Chapter XVII; and as the Divine *concursus* to every event is an indispensable requisite, it is asked whether bad actions are included in this assertion; for, according to Wyclif, God is the Supreme Genus of all Praedicabilia, so that everything predicable appears as a creature of God. Here the author answers with much truth that the *per se malum* does not exist any more than the *inseparabiliter malum,* because their non-existence is caused by God; and that for the same reason there is nothing evil *volitum et inseparabiliter.* The will and action of Lucifer are here adduced as an instance. His determination to be "like unto God", was good: the fault lay only in the manner of carrying it out (p. 161). This section of the work (which is continued into Chapter XVIII) is one of the most perfect of the whole treatise, and may be called the culmination of the development of Wyclif's doctrines. We may perhaps look upon this as a strange culmination, that sets up God as the First Cause of all Predicaments,

and absolutely denies the genus of *malum per se.* But it bears witness to most profound philosophical and theological thought, valuable chiefly on account of the pleasing light it throws on the humble and pious character of the writer.

We are quite justified in calling this section a culminating point or finishing touch. The next paragraph discusses an altogether different subject-matter; so much so, indeed, that we may reasonably believe that so brusque a transition is the result rather of the very corrupt state in which the MS. has come down to us, than of the author's original plan. It is hardly possible to conceive Wyclif writing: *Consequens est videre quam extense sit loquendum de tempore,* directly after his disquisitions concerning Lucifer and sin. And our suspicions are still further strengthened by the fact that at the end of Ch. XVIII a considerable part of f. 232' is left blank.

The details concerning time-sequences again follow Aristotle's Categories step by step. But here also Wyclif sets out with the *aeternitas dei*, who was, is, and will be *per omnia saecula saeculorum* (p. 180). From this truth our author works out several conclusions intended to give us a right index of Time, of the Successive, and of the Instantaneous. Unfortunately we are not able to go very deep into these details, as the proof that a *Before* and an *Afterwards* exist requires an enormous scaffolding of assumptions (p. 187, 188). Of course we have the evolution of the verb *de praesenti* as thus restricted in its meaning (Ch. XX). At a given instant of time, the *successivum* is absolutely inconceivable, for it is made up *omnibus suis partibus per ordinem sibi succedentibus.* This conception is linked, in a manner that reminds us of Aristotle, with the solution of the question whether condensation (densari) or rarefaction (rarefieri) of time is possible (Ch. XXI); after which the author again takes up the question of *ampliatio verbi de praesenti*, and settles it with a considerable number of quotations from various authors. This chapter is the end of the present, but perhaps not of the original text. It is certain that the treatise, as it stands, is unfinished; of the *tres modi dicendi* which relate to the meaning of the *verbum de praesenti,* only one is dealt with, the first. But we have certainly no reason to ascribe this to the author rather than to the copyist.

3. Authenticity and date.

We have already pointed out that the whole of *De Ente Predicamentali,* as also the various treatises of *De Ente sive summa intellectialium*, are but parts of the same whole, and belong to each other as such. We have noted the quotations which prove it to belong to that whole, and we have alluded to the position of *De Ente Predicamentali* in the MS. 4307. It is therefore quite unnecessary to bring forwards any further proofs concerning the authenticity of this work, or to attempt to demonstrate that both method and style have the true Wycliffian ring throughout; that the circle of writers whose ideas he brings to his aid are exactly adapted to the world of ideas in which he habitually moves; and that the *Doctor Evangelicus* never swerves from the sense of Scripture in the theories which he propounds. Yet we cannot help observing certain important, though less apparent, idiosyncrasies: for instance, a marked liking for examples taken from optics and physics, as on p. 97,[1] and the repetition of certain favourite examples taken from other authors, are to be found here as in the other works of Wyclif (p. 82, 10).

If, however, nothing prevents a satisfactory solution of this problem, we cannot say the same of the other, relative to the date of the work. The question has already been debated by a known authority. Buddensieg[2] speaking of Wyclif's doctrine on annihilation, assigns the year 1362 to its appearance; but he adds a note of interrogation that leaves us in doubt; and the Editor, not hoping for greater certitude, does not venture to fix a limit. There is only one positive and undoubted fact to start from: viz., that in 1360, Wyclif had already prepared most of his logical and philosophical treatises. If therefore we assign a date a few years later to his most voluminous and ripest work in this field of inquiry, we shall probably not be far wrong. There is no trace whatever of political or theological debates; we may therefore infer that when Wyclif wrote *De Ente*, he had not yet entered the arena that was to bring him such great renown.

[1] See Buddensieg, Johann Wiclif und seine Zeit. Gotha 1885, p. 101.
[2] Buddensieg, Ubi supra, p. 180.

There is however a seemingly very weighty objection against this date. We read at the very beginning of the treatise the following words: "Et ex isto patet quod omnes pretericiones et futuriciones, cum sint eterne, independentes ab existencia substancie, non possunt dici accidencia substancie create, et in multo magis negaciones, *ut patet tractatu de Veritate capitulo 4°*". It at first seemed probable to me that Wyclif was referring to his own treatise *De Veritate Sacrae Scripturae;* and I took that for granted, not having the treatise at hand at the time (it belongs to the series of yet unpublished works), and not being able to identify Anselm's book De Veritate, in a quotation of so vague a description. When Wyclif quotes the great Saint of Canterbury, he usually employs more determinate expressions, such as (p. 84, 16): *Unde . . . docet Anselmus in libello suo de Veritate;* or (p. 102, 13). *Et confirmacio istius est Anselmus in De Veritate, capitulo 8°;* or again (p. 172, 21): *Anselmus in De Veritate.* Now, if this quotation really belonged to Wyclif's treatise *De Veritate Sacrae Scripturae,* we should be obliged to ascribe a much later date to the whole of *De Ente,* which would then have been written towards the close of the seventh decade of the fourteenth century.

But such is not the case. I have since had the opportunity of seeing the Vienna MS. *De Veritate Sacrae Scripturae.* A close perusal of the whole of the fourth chapter convinced me that it contained nothing concerning the accidents of the *substancia creata,* or the *negaciones.* On the other hand it seems quite possible that Wyclif alludes not to Ch. 4 but Ch. 2 of Anselm's *De Veritate.* In this place (Migne, Ser. lat. Vol. CLVIII, col. 471) the writer expounds the essence of the Affirmation and the Negation in regard to proposition. We may therefore completely and decidedly set aside the idea of a quotation from Wyclif's treatise, and this objection against the date assigned by us falls to the ground.

4. Critical examination of the text in its present state.

A fact that seldom occurs in the series of Wyclif's writings, is noticeable: the written basis of the edited text consists of only one MS., the Cod. 4307, already described by us in the Introduction to

our edition of *De Compositione Hominis*, and therefore requiring no further detailed description.[1]

This circumstance renders it necessary to make all the more of the text, as it stands in the only existing source, and examine it more thoroughly: but here there is no sufficient foundation for a critical review of the text. As the many corrections (partly copied in the *Adnotatio critica)* obviously show, it was not transcribed as carefully as might have been desired. Mistakes of quite an elementary order are to be met with, which certainly have their source in ignorance alone. The *manus altera* of the corrector was indispensable in many and many a passage. Sometimes whole words are left out, and others are inadvertently repeated. In this edition we have kept to the plan of supplying the omitted words in italics, and of enclosing within brackets those that have been superfluously repeated.

These unintentional omissions lead us to a subject closely allied with them: the more considerable gaps with which the text abounds. We do not allude even to the omission of individual sentences (see pp. 69, 118, 199, &c.) but to the more regrettable fact that we do not edit Wyclif's *De Ente Predicamentali* in the form given to it by the author: it is shortened and mutilated. This occurs not only towards the end of the book (we have already mentioned the circumstance that, of the *tres modi dicendi,* p. 213, only *one* has been transmitted to us) but throughout the treatise; it is many important places, disfigured by considerable gaps. Thus neither the fourth chapter nor its epilogue winds up in the way we are led to expect; and the same observation applies to the appendices of Ch. V,

[1] I cannot here pass over the fact that Prof. Loserth, noticing my edition of *De Compositione Hominis* in *Sybel's Historische Zeitschrift*, has pointed out several mistakes — for the most part clerical errors — in the description of the MS.. If the reader takes into consideration that my Introduction was written in Madrid, and not at all subsequently corrected by me, he will surely view those oversights with indulgence. But if Prof. Loserth thinks that his duty as the reviewer of so arduous a work goes no farther than to note these unimportant *corrigenda*, and to ascribe it only philosophical interest, I must raise a protest against such a proceeding: all the more earnestly, because a man who knows by his own personal experience all the difficulties of an edition of Wyclif, might be expected to review rather less cursorily a work that is the fruit of many years of laborious researches.

which have certainly not come down to us in their first form. It is much more probable to assert, that on the contrary, each of these paragraphs was originally a complete and separate section. On pp. 202 and 203 we meet with wide gaps, of which the series might perhaps be much more numerous, had we any sure test at hand by which to discover them. But our unique MS. is the only witness to the text, and we have to deal with it alone. It will be seen by whoever takes the trouble to study our method of arranging the text, that it is strictly conservative in this sense, that we have carefully avoided tampering with it unless in cases of absolute necessity. In all that concerns the *desideratum* of legibility, we have kept as close as possible to the excellent model given by Dr. Buddensieg; closer indeed than in our first edited work. This may be especially noted in the punctuation (which cannot be too frequent with the rambling construction of Wyclif's sentences) and certain peculiarities of spelling, of which I now recognize the importance. Notwithstanding all this, a certain amount of asperity and want of polish, which I trust will be excused, was unavoidable.

A few words more must be said about the explanatory notes and references, and an observation or two made on a field of work which gives unspeakable trouble to the Editor. To look at the number of quotations verified in the author's writings, which, together with their place, are to be found at the end of the published edition, is to have but the faintest idea of the trial of patience involved in such work. Wyclif, as we have seen, often quotes titles of books without the name of the author, authors without naming their works; the quotations are often wrong or not in agreement with the titles and divisions now given to the works. Of the treatises quoted, many are to be found only in first editions, or in MS. Only the man who has gone through the test can properly understand what it is to read a whole MS. or printed book for the sake of a quotation, in some cases only to say that the work was all in vain and must be gone through once more. Now if we consider that Wyclif, in the *De Ente Praedicamentali* and the *XIII Questiones* makes *almost five hundred* such quotations, we may perhaps see that the editor's patience must have undergone a hard trial, with such endless work and such enormous waste of time — often with so little to show for it. These were the

difficulties that were primarily the cause of the delay in the publishing and printing of the present treatise.

A conscientious verification of the sources from which Wyclif drew, is, it is quite true, not without interest. We at once see that the author prepared himself for none of his yet published works — not even for the Trialogus — with such care and study of other writers as for *De Ente Predicamentali.* Wyclif does not indeed always quote Aristotle or other philosophers immediately; he often does so indirectly through the writings of other celebrated men (see p. 102 note; p. 167 and particularly, p. 135), especially Bradwardine (from whom he often quotes the 'Philosopher'), Anselm and others. But is would not be by any means allowable to conclude that he was not perfectly acquainted with the great masters of thought whose works he thus quotes at second hand. Not only in Scripture and in the Fathers, but also in Scholastic lore, Wyclif is quite at home; he knows all about the old grammarians and mathematicians as well as about the Stagyrite and his Arabian commentators. It is curious to attempt to buckle on the armour of learning which the students and masters of an English University in the second half of the XIVth century had to wear. Writings of which the titles are now scarcely known (much less read), were then in general use as a sort of intellectual *panacea;* other logical and philosophical books, then supremely important, have now fallen into complete oblivion. Plato is known to Wyclif only by Aristotle and Augustine; but he is quite master of all his sources of knowledge, and deals with them as he chooses.[1] But it is not our task to go into these phases of Wyclif's mental activity and thought: it belongs much rather to such as use and study his works. And if we have been able to put into their hands for this purpose an edition which, though not without many imperfections, is yet of real use to them, all the trouble that we have taken will have been amply rewarded.

[1] This may be seen in his original manner of expounding the Bible, his controversy against Aristotle, and in general with all the authors that he quotes, whether patristic or profane. Note especially his treatment of a certain letter of Grosseteste, p. 148, l. 13—15.

II. Quaestiones XIII.

1. Contents and critical estimation of the work.

As a good many of the questions that indispensably require an answer have already been replied to in that part of the Introduction that concerns *De Ente Praedicamentali,* we can here afford to be brief, merely dealing with such points as must almost exclusively be considered as peculiar to these 'thirteen logical and philosophical questions'. The first is the collection of heterogeneous matters under an argumentative form, to which we cannot find a parallel in any other of Wyclif's productions. As the title indicates the subject of each question in almost every case, it were needless to repeat them here in order. Only II, concerning the forms of hypothetical propositions, IX which discusses the different theories of ideation by means of intellect, and XIII upon the sources of cognition can properly be called problems of logic, dealing with the formal laws of right reasoning. In the choice of the other debatable matters, Wyclif seems above all to have consulted variety. I and VIII discuss the creation of the world and the time and conditions of its existence; III, IV and VII have to do with free-will, the happiness of man, and the possession of riches; V and X go into the nature of the First Cause and the *Prima Substantia;* VI enquire whether and how the heavens are composed of matter and form; XI deals with the indivisibility of forms in animated beings; and lastly XII is an exceedingly curious investigation into the nature of comets!

But each of these questions is solved according to the same fixed and invariable plan. First, arguments in favour of one opinion, and then reasons proving the opposite, are adduced: certain general principles are then laid down, from which conclusions and corollaries are drawn, until at length the truth or falsehood of the first proposition appears. It would however be a great mistake to infer from the shortness of each question, taken separately, and this mechanical way of solving them all, that the results of the disquisitions are themselves of but small value. Two or three remarks will suffice to make this clear. As for the question of free-will, v. g. there is no doubt (and this we can most decidedly affirm), that Wyclif follows Anselm very closely (p. 247 and seq.) Rarely has it been stated in so terse and

pregnant a form that the loss of the will is a much greater injury than any temporal loss, that the voluntary abandonment of that will is a far more criminal act than suicide, and that the restitution of free-will to the sinner by the grace of God is a miracle far more stupendous than the raising of the dead. No less important is the discussion on happiness, how far and by what means this desire of man can be appeased and satiated; it is dwelt upon at considerable length (p. 251 and seq.) Wyclif grants that earthly concupiscence may in some cases be satisfied by that which is temporally desirable: but, says he very pointedly, that cannot be *"racione et racionabiliter"*, nor *"plene et totaliter sine errore"*. Only the *"ultimus finis simpliciter"* is able to give true and complete satisfaction to the yearning heart of man: which no temporal good can do. It is extremely remarkable that Wyclif is here thinking, not of the *contemplatio Dei* of Christian faith, but of Aristotle's Metaphysics and of his conception of the *summum bonum infinitum,* to which our author seems to revert.

We cannot but notice a very interesting development that occurs in Wyclif's handling of the seventh question: *Of riches.* Riches, he concludes (p. 267) are useful even for a virtuous man. The possession of riches is allowed, because *indigentia temporalis* exists. But, he continues, what would happen if this *indigentia* no longer obtained? All things would then be possessed in common, *"quia in extrema necessitate status miserie omnia debent esse communia, sicut aer necessarius omnibus debet esse communis"*. It is clear that Wyclif fails by only one step to reach the doctrine of Communism, now so much in vogue, which considers this *extremus status* as already existing in reality. We will not try to find in these words more than they contain: but they unmistakeably bridge over the gap between our author's earlier opinions and those social and political theories which inspired him and were translated into actions at a later period.

Power and energy of language, a keen logical acumen and plenitude of learning give value to this remarkable collection of questions, and make them to rank equally with the other works of the same writer in the same field. If the latter contain profounder doctrine, the XIII *Quaestiones* are excellent contributions to dialectical discussion: the opposition of affirmative and negative theses, the *pro* and *contra* of contradictory arguments, are all made to serve his

purpose, and to draw the desired conclusion together with its consequences. And it is quite in agreement with this point of view that the questions chosen belong to such evidely different subjects of investigation. The author wished to show how useful the dialectical method is in such various matters, and what advantages may be gained by following that plan.

2. Authenticity and Date of the work.

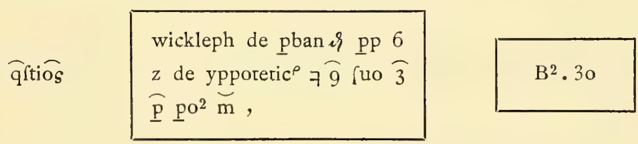
We have but very few external proofs that the Quaestiones XIII are a genuine work of Wyclif. There is neither *inscriptio* nor *subscriptio* naming or even indicating Wyclif as the author. Yet we find it along with other works of Wyclif (see below); and some writing on the cover of the MS. which we shall have occasion to mention more at length, and which was certainly of the same date as the volume itself, seems to refer to the treatise in the words *questiones proposicionum.* But here intrinsic evidence abundantly makes up for the want of extrinsic proof. As already remarked, not only a series of ideas peculiar to Wyclif, but the form, the diction, the dialectical acuteness, make it an easy task to recognize the author of works already known to us. The sources quoted in the work belong to the same general circle of writers, save that they are here slightly enlarged by a few new quotations. And our demonstration may be considered as complete, if we add some details that are seemingly without importance. Take, v. g. the example on p. 295; *"manente eodem serpente, abscisa aliqua parte eius, manet eadem forma substanciali, que prius fuit"* (from Augustine, *De Quantitate Animae,* XXXI, 62, on p. 295); it is repeated, and repeated in the same manner in Wyclif's book *De Compositione Hominis.* We may say the same of his interesting treatment of the theory of ideas, a comparison of the doctrines of Plato and Aristotle which coïncides with a similar passage in the *Trialogus.* Thus each of these treatises are links in a chain, and connected one with another.

There is one passage which is of very great importance in fixing the date of the work. Towards the end of Qu. I, Wyclif examines the signification of the verb *creare*, and gives as an example the transsubstantiation that takes place in the Mass. Now it is well known

what an important part this question plays in the gradual development of Wyclif's theological ideas. In his great work *De Ente,* he has given the doctrine of annihilation a different turn.[1] But in this place there is not to be seen the slightest trace of an opinion which he afterwards expressed with so much conviction. On the contrary, speaking of the priest, Wyclif uses the following unmistakable expressions: *"Pane totaliter et plene cessante existere facit ibi sub specie visibili esse corpus Cristi* &c" (p. 232). We must therefore place the date of the Quaestiones XIII rather earlier, between *De Composicione Hominis* and *De Ente;* and to fix the date yet more accurately, between 1360 and 1362, though nearer the former than the latter.

3. State of the Manuscript.

The XIII quaestiones are unfortunately to be found only in a single MS. It is the *Codex of the University Library at Prague, V, E. 14.* a paper Manuscript of 220 numbered leaves, and several others not numbered 15 × 21·5 centim. Upon the wooden binding outside is the following inscription on two bits of parchment:

which we may read thus: *Questiones — Wikleph de probandis proposicionibus et de yppoteticis et questionibus (?) proposicionum.* The smaller piece of parchment is evidently an old library number. The MS. belongs to the XVth century.

With regard to the contents, we have only to notice that the Quaestiones extend from f. 177 to 202, and may refer the reader for the rest of the MS. to a very interesting publication of Mr. Dziewicki, which is shortly to appear. He is at present making the MS. the object of his most serious study.

The circumstance that caused the greatest difficulty in forming a text, in the case of *De Ente Praedicamentali,* was that we could recur to but one source; but the difficulty is greatly enhanced in

[1] Compare this passage with Buddensieg, Johann Wiclif und seine Zeit, p. 180.

the case of the *XIII Quaestiones*. The copyist, we are almost forced to believe, did his very best towards rendering his writing as illegible as possible. The editor, who has for the last eight years been occupied with XVth Century MSS., of which many were rather illegible, must admit that he never met with so hard a palaeographic problem as the present one. All through the work we continually meet with sentences that must rather be guessed at than read: and I may add with much satisfaction that my esteemed fellow-worker in Wyclif, Mr. Dziewicki, fully endorses my opinion as to the difficulty of deciphering the MS. The principal defect of the scribe is his excessive thoughtlessness, which absolutely required the revision of a corrector: but there are still many regrettable mistakes to be found in the work, which in general can hardly be corrected by the guesses of a modern editor. We may give an extremely characteristic instance, showing how much the MS. has suffered in its successive transcriptions. On p. 261, we read: *"Alia autem est forma extrinseca . . . . . et talis dicitur esse forma exemplaris rei, que non est aliud quam exemplar ad quod respicit opifex, ut ad eius similitudinem formet opus suum sicut* poliges kopyto[1] *respicit sutor, ut secundum ipsam formam soleam dicitur forma solee."* The words, *poliges Kopyto*, though quite incomprehensible, are unmistakably distinct, and I could make nothing of them until I remembered that the same idea was to be found in *De Ente Predicamentali*, p. 148. Robert Grosseteste is the authority cited in both passages (Ep. I; see notes and index), and an inspection of the original shows that *poliges Kopyto* is, a mistake, for *"pes ligneus* ad quem", &c.! There is no need for comment on such corruption of the text, that baffles every conjecture of criticism; but two conclusions may be drawn hence. First that the basis with which we have to deal is very far from certain. Second, that the knowledge of the sources from which Wyclif draws is indispensable for the reconstruction of the text.

With this second treatise, as with the first, the greatest trouble has been taken to verify every reference. They have been collected together in order to assist a comparative study of sources, and the Greek texts have been given in the original; although I was of course

[1] To Mr. Dziewicki I am indebted for the following explanation: 'Kopyto' means in Bohemian the very same as *pes ligneus*; a cobbler's *last*.

well aware that Wyclif understood and studied Aristotle, Euclid and Theodosius only in their Latin translations.

If we consider the wealth of quotations in these *Quaestiones*, we at once perceive the enormous preparation and study requisite for each thesis (cf. the question *on Comets*), and the extent to which the writer was master of his work: in this point of view, the second treatise is by no means inferior to the first.

At the conclusion of our Introduction a very pleasant duty remains to be fulfilled: I beg to thank all those whose kind aid has forwarded the completion of this work. It is already well known how much the Managers of the Wyclif Society have deserved of learning for their publication of these works. Most especially would I thank Mr. F. D. Matthew, who not only took the trouble to translate my side-notes, but very carefully and at a great sacrifice of leisure and repose several times looked through every one of the proof sheets. The result of this aid rendered valuable by Mr. Matthew's ripe experience and erudition, has been a great many corrections, excellent hints and useful explanations, that I have inserted in almost every page of the book. I here beg to offer Mr. Matthew the thanks which are due to him for his labour and self-denial.

The Editor wishes at the same time to name the man to whom this edition is inscribed. The active good will and ever-ready help of *Herr Hofrath Ritter von Birk* have never once failed me in all my studies and labours. For this assistence, both in counsel and by acts, my dedication of this work to him is but a very small token of gratitude; appropriate, however, in so far as I have chosen the occasion when the veteran amongst the librarians of Austria now closes his sixtieth year of administrative service.

In the very numerous problems that have arisen as to the authorities cited by Wyclif and the difficulties in deciphering the MS. I have received much assistance from Herr Custos Dr. Goeldlin von Tiefenau, whose experience and knowledge was of great service to me; I may also thank Mr. Dziewicki, who unfortunately joined the band of Wyclif workers only quite lately. And lastly I wish to acknowledge the kindness of the Directors of Prague University for twice sending me the codex V. E. 14.

Vienna, September 1890.

Dr. R. Beer.

F. 190'

CAPUT PRIMUM.

On predicamental entity. Is any entity predicamental? Examination of this question according to the definition of the conception accident.

Supposito ex superius declaratis et dicendis in posterum, quod ens communissimum possibile equum cum intelligibili: Restat videre, si omne ens sit ens predicamentale, et videtur, quod non, quia omne ens predicamentale est substancia vel accidens; non omne ens est substancia vel accidens, ergo etc.

Minor patet de negacionibus, de pretericionibus, futuricionibus et potenciis cum aliis veritatibus yppoteticarum, que non possunt appropriare alicui predicamento.

Fit oppositum tripliciter: Primo per hoc, quod singulum incomplexorum significat substanciam, qualitatem etc., ut ponit Philosophus in predicamentis etc. Item omne intelligibile est, ut probatum est secundo libro, tractatu de Ydeis, ergo omne intelligibile habet esse necessarium et eternum, et per consequens omnis futuricio vel pretericio est accidens rei, cuius est futuricio vel pretericio, cum presupponit subiectum, cuius est pretericio vel futuricio, et posset sibi deesse. Sic enim dividit autor Sex Principiorum quando in presens, preteritum et futurum. Et de negationibus patet, quod omnis negacio est quidlibet preter suum

14. *Relegamur ad ipsius Wiclifii opus amplissimum* „de Ente sive Summa Intellectualium" *cuius libri alterius partem quintam esse tractatum* de Ideis *voluit Shirley, A Catalogue of the original works of John Wyclif, Oxford, 1865, p. 3.* 20. Autor Sex Principiorum: *est Gilbertus Porretanus, cuius opusculum introductorium legitur in editione:* Aristotelis Stagiritae omnia, quae extant, opera . . . Averrois Cordubensis in ea opera . . Commentaria . . . Venetiis, 1552, *vol. I, ubi fol. 32 (cap. III), cf. haec: Differt enim quando ab eo, quod est ubi: quoniam in quocumque tempus est vel fuit vel erit, in eo quidem, quando est vel fuit vel erit, quod secundum idem tempus dicitur.*

contradictorium positivum, ut non-homo est omne aliud positum ab homine; ideo, quanto positivum contradictorium est striccius, est negacio amplior, et econtra, ut non-hoc est omne aliud ab hoc, et non-ens non potest esse; nec differt quo ad predicacionem, sive negacio ponitur infinite, sive pure negative secundum suum ordinem.

Item ad esse in predicamento sufficit universalitas vel singularitas, sed quidlibet citra Deum est universale vel singulare, ergo quidlibet citra Deum est in genere, et per consequens in predicamento.

Minor patet ex hoc, quod omne tale est communicabile vel incommunicabile, et per consequens universale vel singulare. Non enim videtur racio, quare est dare speciem hominis vel asini, quin per idem est dare speciem unitatis et puncti, et sic de singulis convenientibus; nam esse punctum convenit cuilibet puncto quiditative univoce et specifice, quod sufficit ad esse speciei. Punctus ergo convenit specifice cum puncto, et differt genere ab instanti vel angulo, cum omnis differencia sit generis, speciei vel numeri; cum ergo plus convenit cum puncto, quam instanti, relinquitur, quod una sit conveniencia specifica, et alia generalis; non ergo est racio, quare talia non essent universalia.

Pro declaracione istius materie oportet supponere, quod ens dicatur de omni signabili per complexum, et sic quoddam sit ens actuale vel existencie, quoddam ens potenciale, quod habet esse in causis secundis, que possunt ipsum actualiter producere, et quoddam ens est, quod solum habet esse intelligibile in Deo, ut omne, quod solum Deus potest producere, et non actualiter existit. Prima pars huius supposicionis declarata est primo tractatu. Secunda pars declarabitur in materia de Ydeis.

Transition to the generic conception: The entity by itself cannot be conceived in one instance extended and in another restricted.

Ex ista supposicione patet, quod claudit contradiccionem ens esse una vice communius et alia vice minus commune, cum omne intelligibile, ut sit, necessario sit eternum. Secunda pars inferens primam patet ex hoc, quod si aliquod ens potest intelligi, ipsum intelligitur, et si intelligitur, ipsum est intelligibile, et

1. *Cod.:* positum. 36. communius] *cod.:* 9ĩ9.

34. Primo tractatu: *Cf. notam in fine cap. IV huiusce tractatus.*

sic est; sed assertum est necessarium de quolibet sensibili, ideo et quodlibet existens ex eodem.

Secundo suppono, quod per se genus, de quo nobis solum sermo, significat universale univoce quiditative per se communicatum multis speciebus, sicut econtra species est pars subiectiva universalis contenta sub genere. Patet ista supposicio ex declaratis de Universalibus tractatu primo et quarto. In quolibet enim genere predicamentali est unum suppositum, quod est minimum in composicione, quamvis sit metrum et mensura omnium aliorum, et quotquot sunt ordines, tot genera minorum sunt danda, cum sit status in quolibet processu, natura abhorrente processum in infinitum. In ordine ergo composicionis rei ex suis partibus quiditativis est genus generativum minimum et primum illius ordinis. In ordine vero composicionis quantitative rei ex suis partibus est indivisibile primum, ut punctuale substancie vel punctus aut unitas in genere quantitatis, | F. 191 vel aliquid proporcionale, ut minimum naturale quo ad alia. In ordine vero composicionis qualitative est dare materiam simplicissimam, ut materiam primam, et formam simplicissimam, ut formam corporeitatis quo ad extremum inferius; sed quo ad extremum perfeccione superius est anima hominis prima inter formas sublunares, et corpus hominis primum materiale.

Since every plurality must be reduced to a unity, God is the origin of all predicaments.

Sed cum impossibile sit pluralitatem naturalem esse, nisi reducatur ad unitatem, patet, quod sicut alia omnia predicamenta reducuntur ad genus substantie tanquam primum, sic primum simpliciter illius generis est primum simpliciter cuiuslibet alterius generis, et sic Deus est primum simpliciter cuiuscumque generis, ut patebit respicienti solidius. Ista sententia patet primo Meta-

32. primo] *cod.*: 10.

7, 8. „De Universalibus" *quae conscripsit Wiclif a Shirley l. c. hunc in modum enumerantur: p. 2, operis* „De Ente" *libri prioris pars 4:* „Tractatus purgans errores circa universalia in communi". *p. 3: eiusdem libri pars 5:* „De Universalibus". *p. 4:* „Replicatio de Universalibus". *ibid.:* „De Universalibus"; *ex his libellis quem potissimum Wiclif hoc loco in animo habuerit parum liquet.*
32. *Cf.* Arist. Met. I 2, 10 *(Ed. Paris. II, p. 471, 25 ss.), ὅ τε γὰρ θεὸς δοκεῖ τῶν αἰτίων πᾶσιν εἶναι καὶ ἀρχή τις καὶ τὴν τοιαύτην ἢ μόνος ἢ μάλιστ' ἂν ἔχοι ὁ θεός. Item* Arist. Met. VII, 1, 3 *(Ed. Par. II, p. 558, 12 ss.). Ἔτι ἄλλως τὸ γένος μᾶλλον τῶν εἰδῶν καὶ τὸ καθόλου τῶν καθ' ἕκαστα. Τῷ δὲ καθόλου καὶ τῷ γένει καὶ αἱ ἰδέαι σονάπτουσιν.*

phisice capitulo secundo et 7° metaphisice capitulo primo. Causa autem finalis simpliciter, ut Deus, vendicat sibi in omni genere illud, quod est perfeccionis simpliciter, secundum quod principiat illud genus.

An entity may be assigned to a genus in three ways; by itself, by accident and by reduction to its origin.

Tercio supposito, quod, sicut accipitur predicamentum pro ordine per se predicabilium a genere generalissimo usque ad speciem specialissimam, sive pro illo genere supremo, tripliciter dicitur aliquid esse in genere, scilicet per se, per accidens, et per reduccionem. Per se, scilicet quando ipsum per se est illud genus, ut per se homo est substancia, et per se albedo est qualitas; per accidens, quando unum aggregatum ex rebus diuersorum generum . . . ., ut homo albus, superficies figurata etc. Et per reduccionem, quando ipsum non est illud genus formaliter vel essencialiter, sed eius principium vel effectus. Prima inexistencia respicit predicacionem formalem, secunda essencialem, et tercia causalem.

Ex ista supposicione patet, quod omnis substancia cum quolibet eius principio est in quolibet novem generum accidentis, et per consequens est in illo genere, ut causa in suo causato. Sequitur eciam econtra, quod singulum novem generum accidentis est in qualibet substancia per reduccionem eo, quod quodlibet illorum generum est effectus cuiuscumque substancie, est ergo in illo, ut forma in suo subiecto et res in suo fine, non ut puri debent termini esse in termino, quia certum est, quod nullo modo inexistendi, de quo Philosophus loquitur 4° Phisicorum capitulo primo, est iste terminus homo in isto termino substancia, sed primo signatum eius in primo significato, sicut species in suo genere, vel pars subiectiva in suo toto universali, et omne tale vocatur res illius generis, cum genus sit formaliter illud. Et patet, quod non obest ad sensus equivocos idem esse in diversis generibus, cum forte quidlibet sit in quolibet genere eo, quod natura amat communicacionem et odit impertinencia, cum quidlibet sit cuilibet cathena aurea colligatum.

6. *Cod.:* gn^i^a^mo^f usqz. 8. aliquid] *cod.:* ad. 13. *post* generum *in codice lacuna 12—14 litterarum.*

28. *De* „modo inexistendi" *atque* „terminis in termino" *locutus Wiclif fortasse meminit Aristotelici* Nat. Ausc. IV 1 (3), 8. *(Ed. Paris. II 285, 50 s.) Ἀδύνατον δὲ σῶμα εἶναι τὸν τόπον· ἐν ταὐτῷ γαρ ἂν εἴη δύο σώματα.*

The Categories, their justification in general.

Istis suppositis patet, quod restringendo ens predicamentale ad illud, quod per se est in aliquo decem predicamentorum, sunt quotlibet encia, quorum nullum est formaliter ens predicamentale, ut patet de Deo, unitate et puncto, cum aliis principiis extra genus. Secundo patet idem de quotlibet privacionibus, que, quamvis non sint aliquod 10 generum formaliter, tamen omnia sunt accidencia substancie, cui nata est forma in esse, cuius est privacio. Tercio patet idem de aggregatis per accidens, de multitudinibus et multis similibus, que oportet omnem loquentem ponere, ut patet tam de artificialibus quam naturalibus. Quarto patet idem de pretericionibus, futuricionibus, potenciis et negacionibus, que, quamvis dicerentur accidencia vel posteriora ipsis subiectis secundum esse intelligibile, tamen non possunt dici accidere alicui substancie secundum esse existere. Et idem patet de aggregatis ex veritatibus yppoteticarum, cuiusmodi sunt veritates coniunccionum, disiunccionum etc.

All percepts are subject to the categories, but this does not mean that any entity is one of those ten genera.

Ad primum dicitur, quod non sequitur, hoc incomplexum significat substanciam, quantitatem aut qualitatem etc., ergo suum primarium significatum est aliquod illorum generum. Nam restringendo incomplexa ad cathegoremata, cum sincathegoremata consignificant et nichil per se significant, patet, quod licet incomplexa significant privaciones, multitudines, aggregata per accidens, et talia, que non sunt aliqua istorum 10 generum, verumtamen significant aliquod istorum 10 generum secundarie eo ipso, quod cathegoremata incomplexa, quia omnis privacio vel negacio, pretericio vel futuricio, potencia vel passio est de aliquo istorum 10 generum. Omnis ergo terminus subordinatus actui simplici apprehendendi rem extra animam, significat aliquid F. 191' horum 10. Sed non exinde est color concludendi, quod omne ens sit aliquod horum 10. Non enim sufficit ad veritatem talis proposicionis, quod eadem res significaretur per subiectum et predicatum, sed omnem proposicionem proprie significare veritatem actu entem. Quod si obicitur quemlibet terminum significare substanciam, et sic non oporteret multiplicare 10 terminos, conceditur assumptum, cum omne signum accidentis significat substanciam implicite vel explicite; verumtamen non

13. *Cod.:* po"s^z^ʌnēcoib).

superfluit ponere 10 terminos, cum sint 10 genera capitalia, non subordinata formaliter, quamvis cathegoria substancie sit prima, et ab ea qualibet alia signata, ad quam alie reducantur, ut patet post. Nec est intencionis Aristotelis distinguere terminos secundum suas significaciones, sed manuducere in noticiam 10 generum per hoc, quod omne signum significat aliquod horum 10, que realiter distinguuntur, ut ipse declarat postmodum in processu.

Past and future as accidents.

Ad secundum conceditur, quod omnis pretericio, futuricio et possibilitas vel aliquid signabile de positivo est accidens substancie secundum racionem eius intelligibilem, licet non secundum esse existere, sed ut sic est quodlibet tale posterius ydea, et prius actuali existencia suppositi, et per consequens non est sibi accidens, cum omne accidens sit natura posterius suo subiecto. Nec est inconveniens concedere accidencia talia esse eterna, sicut et proprias passiones subiectorum eternorum. Sicut enim subiecta habent esse intelligibile eternum, sic et eorum accidencia. Sequitur eciam ab inferiori ad suum superius sine impedimento: hec pretericio aut futuricio est accidens isti intelligibili, ergo est accidens. Antecedens patet ex hoc, quod fundatur in illo, et potest adesse et abesse postquam infuit preter subiecti corrupcionem. Nec est repugnancia ad sensus equivocos concedere talia esse accidencia, et alias negare ipsa esse accidencia. Non enim accidunt substancie secundum eius esse existere, cum sint priora, nec pretericio primo adesse et post abesse eo, quod si adest, necessario semper aderit, et si futuricio adest, non est compossibile quod aliquando abfuit; ideo diceret equivocans, quod talia non sunt accidencia, cum genus eorum non potest multociens adesse et abesse preter subiecti corrupcionem, sicut sciencia in Deo est accidens sibi, quamvis possit inesse et possit non inesse.

Threefold meaning of the word accident.

Unde pro noticia intelligendi autores et dicenda posterius notandum est, quod accidens tripliciter accipitur.

31. compossibile] *cod.:* 9po[le].

5. *Meminisse videtur Wiclif ultimae* categoriarum *sententiae*, cap. XII [XV] 10 (*Ed. Par. I 24, 16 ss.*) *Ἴσως δὲ ἂν καὶ ἄλλοι τινὲς φανείησαν τοῦ ἔχειν τρόποι· οἱ δὲ εἰωθότες λέγεσθαι, σχεδὸν ἅπαντες κατηρίθμηνται.*

Primo modo communissime omne, quod a posteriori adiacet vel inest alteri, potest dici sibi accidens, et isto modo omnis propria passio dicitur accidens subiecto, ut patet 5° Metaphysice ultimo, et isto modo divicie dicuntur diviti accidere, et Deo singule creature. Patet ista significacio per beatum Augustinum in Dyalogo ad Felicianum; declarando, quomodo filius est incarnatus, et non pater, sic scribit: „Illud proprium est filio, quod per accidens sue noscitur evenisse persone" et sequitur: „Non enim utrisque commune est, quod ex homine natus est; homo enim accidens speciale est, quod plerumque sine preiudicio communis nature neuter habere docetur in altero." Et eadem sentencia patet 83 questionum, questione 70°, et concordat modus loquendi, quo dicitur bonum accidere possidenti, et indubie tunc sunt accidencia.

I. General; anything which is added to another.

Secundo modo dicitur quecumque forma alteri contingenter inexistens, sive eternaliter, sive ex tempore,

II. Any form which exists contingently in another; i. e. which exists in it, but might be absent.

9. sue] *cod.:* suo.

4. *Cf.* Arist. Met. IV 30, 1 (*In edd. antiquis libri V, cap. 30 et ultimum, ed. Par. II 533, 24 ss.*) *Συμβεβηκὸς λέγεται, ὃ ὑπάρχει μέν τινι καὶ ἀληθὲς εἰπεῖν, οὐ μέντοι οὔτ' ἐξ ἀνάγκης, οὔτ' ἐπὶ τὸ πολύ· οἷον εἴ τις ὀρύττων φυτῷ βόθρον, εὗρε θησαυρόν· τοῦτο τοίνυν συμβεβηκὸς τῷ ὀρύττοντι τὸν βόθρον τὸ εὑρεῖν θησαυρόν. Cf. etiam* Arist. Met. V 4, 2 (*Ed. Paris II, p. 537, 37 ss.*) . . . *τὸ μὲν ὡς συμβεβηκὸς καὶ τὸ ὡς ἀληθὲς ὂν ἀφετέον· τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ μὲν ἀόριστον τοῦ δὲ τῆς διανοίας τι πάθος, καὶ ἀμφότερα περὶ τὸ λοιπὸν γένος τοῦ ὄντος* . . . . 6. *Cf.* Aug. contra Felicianum de Unitate Trinitatis liber cap. IX (*Migne, curs. Patrol. ser. lat. XLII, col. 1164*): *Et propterea totum inter eos simile dicimus, quod pertinet ad communionem naturae: illud proprium, quod per accidens uni (sic) noscitur evenisse personae. Habet ergo nascendo totum filius cum patre, quod pater est; sed non cum filio pater, quidquid specialiter ipse perpessus est. Non utrique (sic) commune est, quod ex homine natus est homo, sed accidens speciale, . . . etc.* 14. *Cf.* Aug. De diversis Quaestionibus LXXXIII, quaest. LXIX (non LXX) 1 (*Migne XL, col. 74*): *Sed quoniam multa etiam secundum proprietatem personae, excepto quod attinet ad susceptionem hominis, de illo ita dicuntur, ut patrem non aliud quam patrem, et filium non aliud quam filium intelligi oporteat, putant haeretici in iis, quae ita dicuntur atque intelliguntur, aequalitatem esse non posse . . . et qu. sequ.* 17. *Cf.* Anselmi De Divinitatis Essentia Monologium cap. 25 (*non* 27) (*Migne Cursus Patrol. CLVIII, c. 178*): *Sicut igitur summa natura accidentibus mutationem efficientibus numquam in sua simplicitate locum tribuit; sic secundum ea, quae nullatenus summae incommutabilitati repugnant, aliquando dici aliquod non respuit, et tamen aliquid eius essentiae, unde ipsa variabilis intelligi possit, non accidit.*

sive possit moveri per forme adquisicionem, sive non esse accidens illi, cui inest, et taliter volucio rerum ad exemplum divinum; et quotlibet talia insunt Deo, ut patet Monologion 27°, et 7° De Trinitate capitulo ultimo.

III. Most strictly; of any inherent form by whose presence or absence the substance is made subject to change (i. e. mobilis).

Sed tercio strictissime et propriissime quelibet forma inherens substancie, per cuius adquisicionem vel deperdicionem est ipsa mobilis, dicitur; et isto modo locuntur philosophi, ut dictum est in fine tractatus primi. Patet ista distinccio Monologion 27°. Sic ergo intelligendo accidens analoyce nichil obest concedere pretericionem et futuricionem esse accidencia rei secundum esse intelligibile. Nam omni ydee, sicut et Deo, qui essencialiter est omnis ydea, contingenter inest fore aut fuisse, et per consequens futuricio et pretericio; ergo est dare talium contingenter inexistencium formaliter aliqua, que possunt vicissim, quociens libuerit, nunc inesse, et alias privative deesse: et illa sunt proprie accidencia. |

Est in secundo gradu dare alia, que possunt inesse F. 192 postquam defuerunt, vel deesse postquam infuerunt, sed repugnant subiectis suis, quod perdant prima aut adquirant secunda, sicut sunt pretericiones et futuriciones, et illa, que possunt dici extense secundo modo accidencia; est ergo dare aliqua, que contingenter insunt; sed subiectum non potest incipere vel desinere informari illis, ut quotlibet Deo inexistencia, cuiusmodi sunt sciencia, ordinancia, volencia etc. respectu rerum producibilium. Accidens ergo contractum ad novem genera accidentalia est forma accidentalis substancie extenta, et sic non contingit alicui, quod Deo inest formaliter, ut sciencie divine, pretericioni, futuricioni vel alicui huiusmodi, quod non presupponit existenciam

19. *Cod.:* post defuerunt. 27. *Cod.:* c^{n}ctū.

4. *Cf.* Aug. De Trinitate, c. XVI (*Migne XLII 922 sq.*). *Si ergo nummus potest nulla sui mutatione toties dici relative, ut neque cum incipit dici, neque cum desinit, aliquid in eius natura vel forma, qua nummus est, mutationis fiat, quanto facilius de illa incommutabili Dei substantia debemus accipere, ut ita dicatur relative aliquid ad creaturam, ut quamvis temporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substancie Dei accidisse aliquid intelligatur, sed illi creature, ad quam dicitur?* 9. *Cf.* Anselmi *ubi supra* (*Migne CLVIII, c 178*)*: Omnium quippe quae accidentia dicuntur, alia non nisi cum aliqua participantis variatione adesse et abesse posse intelliguntur, ut omnes colores; alia omnino nullam vel accidendo vel recedendo mutationem circa id, de quo dicuntur, efficere noscuntur, ut quaedam relationes.*

substancie create, sed solum forme accidentali, que adest et abest substancie preter eius corrupcionem; et isto modo locuntur philosophi de accidente. Unde 5to Methaphisice 13° et 14° dividit Philosophus ens in ens secundum se, ut sunt decem figure vel predicamenta, et ens secundum accidens, cuiusmodi sunt veritates extra genus. Omne enim genus principale est quodammodo per se de intento nature principalissime subiecta, et consequenter 9 accidencia ad ipsam perficiendum positive; ideo in omni genere est per se predicacio, licet non per se existencia, ut patet primo Posteriorum capitulo 4°. Quiditas enim accidentis per se egreditur a sua causa, ut dicit Linconiensis, et sic universalia accidencium dicuntur per se eciam secundum dici et causari, non autem secundum existere, ut substancie.

Privaciones vero et negaciones sunt per accidens intente a natura ideo, cum non sint nature positive, sicut oportet omne genus esse; patet, quod non per se constituunt genus, nec per se continentur in genere;

Present and future do not exclude each other; any instant of time any may be present, future and past.

7. *Cod.:* enim genus genus principale.

3. *Cf.* Aristot. Met. IV [V] 7; 1 et 4 (*Ed. Paris 520, 44 ss.*). *Τὸ ὂν λέγεται τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός, τὸ δὲ καθ' αὑτό· κατὰ συμβεβηκὸς μέν, οἷον τὸν δίκαιον μουσικὸν εἶναί φαμεν, καὶ τὸν ἄνθρωπον μουσικὸν καὶ τὸν μουσικὸν ἄνθρωπον, παραπλησίως λέγοντες ὥσπερ τὸν μουσικὸν οἰκοδομεῖν, ὅτι συμβέβηκε τῷ οἰκοδόμῳ μουσικῷ εἶναι, ἢ τῷ μουσικῷ οἰκοδόμῳ· τὸ γὰρ τόδε εἶναι τόδε σημαίνει τὸ συμβεβηκέναι τῷδε τόδε . . . . . . Καθ' αὑτὰ δὲ εἶναι λέγεται ὅσαπερ σημαίνει τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας· ὁσαχῶς γὰρ λέγεται, τοσαυταχῶς τὸ εἶναι σημαίνει· ἐπεὶ οὖν τῶν κατηγορουμένων τὰ μὲν τί ἐστι σημαίνει, τὰ δὲ ποιόν, τὰ δὲ ποσόν, τὰ δὲ πρός τι, τὰ δὲ ποιεῖν ἢ πάσχειν, τὰ δὲ πού, τὰ δὲ ποτέ, ἑκάστῳ τούτων τὸ εἶναι ταὐτὸ σημαίνει.* 10. *Cf.* Arist. Analyt. post. I 4, 4 (*Ed. Par. I 125, 10 ss.*). *Καθ' αὑτὰ δ' ὅσα ὑπάρχει τε ἐν τῷ τί ἐστιν, οἷον τριγώνῳ γραμμὴ καὶ γραμμῇ στιγμή (ἡ γὰρ οὐσία αὐτῶν ἐκ τούτων ἐστί καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ λέγοντι τί ἐστιν ἐνυπάρχει) καὶ ὅσοις τῶν ἐνυπαρχόντων αὐτοῖς αὐτὰ ἐν τῷ λόγῳ ἐνυπάρχουσι τῷ τί ἐστι δηλοῦντι. Cf. etiam eiusdem capitis sectionem undecimam.* 14. *Cf.* Commentaria Roberti Linconiensis in libros Posteriorum Aristotelis. Cum textu seriatim inserto. Venetiis 1494, Cap. 4 *(f. 4): Dicitur etiam per se esse, quod per subiectum non est; et sic dicitur omnis substancia et sola per se esse; est autem per se alterum de altero et dicitur per se alterum de altero, cum quiditas unius essencialiter et non per accidens a quiditate alterius egreditur. Id autem, cuius quiditas essencialiter et non per accidens a quiditate alterius egreditur, esse suum habet ab eo a quo egreditur sicut a sua causa, vel efficiente, vel materiali, vel formali, vel finali.*

Therefore present and future being independent of the subject are not in themselves accidents. Much less are negatives accidents.

et de quando, preterito, et futuro dicetur, quod non distingwuntur ex opposito, cum omne quando sit presens, preteritum et futurum, racione tamen sunt diverse, ut post dicetur. Et ex isto patet, quod omnes pretericiones et futuriciones, cum sint eterne independentes ab existencia substancie, non possunt dici accidencia substancie create, et in multo magis negaciones, ut patet tractatu de Veritate capitulo 4°. Nulla enim negacio est formaliter positivum, ut me non esse asinum maneret, si per impossibile Deus et omnis affeccio desineret esse. Ideo solet dici consequenter, quod tales termini negativi possunt intelligi simpliciter quasi affirmative pro veritate negacionis, quam primo significant, et nulla talis est pars universitatis create, cum ipsa, sicut omne per se genus sit positivum. Secundo potest intelligi negative, quasi in predicacione secundum essenciam, et sic omne ens est me non esse asinum, et quotlibet talia, cum convertuntur cum transcendente, et refert multum sic accipere, quia negative accipiendo concedendum esset, quod quidlibet aliud ab homine est nullum hominem esse; sed affirmative accipiendo nichil est nullum hominem esse, quia illud non est.

Negations exist only as entities of intellect (encia racionis).

Non ergo sunt negaciones per se in genere, cum sint encia racionis, nullum genus ponencia; patet ergo ex dictis, quod primum et perfectissimum, secundum genus, quod Deus potest adextra producere, est substancia, et per consequens genus; vel substancia est primum omnium generum vel predicamentorum possibilium, et per consequens est omnibus aliis predicamentis metrum. Unde ad considerandum genus oportet primo et principaliter considerare naturam positivam adextra, si univoce, quiditative et per se communicatur multis speciebus, et tunc est genus; ut si requiritur ad hoc, quod tu non sis vel ad aliam huiusmodi negacionem, quod sit natura substancie, que per se sit te non esse, tunc te non esse est simpliciter in genere substancie per se, et si accidens detur, quod requirit substanciam, cui insit formaliter positive, tunc ipsum est in aliquo

28. *Cod.:* vel nª substantia *delevi* nulla.

8. „De veritate sacrae scripturae", *qui tractatus inter libros Summae Theologiae Wiclifianae sexto loco ponitur a Shirley l. c. p.* 7.

genere accidentis, ut accio, passio, locacio, duracio, sessio, dominium et causa per se in genere accidencium sunt forme accidentales positive, presupponentes substanciam, cui formaliter insunt. Numquid credimus, sic esse de privacionibus, que per accidens intenduntur a prima natura et a qualibet alia natura ipsas intendente? Numquid sic est de accidentibus, que insunt principiis substanciarum, que principia non sunt in genere substancie, sed per reduccionem, ut unitas, punctus et cetera huiusmodi? Accidens enim dicitur per se ens propter tria. Primo, quia est natura positiva, per se intenta a Deo. Secundo, quia est formalis denominacio substancie per se entis, a qua habet proporcionale esse, quod est inesse. Et tercio, quia per se dicitur vel subicitur in dato predicamento. Patet enim ex 5° metaphisice 21°, quod numquam dicitur aliquod totum complexum et perfectum, nisi quod erit natum habere naturam essencialem perfectam aut denominacionem accidentalem;
F. 192' et habet omnem talem vel simpliciter, ut Deus, vel in genere, ut homo, vel eius accidens completum. Unde accidens principii substancie, quod non est formaliter substancia, non est pocius per se ens in genere accidentis, quoniam suum subiectum est per se ens in genere substancie, cum ab illo principaliter haberet esse per se, si tale haberet subiectum; ergo puncti, subiecti, informacionis, vel talis accidentis, quod inest principiis substancie, cum ipsum non sit per se substancia, sed tamquam pars incompleta per reduccionem in genere substancie. Patet, quod ipsum non dat suo accidenti per se esse in genere accidentis.

Nam quattuor modis dicitur aliquid per se esse, ut patet primo Posteriorum capitulo quarto et 5° Meta- A thing is said to exist by itself in four ways.

14. Et tercio] *cod.:* z 9 3°.

14. *Cf.* Arist. Metaph. IV [V] 16, 1 (*Ed. Paris. II, 527, 42 ss.*). *Τέλειον λέγεται ἓν μὲν οὗ μὴ ἔστιν ἔξω τι λαβεῖν μηδὲ ἓν μόριον· οἷον χρόνος τέλειος ἑκάστου οὗτος, οὗ μὴ ἔστιν ἔξω λαβεῖν χρόνον τινὰ, ὅς τούτου μέρος ἐστὶ τοῦ χρόνου· καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν καὶ τὸ εὖ, μὴ ἔχον ὑπερβολὴν πρὸς τὸ γένος, οἷον τέλειος ἰατρὸς καὶ τέλειος αὐλητὴς, ὅταν κατὰ τὸ εἶδος τῆς οἰκείας ἀρετῆς μηθὲν ἐλλείπωσιν.* 31. *Cf.* Arist. Analyt. post. I 4, 4 (*Ed. Par. I 125, 10 ss.*). *Alludit enim Wiclif ad locum, quem supra exscripsimus (p. 9, not. ad lin. 10) neque aliud est, quod Metaphisicorum loco hic allato significare voluit atque indicatum est nota praecedente; quapropter 21 numerus male ex hac pag. repetitus.*

phisice capitulo 21°. Primo dicitur per se ens, excludendo causam efficientem, ut solus Deus. Secundo modo, excludendo causam materialem, ut angelus. Tercio modo, excludendo subiectum, cui inhereat, ut quelibet substancia. Et quarto modo habet commune per se esse vel dici de altero, sed per se causatur ab eo; quod contingit dupliciter: vel sic, quod predicatum dicit essenciam subiecti, vel sic, quod subiectum dicit essenciam sue passionis predicate, et non sunt plures modi predicandi per se, qui eciam dicunt in accidentibus modos essendi per se.

Difference between commune and universale.

Pro solucione tercii argumenti oportet notare dicta tractatu primo capitulo 4° de multitudine generis et speciei. Secundo oportet supponere, quod fiat limitacio ad per se et proprie genus ac species; sic enim supponendum est predicamentum denotare per se genus generativum, quia aliter oporteret vagari, ponendo quasi infinita predicamenta tam positiva quam privativa, ut sophiste arguunt. Dicitur enim predicamentum, quod autonomice per se et principalissime predicatur, ut res summe communis in quid predicata, quia adhuc secundum loquentes de predicamentis, que sunt signa, recurrendum est ad res signatas, ne coordinacio signorum sit predicamentum, vel quilibet terminus communis sit universale, quia deficiente signato non habebunt signa talem denominacionem. Tercio supponitur ex dictis, quod predicamentum substancie sit exemplar et mensura cuilibet generi accidentis. Et istis notatis patet ex secunda suppositione, quod minor est falsa, cum non sit dare per se genus puncti, unitatis aut talium, que sunt prima generum. Ideo, sicut dictum est tractatu primo, capitulo primo, non oportet, si aliquid sit commune, quod ipsum sit universale; deficiente enim genere mensurante positivo, oportet, quod deficiat species. Ideo, cum deficiat genus illis principiis, patet, quod non sunt sic species; ad pauca ergo respiciunt, qui ponunt esse per se species propter sui communitatem; non ergo omne commune est universale, nec oportet, quod si sit in genere, quod sit universale vel singulare. Illis enim, que sunt per se in

13, 32. Tractatu primo. *De hoc* „tractatu primo" *cf. notam nostram in fine capitis quarti huius opusculi.*

genere, contingit per se universalitas aut particularitas, et aliis non, quia, si extendatur universale ad omne commune, multis patet quod hec ampliacio est contra regulas logicorum, cum Deus et omne singulare esset tunc formaliter universale, quod si extendatur ad omne commune, multis realiter distinctis conceditur; tunc Deum punctum, et quotlibet talia esse universalia ad hunc sensum; sed sic ampliando oporteret concedere multa esse universalia et singularia, que non sunt per se in predicamento, sed per accidens aut per reduccionem, et habent ens pro suo genere secundum Lincoliensem primo posteriorum capitulo 5°. Aliter enim, ut dicit, non esset metaphisica sciencia vera, nisi haberet ens pro suo subiecto primo continente quidlibet, de quo considerat metaphisicus, et idem patet quarto Metaphisice 2°.

Eligendo autem de multiplicitate generis detecta superius, genus logicum et metaphisicum, quod est natura universalis univoce et quiditative per se communicata multis suppositis, patet, quod deficiente alicui genere, quod sit per se existens aliquo modo predicto, deficit per se existencia in tali genere, et per consequens nulla negacio et privacio, cum non sit natura positiva, est per se in genere, et per idem principia rerum, ut partes qualitative, quantitative minores numero naturali, non sunt per se, sed per reduccionem in genere, ut forma, materia et alia indivisibilia principia; [substanciam] cum ergo non sit dare per se genus puncti vel alterius extra genus, patet, quod non sunt per se in genere. Nam indivisibile est passio, analogice contingens Deo, unitati, angelo, puncto et instanti. Non ergo est indivisibile genus illis, nec per idem aliquid aliud notandum, cum talis analogia excludit racionem generis; ymo, si aliquod tale esset

No negatio or privatio forms a genus per se.

1. universitas] *cod.:* vni'ſ^tas. 27. substanciam *eiciendum.*

11. *Cf.* Commentaria Roberti Lincolniensis in libros Poster. Aristot., cap. 5 (*Ed. Ven. f. 5*): *Sciendum est autem, quod super universale ambiguum erigitur demonstratio; quod patebit ex ipsis verbis Aristotelis inferius; et nisi hoc esset ens, non esset subiectum metaphisice.* 12. Arist. Met. III, 2, 4 (*In edd. ant. IV 2, ed. Par. II 500, 34 ss.*): *Πανταχοῦ δὲ κυρίως τοῦ πρώτου ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἐξ οὗ τὰ ἄλλα ἤρτηται, καὶ δι' ὃ λέγονται. Εἰ οὖν τοῦτ' ἐστὶν ἡ οὐσία, τῶν οὐσιῶν ἂν δέοι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ἔχειν τὸν φιλόσοφον.*

genus, reduceretur ad genus substancie tanquam mensuram, cuius generis foret accidens principium, quod est contra dicta, cum principia substancie non sunt per se in genere; et multo magis principia aliorum non sunt per se in illis generibus communicabile. Igitur et incommunicabile sunt prime differencie entis, et non convertuntur cum universali et singulari, cum Deus sit tam communicabile | quam incommunicabile, et nec F. 193 universale nec singulare secundum naturam divinam. Extendendo autem speciem et genus modo, quo dictum est superius, diceret aliquis, quod punctus est genus ad punctum supracelestem et mathematicum vel naturalem, et ita fingeret de aliis, et ita habet de conveniencia et differencia talium. Sed ista dicta sunt preter consideracionem logicam.

The entire multitude of predicaments can be reduced to God.

Ex istis facile perpenditur, quod tota multitudo predicamentorum reducibilis est ad Deum. Nam omnia novem predicamenta accidencium reducuntur ad cathenam substancie ut suum principium, et totum genus substancie oportet causari a quadam natura extra ipsum, ut patet ex dictis; ergo conclusio.

21. *Post* conclusio *legitur in codice nota bohemica haec:* Boze mily racz pomoczy dokonaty brzo, *cuius sensus est: Deus dilectissime, adiuva me, ut quam celerrime opus perficiam.*

CAPUT SECUNDUM.

Univocatio and aequivocatio of things.

Explanation of the first chapter of Aristotle's categories.

Consequenter restat videre de univocacione et equivocacione rerum in suis racionibus; hoc enim est necessarium ad noticiam predicamentorum, cum solum univoca sunt genera vel species. Ideo signanter premisit Aristoteles sentenciam suam de equivocis abiciendum, de univocis remanentibus persequendum, et de denominativis, que competunt cum genere accidentis. Sunt autem res extra communes univoce et equivoce, quia omne universale univoce competit suis subiectis et per consequens est modo univoco. Et ultra sequitur, quod sit univocum secundum talem modum contradiccionum, namque claudicat aliquid esse bene, moveri velociter, vivere delectabiliter, nisi ipsum secundum tales modos sit bonum, velox et delectans. Omnis enim predicacio concreta accidentis redundat in subiectum, ideo certum est, quod descripcio Aristotelis de equivocis, univocis et denominativis consonat rebus extra, que dicuntur equivoca secundum istas raciones et consequenter nominibus rerum, ut dictum est de universalitate; nam res communes predicantur vel dicuntur principaliter, sicut univoce insunt suis subiectis; ergo sunt principaliter univoce, et, quomodocumque alteratum fuerit, certum est, quod est dare res ad extra, quarum alique equivoce, alique univoce et alique denominative competunt subiectis; et ille supponuntur esse equivoca, univoca et denominativa, et consequenter racione illorum signa dicuntur similitudine equivoca et univoca.

Two kinds of aequivoca.

Ideo solet dici, quod duplex est equivocum, scilicet equivocum equivocans, et equivocum equivocatum.

6. Aristot. Cat. I et 2 (*Ed. Par. I 1, 1*).

Equivocans dicitur, quod sub se equivocantur multa supposita, sive sit res communis analoga, sive signum eius. Equivocum equivocatum est, cui competit equivocans secundum diversam racionem dici cum aliis, ut quelibet res mundi equivocatur sub transcendente cum aliqua alia.

Ex istis patent alique conclusiones. Prima, quod omne equivocum est univocatum et econtra, et per consequens non distingwuntur hec ex opposito, quamvis repugnet idem secundum idem esse respectu eiusdem equivocum et univocum. Prima pars patet ex hoc, quod omne ens equivocatur sub transcendente, et nullum est ens citra Deum, quando univocatur cum aliquo alio; ideo omne univocum univocatum est equivocum equivocatum et econtra. Et secunda pars patet ex hoc, quod racio equivocacionis et univocacionis sunt incompossibiles de eodem primo respectu eiusdem.

Interchange of aequivocum with univocum. All significations (signa) are so far univoca as they are intrinsically significations (signa) all are aequivoca, as they represent entities.

Secundo patet, quod nedum equivoca equivocata sunt univoca univocancia et econtra, sed eadem respectu diversorum sunt univoca univocancia et equivoca equivocancia, cum quibus sit tam univocum, quam equivocum. Prima pars patet ex hoc, quod omnia signa univocantur sub hoc communi "signum", et equivocantur sub hoc communi "ens". Omne eciam equivocum univocatur sub hoc communi "equivocum" et quotlibet aliis communibus, et multa talia univocantur sub se alia, ut patet tam de figuris quam de rebus communibus. Transcendens autem, quod est equivocum equivocans, est omnia illa, et sic commune equivocum est omne equivocum, quod univocatur sub illo, et equivocatur sub se alia. Ymo, si quidlibet significat quidlibet, tunc quidlibet est univocum univocans, et equivocum equivocans, et per consequens tam univocum, quam equivocum. Patet ergo, quod oportet limitare, in quo res univocantur vel equivocantur, quando loquimur de illis, ut substancia et quantitates sunt univoce universalia, sed equivoce encia. Homo et urina univoce quanta, sed equivoce sana, et sic de aliis.

Three different degrees of aequivocatio and univocatio.

Tercio notandum, quod tres sunt gradus equivocacionis et univocacionis, et per consequens equivocum et univocum contingit in eodem analogo suis gradibus

16. *Cod.:* ı̂9po^{les}. 24. *Cod.:* ecia͡ vm^{cu} e'uoca^{2} *et haec ultima vox correcta in* equivocum.

convenire. Quoddam enim est equivocum sine analoga conveniencia equivocatorum in illo equivoco, ut casu-
F. 193[1] aliter vocatur | unus homo propria nominacione Felix, et alius, quia beatus, dicitur felix; nec est aliqua analogia vel commune proprie intencionis conveniens illis, secundum quod uterque dicitur felix, et taliter sepe contingit in nominibus propriis.

Discussion on onomatopœa.

Notandum tamen, quod multa putantur casualiter nominata, ubi tamen est quedam conveniencia inter rem nominatam aut eius proprietatem ac ipsum nomen, ut nomina requirencia apposicionem nisus ad sui prolacionem vel difficultatem dissonam imponuntur ad significandum res vigorosas vel rudes, ut umum, vibrare, labrum, rus etc. Alia autem nomina, imposita ad significandum res contrarie disposicionis, sunt levis prolacionis, ut angwilla, labium, lana, mel etc. Infantes, inhibentes nervos molles flexibiles sonant l pro r; et sic credo, quod numquam fuit nomen primitivum ex mere indifferentia vel casu impositum; sed sicut confricacio barbe, elevacio straminis et ceteri actus vocati casuales fiunt ex quodam intento confuso fantasie, sic omnis imposicio nominis fit ex predeterminatione racionis vel influencia celi limitantis. Celum enim variat lingwas non solum in diversis climatibus, sed in eodem climate infra 30 leucas, et differencius secundum latitudinem climatis, que plus respicit variacionem caumatis et frigoris, quantum ad celum attinet, quam secundum longitudinem climatis, propter minorem difformitatem celestis influencie secundum latitudinem mundi, quam secundum longitudinem. Contingit autem eidem rei secundum diversas proprietates diversa nomina imponi, ut lapis secundum racionem, qua ledit pedem active, nominatur vigorosius, ut masculus, et petra sub racione, qua passive est pede trita, nominatur leviter, ut femella, et tales sunt raciones — si quis cognosceret — in omnibus nominibus primitivis; ista tamen non sunt trahenda in consequenciam, nec disputanda per locum a simili, sicut nec alie ordinaciones hominum vel nature. Nichil tamen est ordinatum, quin, si quis posset per-

1. *Cod.:* fn fbanaga 9'cia. 2, 3. casualiter] *cod.:* calr' = causaliter. 11. *Cod.:* 9ppm, 9 *linea obducta in* a *correctum.* 25. *Cod.:* drnci9; *cod.:* latitudine. 32. *Cod.:* rom actie qm. 33. vigorosius] *cod.:* leviter; 34. leviter] *cod.:* vigorosius.

fecte perspicere pulcritudinem universitatis, que consistit in quadam armonica discrepancia, pateret sibi necessarium esse, ut taliter ordinetur, et iste daret causam diversitatis in argumentis factis per locum a simili; sed quia non est viatorum, distincte cognoscere talem ordinem, ideo damus ex ignorancia causas remotas, in talibus aliqua coniectantes, et plura ignorantes; ut generi vel linee generacionis propter unitatem personarum, varietatem et pluralitatem est nomen monosillabum impositum, in quo sunt sex littere varie conglobate, scilicet „stirps", et ita, ut credo, est quodlibet nomen, pure anglicum primitivum monosillabum; ex tali consideracione prenosticat Abbas Joachim multiplices eventus in mundo futuros, ut patet in tractatu suo de Speciebus Scripturarum.

Such equivocation is only apparent; real contradiction must be in the thing as well as the name.

Redeundo ergo dicitur, quod talis equivocacio, sicut caret unitate rei extra communis, cum sit principaliter in signis, sic caret unitate conceptus realis adequate communis ceteris equivocatis, et per consequens in talibus proposicionibus equivocis non est contradiccio, etsi signa videantur opposita. Contradiccio enim non est nominis tantum, sed rei et nominis; patet ex hoc, quod signa non contradicunt propter se vel suas signancias, sed propter contradiccionis signancias. Oportet ergo ad contradiccionem signorum, quod sensus contradicant.

In secundo gradu equivocatorum sunt analoga, sive secundum esse, sive secundum operacionem vel aliam proprietatem accidentalem, ut ens contingit analoyce substancie et accidenti, cum substancia sit per se ens; et accidens est ens, quia substancie formaliter inheret, et talis analogia est inter Deum et quodcumque causatum, inter ydeam et ydeatum, et breviter inter quodcumque ens intelligibile et actuale causatum extra Deum est

18. sic] *cod.:* sicut. 22. *Cod.:* nois tm̃.

16. Joachimus abbas Floriensis, *circa annum 1130 natus scripta sua, ex quibus* „Concordia veteris et novi testamenti", „Vaticinia de summis Romanis Pontificibus", „Commentarius in Apocalypsim", „Psalterium decem chordarum" *principem obtinent locum, sentenciis mysticis atque mirabilia portenta praesagientibus implevit; hunc potissimum monachum a Wiclifio nominari vel ideo memoratu dignum est, cum Joachimum papae auctoritati sua doctrina admodum detraxisse notum sit. Cf. Engelhardt, „Der Abt Joachim und das ewige Evangelium" in „Kirchengeschichtliche Abhandlungen", p. 3; Baumgarten-Crusius, Lehrbuch der christlichen Dogmengeschichte, I 505.*

talis analogia secundum operacionem proporcionalem: dicitur canis equivoce de stella mordente in effectu, de animali latrali morsivo, et pisce marino morsivo. Nec quelibet substancia taliter morsiva dicitur canis, nec sunt ibi morsus proprie univoci. Et conformiter dicitur cultellus acutus, quia bene scissurus quo ad tactum; sapor, odor, sonus, sensus et eorum subiecta dicuntur acuta, quia sunt proporcionaliter activa; ut homo dicitur acutus corporaliter, si est penetrativus cunei cedendo, et intellectualiter acutus, si est penetrativus veritatum occultarum, raciones earum subtiliter decidendo, et sic
F. 194 est in quotlibet aliis exemplis, | ubi non dubium contingit intelligere sub uno conceptu prime intencionis omnia talia simul, et contingit limitare conceptum prime intencionis ad unum signatorum preter intelleccionem reliqui; et tunc non est contradiccio, etsi voces videntur pretendere repugnanciam, ut contingit contracte intelligere ens, ut dicit actualem existenciam, et sic concedere omne ens existere; et contingit alias amplius intelligere ens, ut nec contrahitur ad prius tempore nec ad esse existere, et sic concedere, quod aliquod ens non existit; et in talibus equivocacionibus laborant tam antiqui, quam moderni, ut antiqui concesserunt hominem esse eternum in sua ydea, in intellectu divino, in sua causa vel in potencia, sicut eternaliter Deus intelligit, wlt et ordinat hominem. Illud patet de Platone, de beato Johanne, de apostolo, de Augustino et aliis sanctis multis ipsos sequentibus. Aristoteles tamen non diceret tale secundum esse intelligibile esse hominem, sed intelleccionem Dei et vitam primam, ut patet 7° Metaphisice, contra ydeas Platonis arguendo. Nec diceret omnem creaturam esse vitam primam eo, quod esse intelligibile cuiuslibet creature est vita prima, nec diceret totam stirpem esse in membris sui principii propter equivocacionem intelligendi; et certum est, quod proficit cognoscere tales equivocaciones pro intellectu autorum habendo, et inutili decertacione vitanda.

6. *Cod.:* q° ta ad tactū.

28. *Cf.* Arist. Met. VI *(in antiquis edd. VII)* 2, 3 *(Ed. Par. II 539). Ἔτι παρὰ τὰ αἰσθητὰ οἱ μὲν οὐκ οἴονται εἶναι οὐθὲν τοιοῦτον, οἱ δὲ πλείω καὶ μᾶλλον ὄντα ἀΐδια, ὥσπερ Πλάτων τά τε εἴδη καὶ τὰ μαθηματικὰ δύο οὐσίας, τρίτην δὲ τὴν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων οὐσίαν* . . . . (6) *Περὶ δὴ τούτων τί λέγεται καλῶς ἢ μὴ καλῶς . . . . σκεπτέον.*

Examples of equivocations arising from neglect of the meaning of words.

Frequenter enim discrepant homines in verbis, quibus non subest dispar sentencia, et frequenter idem autor vel philosophus una vice restringit, et alia vice ampliat analogum, sine reali contradiccione, et ita contingit equivocare in modo concipiendi equivocum primo modo dictum, ut unus intelligit istam: „Omnis canis currit" sub istis conceptibus; „omne corpus, cui imponitur talis terminus „canis" ad significandum, currit", et sibi repugnant ista: „omnis canis currit", et „aliquis canis non currit"; et homines, habentes in anima simul intenciones rerum et intenciones suorum nominum, sunt valde proni ad sic componendum. Alii autem intelligunt solum primis intencionibus, quod omnis stella taliter accidentata currit, vel omnis bestia latralis currit, vel tercio modo. Et sic convenit proporcionari talia, que non contradicunt, et convenit taliter intelligere talia, quod sit vera contradiccio.

Et proporcionaliter dicendum est de distribucione, de sillogisacione et aliis proprietatibus logicis in talibus equivocis. Nam intelligendo solum per intenciones rerum, falsum esset, quod uterque istorum est Johannes, nec pocius sequitur: Si iste est Johannes, et iste est Johannes, quod uterque est Johannes, quam sequitur: Si iste est hoc, quod uterque istorum est hoc, quod non est unus conceptus singularis vel communis dicere extra pure, per quam conciperet quilibet homo, ut Johannes. Contingit tamen intelligere res extra simul intencionibus specierum et nominum, quod talia signa essent vera, ut sic: uterque istorum est homo, cui competit talis nominacio, et ita contingit duos equivocare, unum concedendo, quod plures sunt Johannes, id est homines sic nominati, et tamen non sunt multi Johannes, id est, non sunt multi homines, qui sunt, et ita concedunt solute laborando in equivocis, quando queritur, quare homo est Petrus vel Johannes. Nam unus absolute concipiens datum hominem solum sub racione individuacionis per nomen proprium, concederet, quod omne, quod est causa individuacionis sue, est Johannes, et econtra. Alius autem plus concordanter ad grammaticam intelligeret cum intencione vocis propriam appellacionem, et sic diceret, quod ideo est Johannes, quia est hoc sic

32. *Cod.:* m^{t9} = *multis*. 39, 40. *Cod.:* adg^{ca} dicet intelligeret.

nominatum. Nec sequitur ex isto, quod posset esse Petrus asinus etc., quia tunc posset esse alia res sic vocata.

Sed relinquendo istas contenciones pueris, et faciendo finem de sentencia signorum, satis est dicere, quod signa sunt equivoca secundum tres gradus, et alia signa sunt univoca correspondenter ad univocacionem in rebus extra; et aliqua sunt multiplicata vel synonima, que sub disparibus vocum formis eadam significant, ut ensis et gladius. Sed forte, si quis sciret raciones imposicionis nominum, nulla talia essent pure synonima, ut lapis et petra non sunt omnino synonima, sic nec nomen diffinicionis et nomen diffiniti; generaliter autem omnes forme accidentales sunt denominativa et actualiter denominant, ut concretive inexistunt. Unde omnia nomina connotancia subiectum et sibi accidentaliter inexistens vocantur denominativa, ut quantum, quale, magister, artifex, dominus, et similia connotancia accidens in aliquo. In tercio gradu sunt omnia genera, ut innuit
F. 194' Aristoteles | 7° Phisicorum 31°, ubi dicit genus esse tacenter equivocum, et ponit triplices gradus equivocorum secundum sentenciam hic positam.

Est autem triplex racio, quare genera dicuntur equivoca. Prima, quia habent diversas raciones in suis subordinatis speciebus. Secunda est, quia significant species disparium perfeccionum essencialium eciam secundum speciem. Et tercia, quia est quedam analogia inter genus et suam speciem, cum species presupponit suum genus, sicut accidens presupponit suum subiectum, et quelibet creatura Deum. Ideo dicit Philosophus, quod propter

Three ways in which genera are equivocal: I. According to their different relations to the species contained in them. II. Because they include species which differ as to their

9. *Cod.:* ĩpoꝑ hoñn nõm. 18. *Cod.:* aliquo, aliquo (ĩ obliqi) *ab altera manu.*

19. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VII 4, 11 *(Ed. Paris. II 340, 17). Καὶ σημαίνει ὁ λόγος οὗτος, ὅτι τὸ γένος οὐχ ἕν τι, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο λανθάνει πολλά, εἰσί τε τῶν ὁμωνυμιῶν αἱ μὲν πολὺ ἀπέχουσαι, αἱ δὲ ἔχουσαί τινα ὁμοιότητα, αἱ δ'ἐγγὺς ἢ γένει ἢ ἀναλογίᾳ, διὸ οὐ δοκοῦσιν ὁμονυμίαι εἶναι, οὖσαι. Cf. editionem Venetam* Physicorum VII summae quartae sectiones 30—31, *vol. III, p. 151.* 29. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VII 4, 9 *(Ed. Par. II 339, 47 ss.): Ἔτι δεκτικὸν οὐ τὸ τυχόν ἐστιν, ἀλλ' ἓν ἑνὸς τὸ πρῶτον. Ἀλλ' ἆρα οὐ μόνον δεῖ τὰ συμβλητὰ μὴ ὁμώνυμα εἶναι ἀλλὰ καὶ μὴ ἔχειν διαφοράν, μήτε ὃ μήτ' ἐν ᾧ; λέγω δὲ οἷον χρῶμα ἔχει [διαφοράν ἢ] διαίρεσιν. Τοιγαροῦν οὐ συμβλητὸν κατὰ τοῦτο, οἷον πότερον κεχρωμάτισται μᾶλλον, μὴ κατά τι χρῶμα, ἀλλ' ᾗ χρῶμα, ἀλλὰ κατὰ τὸ λευκόν — et ex* Commentatoris *verbis haec* (*Ed. Veneta* Phys. VII *summae quarta*

appropriate perfections. III. Because of a certain analogy between genus and species.

diversitatem in genere non sufficit unitas generis ad hoc quod aliqua comparentur in illo, ut nichil est magis album quam reliquum est nigrum, eo, quod commune, in quo primo conveniunt, est genus coloris, et multo magis passiones, privativa, et potencia non sunt sic comparabiles ad invicem, ut nichil est magis magnum, quam reliquum est parvum, et sic de similibus, quamvis unum se habeat analoyce in suo genere, sicut reliquum in suo genere; quamvis enim eadem sit racio animalis generalis in homine et in asino, tamen alia est racio animalis specialis in homine, et alia racio animalis specialis in asino. Et utraque istarum racionum est causa, licet non proxima, quare animal dicitur de homine et asino. Nam quia homo est animal racionale, ideo est animal; sed primo, quia substancia animata sensibilis, ideo est animal. Animal ergo secundum diversas raciones convenit suis speciebus, et sic non pure univoce, ut species specialissima.

Secunda causa sic intelligitur: quodlibet genus habens proprias differencias habet unam positivam supereminentem, et aliam defectivam sibi oppositam, et differencia positiva constituit speciem perfectissimam, que mensurat alias species in perfeccione, secundum quod plus elongantur vel appropinquant illi speciei in perfeccione; ut racionale est substancialis qualitas, constituens cum genere speciem hominis, et ut alia species animalis plus similatur speciei hominis, est perfeccior, et, ut plus elongatur, est imperfeccior. Et sic est de speciebus quorumcumque aliorum generum. Non enim est possibile, quod alique due species sint omnino paris perfeccionis essencialiter, quia pereunte gradu et ordine periret constitucio generis, quod oporteret fundari in ordine suarum parcium subiectivarum, sicut oportet continuum fundari in ordine parcium quantitativarum. Ex quo patet, quod genus quadam prioritate nature

9, 10. generalis in — racionalis *ab altera manu in margine codicis suppletum.* 25. *Cod.:* "plus "alis silat[2].

sect 29) . . . et hoc intendebat, cum dixit verbi gratia quoniam in colore etc., id est, quoniam color non coniungitur cum colore secundum quod est color tantum, quoniam color dividitur per differentias attributas colori divisivas; et istae differentiae sunt diversae secundum formas et subiectum; nisi comparatio cadat inter illa duo in eadem specie coloris, quoniam in istis potest esse comparatio et coniunctio, verbi gratia in duobus albis quoniam possibile est dicere alterum esse albius reliquo, aut similiter.

participatur sue speciei in perfecciori, ut natura hominis secundum Philosophum secundo Phisicorum 24° est finis omnium aliarum specierum animalium, mensurans illas, tamquam media ordinata ad finem. Ideo philosophicum est ponere, quod, cum homo sortitus fuerit suam perfeccionem ultimatam, quod tunc cessabit omnes species racionabilium, et salvabitur totum genus animalis perfeccius in homine, quam existentibus multis speciebus. Unde, sicut non perficit regnum, quod sint naves eius aut cetera instrumenta, nisi de quanto necessaria sunt homini navigacio, equitacio et similia, sic non perficitur mundus per hoc, quod sunt bestie, nisi de quanto sunt necessarie homini ad esum, excercicium vel doctrinam, et ita senciendum est de generibus accidencium quorumcumque, ut motus celi est perfectissimus motus simplex; ideo cessante illo cessabunt alii simplices, et manebit eternaliter motus perfectissimus, quo spiritus quiete fertur in Deum.

Tercia causa sic ostenditur. Genus generativum prius naturaliter inest generi medio, quam speciei specialissime, igitur illud genus intermedium prius naturaliter est genus generativum, quam species specialissima est genus generativum, et per consequens genus generativum secundum quandam analogiam dicitur de illis, quia prius de genere intermedio, et mediante illo de specie supposita, ut in exemplo, prius naturaliter est substancia incorporea substancia, quam est homo vel aliqua alia species substancia, quod patet sic: prius naturaliter est substancia incorporea, quam est homo, et quam primo naturaliter est substancia incorporea, tam primo naturaliter est ipsa substancia, ergo prius naturaliter est substancia incor-

1 *Cod.:* speciei in perfecciori ultra hoc quod participatur sue speciei. 11–13. navigacio, equitacio — necessaria homini *ab altera manu in margine cod. suppletum.* 20. *Cod.:* i'e hoi gui.

2. Aristot. Nat. Ausc. II 2, 6 (*Ed. Par. II 263, 31*): *Ἐπεὶ δὲ ποιοῦσιν αἱ τέχναι τὴν ὕλην, αἱ μὲν ἁπλῶς, αἱ δὲ εὐεργόν, καὶ χρώμεθα ὡς ἡμῶν ἕνεκα πάντων ὑπαρχόντων (ἐσμὲν γάρ πως καὶ ἡμεῖς τέλος· διχῶς γὰρ τὸ οὗ ἕνεκα· εἴρηται δὲ ἐν τοῖς περὶ φιλοσοφίας) δύο δὴ αἱ ἄρχουσαι τῆς ὕλης, quae verba* Averroes *hunc in modum commentatur summae secundae cap. III (sectione 24). Et intendebat, quod finis dicitur duobus modis, aut sicut dicimus, quod forma est finis materiae, et illud, ad quod pervenit res, est finis rei: et secundum hoc dicimus, quod homo est finis rerum creatarum propter ipsum.* 19. *Gen. 1, 2.*

porea substancia, quam homo est substancia. Et idem est argumentum de quolibet genere generalissimo respectu sui generis et speciei supposite. Et patet triplex racio analogie generis. Quodsi obicitur, cuiuslibet speciei individuum esse reliquo perfeccius, concluditur conclusio, cum impossibile sit individua contineri sub specie, nisi constituant quendam ordinem constituendi perfeccionem speciei, ut generaliter totum est perfeccius sua parte. Verumtamen iste perfecciones in hoc differunt a perfeccione essenciali specifica, quod quacumque perfeccione eiusdem speciei signata perfecciones finite quo ad nos eiusdem speciei vel equivalerent vel excederent speciem | F. 195
datam; in perfeccionibus autem diversarum specierum nulle nobis finite equivalerent vel excederent perfeccionem speciei superioris, et specialiter in genere substancie, ubi sunt species et differencie perfecte, ut quotlibet elementa non valerent unum mixtum, et quotlibet plante non valerent unum animal, sicut et quotlibet bestie non valerent unum hominem, et sic de ceteris; sed secus est de igne et ceteris omogeniis quibuscumque.

14. cederet *post* ex *ab altera manu in margine codicis suppletum.*

CAPUT TERTIUM.

Genus as a logical conception; the relations of the general to the particular.

Consequenter restat videre, que analogia regulariter impedit racionem generis loyci, et que non. Constat namque ex predictis, quod esse generativum est analogum, et constabit, quod nec ens in sua maxima communitate, nec accidens est genus logicum, cuius potissima causa est analogia. Ideo distingwendo genus ambiguum, de quo Lincolniensis primo posteriorum capitulo 5°, a genere loyco, cuius generativum est quodlibet predicamentum, ut dictum est superius in universali sermone de genere, videndum est, quomodo stabilietur genus loycum.

Proof; this is shown in I. the whole range of generation (omne generativum);

Quod autem analogia non impedit, probatur primo ex hoc, quod omne generativum prius naturaliter inest communior sibi pro priori et natura priori, quam natura posteriori, quia non posset inesse speciei, nisi mediante suo genere, ut patet ex predictis; aliter enim eque immediate foret species specialissima genus generativum, sicut aliquod genus intermedium, quod est contra racionem immediacionis esse. Ideo supponendo illud ex dictis, et capiendo secundum modernos theologos, quod Deus posset producere totum genus substancie corporee sine substancia incorporea, quamvis forte hoc sit impossibile, adhuc patens est ponentibus mixtum non posse esse sine elementis componentibus, quod genus corporum simplicium sit prius naturaliter genere corporum mix-

7. *Cf.* Commentaria Roberti Lincolniensis in libros Post. Arist. 5 (*Ed. Ven. f. 5*): *Si vero subiectum conclusionis sit repertum actualiter in his, in quibus possibile est per naturam suam universaliter, aut ipsum est universale univocum penitus, aut ipsum est universale ambiguum dictum, scilicet de suis inferioribus secundum modos diversos, ut puta secundum prius et posterius vel secundum fortius et debilius; si itaque ipsum sit universale ambiguum, ipsum est innominabile nomine uno univoce.*

torum, et tam necessario causans ipsum, sicut substancia causat accidens. Ergo talis analogia non tollit racionem generis loyci, et evidencior est predicacio de corpore inanimato presupposito ad corpus animatum, et de corpore sensibili presupposito ad corpus intellectivum, et ita de aliis gradibus naturalibus generis ad speciem et speciei ad speciem *specialissimam*.

II. in figures; Item de numeris videtur, quod prius naturaliter sit quantitas discreta, quam continua, et cum ille sunt differencie ex equo dividentes genus quantitatis, sicut faciunt omnes proxime differencie suum genus, videtur, quod non repugnat per se esse in eodem genere cum hoc, quod unum per se causa alterius prius participet eodem genere. Antecedens patet ex hoc, quod non potest esse substancia continua, ut purum corpus, nisi esset quantitas discreta. Sed econtra quantitas discreta posset fundari in substanciis, in divisionibus, sive punctalibus ut . . . . . sive multiplicati, ut angulus, cum hoc, quod non esset quantitas continua; quia, si non est natura corporea, tunc non est quantitas continua, et istam conclusionem diffuse declarat Boecius in principio Arismetice sue, ostendens, quod arismetica racione numeri, qui est subiectum arismetice, est prior, ut iure, quam aliqua alia scientia doctrinalis; nec hoc vertitur in dampnum loquendo de numeris, qui sunt res racionis, ut numerus ydearum vel aliarum veritatum eternarum, sed et loquendo de numeris, quibus substancie constituunt formaliter multitudinem existentem. Videtur eciam patere.

III. in qualities; Item de qualitatibus est conformis racio; nam quelibet qualitas superaddita, cum resultat ex prima, presupponit primam tamquam suum principium, sicut

7. specialissimam *addidi*. 15. *Cod.:* pu corq *verba suspecta*. 18. *post* ut *in cod. lacuna decem fere litterarum*.

22. *Cf.* Boetius de Arithmetica I 1 (*Migne Cursus Patrol. vol. LXIII 1082 A*): *Quae igitur ex his* (*scil. disciplinis*) *prima discenda est, nisi ea, quae principium matrisque quodammodo ad ceteras obtinet portionem? Haec autem est arithmetica. Haec enim cunctis prior est, non modo quod hanc ille huius mundanae molis conditor Deus primam suae habuit raciocinationis exemplar, et ad hanc cuncta constituit, quaecumque fabricatur racione, per numeros assignati ordinis invenere concordiam; sed hoc quoque prior arithmetica vocatur, quod quaecunque natura priora sunt, his sublatis simul posteriora tolluntur. — Inde Wiclifii verba:* aut iure.

accidens presupponit suum subiectum; ergo talis analogia non excludit racionem generis loyci, cum taliter analoga sunt in eodem genere. Et si fingatur Deum de potencia absoluta posse signare qualitates secundas sine primis, eo, quod ideo ingrediuntur earum composicionem: adhuc stat racio de numeris, figuris, de proporcionibus et quotlibet similibus. Deus enim de potencia sua absoluta non potest signare quaternarium, nisi presupponit duos binarios alterius speciei, et sic generaliter species numeri minoris est prius natura, quam species numeri maioris, et conformiter triangulus est prima figura, quam oportet cadere in composicione quadrati, si est, et quadratum in forma pentagoni, et sic in infinitum, non autem econtra, specialiter secundum ponentes composicionem continui ex non quantis; secundum illos enim F. 195' stat triangulum esse *sine* | quadrato et quadratum sine pentagono, et sic de ceteris.

IV. in proportions.

Et de quotlibet proporcionibus est par racio, quia proporcio equabilitatis est prima omnium, a qua omnis inequalitas procedit, et minor proporcio presupponitur ad maiorem, sicut minor substancia ad maiorem, et nedum hoc, sed relacio unius generis intermedii presupponit relacionem alterius generis intermedii, ut omnis relacio fundata in qualitate presupponit relacionem fundatam in quantitate, cum tales relaciones presupponant sua fundamenta, et quantitas sit prius qualitate.

Genus logically considered is a positive idea in which many species share, but there is no *more* or *less* in the participation.

Propter talia videtur michi, quod sufficit ad racionem generis logici, quod sit natura positiva multis speciebus communicata sine participacione sue essencie secundum magis et minus, et illam ultimam differenciam intellexi superius per „univoce communicari". Quamvis autem in qualibet supradictarum racionum includitur altissima difficultas, tamen sufficit hic declarare univocacionem sufficientem et requisitam pro genere, sicut eciam omnes substancie conveniunt in hoc, quod nullum illorum est reliquo magis suum genus, quam quodlibet eiusdem generis, quia nulla essencia vel natura suscipit ad istum sensum magis aut minus. Sed sicut Deus est magis ens, quam substancia, sic substancia est magis ens, quam accidens, et unum tale reliquo magis accidens; non sic autem de supremo genere loyco. Patet illud sic: eo

16. sine *addidi*. 20. *Cod.:* proporcio *bis*. 30. *Cod.;* intellexi priq superius. 34. eciam] *cod.:* enim.

Three difficulties as to the limitation concerning more and less.

ipso, quod aliquod est genus alteri, est ipsum sibi substanciale vel essenciale, et nullum tale potest participari secundum magis et minus; ergo nullum tale genus potest secundum racionum sue essencie participari suis per se inferioribus secundum magis et minus; patet ex racione generis.

I. If a substance admits of more or less, this is not with regard to its essence but to an accident.

Sed contra istud tripliciter. Primo sic. Aliqua substancia est reliqua magis substancia, ut patet de substancia prima, ut in Predicamentis, capitulo de substancia. Ergo stat genus loycum communicari secundum magis et minus. Item qualitas, relacio, accio, passio secundum autores suscipiunt magis et minus; ergo stat cum racione generis logici, quod suscipiat magis et minus. Item precipue tante est quecumque substancia ens, quante est substancia; sed aliqua substancia est reliqua magis ens, ergo aliqua substancia est reliqua magis substancia.

Ad primum dicitur, quod substancia, sicut et quodlibet aliud genus, habet preter racionem sibi essencialem, passionem vel proprietatem sibi accidentalem, et secundum illam potest suscipere magis aut minus; non autem secundum essencialem racionem, ut racio posterior substancia et quasi passio sibi inseparabiliter accidentaliter est per se subici accidentali absoluto, ut patet post, et secundum hoc sicut secundum subieccionem predicacionis est prima substancia maxime substancia, ut dicit Philosophus, id est magis substat accidenti vel predicacioni.

II. Quality may be more or less manifest, but in its essence it remains the same.

Et per hoc patet ad secundum. Nam qualitas quo ad intensionem et remissionem, que est eius passio, suscipit magis et minus, cum una sit magis longa vel lata; sed nullum istorum generum suscipit quo ad racionem eius essencialem magis aut minus.

III. 'Ens' may used for genus or for its species.

Ad tercium dicitur, quod iste terminus „ens" potest supponere simpliciter pro genere vel eius specie, et sic est proposicio vera. Si autem analoyce supponat, tunc false implicatur equalitas inter racionem generis et racionem transcendentis, que non potest esse, cum non potest esse equalitas vel propria comparacio inter unam

38. *Cod.:* compacio.

8. *Cf.* Aristot. Cat. III 7 (*Ed. Par. I 3, 34 ss.*). *῎Ετι αἱ πρῶται οὐσίαι, διὰ τὸ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὑποκεῖσθαι, καὶ πάντα τὰ ἄλλα κατὰ τούτων κατηγορεῖσθαι, ἢ ἐν αὐταῖς εἶναι, διὰ τοῦτο μάλιστα οὐσίαι λέγονται·* 26. Arist. Cat. III 7. *Cf. notam praecedentem.*

speciem et aliam eiusdem generis. Et ex isto patet, quod non sequitur: Substancia incorporea est prius natura substancia, quam homo est substancia, ergo substancia incorporea est magis substancia, quam homo est substancia. Prioritatem enim nature, sicut et essencialis maioritas perfeccionis dicit maioritatem entitatis sic, quod proporcionaliter ut aliquid est reliquo perfeccius est ipsum magis ens, ita, quod summe ens est Deus, et gradatim alia, ut sunt ipso plus aut minus participancia — Deus enim, ut copiosius vel minus copiose communicat bonitatem suam creaturis, quibus illabitur, facit eas proporcionabiliter magis et minus entes. Ipse enim est metrum aliis, ut sint, et ut tante sint.

There can be no comparison properly speaking (propria comparacio) between one species and another within the same genus; therefore none between corporal substance (man) and incorporal substance (God).

Videtur tamen quoddam loycis calumpniabile, quod res, ut sunt Deo propriores in essenciali perfeccione, sunt magis entes, et, ut sunt distanciores, sunt minus entes. Nam quelibet creatura creatur infinitum distare a Deo quo ad perfeccionem essencialem, cum Deus sit qualibet creatura infinitum perfeccior; tante enim Deus distat a qualibet creatura in perfeccione essenciali, quante distaret, si infinitum magna latitudo perfeccionis F. 196 essencialiter esset intercise † | creatura, sed tunc infinitum distaret; ergo modo, ut dicit Augustinus . . . .

Doubt; whether a thing is more a being (magis ens) the nearer it is in essential perfection to God.

Nec proxima res Deo distaret ab eo in perfeccione essenciali, sed eadem res numero posset nunc plus et nunc minus distare a Deo per creacionem aut annichilacionem, et per idem nunc posset esse maior proporcio perfeccionis Dei ad perfeccionem creature, et nunc minor, sicut de proporcione distancie situalis.

14. *Cod.:* q'da͡an quibusdam? 22. *locus corruptus; fortasse* inter se et creaturam *legendum.* 23. *post* Augustinus *in cod. lacuna sex fere litterarum.*

CAPUT QUARTUM.

Neither being nor accident in its widest sense is a genus logically.

Ex istis facile est videre, quod nec ens, nec accidens in sua maxima communitate sit genus loycum, quamvis utrumque illorum sit genus ambiguum.

Being is not a genus:

De ente ponuntur communiter triplices raciones.

I. Because it does not express a quiddity.

Prima ad hoc, quod sit genus loycum, oporteret quod diceret quiditatem sui subiecti; sed non sic facit ens in sua maxima communitate respectu alicuius, ideo nulli est, ut sic, genus loycum; maior patet ex descripcione generis, quam ponit Porphirius capitulo 2° et Aristoteles Topicorum; et concordantur omnes philosophi, quod genus predicatur in quid; aliter enim non esset pars quiditativa sue speciei; et minor patet ex eo, quod de nullo scitur per hoc, quod est ens, nisi questio „si est" de eodem, et cum illa distingwitur generaliter a questione „quid est" de omni habente quiditatem sui subiecti, quia tunc per hoc, quod est ens, innotesceret quid aliud esset, ab alio diffiniendo, quod est impossibile, cum omne singulare convenit in esse cum quolibet.

II. Any genus must be differentiated;

Secunda racio sumitur ex eadem radice. Nam omne genus natum est habere duas differencias sue divisionis et speciei constitutivas, sed sic non potest ens habere

9. *Cod.:* porg. 15. *Cod.:* deod'. 21. *Cod.:* sui.

10. *Cf.* Porphyrii Phoenicei Introduct., cap. 2 (*In editione Aristotelis Veneta, 1552, p. 1ᶦ et 2*): *Tripliciter igitur cum genus dicatur, de tertio apud philosophos sermo est: quod etiam describentes assignaverunt, genus esse dicentes, quod de pluribus et differentibus specie in eo, quod quid est praedicatur, ut animal. . . . . Quare de pluribus praedicari dividit genus ab iis, quae de uno solum eorum, quae sunt individua, praedicantur. Hoc vero, de differentibus specie, separat ab iis, quae sicut species praedicantur, vel sicut propria. In eo autem, quod quid est, praedicari dividit a differentiis et communiter accidentibus* . . . et Aristot. Top. I 4 (5), 6 (*Ed. Par. I 175, 8 sq.*): *Γένος δ' ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον.*

in sua maxima communitate; ergo non potest esse genus logicum. Maior patet ex hoc, quod nullum genus potest principiare species differentes, nisi formaliter per differencias, et certum est, quod si deficiant differencie complete divisive, tunc foret una pars subiectiva generis, que non esset species, ut si esset animal, quod non esset racionale vel irracionale, tunc oporteret ponere speciem animalis, quod non communicaret cum racionali vel irracionali; et cum illa species plus convenit cum una illarum specierum, quam cum altera, relinquitur, quod alia sit differencia communis date speciei et alteri, licet differenter, sicut a nobis plurimum ignote. Et minor racionis patet sic: Omnis differencia generis dicit aliquid extra racionem eiusdem generis, et implicat ipsum habere contrarium, a quo differt; sed nichil potest esse extra racionem entis, sicut nec ens potest habere contrarium, ergo ens in sua maxima communitate non potest habere differenciam. Nam racionale, etsi non dicat accidens, dicit tamen formam substancialem, que non est per se in genere substancie, et ita generaliter quelibet differencia substancie corporee dicit partem qualitativam talis substancie, que est extra tale genus; ymo differencia substancie generalissime dicit actum et potenciam, que est extra genus substancie, et ita est de omni genere accidentis, quod dicit suum subiectum; sic enim non potest esse de ente, cum a nullo potest ens simpliciter differre, ergo etc. Non enim posset ens simpliciter habere nisi non-ens intelligibile, ergo ens simpliciter a nullo potest differre. Patet hoc ex dictis, quod ens est communissimum intelligibile, sed commune sibi et suo differenti foret communius, si aliquod poterit esse tale. Ideo patet nullum posse esse tale.

and the difference implies a contrary in which it does not share; but the contrary of being is that which does not exist.

Ex istis incidentaliter patet, quod nec transcendens, nec Deus potest diffiniri. Patet sic: nichil potest diffiniri, nisi quod potest habere genus et differenciam; sed neutrum istorum potest habere genus et differenciam, ergo neutrum istorum potest diffiniri. Si enim Deus haberet genus, tunc illud genus esset ipso prius requisitum ad suum esse, et si haberet differenciam, tunc non esset summe simplex, sed includeret in se possibile et actuale, a quibus caperentur ille differencie, quod est impossibile.

Hence neither the transcendental nor God can be defined.

3, 4. *Cod.:* ul drais (*sic*). 32. *Cod.:* pzq' nllm.

Et si obicitur, quod Deus differt a creatura, ergo aliqua differencia differt a creatura, dictum est, quod equivoce loquuntur philosophi de differencia, scilicet qua efficienter, et qua formaliter unum differt a reliquo.

Difference is of three kinds, as Porphyry says.

Differencia, per quam unum differt a reliquo, capit triplicem subdivisionem secundum Porphirium: vel quod sit substancialis qualitas, per quam substancialiter una species differt a reliqua; et illa est proprie unum quinque universalium. Vel quod sit passio vel proprietas, in qua res unius speciei differt de tanto a reliqua. Vel tercio, quod sit accidens separabile, per quod efficitur non solum res diversarum specierum, sed res eiusdem speciei accidentaliter distinguuntur ab invicem; scilicet uno | tali F. 196' differt aliquid formaliter a reliquo. Ideo omnis differencia formalis est relacio equiparancie in re, fundata in re differente, cum sit formaliter unum differre a reliquo. Et talium relacionum alia est realis, quando habet in subiecto fundatum distinctum; aliqua autem est solum relacio racionis, quando caret fundamento distincto a subiecto, et tales sunt quotlibet differencie in Deo, quas patet non ponere in eo multiplicitatem aut composicionem. Differencia autem primo modo dicta reducitur ad diffinicionem, quam cum Deus non potest habere, patet, quod non potest diffiniri. Nec per idem genus generativum describitur, cum per posteriora, que sunt nobis nociora; et per idem sequitur, quod nec Deus, nec ens analogum habet passionem, ut verbum et creativum non sunt passiones entis et Dei, scilicet ut passiones; et per idem nichil predicatur essencialiter vel per se de Deo, sed proporcionalia habet. Tercia racio, quare ens non est genus, tacta est superius, scilicet, quod ens equivoce communicatur suis inferioribus secundum magis et minus, quod alienum est a genere loyco.

* * *

10. *Cod.:* a reliqua.

6. *Cf.* Porphyrii introduct. Cap. IV (*Ed. Aristotelis Veneta I 5*): *Differentia vero et communiter et proprie et propriissime dicatur. Nam communiter quidem differre alterum ab altero dicitur, quod alteritate differt quocumque modo, vel a se ipso vel ab alio . . . Proprie autem differre alterum ab altero dicitur, quando inseparabili accidente* (*Wiclif:* passio vel proprietas) *alterum ab altero differt. . . . Propriissime autem differre alterum ab altero dicitur, quando specifica differencia differt.*

CAPITULI QUARTI APPENDIX.

Quod autem ens sit ambiguum, ut dicit Lincoliensis, et Aristoteles loquitur 7° Phisicorum 31°, probatur sic: ad esse talis generis sufficit quod sit quomodolibet univoce communicatum speciebus . . .

1. *Verba* Quod autem — speciebus *aliquot lineis post* a genere loyco *scripta sunt, reliqua pagellae parte vacante. In margine vero leguntur haec ad* probatur sic *adpicta:* Vide de isto, primo libro ϑ (*id est* distinctione), *numero distinctionis non addito. Sed ex toto opusculorum Wiclifii, in hoc codice exhibitorum ordine coicere licet, Wiclifium nos relegare ad* Tractatum de Ente in communi, *cuius liber primus inde a folio 158 usque ad 167' legitur. Ex huius igitur libri capite quarto afferre libet haec:* Sed quatuor maneries (*sic*) dicitur genus loycum vel metaphisicum . . . . Sed genus loycum subdividitur in tria membra; quia aliquod est secundum se genus, ut decem Categoriae, ut patet 5° Metaphisice, capitulo 7°. Sunt enim forme simplices positive per se intente a natura . . . Secundo modo dicitur analoyce partitum per se speciebus esse genus illis, ut ens secundum Lincoliensem primo Posteriorum capitulo 5° est genus omnibus categoriis *etc. etc.* 2. Lincoliensis *cf. supra pag.* 9 *et passim* 3. *Cf.* Aristot. Nat. ausc. VII 4, 11 (*Ed. Par. II 340, 17 ss.*): *Καὶ σημαίνει ὁ λόγος οὗτος, ὅτι τὸ γένος οὐχ ἕν τι ἀλλὰ παρὰ τοῦτο λανθάνει πολλά· εἰσί τε τῶν ὁμωνυμιῶν αἱ μὲν πολὺ ἀπέχουσαι, αἱ δὲ ἔχουσαί τινα ὁμοιότητα, αἱ δ' ἐγγὺς ἢ γένει ἢ ἀναλογίᾳ, διὸ οὐ δοκοῦσιν ὁμωνυμίαι εἶναι, οὖσαι. Πότε οὖν ἕτερον τὸ εἶδος, ἐὰν ταὐτὸ ἐν ἄλλῳ ἢ ἂν ἄλλο ἐν ἄλλῳ; quae verba Averroes hunc in modum commentatur* (*Ed. Ven. IV, fol. 151*): aequivocorum autem alia sunt diversa in se, alia sunt maxime diversa in se; et in istis non latet ex definitionibus, quod nomen est aequivocum; in aliis vero est quaedam ambiguitas et latent aliquantulum, sed tamen non sunt propinqua illis; alia vero sunt valde propinqua, aut in genere, aut in comparatione . . . . cum ista ambiguitas in diversitate specierum sit propter propinquitatem naturarum ipsarum; quando igitur erit species diversa a specie? Id est, quando igitur erunt duae naturae ambiguae duae species . . . *etqusq.*

CAPUT QUINTUM.

F. 197

Formal meaning of the concept, 'substance'. Is there a self-existent substance?

Habito ex predictis, quod primum omnium decem generum est substancia, restat videre, que sit eius racio, secundum quam est formaliter substancia, et videtur, quod non per se esse, nec per se substare accidentibus absolutis vel respectivis, nec substare forme substanciali.

Primum non dabitur propter tria: Primum, quia tunc potissime competeret Deo genus substancie; consequens impossibile, quia tunc esset divinitas quiditative componibilis ex genere et differencia ipsa prioribus, et sic esset posterior in natura suo genere, quod esset causa finalis univoce participatum a Deo et aliis creaturis. Consequens impossibile ex declaratis tractatu primo; et consequencia patet ex hoc, quod Deus maxime est per se ens.

Secundo videtur, quod nulla creatura sit per se ens, quia si innitimur veritati sermonis, videtur sequi, si substancia per se est, ergo ipsa est causa, quare est; et per consequens est causa sui ipsius; et si excludimus causam communem ab alio, sic quelibet substancia habet Deum causam, et omne corpus habet materiam et formam cum quotlibet partibus quantitativis ipsum causantibus. Si excludimus parcialem inexistenciam, solus mundus maximus est substancia, quia omne aliud substanciale est eius pars, vel saltem solum angeli sunt substancie. Si excludamus formalem inherenciam, tunc contingit accidentibus eucaristie, et vacuo infinito racio substancie, quia illa possunt naturaliter per se esse, ut creditur.

Tercio videtur, quod veritates eterne sint potissime substancie, quia illa sunt encia, que non possunt inherere formaliter substanciis, ut patet de negacionibus,

9. *Cod.:* esse. 17. *Cod.:* virtuti *et in margine* veritati.

13. *Cf. notam in fine capitis quarti.*

de potenciis, pretericionibus et futuricionibus cum aliis veritatibus, quas claudit contradiccionem non esse; sed omnes substancie sunt create, ut hic supponitur, ergo nulle substancie habent talia accidencia illis formaliter inexistencia. Et confirmacio istius racionis est, quod ydee, que sunt raciones exemplares, vocantur substancie tam aput antiquos quam aput modernos, quia aliter non essent universalia in genere substancie, nec forme exemplares creatrices, ut dicit Lincoliensis primo posteriorum 7° et Augustinus conclusione 47, quia indubie ydee non sunt forme accidentales; nec dubium, quin sunt veritates tales eterne, ut patebit posterius; et vocantur forme ab Augustino, ubi supra, quia illis formantur exemplariter res adextra; Deus enim non potest producere rem adextra, nisi secundum eius producibilitatem.

Nec secunda racio valet propter multa. Primo per hoc, quia per se substare accidentibus absolutis videtur accidere angelis et aliis multis substanciis, cum stat sine contradiccione spiritum talem esse sine qualitate vel quantitate sibi accidentali et a pari sine accidente respectivo.

Secundo supposito, quod substancia non possit esse sine tali accidente, adhuc prius naturaliter est quam substat tali accidenti, vel quod habet aptitudinem ad substandum tali accidenti; ergo cum non sit prior sua racione, patet, quod hec non est racio substancie, qua est formaliter substancia.

Confirmacio tercio est per hoc, quod nulla passio posterior subiecto est racio, quia subiectum est illud

9. *Cf.* Commentaria Roberti Lincoliensis in libros Posteriorum Aristotelis cap. 7 (*Ed. Ven. f.* 7): *Cognitiones enim rerum causandarum, que fuerunt in causa prima, eternaliter sunt rationes rerum causandarum et cause formales exemplares, et ipse sunt creatrices, et hec sunt, quas vocavit Plato ydeas et mundum archetypum, et hec sunt secundum ipsum genera et species et principia tam essendi quam cognoscendi; quia cum intellectus purus potest in his defigere intuitum, in istis verissime et manifestissime cognoscit res creatas, et non solum res creatas, sed ipsam lucem primam, in qua cognoscit cetera.* 10. *Non extant* „conclusiones" Augustini, *sed quae hoc loco a Wiclifio commemorata esse videntur, inveniuntur in opere eiusdem viri sancti* De Diversis Quaestionibus XLVI (*non* XLII) (*Migne XL, col. 30*): *Sunt namque ideae principales formae quaedam, vel rationes rerum stabiles atque incommutabiles, quae ipsae formatae non sunt, ac per hoc aeternae ac eodem modo sese habentes, quae in divina intelligentia continentur.*

quod est, cum substancia sit prior suo accidente separabili et inseparabili congregacione, diffinicione ex 7° Metaphisice. Nec valet dicere, quod hec sit racio cognoscendi, et non essendi racio; tum, quia cuiuslibet accidentis racio est racio cognoscendi substanciam, tum eciam, quia racio essendi est invenibilis, cum hoc genus sit plene causatum ex suis principiis, et per consequens habet racionem a priori.

Nec valet racio tercia, cum solum competit materie vel subiecto forme substancialis, ut est corpus, cum tamen illa non sunt, nisi per reduccionem in genere; et sic nec intelligencia, nec forma, nec substancia composita esset proprie substancia, quod est impossibile responsioni. Nec valet intellectualiter, compositum substare per suam materiam; quia adhuc prius naturaliter competeret racio substancie materie, et non nisi secundarie composito; nec intelligencie essent substancie, cum supponuntur esse simplices a tali composicione. Et idem non valet dicere, quod omnis substancia est composicio exacta et potencia, quia racio predicta primo competeret potencie, et ab illa deviaretur ad composicionem, quod non contingit generi substancie, ut patet ex dictis et dicendis.

Meanings of the word 'substance'.

Ideo pro racione substancie in communi invenienda notandum secundum Grecos, quod substancia quadrupliciter sumitur, et proporcionaliter quodlibet ipsa inferius.

1. ὑπόστασις subsistens;

Primo modo dicit posicionem, ex qua | res est per se existens, et illa vocatur in corporibus materia, corpus vel subiectum; in intelligenciis vero vocatur nomine communi potencie intellectus possibilis vel F. 197'

3. *Cf.* Arist. Metaph. VI (*I. antiquis edd. VII*) I 5 (*Ed. Paris II 538, 23 ss.*): *Δῆλον οὖν, ὅτι διὰ ταύτην* (scil. *οὐσίαν*) *κἀκείνων ἕκαστόν ἐστιν. Ὥστε τὸ πρώτως ὂν καὶ οὐτὶ ὂν ἀλλ' ὂν ἁπλῶς ἡ οὐσία ἂν εἴη* (6) *Πολλαχῶς μὲν οὖν λέγεται τὸ πρῶτον· ὅμως δὲ πάντων ἡ οὐσία πρῶτον καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ χρόνῳ. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων κατηγορημάτων οὐθὲν χωριστόν, αὕτη δὲ μόνη. Καὶ τῷ λόγῳ δὲ τοῦτο πρῶτον, ἀνάγκη γὰρ ἐν τῷ ἑκάστου λόγῳ τὸν τῆς οὐσίας ἐνυπάρχεν.* 25, 26. Quadrupliciter. *Verum septem substantiae significationes a Wiclifio constitui apparet; qua de causa aut librarium lapsum esse putemus necesse est aut quatuor priores tantum veras substantiae notas exhibere, reliquas tres ex iis esse, quae sensu translato substantiam denotent.*

materia spiritualis, ut Avicebron dixit, quod omnis intelligencia componitur ex materia spirituali et forma, id est ex actu et potencia, cuius sentencia est satis bona, cum claudit repugnanciam substanciam creari, nisi insit sibi secundum esse intelligibile potencia ad existendum; illa ergo potencia existendi, ut actuatur, existencia vocatur nominibus supradictis, et illa vocatur apud Grecos ypostasis et aput Latinos subsistens.

Secundo modo accipitur substancia pro actu essendi vel forma, qua res absoluta est illud, quod est, et illam vocant Greci usiam et Latini subsistenciam.

2. οὐσία subsistencia;

Et tercio modo accipitur substancia pro unione istorum ad invicem, quam Greci vocant usion et Latini superstans, et solum tale est formaliter in primo genere predicamentali, et tota ista sentencia patet 8° Metaphisice 3°.

3. οὐσίον superstans;

Sed quarto modo accipitur substancia, ut est analogum commune ad quodlibet horum trium, et sic est analogum superius genere.

4. any meaning analogous to these;

Quinto accipitur analoyce pro quacumque essencia vel natura sive creata sive increata; sic enim dicimus tres personas divinas esse eandem substanciam, dicimus eciam actum, relacionem et quodcumque per se in predica-

5. every being (or nature) created or uncreated;

1. *Avicebron (Avincebron), seu, quo nomine circumfertur, Salomon Ibn G'ebirol poeta Judaeus variis scriptis clarissimus, quorum versiones latinas mihi praesto non fuisse aegre fero. Ceterum cf. quae de hoc viro disputavi in editione tractatus Wiclifiani „De Compositione Hominis", p. 24 not. 15. Quae in antiquis editionibus Metaph. 8, cap. 3 comprehenduntur ab his verbis incipiunt (Ed. Par. lib. VII, cap. II 1, vol. II 559, 1 ss.): Ἐπεὶ δ' ἡ μὲν ὡς ὑποκειμένη καὶ ὡς ὕλη οὐσία ὁμολογεῖται, αὕτη δ' ἐστὶν ἡ δυνάμει, λοιπὸν τὴν ὡς ἐνέργειαν οὐσίαν τῶν αἰσθητῶν εἰπεῖν τίς ἐστιν. Δημόκριτος μὲν οὖν τρεῖς διαφορὰς ἔοικεν οἰομένῳ εἶναι . . . φαίνονται δὲ πολλαὶ διαφοραὶ οὖσαι . . . . sed Wiclif hoc loco verba Averrois respexisse videtur, qui Commentariorum in* Aristotelis Phys. VIII *sectione tertia docet haec (Ed. Ven. VIII, fol. 99): Et, cum dicit, Et substantia est subiectum etc., id est et intendit, quod substantia dicitur primo modo de illo, quod est existens per se, quod est subiectum aliis praedicamentis, et est compositum ex materia et forma: et dicitur alio modo de materia istius substantiae; et dico materiam illud, quod non est in actu aliquo demonstratum et est in potentia illius. Deinde dicit Et alio modo est definitio, id est substantia dicitur secundo modo de illo, quod significat definitio, scilicet forma . . . . Deinde dicit, Et tertio modo illud, quod est ex istis etc., id est et substantia tertia illud, quod congregatur a materia et forma.*

mento habere substanciam preter illa, que sibi accidentaliter insunt.

6. collectively;

Sed sexto accipitur substancia aggregative pro multis collectis, ut populus, ecclesia, genere hominis et quotlibet similibus.

7. means or power of acting virtuously.

Septimo vero accipitur pro diviciis, que subsunt virtuoso, ut sibi ministret ad opera virtuosa. Perfecta noticia equivocacionis signorum, cum debito intellectu signatorum est magna expedicio ad concipiendum distincciones rerum, ut patet per Ursonem in ultimo Aphorismo; sicut dictum est de substancia, ita dictum est de homine, animali et ceteris inferioribus substancia, ut post declarabitur, specialiter de homine, qui potest quadrupliciter intelligi.

The real meaning of the word lies in the expression superstantia.

Istis premissis dico, quod racio substancie est substare potencie et actui, sicut suis intrinsecis fundatis. Ideo, utendo termino latino, in supposicione simplici videtur mihi, quod congrue vocaretur superstancia, et talis secundum Boecium in commento solum est in hoc predicamento per se; principia autem eius, ut actus et potencia, sunt per reduccionem in hoc genere. Nec refert, quibus verbis exprimatur ista racio, dum tamen sane concipitur; ut alii exprimunt istam racionem per se, alii per dici proprie, principaliter et maxime, ut habet textus Philosophi capitulo de substancia. Substancia enim proprie est, cum sit res absoluta ab inherencia, cuiusmodi non sunt accidencia, que non habent esse nisi inherere, cum omnia sint modi substanciarum. Ideo dicitur proprie substancia, et principaliter dicitur, cum potencia et actus non sunt completa encia, sed incomplete, ut constituunt totum, quod

10. *De Ursonis scholastici Aphorismis cf. quae disputavit Lechler, Trialog. 87 not., cuius verba expressimus in editione nostra tractatus De Compositione Hominis, p. 71, not.* 19. *Fortasse allusit Wiclif ad Boetii verba in libro III Commentariorum in Porphyrium facta (Migne Cursus Patrol. LXIV 108 D): Superius posita desciiptio ordinem a generalissimo usque ad individua praedicationis ostendit, in qua quidem substantia generalissimum dicitur genus, quoniam praeposita est omnibus, nulli vero ipsa supponitur, et solum genus propter eandem dicitur causam* (= *Wiclif* solum in predicamento per se). 25. Textus. *Nimirum ex* Categoriis (cap. 3 (5) 1) *haustus est locus a Wiclifio commemoratus* (*Ed. Paris. I 2, 39 ss.*): *Οὐσία δέ ἐστιν ἡ κυριώτατά τε καὶ πρώτως καὶ μάλιστα λεγομένη, ἣ μήτε καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται, μήτε ἐν ὑποκειμένῳ τινί ἐστιν.*

est principaliter intentum a natura. Et maxime dicitur quo ad omnia ista tria, accidens, actus vel potencia, et ens per se completum. Unde et maxime dicitur esse in noticia hominum, cum nemo cognoscit accidens, nisi precognoscendo substanciam, cui accidit modus accidentalis, nec aliquis cognoscit potenciam vel actum, nisi precognoscendo per se existens, et transmutacionem de verbo esse in aliud, ut cognoscendo creacionem angeli vel eius mutabilitatem, cognosco in ipso potenciam et actum; et ita generaliter de omni substancia.

Ex istis patet, quod substare accidentibus, sive absolutis sive respectivis, non est racio generis substancie, sed aptitudo ad per se substandum est eius passio posterior genere substancie. Verumtamen non est possibile substanciam esse sine suo accidente, cum Deus non potest servare angelum sine infinitis habitudinibus respectivis eius ad alia, nec sine qualitate accidentali angelo, ut videtur.

Selfexistence is ascribed in three ways, according to Grosseteste.

Sed quia argumenta facta contra primam responsionem videntur militare contra istam sentenciam, ideo notandum, secundum Lincoliensem primo Posteriorum capitulo 4°, tripliciter dicitur aliquid per se.

1. Negatively (as being uncaused);

Primo modo solum negative quoad eius causam, ut Deus per se est, quia est, et non per causam sui.

2. To that which is the active and passive cause of its own existence;

Secundo modo dicitur aliquid per se ens, quod actualiter est per eius actum proprium et propriam potenciam; sicut enim illud per se movetur, quod secundum partes diversas est causa activa et passiva sui motus, sic illud per se causaliter est, quod est causa activa et passiva sue existencie. Non tamen est possibile, quod aliquid causet se primo et immediate. Et
F. 198 ex isto | gradu existendi per se sunt multi alii gradus, ut aliter est malicia per se, aliter celum, aliter homo, et aliter elementum.

9. *Cod.:* m^{a}ubli^{te}

14. *Cf.* Commentaria Roberti Lincoliensis in libros Posteriorum Aristot 4 (*Ed. Ven. f. 4*): *Hoc ipsum per se causam comparticipem excludit. Dicitur autem per se esse, quod per efficientem causam non est, et sic sola causa prima est per se. Dicitur secundo per se, quod per causam materialem non est, et sic dicuntur intelligentie per se entes vel per se stantes. Dicitur etiam per se esse, quod per subiectum non est; et sic dicitur omnis substantia et sola per se esse. Cf. supra pag. 9, not. ad lin. 3.*

3. to every being.

Tercio modo dicitur quodlibet ens per se vel secundum se esse, ut patet 4° Metaphisice commento secundo, et 5° Metaphisisce 13° et 14°. Quodlibet enim tale est per se suum genus, et per se subiectum sue passioni. Istum tamen modum essendi per se vocant quidam modum dicendi per se.

God is independent of every relation of substance.

Et patet quoad primum, quod equivoce a substancia dicitur Deus per se esse, quod sit immunis a racione substancie, cum nulla persona divina sit potencia respectu alterius, que sit eius actus, quia totus Deus est actus purus, cuius posse esse vel esse intelligibile non precedit eius esse existere, ut patet ex dictis et dicendis. Sed longe aliter est de substanciis creatis, que secundum esse actuale supponuntur solum esse substancie.

Selfexistence of the creature explained by the example of man and his sperma.

Ad secundum conceditur prima conclusio; sicut enim theologi *ponunt* hominem generare se, posito, quod mas decidat semen, et ipso corrupto, antequam sperma aptetur inducciomi anime, anima eiusdem maris inducatur in materiam prius decisam; et sic dicunt, posito, quod ignis particulariter generetur ex calore et materia ignibili, ita quod non sit ignis generans ad extra, nec sit tunc dare primum ignem generatum, tunc dicitur, quod quilibet ignis generatur hic a suo simili in specie, et idem dicitur de quocunque corpore naturali, cuius una pars quantitativa generat aliam; ideo, sicut non repugnat idem secundum unam partem agere in se secundum aliam, ymo correspondere se, quamvis non per se et primo, sic nec repugnat idem causare se secundum eius partes qualitativas, ita quod sequatur pars istius, sicut causat pro mensura, qua est pars; ergo et totum secundum illam partem. Quelibet ergo pars quantitativa substancie sensibilis est per se ens, et ens actu, sed non formaliter pars qualitativa,

16. ponunt *addidi. Cod.:* se po^{to} po^{to} quod.

1. *Cf.* Averrois comm. in Arist. Met. IV 2 (*Ed. Ven. vol. VIII, f. 31*): *Deinde incoepit declarare modos, secundum quos attribuuntur substantiae, et dicit quaedam enim dicuntur entia etc., id est quoddam dicitur ens, quia est existens per se, et est substantia; et quoddam dicitur ens, quia est passio substantiae* .... 7. *Quae* Arist. Met. V 13 et 14 *antiquitus legebantur, in novissimis editionibus inveniuntur libr. IV 7* (De ente) (*Ed. Par. II 520, 44 ss.*): *Τὸ ὂν λέγεται τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός, τὸ δὲ καθ' αὑτό .... Καθ' αὑτὰ δὲ εἶναι λέγεται ὅσαπερ σημαίνει τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας· ὁσαχῶς γὰρ λέγεται, τοσαυταχῶς τὸ εἶναι σημαίνει.*

cum non potest esse, nisi fuerit pars alterius, excepta forma immateriali, de qua post; et isto modo intelligitur illud Aristotelis 8° Methaphisice . . . . Ex duobus existentibus in actu non fit qualitative aliquod unum; si autem in materia ista placet limitare pronomen reciprocum facere relacionem ad idem secundum idem, ut negatur Deum gignere se, corpus esse prius se, et ita de similibus, ita quod totum solum sortitur causanciam partis, si pro illa mensura, quam causat, sit pars, non dissencio; sic tamen, quod teneatur sentencia de per-se-existencia substancie, habentis in se actum et potenciam, ex quibus componitur; nec est possibile accidencia manere per se vel vacuum existere, ut patet post.

Eternal truths are not formally substances, since they have only an *esse racionis*, a being based on intellect.

Ad tercium dicitur, quod tales veritates eterne non sunt formaliter substancie, cum desit illis racio substancie supradicta; non enim habent in se potenciam et actum, ex quibus componuntur, quia tunc haberent esse-existere eternum a parte ante, et tunc non essent creature; tales enim veritates non possunt habere esse, nisi racionis; ideo non sunt substancie, sed sunt certa encia intellectualia eterna, proporcionaliter, ac si essent eorum accidencia.

Ideas are not formally substances, since their being is only intellectual.

Ydee autem non sunt substancie formaliter, si non equivoce, quia tunc haberent esse-existere eternum absolute necessarium, ut Deus, et distinguerentur formaliter a Deo; quod est impossibile. Ideo solum habent esse intelligibile aut possibile, necessarium et eternum, et per consequens, cum sint priores potencia actuata, patet, quod satis univoce dicitur substancia de illis, et rebus, secundum esse-existere, ut sunt eiusdem generis vel speciei formaliter. Et isto modo potest intelligi

3. *Pos.* Metaphisice *lacuna 8—10 litterarum.* 10. *Cod.:* sit pst' nō diffencō.

3. *Commemoravit fortasse scriptor quae dicit* Aristoteles Met. VII 3, 2—3 (*in antiquis Edd. VIII 4, Ed. Par. II 560, 10 ss.*): *Δεῖ δὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι ἐνίοτε λανθάνει, πότερον σημαίνει τὸ ὄνομα τὴν σύνθετον οὐσίαν ἢ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν μορφὴν, οἷον ἡ οἰκία πότερον σημεῖον τοῦ κοινοῦ ὅτι σκεπασμα ἐκ πλίνθων καὶ λίθων ὡδὶ κειμένων. Οὐ φαίνεται δὴ ζητοῦσιν ἡ συλλαβὴ ἐκ τῶν στοιχείων οὖσα καὶ συνθέσεως, οὐδ' ἡ οἰκία πλίνθοι τε καὶ σύνθεσις. Καὶ τοῦτο ὀρθῶς· οὐ γάρ ἐστιν ἡ σύνθεσις οὐδ' ἡ μῖξις ἐκ τούτων, ὧν ἐστὶ, κ. τ. λ.*

Aristoteles 7° Metaphisice contra ydeas Platonis; nulli namque dubium quin Aristoteles concederet sentenciam de ydeis; sed si materia et forma propter analoycam prioritatem naturalem non sunt satis univoce et formaliter substancie cum composito, quanto magis ydea et existens ydeatum | non sunt formaliter eiusdem gene- F. 198' ris vel speciei, quia, si minus analogum tollit racionem generis, merito magis plus analogum hoc tolleret.

Three conclusions: 1. Substance may be predicated in some sense of every entity;

Ex hoc secuntur tria.

Primo, quod omne ens est modo suo in predicamento substancie; patet ex hoc, quod Deus et omnes veritates priores substancia sunt eius principia vel esse, et per consequens sunt in illo genere, sicut per se causa in suo causato, et omne accidens posterius substancia est in predicamento substancie tanquam forma accidentalis in suo per se subiecto, cum omne accidens sit substanciam accidentaliter se habere, et omnis substancia prima vel secunda est per se in genere substancie, sicut pars subiectiva vel quiditativa, ut patet 4° Phisicorum

9. *Cod.:* hc hc.

1. *Cf.* Arist. Metaph. VI 14, 1—2 (*In antiquis Edd. XII 16. Ed. Par. II 554, 12 ss.*): *Φανερὸν δ' ἐξ αὐτῶν τούτων τὸ συμβαῖνον καὶ τοῖς τὰς ἰδέας λέγουσιν οὐσίας τε καὶ χωριστὰς εἶναι καὶ ἅμα τὸ εἶδος ἐκ τοῦ γένος ποιοῦσι καὶ τῶν διαφορῶν· Εἰ γὰρ ἔστι τὰ εἴδη καὶ τὸ ζῷον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἵππῳ, ἤτοι ἓν καὶ ταὐτὸν τῷ ἀριθμῷ ἐστὶν ἢ ἕτερον. Τῷ μεν γὰρ λόγῳ δῆλον ὅτι ἕν· τὸν γὰρ αὐτὸν διέξεισι λόγον ὁ λέγων ἐν ἑκατέρῳ. Εἰ οὖν ἐστί τις ἄνθρωπος αὐτὸς καθ' αὐτὸν τόδε τι καὶ κεχωρισμένον, ἀνάγκη καὶ ἐξ ὧν, οἷον τὸ ζῷον καὶ τὸ δίπουν, τόδε τι σημαίνειν καὶ εἶναι χωριστὰ καὶ οὐσίας· ὥστε καὶ τὸ ζῷον. Cf. praeterea locum, quem Carolus Prantl, Geschichte der Logik im Abendlande IV 38 not. ex Wiclifii dialogorum libris* (*S. l. 1525*) *ad idearum rationem, quomodo a W. concepta sit exponendam affert* (I c. 8 *f. XII v.*) *Quamvis omnes ideae distinguuntur inter se formaliter et a Deo, sunt tamen omnes essentialiter ipse Deus; unde Aristoteles . . . . arguens contra ideas Platonis aequivocavit in logica stulte concipiens, quod idea sit essentia absoluta distincta ab essentia divina.* 19. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. IV 3 (5) 1 (*Ed. Par. II 287, 33 ss.*): *Μετὰ δὲ ταῦτα ληπτέον, ποσαχῶς ἄλλο ἐν ἄλλῳ λέγεται. Ἕνα μὲν δὴ τρόπον ὡς ὁ δάκτυλος ἐν τῇ χειρὶ καὶ ὅλως τὸ μέρος ἐν τῷ ὅλῳ· ἄλλον δὲ ὡς τὸ ὅλον ἐν τοῖς μέρεσιν· οὐ γάρ ἐστι παρὰ τὰ μέρη τὸ ὅλον. Ἄλλον δὲ τρόπον ὡς ὁ ἄνθρωπος ἐν ζῴῳ καὶ ὅλως εἶδος ἐν γένει. Ἄλλον δὲ ὡς τὸ γένος ἐν τῷ εἴδει καὶ ὅλως τὸ μέρος τοῦ εἴδους ἐν τῷ τοῦ εἴδους λόγῳ. Ἔτι ὡς ὑγίεια ἐν θερμοῖς και ψυχροῖς καὶ ὅλως τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ. Ἔτι ὡς ἐν βασιλεῖ τὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅλως τὸ ἐν τῷ πρώτῳ κινητικῷ. Ἔτι ὡς ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ὅλως ἐν τῷ τέλει· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα. Πάντων δὲ κυριώτατον τὸ ὡς ἐν ἀγγείῳ καὶ ὅλως ἐν τόπῳ.*

de octo modis inexistendi et ex divisione entis predicta.

2. substance is the base of all predicaments;

Secundo patet, quod si non est prima substancia, non est aliquod ens predicamentale, quia, si non est substancia, non est secunda, cum causatur subiective a prima; et si non est substancia, non est accidens, ergo etc. Substancia ergo est basis et fundamentum omnibus aliis.

3. all substance is matter, form and their union.

Tercio patet, quod una et eadem essencia est materia, forma et unio illarum. Materia enim non est nisi essencia absoluta posse existere vel informari, et forma non est nisi eandem essenciam actualiter existere vel informari, et unio istorum non est nisi eandem essenciam esse unum ex hoc, quod formaliter est id, quod est ad eius potenciam, et totum hoc est illa essencia.

Ex quo patet, quod quelibet essencia est perpetua; quia non posset desinere esse, nisi per anichilacionem, sed nichil potest anichilari, ut hic supponitur; ergo etc. Secundo patet, quod accidit essencie, quod sit ignis, aer vel aliud corpus quodcumque, ymo quod sit continuum vel discretum. Nam materia prima non corrumpitur propter generaciones huiusmodi formarum; sed manet sub qualibet, contrariis formis pro diversis temporibus; ergo et essencia, que est illa materia, cum materia dicit ultra essenciam relacionem ad formam in communi. Tercio patet, quod quelibet essencia est terna, quia quelibet talis est tres res, quarum quelibet est eiusdem communis essencia, scilicet potencia, actus et unio eorum etc.

* * *

CAPITIS QUINTI APPENDIX PRIOR.

Solution of three objections made against our position.

Sed contra hec tria dicta obicitur per ordinem. Primo contra racionem substancie supradictam argumentatur sic: de nullius absoluti racione formali est relacio; sed substancia quecumque est absolutum, ergo non habet relacionem de racione sua formali; sed racio supradicta ponit formaliter relacionem potencie ad actum, ergo etc.

10. *Cod.:* ma z for. 19. hic] *cod.:* h^t (= habet). 30. *Cod.:* unio illorum eorum. 32. *Cod.:* hic. 35. *Cod.:* r'laco f' ro supdcta f' sba.

Item videtur, quod talis potencia sit eterna, et per consequens nichil est creabile, cum necessario materia, que est potencia, sit eterna formaliter, consequens Deum et ydeam.

Item omne substare rei elementis suis presupponit esse superstantis; ergo substancia prius habet actualiter esse, antequam habet esse substanciale; et cum omne adveniens enti in actu sit accidens, sequitur, quod omnis forma substancialis sit accidens.

Ad primum dicitur, quod omnem creaturam precedit relacio, ideo assumptum est falsum, cum nullam creaturam contingit concipere secundum eius racionem formalem, nisi concipiendo relacionem, quamvis non oportet distincte concipere relacionem vel racionem cuiuscumque ad hoc, quod ipsum distincte concipiatur. Nichil ergo obest, quod absolutum presupponat relacionem, quam dicit in sua racione formali. Verumtamen nulla relacio posterior substancia est de eius racione formali, et talis est omnis relacio per se in genere relacionis, ut patebit tractatu de relacione; sicut enim substancia est analogum ad signandum Deum et raciones ydeales, et illa, que per se sunt in genere substancie, sicut est de relacione et ceteris principiis.

Ad secundum dicitur, quod duplex est posse, scilicet posse loycum, quod fundatur in ydea vel re, cuius est posse secundum esse suum intelligibile, et illud non est materia, nec pars substancie. Est aliud posse actuatum, quod | incepit esse per creacionem. Nam primo omnium F. 199
creatum est esse nedum in communi, sed de quocumque singulari esse actuali, quod est eius forma communissima; contra essencia est id, quod est; est principium in essencia. Essencia tamen precedit quodammodo quodcumque esse suum singulare, quia nunc habet unum et nunc aliud, ut mutatur de una forma substanciali in aliam; et potencia, quam habet essencia ad esse vel formam substancialem in communi, vocatur materia, si potest vicissim recipere multas formas substanciales, ut patet de massa sublunari; et si determinata sit essencia ad unum inseparabile, ut creditur de celo, tunc vocatur subiectum, ut sentenciat Commentator in libro suo de Substancia Orbis; et patet, quod

41. *Cf.* Averrois Cordubensis Sermo de substantia orbis c. 2 (*in editione Aristotelis opp. Veneta Vol. IX 4 et 4*): *Corpus*

potencia, que est pars rei, cum presupponit essenciam addens relacionem, non est eterna.

Ad tercium dicitur, quod consequencia non valet, cum substancia quecumque presupponit suum esse intelligibile eternum, nec minus creatur, cum sit sine aliqua materia preexistente; nec est aliquod ens accidens predicabile, nisi adveniat formaliter subiecto, manenti ens actu tam sub forma, quam sub aliqua mensura ante formam. Et hec est racio, quare forma substancialis non est accidens predicabile; quamvis enim accidentaliter adveniat essencie, presupponit eius corrupcionem, ipsa tamen essencia non ut sic est ens actu, quia non ut sic determinat sibi aliquam formam singularem, secundum quam foret individuum actuale alicuius speciei substancie, et omne accidens predicabile presupponit substanciam talis racionis; ideo dicunt philosophi, quod forma substancialis non est accidens alicuius novem generum, quamvis accidat materie prime. Et si obiciatur ex dictis, quod eadem essencia non est vera essencia . . . .

* * *

CAPITULI QUINTI APPENDIX POSTERIOR.

Dubitatur autem, si iuxta sextam signacionem est dare substanciam aggregatam, et videtur, quod sic. Primo ex hoc, quod nomen, verbum et oracio est vox significativa ad placitum, ut dicitur primo Perihermeneias;
F. 199′ et certum est, quod non est vox nisi aggregative, sicut nulla vox alia potest esse; ergo est dare qualitates, quarum quelibet est aggregatum ex multis qualitatibus et per idem substancias. Item omnis quantitas discreta habet substanciam sibi subiectam, sicut omne unum accidens a subiecto habet unitatem; sed constat, quod numerus in actu non habet substanciam sibi

Substance can be collective; both compounds and universals present themselves as collective unities, are subjects of quantity, and substances.

11. presupponit] *cod.:* p^{r}; *locus labem quandam traxisse videtur.*

autem caeleste est quasi materia istius formae abstractae, quia est materia existens in actu. Et ideo non assimilatur materiae nisi in hoc tantum, quia est materia fixa ad recipiendum formam; et ideo dignius dicitur subiectum, quam materia. 22 *Cf. supra pag. 38.* Sed sexto accipitur substancia aggregative *etc.* 25. *Cf.* Arist. de Interpretatione 1, 2 et 2, 1—3 (*Ed. Par. I 24 sq.*).

subiectam, nisi que est multitudo vel multe substancie; ergo etc.; quandocumque enim est aliquid perfeccionis in causato, illud est eminencius in sua causa; unitas ergo numeri est eminencius suo subiecto. Item domus, pannus et cetere res artificiales personaliter intelligendo sunt singula earum substancia, et non nisi substancia aggregata; ergo etc. Assumptum patet eo, quod figura artificialis, domus, habet unum subiectum artificiatum; et negare, quod omne tale artificiale est aliquid, est nimis onerosum, quia per idem hoc diceretur de cervisia, de quibuscumque confeccionibus, et breviter de quolibet corpore mixto, cum omne totum sit sue partes quantitative et in quolibet mixto sunt elementa partis quantitative. Item universale est quotlibet suorum singularium, ergo est omnia illa, et quelibet pars eorum usque ad individuum; sed quotlibet partes talium sunt multitudines, ergo universale est multitudo, ut homo, populus, et per consequens omnis talis multitudo est aliquid subiectum quantitati discrete. Patet talis unitas 8° metaphisice 5°, et patet ex modo loquendi, quo concedimus populum currere, ambulare et exercere opera vitalia, ac subiectare accidencia per se, que sunt solius substancie. Item tota substancia integralis est sue partes quantitative, cum aliter materia prima esset anichilabilis per divisionem, et continuatio superaddita foret forma substancialis, ut patet alibi; ergo, cum nulla talis substancia potest esse non-substancia, quia tunc accidentaliter esset substancia; ergo sequitur, quod facta divisione in multas partes manebit substancia aggregative, que prius. Item subiectum inmediatum forme superaddite est una substancia, quia est corpus vel materia forme substancialis, et illud est substancia uno modo, ut patet 5° et 7° Metaphisice, et

9. *Cod.:* artifi^cu^. 11. *Cod.:* d'ſba c'uiſia.

20. *Cf.* Aristot. Met. VII 3, 8. (*In antiquis edd. VIII 5, Ed. Par. II 561, 2 ss.*): *Φανερὸν δὲ καὶ διότι, εἴπερ εἰσί πως ἀριθμοὶ αἱ οὐσίαι, οὕτως εἰσὶ καὶ οὐχ ὥς τινες λέγουσι μονάδων· ὅ τε γὰρ ὁρισμὸς ἀριθμός τις (διαιρετός τε γὰρ καὶ εἰς ἀδιαίρετα· οὐ γὰρ ἄπειροι οἱ λόγοι) καὶ ὁ ἀριθμὸς δὲ τοιοῦτος.* 33. *Cf.* Arist. Met. IV 8. (*In antiquis edd. V 8, Ed. Par. II 521. 33*): *Οὐσία λέγεται τά τε ἁπλᾶ σώματα, οἷον γῆ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ ὅλως σώματα καὶ τὰ ἐκ τούτων συνεστῶτα ζῷά τε καὶ δαιμόνια καὶ τὰ μόρια τούτων. Ἅπαντα δὲ ταῦτα λέγεται οὐσία ὅτι οὐ καθ' ὑποκειμένου λέγεται, ἀλλὰ κατὰ τούτων τὰ*

tamen non est unum, nisi aggregative; ergo talis aggregacio sufficit ad hoc, quod substancie aggregate constituant unam substanciam.

Minor patet ex hoc, quod omnis unitas substancialis est a forma substanciali; sed diverse forme substanciales in specie non constituunt unam nisi aggregative, quia aliter esset processus in infinitum in formis, ergo subiectum immediatum forme superaddite est solum aggregative unum, et per idem servare posset unitatem facta separacione, cum distancia et propinquitas sunt impertinencia ad constituendam substanciam. Item est dare substancias sibi invicem succedentes, que constituunt unam substanciam successivam, ergo multo magis convenit substancias simul iuxta positas constituere unam aggregative. Antecedens patet ex hoc, quod lumen, sonus et motus possunt successive continuari, dum subiectum eorum est percibiliter ingenerari; cum ergo oportet omne tale accidens habere proporcionaliter subiectum denominatum, sequitur, quod oportet esse substanciam successivam, et per idem, cum sonus sit interpolatus, stat substancim interpolatam succedere subiectando solum. Et confirmacio huius est de successione generis relacionis in quotlibet linearum substancie. Item . . . .

16. *Cod.:* mo⁹ (*= modus*). 17. pcib^r (*percibiliter*) *locus suspectus.*

ἄλλα et Met. VII 3. (*In antiquis edd.*) *VII 2, ed. Paris II 539, 21: Λέγεται δ' ἡ οὐσία, εἰ μὴ πλεοναχῶς, ἀλλ' ἐν τέτταρσί γε μάλιστα· καὶ γὰρ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸ καθόλου καὶ τὸ γένος οὐσία δοκεῖ εἶναι ἑκάστου καὶ τέταρτον τοῦτον τὸ ὑποκείμενον. Τὸ δ' ὑποκείμενόν ἐστι καθ' οὗ τὰ ἄλλα λέγεται, ἐκεῖνο δὲ αὐτὸ μηκέτι κατ' ἄλλον.*

CAPITULUM SEXTUM.

On quantity, the base of all further accidents.

Post substanciam sequitur quantitas, que est imme- F. 200' diatum et proximum genus accidentis; repugnat enim genus substancie esse integrum, nisi fuerit tam substancia corporea quam incorporea, et per consequens tam quantitas continua quam discreta. Et quod sit prior qualitate, patet ex hoc, quod qualitas quecumque presupponit quantitatem, ymo eadem species quantitatis, ut corporeitas, est disposicio ad quotlibet genera qualitatum, causans figuram, acuciem etc. Ideo solet dici, quod quantitas sit basis cuilibet alteri accidenti.

Meaning of the word 'quantity'.

Notandum tamen, quod quantitas dicitur multipliciter. Primo pro quantitate virtutis aut perfeccionis essencialis, ut immensitas vel infinitas Dei, et eius quantitas, que realiter est divina essencia principians genus quantitatis, sicut et genus substancie; et proporcionaliter quelibet substancia habet quantitatem, que est essencialis sibi, cum sit realiter sua essencia, et per consequens non accidens sibi. Secundo modo accipitur quantitas pro forma accidentali, qua substancia est formaliter accidentaliter quanta et ut sic est genus primum accidentis. Tercio modo accipitur essencialiter vel materialiter pro subiecto quanto, et ista significacio est famosa, quia solum accepta ab illis, qui negant quantitatem distingwi a subiecto quanto. Quarto modo accipitur pro quacumque denominacione forme, secundum quam ipsa est formaliter quanta, ut alia est quantitas qualitatis, alia motus, et sic de aliis formis tam substancialibus, quam accidentalibus. Quinto modo accipitur aggregative vel collective pro aggregato ex multis formis, quarum aliqua est quantitas; et isto modo creditur tempus dici quantitas; dicit enim tempus preter quantitatem, motum et per consequens accionem et relacionem; ideo creditur non esse principaliter quantitas, ut linea vel nume-

rus, et sic de loco, de oracione et multis similibus. Facta ergo limitacione quantitatis ad secundum modum significandi, et supposito, quod substancia sit commune ad substanciam aggregative unam vel substancialiter unam, modo, quo dictum est superius, patet, quod quedam est quantitas continua, et quedam quantitas discreta. Quantitas continua est quantitas, qua substancia est continue quanta, ut linea, superficies et corpus, quod quidam vocant crassitudinem, quidam altitudinem, et quidam profunditatem vel ternam dimensionem. Nam quomodocumque vocetur, certum est, quod multum equivoce differt a corpore, quod est species substancie. Quia autem utrumque membrum quantitatis continet sub se genera multum disparata, ideo dividit Aristoteles genus quantitatis per signum neutri generis, ac si intenderet, quod generis quantitatis aliquod genus intermedium est continuum, et aliquod discretum; et quamvis quantitas discreta credatur naturaliter prior quantitate continua, tamen quantitas continua est naturaliter prior in ordine cognoscendi; et preterea perfectissima ac completissima substancia, que est mundus, habet quantitatem continuam pro fine et complemento cuiuscumque quantitatis discrete.

Quantity is an accident distinct from the subject. Confirmation from Augustine and conclusions drawn from his words.

Primo ergo distinguitur distinccio quantitatis continue a subiecto, supponendo supradicta de veritatibus, et quod quocunque individuo existente accidens tota sui species est accidens. Nam eundem hominem contingit nunc esse maiorem et nunc minorem, quod non posset esse, nisi magnitudo et per consequens quantitas esset sibi accidentalis; ergo etc. Et si est sibi accidentalis, tunc est accidens eidem; ergo quantitas hominis est sibi accidens, et cum eiusdem racionis sint quantitas hominis et cuiuslibet substancie corporee quantitas, sequitur, quod cuilibet substancie corporee inest quantitas,

13. *Cod.:* m̑ebrum | accitͤ q̃ntitͤ.

7. *Hanc quoque Wiclifii expositionem paene verbotenus ex Aristotelis praeceptis pendere colligitur ex* Cat. IV 1—2. (*Ed. Par. I 6, 42 ss.*)*: Τοῦ δὲ ποσοῦ τὸ μέν ἐστι διωρισμένον, τὸ δὲ συνεχές, καὶ τὸ μὲν ἐκ θέσιν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα τῶν ἐν αὐτοῖς μορίων συνέστηκε, τὸ δὲ οὐκ ἐξ ἐχόντων θέσιν. Ἔστι δὲ διωρισμένον μέν, οἷον ἀριθμὸς καὶ λόγος, συνεχὲς δὲ, οἷον γραμμή, ἐπιφάνεια, σῶμα· ἔτι δὲ παρὰ ταῦτα χρόνος, καὶ τόπος. Τῶν μὲν γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ μορίων οὐδείς ἐστι κοινὸς ὅρος, πρὸς ὃν συνάπτει τὰ μόρια αὐτοῦ . . . .* 14. *Cf. not. superiorem.*

ut accidens substancie. Confirmatur, quod homo sit quantus est veritas, presupponens hominem esse et potens deesse ab homine, ipso permanente, | F. 201 ergo distinguitur ab homine, et certum est, quod talis veritas inest homini accidentaliter, ergo est accidens homini, et ad nichil pertinencius deserviret, quam ad quantificandum hominem, cum ipsa posita est homo sic quantus, et ipsa ablata desinit esse sic quantus; ergo talis veritas est accidens, quo subiectum est formaliter et accidentaliter quantum; et tale describitur esse quantitas distincta; ergo est dare huiusmodi quantitatem. Et hic considero, quoniam inconsequenter dicunt quidam, quod impossibile est substanciam esse accidentaliter quale, nisi insit sibi qualitas distincta, ut forma accidentalis distinguitur a subiecto. Et cum dicunt non oportere, si subiectum sit accidentaliter et eque formaliter quantum, quod quantitas sit forma accidentalis sibi, illius autem non est fingenda racio, licet false fingatur, quod oportet qualitatem esse rem, que potest per se existere, et non sic de quantitate.

Confirmatur ista sentencia per beatum Augustinum 6° de trinitate 6°, ubi dicit sic: „In unoquoque corpore aliud est magnitudo, aliud color et aliud figura; potest enim diminuta magnitudine manere idem color et eadem figura, et colore mutato manere eadem figura et eadem magnitudo; et figura eadem non manente tam magnum esse et eodem modo coloratum." Et capitulo 4° sic scribit: „Humano quippe animo non est hoc esse, quod fortem esse, aut prudentem esse, aut iustum esse, aut temperatum esse; potest enim esse animus et nullam istarum habere virtutem", sed in Deo est idem. Et 5° de trinitate 13°: In rebus partici-

21. Aug. De Trinitate VI 6. *Migne, Cursus patrologiae ser. lat. XLII 928.* 28. *Ibidem, ubi supra* cap. 4, (*Migne col. 927*) *. . . . non hoc est esse, quod est fortem esse, aut prudentem, aut iustum, aut temperantem: potest enim esse animus, et nullam istarum habere virtutem. Deo autem hoc est esse, quod est fortem esse, aut iustum esse . . . . . et qsq.* 32. *Ibid., ubi supra* V 10 (*non 13*) *Migne, col. 918: In rebus enim, quae participatione magnitudinis magnae sunt, quibus est aliud esse, aliud magnas esse, sicut magna domus, et magnus mons, et magnus animus; in his ergo rebus aliud est magnitudo, aliud, quod ab ea magnitudine magnum est, et prorsus non hoc est magnitudo, quod est magna domus.*

pacione magnitudinis aliud est eas esse, et aliud eas esse magnas, ut domus, mons et animus."

Ex istis dictis beati Augustini patent michi tria. Prima opinio, vel verius plena sentencia sua de distinccione accidencium. Secundo modus probandi distincciones eorum. Et tercio modus loquendi et intelligendi per complexa Aristotelis; eciam generaliter loquendo de quantitate distingwit ipsam tamquam *accidens*.

Proof of this distinction with respect to movement.

Item impossibile est subiectum vere moveri, nisi sit vere ens pertinenter adquisitum vel deperditum, mensurans motum huiusmodi. Sed stat aliquid vere successive augmentari vel rarefieri aut minorari; ergo oportet ponere talem rem adquisitam vel deperditam a mobili a qua est, quod mobile sic movetur, et talem rem vocat Commentator tercio Phisicorum 4° materiam motus formaliter dicti et verius motum, quam talem formam; aliter enim non esset racio. Unde est motus augmentacionis distinctus specifice ab aliis motibus, nisi penes diversitatem sui termini ad quem, ut dicitur 5° Phisicorum . . . . . Nec esse mensura, unde talis motus esset velox vel tardus, uniformis vel difformis, et sic de aliis passionibus motus, ut patet consideranti. Confirmacio huius est, quod non potest esse incepcio vel desicio aut successiva contradictorum verificacio, nisi sit dare rem incipientem vel desinentem, racione cuius sic est, postquam sic non fuit; sed hoc habito planum est sequi quantitatem distingwi.

Aristotle's testimony to this assertion.

Confirmatur ista sentencia ex testimonio Aristotelis in Predicamentis, ponentis quantitatem genus distinctum

8. *Cod.:* tamqm̄. Item . . . .; *addidi* accidens. 20. *Post* phisicorum *in cod. lacuna 3—4 litterarum.*

15. *Cf.* Averrois Commentarios in Arist. Phys. 3, 4 (*Ed. Arist. opp. Ven. IV, f. 41*): *Motus enim nichil aliud est, quam generatio partis post aliam illius perfectionis, ad quam intendit motus, donec perficiatur et sit in actu.* 20. *Cf.* Aug. Nat. Ausc. V 2 [3] 10 (*Ed. Par. II 310, 42 ss.*): *Ἐπεὶ δὲ οὔτε οὐσίας, οὔτε τοῦ πρός τι οὔτε τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν, λείπεται κατὰ τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποῦ κίνησιν εἶναι μόνον· ἐν ἑκάστῳ γάρ ἐστι τούτων ἐναντίωσις. Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὸ ποιὸν κίνησις ἀλλοίωσις ἔστω . . . . Ἡ δὲ κατὰ τὸ ποσόν, τὸ μὲν κοινὸν ἀνώνυμον, καθ' ἑκάτερον δ' αὔξησις καὶ φθίσις, ἡ μὲν εἰς τὸ τέλειον μέγεθος αὔξησις, ἡ δ' ἐκ τούτου φθίσις.* 28. *Cf.* Arist. Anal. post. I 22 (*In antiquis edd. 15, 5—8*) (*Ed. Par. I 142, 24 ss.*): *Ὑποκείσθω δὴ τὸ κατηγορούμενον κατηγορεῖσθαι ἀεί, οὗ κατηγορεῖται, ἁπλῶς, ἀλλὰ μὴ κατὰ συμβεβηκός· οὕτω γὰρ αἱ ἀποδείξεις ἀποδεικνύουσιν. Ὥστε ἢ ἐν τῷ τί ἐστιν ἢ ὅτι ποιὸν ἢ*

post substanciam; et idem sepe dicit in libro Topicorum. Unde libro Posteriorum dicit negativam esse in methaphisica, in qua unum predicamentum removetur a reliquo, et exemplificat Lyncoliensis de hoc: nulla substancia est quantitas, ubi tamen hac via habet ponere, quod omnis substancia, si est, est quantitas, ut omnis substancia materialis est mensura, qua est virtualiter magna, ut dictum est de Deo. Nec fingetur quid aliud a substancia connotet iste terminus quantitas, racione cuius sit terminus accidentalis. Ideo videtur, quod sit superior communis ad substanciam et qualitatem, et tamen tale genus univocum nescierunt philosophi invenire, sicut nec signum signans pure | F. 201' univoce substanciam materialem et qualitatem materialem. Unde et primo Phisicorum capit Aristoteles contra Parmenidem et Melissum, quod, si substancia quanta est, tunc sunt res diversorum generum, scilicet substancia et quantitas, et per consequens non tantum unum. Et 7° Metaphisice 8° sic scribit: „Longitudo,

12. tamen] *cod.:* cum. 16. *Cod.:* aç et.

ποσὸν ἢ πρός τι ἢ ποιοῦν ἢ πάσχον ἢ ποῦ ἢ ποτέ, ὅταν ἓν καθ' ἑνὸς κατηγορηθῇ. Ἔτι τὰ μὲν οὐσίαν σημαίνοντα ὅπερ ἐκεῖνο ἢ ὅπερ ἐκεῖνό τι σημαίνει καθ' οὗ κατηγορεῖται . . . ὅσα δὲ μὴ οὐσίαν σημαίνει δεῖ κατά τινος ὑποκειμένου κατηγορεῖσθαι, καὶ μὴ εἶναί τι λευκόν, ὃ οὐχ ἑτερόν τι ὂν λευκόν ἐστιν.
4. *Cf.* Commentaria Roberti Linconiensis in libros posteriorum Aristotelis 15 (*Ed. Ven.* f. 15'): *Cum autem est predicatio substantialis non convertitur predicatio in aliquo predicamentorum, ut, cum albedo sit color, non convertitur, ut sit predicatio simpliciter, color est albedo .... Omnia enim, que substantialiter predicantur de aliquo, recipiuntur in eius diffinitione .... Summa igitur huius probationis sic breviter recapitulari potest: Accepto per divisionem, quod est predicari simpliciter, accipitur, quod, ubi est predicatio, predicatur genus vel differentia subiecti aut quale aut quantum aut denominative sumptum alicuius alterius predicati, et non predicatur subiectum de accidente, ut album est lignum vel accidens de accidente, ut album est musicum.*
15. *Cf.* Aristotelis Nat. Aus. I c. 2 et 3 *atque potissimum quae leguntur* 2, 10 (*Ed. Par. II 249, 43 ss*): *Μέλισσος δέ φησι τὸ ὂν ἄπειρον εἶναι. Ποσὸν ἄρα τι τὸ ὄν· τὸ γὰρ ἄπειρον ἐν τῷ ποσῷ· οὐσίαν δὲ ἄπειρον εἶναι ἢ ποιότητα ἢ πάθος οὐκ ἐνδέχεται εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός εἰ ἅμα καὶ ποσὰ ἄττα εἶεν· ὁ γὰρ τοῦ ἀπείρου λόγος τῷ ποσῷ προσχρῆται, ἀλλ' οὐκ οὐσίᾳ, οὐδὲ τῷ ποιῷ. Εἰ μὲν τοίνυν καὶ οὐσία ἐστὶ καὶ ποσόν, δύο καὶ οὐχ ἓν τὸ ὄν.* 19. *Cf.* Arist. Metaph. VI 3 (*in antiquis edd. VII 3, Ed. Par. II 539, 39 ss.*): *Περιαιρουμένων γὰρ τῶν ἄλλων, οὐ φαίνεται οὐθὲν ὑπομένον· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, τῶν σωμάτων πάθη, καὶ ποιήματα καὶ δυνάμεις· τὸ δὲ μῆκος καὶ πλάτος καὶ*

latitudo et profunditas sunt quantitates, et non substancie; quantitas enim non est substancia, sed illud, cuius sunt ista." Primo modo est substancia, super quo Commentator: „Longitudo, latitudo et profundum, per que diffinimus corpus, videntur esse substancie, sed non sunt, quoniam *quantum* non est substancia"; sed hoc dixit ad declarandum, quod individuum, cum non sit substancia per tres dimensiones, restat, quod sit substancia per materiam. Nec oportet multum sollicitari ad inveniendum dictum philosophorum, qui sentencialiter negant quantitatem esse subtanciam propter earum copiam.

Item iuxta istam opinionem . . . . . . omnes sciencie doctrinales eo, quod omnes ille presupponunt quantitatem pro subiecto, de quo considerant; et eciam Augustinus secundo de Doctrina Christiana . . . . . declarat, quod sunt necessarie, multum conferentes ad noticiam scripture; et Aristoteles secundo Phisicorum dicit, quod mathematicorum abstrahencium non est mendacium.

6. *Cod.:* sũt q̃m nõ *addidi* quantum. 10. qui] *cod.:* q̃ = que. 13. *Post* opinionem *in cod. lacuna 6 fere titterarum.* 15. eciam] *cod.:* cum *correxi.* 16. *Post* Christiana *in cod. lacuna 5 fere litterarum.*

βάθος ποσότητές τινες, ἀλλ' οὐκ ουσίαι. — Super quo Commentator. *Cf.* Aristot. opera cum Averrois comm. *ed. Veneta VIII, fol. 75: Deinde dicit et etiam longitudo et latitudo et profundum etc. id est et etiam longitudo et latitudo et profundum, quae existimant esse substantiae corporis, videntur esse quantum, et non substantia, quoniam quantum non est substantia. Et intendebat quod, cum concesserimus corpora esse substantias, et quod longitudo et latitudo et profundum, per quae definimus corpus, sit quantum et non substantia, non remanebit in corpore aliud, quod dicatur substantia, nisi materia.* 16. *Cf.* August. De Doctrina Christiana II 16, 25 (*Migne XXXIV 48*)*: Numerorum etiam imperitia multa facit non intelligi translate et mystice posita in scripturis. Ingenium quippe, ut ita dixerim, ingenuum non potest non moveri, quid sibi velit, quod et Moyses et Elias et ipse Dominus quadraginta diebus ieiunaverunt . . . . Ita multis aliis atque aliis numerorum formis quaedam similitudinum in sanctis libris secreta ponuntur, quae propter numerorum imperitiam legentibus clausa sunt.* 19. *Cf.* Arist. Nat. ausc. II 2, 1 (*Ed. Par. II 262, 28 ss.*)*: Ἐπεὶ δὲ διώρισται ποσαχῶς ἡ φύσις λέγεται, μετὰ τοῦτο θεωρητέον τίνι διαφέρει ὁ μαθηματικὸς τοῦ φυσικοῦ· καὶ γὰρ ἐπίπεδα καὶ στερεὰ ἔχει τὰ φυσικὰ σώματα, καὶ μήκη καὶ στιγμάς περι ὧν σκοπεῖ ὁ μαθηματικός· . . . . περὶ τούτων μὲν οὖν πραγματεύεται καὶ ὁ μαθηματικός, ἀλλ' οὐχ ᾗ φυσικοῦ σώματος πέρας ἕκαστον· οὐδὲ τὰ συμβεβηκότα θεωρεῖ ᾗ τοιούτοις οὖσι συμβέβηκε· διὸ καὶ χωρίζει· χωριστὰ γὰρ τῇ νοήσει κινήσεώς ἐστι· καὶ οὐδὲν διαφέρει, οὐδὲ γίνεται ψεῦδος χωριζόντων.*

Unde et sepe capit sentencias eorum pro suo intento probando, ut patet tercio Meteorologicorum de yride. Et dicere, quod sentencia fundatur super uno impossibili, quo dato eque sequeretur oppositum sicut propositum, est nimis leve verbum, quod sic posset rudissimus multiplicare conclusiones infinitas; et cum omnis demonstracio doctrinalis foret deducens ad impossibile et nulla ostensiva, quod est contra Aristotelem primo Posteriorum de distinccione denotacionum, quod ostensiva procedit ex primis, veris et immediatis, ymo ex prioribus et nature nocioribus veritatibus, quia causis conclusionis, et constat tales demonstraciones potissime esse in scientiis doctrinalibus, et non in phisica, in qua demonstracione quia ostenditur a posteriori per effectum eius causari; et patet assumptum ex hox, quod omnes sciencie doctrinales supponunt diffiniciones et alia principia implicancia quantitatem distingui a substancia et qualitate, et ex illis procedunt concludendo ostensive, nec dicunt necessaria de inesse.

The exact sciences shew the distinction of accidents one from another.

Quod autem fundamenta talium scienciarum in suis diffinicionibus presupponunt talia distingui ex doctrina

11. *Cod.:* qc 9 cauſ.

2. *Cf.* Arist. Meteorolog. III 5, 1 (*Ed. Par. III 605, 43 ss.*): *Ὅτι δ' οὔτε κύκλον οἷόν τε γίνεσθαι τῆς ἴριδος, οὔτε μεῖζον ἡμικυκλίου τμῆμα καὶ περὶ τῶν ἄλλων συμβαινόντων περὶ αὐτήν, ἐκ τοῦ διαγράμματος ἔσται θεωροῦσι δῆλον· ἡμισφαιρίου γὰρ ὄντος ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος κύκλου τοῦ ἐφ' ᾧ τὸ α, κέντρου δὲ τοῦ κ, ἄλλου δέ τινος ἀνατέλλοντος σημείου ἐφ' ᾧ τὸ η, ἐάν αἱ ἀπὸ τοῦ κ γραμμαὶ κατὰ κῶνον ἐκπίπτουσαι ποιῶσιν ὥςπερ ἄξονα τὴν ἐφ' ᾗ ἡ ηκ, καὶ ἀπὸ τοῦ κ ἐπὶ τὸ μ ἐπιζευχθεῖσαι ἀνακλασθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἡμισφαιρίου ἐπὶ τὸ η ἐπὶ τὴν μείζω γωνίαν πρὸς κύκλου περιφέρειαν, προςπεσοῦνται αἱ ἀπὸ τοῦ κ.· καὶ ἐὰν μὲν ἐπ' ἀνατολῆς, ἢ ἐπὶ δύσεως τοῦ ἄστρου ἡ ἀνάκλασις γένηται ἡμικύκλιον ἀποληφθήσεται τοῦ κύκλου ὑπὸ τοῦ ὁρίζοντος τὸ ὑπὲρ γῆν γινόμενον· ἐὰν δ' ἐπάνω, ἔλαττον ἀεὶ ἡμικυκλίου· κτλ.* 8. *Cf.* Arist. Post. I 2, 5 (*Ed. Par. I 122, 20 ss.*): *Εἰ τοίνυν ἐστὶ τὸ ἐπίστασθαι, οἷον ἔθεμεν, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην ἐξ ἀληθῶν τ' εἶναι, καὶ πρώτων καὶ ἀμέσων, καὶ γνωριμωτέρων καὶ προτέρων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος· οὕτω γὰρ ἔσονται καὶ αἱ ἀρχαὶ οἰκεῖαι τοῦ δεικνυμένου. Συλλογισμὸς μὲν γὰρ ἔσται καὶ ἄνευ τούτων· ἀπόδειξις δ' οὐκ ἔσται· οὐ γὰρ ποιήσει ἐπιστήμην. Ἀληθῆ μὲν οὖν δεῖ εἶναι, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ μὴ ὂν ἐπίστασθαι· οἷον ὅτι ἡ διάμετρος σύμμετρος. Ἐκ πρώτων δ' ἀποδείκτων, ὅτι οὐκ ἐπιστήσεται μὴ ἔχων ἀπόδειξιν αὐτῶν· τὸ γὰρ ἐπίστασθαι, ὧν ἀπόδειξίς ἐστι μὴ κατὰ συμβεβηκός, τὸ ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν . . . . κτλ.*

metaphisici, patet considerando diffiniciones Euclidis de puncto, linea, superficie, angulo et figura, et idem patet libro 5° et 7° de proporcionibus et numeris, et ita est de aliis scienciis doctrinalibus, quod omnes supponunt distinccionem accidencium; quod fundamentum si sit impossibile, sine dubio non fundat veritatem, quod, si intelligantur conclusiones condicionaliter, palam patet, quod eque sequitur quidlibet, quia iuxta hanc viam de potencia absoluta non posset producere tale accidens, quale adnichilantes fingunt quantitatem, eo, quod tunc non haberet colorem negandi talem quantitatem, quia indubie evidencie, que moverent ad destruendum quantitatem eque efficaciter probarent, quod non est possibile talem esse.

The distinction between accidents is also supported by Holy Scripture and the teaching of the Fathers.

Ex quo videtur, quod altera illarum est heretica, si fuerit pertinaciter defensata, quia scripture sacre secundum quamlibet eius partem contraria. Unde sic argueram frequenter in ista materia: Omnis opinio, ex qua formaliter sequitur oppositum fidei secundum quamlibet partem sui, est heretica, quia consequenter respondendo a fide divisiva; sed altera istarum est huiusmodi, eo, quod formaliter impossibilis, ergo altera
F. 202 istarum est heretica. |

The opposite opinion would be heretical if obstinately maintained.

Nullum enim tale impossibile potest esse, nisi Deus non sit, nec oportet, si dictum sit hereticum, quod eo ipso, quis ipsum asserit, sit hereticus. Omne ergo tale dictum asserendo, consequenter negandus esset quilibet articulus fidei, esset summe hereticum. Aliter enim non esset evidencia, quod opiniones, que non sunt expresse heretice in scriptura sacra, nec eorum opposita asserta essent heretice, cuius oppositum constat ex hereticacione multarum heresum per determinacionem ecclesie. Non enim homo hereticus, quia dicit opinionem hereticam, sed prius naturaliter est eum ipsum dogmatisare hereticam scienciam, quam ipsum esse hereticum. Patet ergo, quod ista posicio repugnat scienciis doctrinalibus, quia suis principiis repugnat, et diffinicionibus beati Augustini

1. *Cf.* Euclidis Element. I. Definit. 1; 2 sq. 5; 8; 14 (*Euclidis opera omnia ediderunt J. L. Heiberg et H. Menge, Lipsiae 1883—1888, vol. I, p. 4 et 5*). 3. *Cf.* Euclidis Element. V, 4—25 (*Ed. Lips. II 15—71*) *et* VII (*ibid. 184—269*). 37. *Cf.* Augustini De Quantitate lib. cap. VII, X—XII (*Migne XXXII 1041—1046*) *atque imprimis illud*, cap. XI, sect. 18: *Siquidem hoc* (*scil. punctum*) *est quod nullam divisionem patiatur, et punctum*

de Quantitate Anime capitulo 7°, ubi diffinit lineam, superficiem, punctum et angulum modo quo mathematicus, et distinguit ipsa ab invicem et a substancia, ponens sepe, quod punctus non est sensibilis, sed intelligibilis et condicione perfectus quo ad indivisibilitatem excedit lineam, sicut et linea superficiem, et ipsa corpus. Cum ergo precipui doctores sancti et famosiores moderni ponunt quantitatem differre generaliter a substancia et qualitate, videtur pocius, quod posicio negativa sit heretica.

Such an opinion would involve an unconditional likeness of all figures.

Item iuxta istam opinionem non esset distinccio specifica figurarum corporalium, quod contradicit scripture; et consequencia sic probatur. Omne corpus, cuius maxima longitudo, maxima latitudo et maxima profunditas sunt simpliciter equales, est conformiter figuratum; omne corpus est huiusmodi, ergo etc. Maior patet ex descripcionibus figurarum corporalium, quas dant, quibus hucusque non dedignabatur Deus ostendere meliores, ut patet de spera orbis et ceteris figuris corporeis. Si enim capitur diffinicio spere, quam dat Theodosius, quod est ,,unum solidum, una superficie contentum, a cuius medio puncto omnes linee ducte ad circumferenciam sunt equales'', notum est, quod hec descripcio vel est impossibilis vel de quolibet corpore verificabilis, quia da, quod non de A cubo, contra infra A cubum est cubulus punctualis eque distans a lateribus, ymo quilibet punctus intrinsecus vel extrinsecus distans a lateribus est eque distans a lateribus.

Et conformiter arguitur de descripcione cubi, et perirent ultimi quinque libri Euclidis de figuris corporeis,

20. *Cod.:* theo[us] *correxi.*

vocatur, cum medium tenet figurae; si autem principium lineae est vel lineis, aut etiam finis, vel cum omnino aliquid notat, quod sine partibus intelligendum sit, nec tamen obtineat figurae medium, signum dicitur. 20. *Est* Theodosius Tripolites *mathematicus alterius seu tertii post Chr. n. saeculi, cuius* De Sphaericis libri tres, *pluries editi, prodierunt graece et latine 1707 Oxoniae („e theatro Sheldoniano") quorum primi definitionem primam de sphaera: Σφαῖρα ἐστὶ σχῆμα στερεὸν, ὑπὸ μιᾶς ἐπιφανείας περιεχόμενον, πρὸς ἣν ἀφ' ἑνὸς σημείου τῶν ἐντὸς τοῦ σχήματος κειμένων πᾶσαι αἱ προσπίπτουσαι εὐθεῖαι ἴσαι ἀλλήλαις εἰσίν plane ad verbum a Wyclifio redditam esse apparet.* 29. *Cf.* Euclid. Element XIII 18 (*non 17*) *fin* (*Ed. Lips. IV 336 sqq.*)*: Λέγω δή, ὅτι παρὰ τὰ εἰρημένα πέντε σχή-*

ut de quinque corporibus racionalibus, scilicet ycocedron, quod est corpus 20 basium, duocedron, octocedron, tetracedron et exacedron, de quibus conclusione 17[a] libri 13[i] Euclidis, et eadem consideracio de quinque generibus corporum in communi, de spera, corpore serratili, de solido parallelo.

The opinion that all the dimensions of any body are equal is contradicted:

1. By our natural sight;

Nec erit facile sic opinantem fingere descripciones novas propter defectus terminorum, ut patet attendenti ad pictacias hodiernas; quod autem omnis corporis tres maxime dimensiones sunt simpliciter equales, probatur per deducciones ad impossibile, quia det sic opinans, quod A piramis ignis non habeat istas tres equales, contra maxima longitudo A est eius maxima materia,
F. 202' maxima latitudo A est eius | maxima forma et maxima profunditas A est eius maxima caliditas; et iste sunt simpliciter equales; ergo et sue tres maxime dimensiones; patet totum antecedens ex opinione, et idem est argumentum de quolibet corpore assignando, quod expresse contradicit scripture Gen. 6° de figura et quantitate arche Noe, cuius longitudo secundum instruccionem divinam foret trecentorum cubitorum, quinquaginta cubitorum latitudo, et triginta cubitorum altitudo; modo secundum istam opinionem eque sint longitudo, latitudo cum altitudine, quia quecumque ad omnem punctum extensa, ymmo quelibet longitudo foret latitudo et profunditas et econtra; et eadem confusio foret de figura et qantitate tabernaculi portatilis ostensa Moysi in monte, de qua Exodi . . . . .; de templo Salamonis, de quo 2° Regum,

2. by the witness of Scripture.

8. *Cod.:* sollido paralello. 30. *Post* Exodi *lacuna 5 fere litterarum in cod.*

ματα οὐ συσταθήσεται ἕτερον σχῆμα περιεχόμενον ὑπὸ ἰσοπλεύρων τε καὶ ἰσογονίων ἴσων ἀλλήλοις. Ὑπὸ μὲν γὰρ δύο τριγώνων ἢ ὅλως ἐπιπέδων στερεὰ γωνία οὐ συνίσταται· ὑπὸ δὲ τριῶν τριγώνων ἡ τῆς πυραμίδος, ὑπο δὲ τεσσάρων ἡ τοῦ ὀκταέδρου, ὑπὸ δὲ πέντε ἡ τοῦ εἰκοσαέδρου· . . . ὑπὸ δὲ τετραγώνων τριῶν ἡ τοῦ κύβου γωνία περιέχεται· ὑπὸ δὲ τεσσάρων ἀδύνατον· ἔσονται γὰρ πάλιν τέσσαρες ὀρθαί· ὑπὸ δὲ πενταγώνων ἰσοπλεύρων καὶ ἰσογωνίων, ὑπὸ μὲν τριῶν ἡ τοῦ δωδεκαέδρου· ὑπὸ δε τεσσάρων ἀδύνατον . . . . κτλ. 21. *Gen. VI 15.* 30. *Exod. XXVI 2 Longitudo cortinae unius habebit viginti octo cubitos; latitudo quatuor cubitorum erit . . . 3 (non 2) Reg. VI 2 Domus autem quam aedificabat rex Salomon Domino, habebat sexaginta cubitos in longitudine, et viginti cubitos in latitudine et triginta cubitos in altitudine.*

de templo ymaginativo Ezechie lib. 2, breviter de omni mensura geometrica, de qua scriptura facit ubilibet mencionem. Ex quo videtur, quod autores scripture sicut et philosophi nescierunt istam opinionem. Quid ergo valet tam extranee et tam heretice sine evidencia opinari?

On Aristotle's teaching as to accidents jointly qualifying the subject while distinct from each other.

Hic dicitur communiter, quod non sequitur: Ista longitudo est tanta, ut hec latitudo vel profunditas, ergo est tanta longitudo, et sic de latitudine ac profunditate, et sic glosantur omnia dicta autentica, et corrigunt descripciones. Sed contra illud est regula Aristotelis, que docet numquam esse taliter sophisticandum diversimode inter coniunctum et divisum, nisi quando unum accidentaliter coniungitur alteri; nec homo est bonus ac faber, et tamen non est bonus faber, quia bonus primo determinat bonitatem nature vel moris, et secundo bonitatem artis fabrilis; sic autem non est in proposito, quando dicitur hec res tanta est longitudo, et hec res est tanta longitudo, quia neutrobique connotatur aliquod accidens rei; hic videtur sic opinantes deficere in sermone signorum, de quibus est illis summa causa, quia isti termini, linea, superficies et corpus significant iuxta illos substanciam et quantitatem in recto, quod est contra naturam speciei, quam oportet univoce significare. Non ergo foret iste terminus linea per se species generis quantitatis, significando analoyce omnem substanciam, qualitatem vel accidens longum.

Height, length and breadth are not quantity but modifications of quantity.

Sed dimissa ista altercacione signorum grammaticis videtur sequi hoc: A sub isto gradu est res, cum arguitur sine impedimento a per se inferiori ad suum per se superius, et per idem sequitur divisionibus, et per consequens sub omni gradu, quo A est longitudo, latitudo,

13. *Cod.:* coniuctu.

1. *Ez. XLII 2—3. In facie longitudinis, centum cubitos ostii Aquilonis, et latitudinis quinquaginta cubitos, contra viginti cubitos atrii interioris . . . .* 11. *Cf.* Arist. Met. VI 4 (*Ed. Par. II 506, 9 ss.*): *Εἰ δὲ πάντα κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται, οὐθὲν ἔσται πρῶτον τὸ καθ' οὗ, εἰ ἀεὶ τὸ συμβεβηκὸς καθ' ὑποκειμένου τινὸς σημαίνει τὴν κατηγορίαν. Ἀνάγκη ἄρα εἰς ἄπειρον ἰέναι. Ἀλλ' ἀδύνατον· οὐδὲ γὰρ πλείω συμπλέκεται δυοῖν· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς οὐ συμβεβηκότι συμβεβηκός, εἰ μὴ ὅτι ἄμφω συμβέβηκε ταὐτῷ· λέγω δ' οἷον τὸ λευκὸν μουσικόν καὶ τοῦτο λευκόν, ὅτι ἄμφω τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν· ἀλλ' οὐχ ὁ Σωκράτης μουσικὸς οὕτως, ὅτι ἄμφω συμβέβηκεν ἑτέρῳ τινί.*

vel profunditas est ipsum res; et cum tantum uno gradu sit res, ut sequitur ex opinione, patet, quod omni gradu, quo A est longitudo, est latitudo et profunditas, et hoc expositorie sequitur ex quiditate gradus; non ergo sub minori gradu vel minus est longitudo, quam est latitudo vel profunditas, cum sequitur sub isto gradu est longitudo, et per se longitudo est quantitas, ergo sub isto gradu est quantitas. Quante enim aliquid est homo, tante est animal, et quidquid per se primo modo fuerit essendi, quia aliter non esset per se huiusmodi, si posset nunc plus et nunc minus esse huiusmodi; ut homo non est per se quantus, sicut non est per se albus; cuius racio est iuxta sic opinantes, quia nunc potest esse magis quantus, nunc minus quantus. Per idem videtur, quod per accidens est linea quanta, quia potest manere eadem linea nunc magis quanta et nunc minus quanta.

F. 203 Item, si substancia non sit tanta longitudo, sicut latitudo vel profunditas, aut econtra, sequitur, quod sit infinitum minor longitudo quam profunditas vel econtra, quia A columna est precipue tanta longitudo, quanta est aliqua istarum, demonstrando omnes partes suas, quarum quelibet sit eque longa cum toto, sed infinitum minor longitudo est aliqua istarum, quam A est profunditas; ergo A est infinitum minor longitudo, quam ipsum est profunditas. Nec valet dicere, quod comparacio non est admittenda, quia hic non sunt aliqua comparata, nisi res eiusdem speciei sive proprie comparande. Nec valet isti vie dicere, quod racio est diversa, quia utrobique est racio eadem, cum racio secundum sic opinantes sit vel actus anime vel substancia vel qualitas, de qua est racio. Nec valet negare syllogismos expositorios propter sensum reducendi, ut patet tractatu de Tempore. Et ex eadem consideracione sequitur, quod omnis longitudo sit infinitum maior profunditas, quam ipsum est latitudo, quia infinitum minor latitudo, quam ipsum est profunditas, est par latitudo cum illo. Sequitur eciam ultra, quod nichil sic est profundum, ut magnum, nisi unius speciei corpus;

26, 27. comparacio] *cod.:* compacio.

32. *Commemorat Wiclif hoc loco operis sui amplissimi* De Ente sive Summa Intellectualium *inscripti libri I tractatum sextum, cf. Shirley l. c., p. 3.*

constat enim, quod contingit corpora eque profunda esse quantumlibet dispariter quanta, ymo, capta A spera et B cubo, quorum profunditates sunt equales, patet, quod quantitates eorum sunt simpliciter inequales; ideo, ut alias sepe dixi, longitudo, latitudo et profunditas non sunt formaliter quantitates, sed quantitatum passiones. Item loyice seguitur ex opinione possibilitas talium conclusionum: A et B sunt duo corpora precipue eque magna; et A infinitum multam et infinitum magnam quantitatem deperdet, et nullam tunc adquiret, et tamen A per idem tempus huius mocionis infinitum minorabitur, et B per suum tempus infinitum maiorabitur; pono A et B esse duos cubos pedales, et pono A infinitum diminui in ista hora, proporcionaliter adquirendo de qualitate, ut diminuitur, et pono, quod illa qualitas alias infinitum rarefiet, et patet conclusio de A.

17. *Folii 203 pars fere media et 203' totum scriptura vacat.*

CAPUT SEPTIMUM.

Of relation: It is distinct from quantity and quality, which are presupposed in relation.

F. 204 Ad quantitatem et qualitatem in genere substancie fundatas consequitur naturaliter et formaliter relacio, cum claudit contradiccionem formalem duas substancias esse quantas aut quales, nisi una se habeat in accidentali hubitudine relativa ad reliquam; et illam habitudinem supponemus esse relacionem vel ad aliquid. Distinguitur autem a quantitate vel qualitate, cum presupponit ipsas tamquam posterius natura; quantitas eciam et qualitas sunt modo suo absoluta, sed relacio ut huiusmodi est inter duo extrema.

The cognition of relations is independent of the cognition of the different accidents of an entity.

Stat eciam quamcumque speciem quantitatis vel qualitatis servari in quocumque subiecto relacionis, deperdita relacione in ipsa fundata, et cognosci relacione ignota, cum relacio multiplicatur ad multiplicacionem obiecti, ad quod terminatur, ut cognoscendo hominem sub racione, qua septipedalis et albus, adhuc non cognosco, quod est equalis et similis alteri, quem ignoro; ideo noviter cognoscendo hoc cognosco relacionem distinctam a prius cognitis; cui relacioni competunt multa, que non competunt illi quantitati vel qualitati, ut patet de istis narratis et quotlibet similibus. Illud ergo, ad quod principaliter terminatur noticia in cognoscendo, quod una substancia est commensurabilis vel similis alteri, supponitur de vi vocis esse veritatem, quam vocamus relacionem, vel ad aliquid; et hoc satis pro stabilimento relacionis quo ad suum esse et pro distinccione eius a substancia et quantitate.

Relation in its widest sense is every manner in which one thing can be related to another.

Sed pro ulteriori noticia relacionis est notandum, quod relacio extense accepta est analogum ad quamcumque habitudinem relativam inter quodcumque ens et reliquum, et sic est prior naturaliter, quam genus substancie, cum in divinis sunt relaciones absolute,

22. *Cod.:* quodlibet.

necessarie et eterne. Relacio autem sic ampliata potest vocari respectus unius extremi ad aliquid, qui eo ipso ponitur, quo ipsa sunt posita, ut claudit contradiccionem patrem et filium in divinis poni, nisi eo ipso ponantur paternitas et filiacio. Et in creaturis non stat unum corpus esse septipedale et aliud septipedale, nisi eo ipso ponatur ipsorum equalitas, nec possunt esse duo calida, nisi eo ipso ponatur eorum similitudo, et ita de ceteris.

Relation strictly speaking is the way one substance is related to another in its absolute accidents.

Relacio autem proprie dicta est respectus unius substancie ad aliam in suis accidentibus absolutis fundatus qui eo ipso ponitur, quod illa sunt posita, et illa quartum predicamentum.

Threefold objection:

1. There are relations between master and servant and yet they can exist without such relations;

Sed obicitur tripliciter. Primo per hoc, quod inter dominum et servum, inter patrem et filium sunt relaciones, et tamen illi possunt esse sine illis. Generalis descripcio relacionis non competit relacionibus proprie dictis. Aliter enim dominium et servitus essent naturales et perpetue. Ymo, cum relacio talis non potest salvari sine fundamento ipsam causante, videtur, quod si relacio ponitur extremis positis, quod nulla substancia posset qualitatem perdere aut quantitatem, vel si posset, tunc relacio, dependens ab illis, posset deficere servatis extremis.

2. man as such does not involve the relation 'friend' or 'father';

Item amicicia, paternitas et quotlibet alie relaciones videntur non eo ipso poni, quo extrema sunt posita; stat enim duos homines esse cum omnibus absolutis accidentibus in eis ponibilibus sine hoc. quod sint amici vel inimici; et cum quilibet homo potest generari a quolibet, eo, quod individuacio hominis est ab anima solum, videtur, quod stat duos homines quoscumque poni sine hoc, quod inter eos sit paternitas vel | filiacio. Nam vis generandi non sufficit ad pater- F. 204'
nitatem, cum, quia oportet actum superaddi, tum eciam, quia ipsa perdita stat paternitas.

3. There are eternal relations in God; if these relations are accidents, they are creatures coeternal with God.

Item videtur, si relaciones eterne sunt in Deo, ut innuitur, quod Deus eternaliter proprie sit substancia, et quod illa relacio sit accidens, et per consequens creatura coeterna Deo, que non potest incipere vel desinere, et per consequens non creari.

32. *Cod.:* poni sn hc q sint amici vl iimici et tn quilz ho pt gn'ari a quolz int' eos.

Solution of the objections. Relations are founded in the aggregate of the substance and its accidents. If any of these fails, the relation becomes simply intellectual. This is the case:

Pro quo dicitur, quod extrema relacionum proprie dictarum, per se in genere existencium, sunt aggregata per accidens ex substanciis et fundamentis relacionum, ut quantitate, vel qualitate, et illa extrema sunt, quibus positis sequitur relacio propria. Ubi autem deficit aliqua particula illius condicionis, vocantur relativa secundum dici vel relativa racionis, quod contingit tripliciter.

1. In the relation between a fundamental substance and one not fundamental, as between God and man;

Primo, quando unum extremum est substancia, habens fundamentum, et reliquum non, ut gracia, qua creatura racionalis est grata Deo, fundatur in virtute, a qua dependet; ideo est adquiribilis et deperdibilis tamquam accidens temporale. Sed econtra gracia vel caritas, qua Deus habet racionalem creaturam gratam sibi, nec habet substanciam pro suo subiecto, nec accidens in Deo pro suo fundamento; ideo utraque est relacio racionis, et una reliqua prior tempore etc.

2. between non-substantial concepts, e. g. between two accidents or the divine persons:

Secundo modo est relacio racionis inter extrema, quorum uterque deficit esse substanciam, ut inter quecumque accidencia et inter personas divinas.

3. relations that arise from language (secundum dici).

Sed tercio est relacio racionis inter substancias, quarum utraque definit fundamentum, ut caput et capitatum. Non enim est dare quantitatem aut qualitatem fundamenta talis relacionis, ad que posita ipsa consequitur; sed capitacio requirit continuacionem et actuacionem, et talia vocantur specialiter relativa secundum dici in predicamentis capitulo de ad aliquid.

On relations strictly so called.

Sed alia sunt proprie relativa secundum esse; ideo dicit Philosophus, quod proprie relativa sunt, quorum esse est ad aliquid se habere, intelligens indubie aggregata ex subiecto et fundamento; nec stat diffinite intelligere unum eorum cum reliquo, nisi habeatur sufficiens medium ad concludendum relacionem unius ad reliquum.

5. *Cod.:* defficit. 22. *Cod.:* ut'q, = uterque deffinit.

25. *Cf.* Arist. Cat. V [VII] 2 (*Ed. Par. I 9, 33 ss.*): *Πρός τι οὖν ἐστιν, ὅσα αὐτά, ἅπερ ἐστίν, ἑτέρων εἶναι λέγεται ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως πρὸς ἕτερον· . . . . πρός τι γὰρ μέγα λέγεται τὸ ὄρος· καὶ τὸ ὅμοιον τινὶ ὅμοιον λέγεται, καὶ τὰ ἄλλα δὲ τὰ τοιαῦτα ὡσαύτως πρός τι λέγεται.* 28. *Cf.* Arist. Cat. V [VII] 2, 9 (*Ed Par. I 10, 12 ss.*): *Οὐ μὴν ἀλλ' ἐνίοτε οὐ δόξει ἀντιστρέφειν, ἐὰν μὴ οἰκείως, πρὸς ὃ λέγεται ἀποδοθῇ, ἀλλὰ διαμάρτῃ ὁ ἀποδιδούς, οἷον τὸ πτερὸν ἐὰν ἀποδοθῇ ὄρνιθος, οὐκ ἀντιστρέφει ὄρνις πτεροῦ· οὐ γὰρ οἰκείως τὸ πρῶτον ἀποδέδοται πτερὸν ὄρνιθος . . . Ὥστε, ἐὰν ἀποδοθῇ οἰκείως καὶ ἀντιστρέφει, οἷον τὸ πτερὸν πτερωτοῦ πτερόν, καὶ τὸ πτερωτὸν πτερῷ πτερωτόν . . . . κτλ.*

Sed stat congnoscere capitatum cum capite secundum quodlibet absolutum in illis, ignorando, utrum sit continuacio, aut communis actus informacio.

Et ex hoc patet, quod omnia propria relativa nedum dicuntur ad subsistendi convertenciam, verum eciam sunt simul natura. Alia autem relativa racionis, quamvis, in quantum huiusmodi, dicuntur ad subsistendi convertenciam; tamen unum est communiter reliquo prius tam tempore, quam natura, ut bene sequitur: Si Deus scit hoc scibile, tunc illud est, et econtra; antecedens tamen est eternum et consequens temporale. Alie autem due proprietates, que insunt aliquibus relativis, scilicet suscipere magis et minus et esse contraria, insunt aliquibus, sed non omnibus racione suorum fundamentorum. Prima enim omnium relacionum, scilicet equalitas et summa similitudo, non potest magis aut minus suscipere, et ab illis omnis dissimilitudo ac inequalitas procreatur, ut patet secundo arismetice Boecii; et concordat Theologus dominus, quod ex relacione equalitatis in divinis personarum quo ad suam potenciam et similitudinem bonitatis processit in esse unitas.

The first objection rests on a confusion of the substance with the accident on which the relation is founded.

Ex predictis ergo patet, quod prima evidencia equivocat, capiens substanciam subiectam accidenti absoluto, fundanti relacionem, et non per se, et completum extremum relacionis, scilicet aggregatum ex subiecto et fundamento; tale autem extremum relacionis non potest variari in tali fundamento, nisi varietur relacio, quamvis in aliis accidentibus impertinentibus tali relacioni possit stante relacione quomodolibet variari, ut docet Aristoteles, ubi supra; nam stat similem alteri in albedine variari in habitibus anime | et quibuscumque accidentibus im- F. 205
pertinentibus albedini, fundanti relacionem predictam cum hoc, quod relacio conservetur.

1. *Cod.:* capitatū cū capitatū cū capite. 11. *Cod.:* etternum *et sic postea saepe.*

19. *Cf. Jo. 10, 30. Ego et pater unum sumus.* 23. *Cf.* An. Manl. Sev. Boetii De Arithmetica Lib. I 32 (*Migne LXIII 1110*): .... *Hoc autem erit perspicuum, si intelligamus omnes inaequalitatis species ab aequalitatis crevisse primordiis, ut ipsa quodammodo aequitas, matris et radicis obtinens vim, ipsa omnes inaequalitatis species ordinesque profundat. Cf. praeterea* Lib. II 1 (*Migne LXIII 113*) *et eiusdem scriptoris* De Musica Lib. II 7 (*ibid. col. 1200*). 30. *Cf.* Arist. Cat. V [VII] 2, 9 sq. (*pag. 63, lin. 28, huius ed.*)

The second contradiction is solved thus: Many concepts can be counted as relations, as accidents of another class, or as aggregates of both.

Pro secundo dicitur, quod amicicia et multa alia, que computantur inter relativa, possunt sumi equivoce; nunc pro relacione, nunc pro alio genere accidentis, et nunc pro aggregato ex hiis. Unde Augustinus 5° de Trinitate 37° distingwit de relativis, quomodo aliqua possunt, quotiens libuerit, adquiri subiecto sine hoc quod ipsum moveatur, sicut eciam docet Philosophus 7° Phisicorum 2°, ut patet de quotlibet relacionibus, que possunt adquiri utrique subiecto altero moto, et reliquo non moto, particulariter ad generacionem relacionis. Alia autem sunt relativa, que ad hoc, quod adquirantur subiecto, oportet ipsum moveri, ut amicicia; cum enim amicicia sit mutua benivolencia, in contrapassis non latens, ex 8° Ethicorum 3°, patet, quod non stat ipsam adquiri subiecto, nisi eliciendo actum benivolendi, et sic moto quodammodo, ut dicit amicitia principaliter actum vel habitum sic volendi; sed connotat reciprocam caritatem in proximo fundatam, connotat eciam paritatem benivolencium vel saltem prope paritatem; quandoque igitur accipitur amicicia pro actu vel habitu benivolendi, et quandoque pro relacione predicta, et quandoque

19. *Cod.:* q̑nq₃ ꝑ rōnc (*sic*) *et in margine* reloē.

4. *Cf.* Aug. De Trinitate V 13, *Migne XLII, col. 920 .... Nam et creator relative dicitur ad creaturam, sicut dominus ad servum .... Si autem quidquid in se manet et gignit aliquid vel operatur, principium est ei rei, quam gignit, vel ei, quam operatur; non possumus negare etiam spiritum sanctum recte dici principium; quia non eum separamus ab appellatione creatoris: et scriptum est de illo, quod operetur, et in se utique manens operatur; non enim in aliquid eorum, quae operatur, ipse mutatur vel vertitur.* 7. *Respexisse Wiclifium locum Arist. Nat. Ausc.* VI 1, 2 *probabile est (Ed. Par. II 333, 20 ss.) licet aliquantum a verborum ab ipso prolatorum sensu differat: Ἀνάγκη τοίνον εἴ τι παύεται κινούμενον τῷ ἕτερόν τι στῆναι, τοῦθ' ὑφ' ἑτέρου κινεῖσθαι. Τούτου γὰρ φανεροῦ γινομένου, ἀνάγκη πᾶν τὸ κινούμενον κινεῖσθαι ὑπό τινος. Ἐπεὶ γὰρ εἴληπται τὸ AB κινούμενον διαιρετὸν ἔσται· πᾶν γὰρ τὸ κινούμενον διαιρετὸν ἦν. Διῃρήσθω τοίνυν ᾗ τὸ Γ. Ἀνάγκη δὴ τοῦ BΓ ἠρεμοῦντος ἠρεμεῖν καὶ τὸ AB· εἰ γὰρ μή, εἰλήφθω κινούμενον. Τοῦ τοίνυν BΓ ἠρεμοῦντος, κινοῖτο ἂν τὸ AΓ· οὐκ ἄρα καθ' αὑτὸ κινεῖται τὸ AB.* 12. *Cf.* Arist. Eth. VIII 1, 1—2 *(Ed. Paris. II 90, 46 ss.). Τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐετηρίας, ἀφαιρεθείσης εὐεργεσίας, ἣ γίγνεται μάλιστα καὶ ἐπαινετοτάτη πρὸς φίλους; ἢ πῶς ἂν τηρηθείη καὶ σώζοιτ' ἄνευ φίλων; ὅσῳ γὰρ πλείων, τοσούτῳ ἐπισφαλεστέρα· Ἐν πενίᾳ δὲ καὶ ταῖς λοιπαῖς δυστυχίαις, μόνην οἴονται καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους et ibid.* cap. 2, 3 *fin. (Ed. Par. II 92, 20 ss.). Δεῖ ἄρα εὐνοεῖν ἀλλήλοις, καὶ βούλεσθαι τἀγαθὰ μὴ λανθάνοντας δι' ἕν τι τῶν εἰρημένων.*

pro aggregato; et istam sentenciam (Augustinus ubi supra) inculcat Anselmus Monologion 25to. Nec mirum, si talia accipiunt autores taliter equivoce, cum Aristoteles capitulo de "ad aliquid" in predicamentis et 5° Metaphisice 2° accipit scienciam nunc pro relativo, et nunc pro qualitate, et ita de aliis aggregatis, que nunc accipiuntur pro re unius predicamenti, nunc pro re alterius predicamenti, ut patet de asperitate et lenitate et quotlibet similibus. Sic eciam videtur michi, quod paternitas ultra potenciam naturalem generandi dicit actum patris generantis et passionem filii generati cum conveniencia specifica. Oportet enim generacionem esse univocam, in qua fundetur paternitas, et sic non est pura relacio, sed aggregatum ex multis, et ita utuntur poletici istis terminis dominus, servus.

Digression on dominion; I. divine,

Nam inter Deum et quamlibet creaturam sunt dominium et servitus relaciones racionis, que eo ipso ponuntur, quo extrema sunt posita, cum oportet omnem racionalem creaturam servire Deo, vel agendo ut debet, vel

1. Augustinus ubi supra. *Cf. pag. 65, not. ad lin. 4 . . . et scriptum est de illo, (scil. spiritu sancto) quod operetur, et in se utique manens operatur; non enim in aliquid eorum, quae operatur, ipse mutatur vel vertitur.* 2. *Cf.* Anselm. Monolog. 25 (*Migne CLVIII 178*). *Omnium quippe quae accidentia dicuntur, alia non nisi cum aliqua participantis variatione adesse et abesse posse intelliguntur, ut omnes colores, alia omnino nullam vel accidendo vel recedendo mutationem circa id, de quo dicuntur, efficere noscuntur, ut quaedam relationes. Constat namque, quia homini post annum praesentem nascituro, nec maior, nec minor, nec aequalis sim, nec similis: Omnes autem relationes has, utique cum natus fuerit, sine omni mei mutatione, ad illum habere potero et amittere, secundum quod crescet, vel per qualitates diversas mutabitur. Palam itaque fit, quia eorum, quae accidentia dicuntur, quaedam aliquatenus attrahant cummutabilitatem, quaedam vero nullatenus subtrahant incommutabilitatem.* 3. *Cf.* Arist. Categ. V [VII] 2 (*Ed. Paris. I 9, 28 ss.*). *Ἔστι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν πρός τι, οἷον ἕξις, διάθεσις, αἴσθησις, ἐπιστήμη, θέσις· Πάντα γὰρ τὰ εἰρημένα αὐτὰ, ἅπερ ἐστιν, ἑτέρων εἶναι λέγεται, καὶ οὐκ ἄλλό τι· ἡ γὰρ ἕξις, τινὸς ἕξις λέγεται καὶ ἡ ἐπιστήμη, τινὸς ἐπιστήμη . . . . et postea sect. 17: Οὐκ ἐπὶ πάντων δὲ τὴν πρός τι ἀληθὲς δοκεῖ τὸ ἅμα τῇ φύσει εἶναι· τὸ γὰρ ἐπιστητὸν πρότερον ἂν δόξειε τῆς ἐπιστήμης εἶναι· ὡς γὰρ ἐπι τὸ πολὺ, προϋπαρχόντων τῶν πραγμάτων τὰς ἐπιστήμας λαμβάνομεν.* *Cf.* Arist. Met. IV 15, 9 (*Ed. Par. II 527, 32 ss.*). *Τὰ μὲν οὖν καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα πρός τι τὰ μὲν οὕτω λέγεται, τὰ δὲ ἂν τὰ γένη αὐτῶν ᾖ τοιαῦτα, οἷον ἡ ἰατρικὴ τῶν πρός τι ὅτι τὸ γένος αὐτῆς ἡ ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι τῶν πρός τι.*

paciendo quod debet, ut patet tercio de Libero Arbitrio capitulo.

II. intellectual,

In secundo gradu sunt dominium et servitus prudentis et bestialis, et illa vocatur relacio proprie dicta, cum quibus iustus et prudens videtur dominari super quemcumque sic stolidum, ut dominatur super bestias et omnia inferiora in natura.

III. civil.

Tercium vero est dominium civile cum servitute sibi contradicenti inter hominem captivantem alium armis, empcione, institutionibus humanis vel quomodolibet aliter, et illa relacio connotat ultra quodcumque accidens absolutum habitum de ultimo predicamento, cum servi sint quasi pecudes dominorum. Patet ista sentencia secundo Politicorum 3°, et patet, quod iste non sunt pure relaciones, sed aggregata ex multis generibus accidencium; ideo non ponuntur eo ipso, quo extrema aggregata ex substanciis et accidentibus absolutis sunt posita, sicut est de puris relacionibus.

Every relation properly so called differs from quantity and quality.

Patet itaque ex dictis, quod omnis relacio proprie dicta differt a quantitate et qualitate, differt eciam a ceteris respectibus, cum omnes alii respectus preter accidencia absoluta extremorum superaddunt disposicionem extrinsecam, qua oportet expectare ad eorum principacionem, ut non ex hoc, quod aliquid est motum
F. 205' et aliud mobile, quantumlibet proporcionata et applicata, | sequitur, quod sit agencia vel motus inter ea, quia oportet expectare tempus et nisum agentis.

Difference of relations from other predicaments; I. From action and passion, II. from place,

Et patet, quod accio et passio supperaddunt relacioni; ipse tamen presupponunt eam, sicut relacio presupponit qualitatem et ipsa quantitatem; et constat, quod ubi et quando superaddunt relacionem, quia aliter sequeretur, si datum corpus locans est cum omnibus accidentibus absolutis et corpus locale cum suis, quod unum locaret

1. *Cod.:* 3° d' lib'o arbitr^e ca^lis.

1. *Cf.* Anselmi Cantuariensis Dialog. de Libero Arbitrio, cap. III (*Migne CLVIII 493*). *Mag.: Ad quid tibi videntur illam habuisse libertatem arbitrii? An ad assequendum, quod vellent? An ad volendum, quod deberent, et quod illis velle expediret? Disc.: Ad volendum, quod deberent; et quod expediret velle.* 13. *Cf.* Arist. Polit. II 1, 8 (*in edd. antiquioribus II 3, 1, ed Par. I 498, 1 ss.*). *Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ εἰ τοῦτο ἄριστόν ἐστι τὸ μίαν, ὅτι μάλιστ᾽ εἶναι τὴν κοινωνίαν, οὐδὲ τοῦτ᾽ ἀποδείκνυσθαι φαίνεται κατὰ τὸν λόγον, ἐὰν πάντες ἅμα λέγωσι τὸ ἐμὸν καὶ τὸ μὴ ἐμὸν . . . κτλ.*

reliquum eo ipso, quod est impossibile; licet enim sequatur de materia per locum ab extrinseco aput multos: Si iste mundus est cum isto homine, tunc locat eum; theologi tamen multi concederent, quod Deus posset ponere illum hominum in mundo alio. Sed quomodocumque sit de hoc, certum est, quod non formaliter racione extremorum, sed propter hoc, quod impossibile est alium mundum esse, hoc sequitur, si sequatur. Si enim racione principiorum extrinsecorum per se sequeretur, per idem omne corpus locabile esset in quolibet locativo.

III. from time,

Differt eciam a quando in hoc, quod quando dicit mutabilitatem illius, quod mensuratur in illo genere ita, quod talia, que senescunt vel veterascunt, sunt proprie in quando, eterno autem non.

IV. from position; i. e. arrangement of parts.

Differt eciam a posicione in hoc, quod posicio est disposicio eiusdem ad se secundum suas partes; ideo secundum Autorem inter Sex Principia videtur posicio maxime ab intrinseco adveniens, nec est dare quantitatem vel qualitatem in animali posita sessione vel stacione, quin continet illam corrumpi stante eadem posicione, et per consequens cuilibet proporcioni vel similitudini accidentali est posicio impertinens.

V. from posession.

Distinguitur eciam ab habitu, cum habere poleticum potest habere possessiones, pacciones et quotlibet talia circumvolancia ultra relacionem. Aliter enim omnia temporalia essent cuiuslibet hominis eo ipso, quod ponuntur in certa qualitate cum illis, quod non est verum de dominio civili, sed naturali. Nec obest, sed oportet, quia si relacio precedat alia sex genera respectuum, quia notum est, quod agencia substancie ipsa sensu non potest esse, nisi precedat naturaliter proporcione eorum ad invicem. Et cum passio non potest

20. *Cod.:* ī͡ li a͡li. 26. *Cod.:* c'uno[lia].

18. Autorem inter Sex Principia. *Cf.* Gilberti Porretani Sex Principiorum Lib. Cap. VI (*Ed. Aristotelis opp. Venetiis 1552, vol. I, p. 33'*). *Magis autem proprium videtur positionis substantiae proxime assistere, omnibus quidem aliis formis suppositis. Positio autem nichil aliud est, quam naturalis ipsius substantiae ordinatio, qualis vel a principio quidem innata est, ut ea, quae asperis et lenibus, aequalibus et inaequalibus inest: vel a naturali quidem motu consueto, ut sessio et accubitus et similia. Quicquid igitur proxime est substantiae assistens, id necessario positio est, et omnis quidem positionis huius ratio suscipit praedicationem.*

esse sine agencia, nec ubi vel quando sine motu, nec posicio sine respectu ad centrum terre et circumferenciam mundi, nec habere sine naturali dominio, quod est relacio, patet, quod genus relacionis precedit predicta sex genera. Verumtamen res quorumcumque predicamentorum causant aliquas relaciones ipsis posteriores; sufficit enim, quod genus sit prius genere, et si non, quodcumque individuum sit prius quocumque individuo alterius, quia hoc forte est impossibile.

Third contradiction (cf. p. 63) solved. God is neither substance nor accident but the origin of both.

Ad tercium dicitur, quod non est color in deduccione, quia, sicut Deus nec est substancia nec accidens, sed utriusque principium, sic relacio personarum ad invicem nec est substancia nec accidens, sed relacionis create principium.

Threefold relations in God:

I. As to how the persons are produced.

Unde triplex ponitur maneries relacionis in Deo. Prima inter personas secundum racionem producencie et produci, que vocantur relaciones originis a multis.

II. Relations based on God's ideal intelligence of all that is distinct from him.

Alie relaciones sunt in Deo, que terminantur ad intellecta ydealiter, distincta a Deo, ut quotlibet intelligencie, quibus Deus intelligit res ad extra, et omnes tales relaciones sunt absolute necessarie, consequentes formaliter ad Deum esse. Intelligencia autem, qua Deus intellegit se, non est relacio, sed essencia, quia idem omnino est intelligens et intellectum. Nec distinguitur
F. 206 intelligencia, qua una persona | intelligit aliam a dinstinccione unius persone ad aliam, nisi forte distinccionem secundum racionem. Unde quinque ponuntur relaciones inter personas divinas, scilicet tres notionaliter constituentes personas, ut generantur vel paternitas, generacio vel filiacio et processio vel passiva spiracio; innascibilitas vero, communis spirancia, et communis spiracio secundum aliquos sunt relaciones fundate in communi principio et communi principiato. Videtur tamen mihi, quod innascibilitas vel ingenitum non sit relacio, cum non dicitur ad aliud, sed communis spirancia est relacio cum . . . .

. . . .

III. Relations of God extending to his creatures; *a*) eternal,

Tercia maneries relacionum in Deo est fundata in eius actu intrinseco et in existencia creature, ut sciencia, volucio, intendencia, propositum, consilium, predestinancia et similia. Ille enim relaciones sunt eterne, et contingentes in Deo. Eterne quidem, quia Deus nichil potest

8. sit] *cod.:* sicut. 28. notionaliter] *cod.:* uoco͡r. 36. *Post* cum *duae lineae scriptura vacant.*

incipere scire vel ordinare; et contingentes, quia, si non est effectus, non est talis sciencia et econtra; antecedens est contingens; ergo et consequens.

b) temporal.

Quarta maneries relacionem in Deo fundatur in execucione operativa Dei ad extra conformiter ad scienciam eius eternam, et illa est temporalis, ut causancia creature, conservancia, dominium et similia. Illa enim inceperunt esse, ut patet commento de Trinitate. Nam postquam Augustinus ostendit spiritum sanctum eternaliter esse donum, sed temporaliter donatum, 36° movet dubium, quomodo nullum accidens inest Deo, cum ipsum esse donum hominis vel donum meum vel tuum ex tempore accidit sibi, et stat sentencia solucionis sue in hoc, id est, quod scribit 37° sub hiis verbis: „Quomodo ergo optinebimus nichil secundum accidens dici donum, nisi quia ipsius nature nichil accidit quo mutetur", quod dictum doctores concorditer intelligunt de relacione racionis. Nam relacio realis per se in genere, que proprie est accidens illius generis, non potest alicui accidere, nisi illi, qui potest mutari per talem adquisicionem; quamvis enim possum dexter esse posti, postquam fui sinister sine motu mei participante ad hoc, possum tamen per motum mei adquirere dexteritatem talem. Patet ergo ex argumento beati Augustini, quod non est racio distinguendi aliam relacionem a subiecto, quin per idem dominium Dei distinguitur a Deo, quamvis non sit per se in genere propter defectum fundamenti in divina substancia.

Fatherhood, sonship are relations not hypostases.

Quod autem relacio primi modi distinguitur a divina essencia patet ex hoc, quod paternitas, filiacio et

8. commento] *cod.:* 9.

4. *Quartum quoque a Wiclifio constitui relationum in Deo genus contra ipsius verba facit, cum triplex tantum esse supra affirmaverit; sed tertium atque quartum genus propterea in unum comprehendi possunt, quia utrumque relationes inter Deum et creaturas amplectitur, prius quidem „aeternas", posterius „temporales".* 8. *Cf.* Aug. De Trinitate V 16 *(Migne XLII, col. 922). Nec moveat, quod spiritus sanctus, cum sit coeternus patri et filio, dicitur tamen aliquid ex tempore, veluti hoc ipsum, quod donatum diximus. Nam sempiterne spiritus donum, temporaliter autem donatum .... Quomodo ergo obtinebimus nec ipsa relativa esse accidentia, quoniam nihil accidit Deo temporaliter, quia non est mutabilis, sicut in exordio huius disputationis tractavimus.*

processio tantum relaciones et non ypostases signant, ut patet 5° de Trinitate Capitulo 4° et 7°.

Proofs from the Fathers.

Ideo est dare medium in Deo, quod nec est substancia, nec accidens, scilicet relacionem, ut patet capitulo 6°. Unde capitulo 10 dicit Augustinus talem regulam: „Quidquid ad se dicitur illa divina sublimitas substancialiter, dicitur singulariter et non pluraliter de omnibus et singulis personis, et quod dicitur ad aliquid, non substancialiter, sed relacione dicitur." Ideo 7° de Trinitate capitulo 2° arguit Augustinus sic: „Si essencia est ad aliquid, id est relacio, iam non est essencia". Unde, ut eodem capitulo dicit: „Omnis essencia, que relativa dicitur, est aliquid excepto relativo"; id est omnis essencia distinguitur a relacione, cui subiecta est. Et idem dicit F. 206' libello de Triplici Habitaculo et 11° de Civitate Dei |

2. *Cf.* Aug. De Trinitate V 4 (*Migne XLII, col. 914*). *Quamobrem, quamvis diversum sit patrem esse et filium esse, non tamen est diversa substantia, quia hoc non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relativum; quod tamen relativum non est accidens, quia non est mutabile.* Ibid. 7 (*col. 916*) *. . . . ita, quamvis diversum sit genitus et ingenitus, non indicat diversam substantiam; quia, sicut filius ad patrem et non filius ad non patrem refertur, ita genitus ad genitorem et non genitus ad non genitorem referatur necesse est.* 4. *Cf.* Ibid. cap. 6 (*col. 915*). *Hoc si dicunt* (*scil. haecetici*), *non intelligunt, de ingenito quidem aliquid se dicere, quod diligentius pertractandum sit, quia nec ideo quisque pater, et propterea non ad aliquid, sed ad se dici putatur ingenitus: genitum vero mira caecitate non advertunt dici non posse nisi ad aliquid. Ideo quippe filius quia genitus, et quia filius utique genitus. Sicut autem filius ad patrem, sic genitus ad genitorem refertur, et sicut pater ad filium, ita genitor ad genitum.* *Cf.* Ibid. 8 (*col. 917 sq.*). *Quapropter illud praecipue teneamus, quidquid ad se dicitur praestantissima et divina sublimitas, substancialiter dici; quod autem ad aliquid, non substancialiter, sed relative: tantam vim esse eiusdem substantiae in patre et filio et spiritu sancto, ut quidquid de singulis ad se ipsos dicitur, non pluraliter in summa, sed singulariter accipiatur.* 9. *Cf.* Ibid. VII 2 (*col. 934 fin*)*: Si essentia ipsa relative dicitur, essentia ipsa non est essentia. Huc accedit, quia omnis essentia, quae relative dicitur, est etiam aliquid excepto relativo.* 15. *Cf.* Incerti auctoris De Triplici Habitaculo liber *inter opera Augustiniana vulgo editus,* cap. VI (*Migne XL, col. 996 sq.*). *Tunc iustis manifestum erit, quomodo Deus est invisibilis, incomparabilis, sine initio et sine fine, ante omnia et post omnia . . . . et quomodo omnia Dei unum sunt in Deo, excepto, quod ad relationem pertinet . . . . et quomodo ubique totus sine loco, magnus sine quantitate, bonus sine qualitate: et quomodo omnia*

capitulo 12°. Unde capitulo quarto dicit: „Propterea non eo verbum, quo sapiencia, quia verbum non ad se dicitur, sed tantum relative ad illum, cuius est verbum. Sapiencia vero eo, quod essencia." Unde sequitur in fine capituli: „Non hec est Deo essencia, quod verbum ad filium esse," quia sicut capitulo octavo arguit: „Si aliud est Deo esse et aliud subsistere, sicut aliud est Deo esse et aliud esse patrem vel dominum, ... iam substancia non erit substancia, quia relativum erit." Et sequitur in fine capituli: „Absurdum est autem, ut substancia relative dicatur". Unde super illud Psalmi 68 „Non est substancia" dicit Augustinus, quod esse patrem non est esse quid, sed ad aliquid, quia eo, quod Deus est, substancia est, sed non eo, quod pater est, substancia est. Et conformiter loquitur Anselmus in De Processu Spiritus Sancti capitulo primo. Non enim idem est esse Deum, quod esse patrem aut filium. Quotlibet autem sunt talia dicta doctorum sanc-

penetrat munda et inmunda sine sui pollutione. Si enim lux ista visibilis omnia loca illustrat, et sterquilina etiam penetrat sine fetore et sine sui pollutione; quanto magis Deus, qui est invisibilis et incommutabilis lux, omnia penetrat, regit, sustinet, circumdat, illustrat, sine ulla mutatione vel pollutione . . . . *Cf.* Aug. De Civitate Dei XI 10 (*non* 12) 1 (*Migne XLI 325*). . . . . *aut vero sola est ista nominis Trinitas sine subsistentia personarum, sicut Sabelliani haeretici putaverunt; sed ideo simplex dicitur, quoniam quod habet, hoc est, excepto quod relative quaeque persona ad alteram dicitur.* 1. *Cf.* Aug. De Trinitate VII 2 (*Migne XLI 936*). 5. *Cf. Ibid.* VII 2 *fin.* 6. *Cf. ibid.* VII 4 (*col. 942*). 10. *Cf. ibid.* VII 4 *fin.* (*col. 942*) *Absurdum . . . . . dicatur: omnis enim res ad se ipsam subsistit; quanto magis Deus?* 12. *Cf.* Aug. Enarr. in Ps. LXVIII, serm. I 5 (*Migne XXXVI 845*). *Cum autem pater est, non illud est, quod est. Pater enim non ad se, sed ad filium dicitur: ad se autem Deus dicitur. Itaque eo, quod Deus est, hoc ipso substantia est.* 16. *Cf.* Anselmi Cantuariensis De Processione Spiritus Sancti contra Graecos Lib. c. I (*Migne CLVIII 287*). . . . . *Haec itaque sola causa pluralitatis in Deo, ut pater, filius et spiritus sanctus dici non possint de invicem, sed alii sint ab invicem, quia praedictis duobus modis est Deus de Deo. Quod totum dici potest relatio: nam, quoniam filius existit de Deo nascendo et Spiritus sanctus procedendo, ipsa diversitate nativitatis et processionis referuntur ad invicem, ut diversi et alii ab invicem. Et quando substantia habet esse de substantia, duae fiunt ibi relationes insociabiles, si secundum illas nomina ponantur substantiae: cum enim homo est, gignendo de homine dicitur homo, de quo est homo, pater, et homo, qui est de homine, filius.*

torum, que idem sentenciant. Unde Anselmus de Incarnacione verbi capitulo primo: „Cuius mens obscura est ad videndum inter equum et colorem eius, quomodo discernet inter unum Deum et plures relaciones eius?" Et, ut breviter dicam, non memini me legisse aliquem doctorem in ista materia, quin distingwat inter relacionem et essenciam in divinis, quamvis dicant concorditer, quod relacio ista non sit realis per se in genere, sed relacio racionis. Unde sanctus Thomas prima parte Summe conclusione 40ª, postquam arguerit relaciones distingwi a persona, eo quod multe sunt relaciones in eadem persona, sic respondet: „Dicendum, quod persona et proprietas idem sunt in re, differunt tamen secundum racionem"; Lynconiensis in libro suo de Libero Arbitrio dicit: Non est inconsequens, ymo necessarium multas esse relaciones eternas in Deo et ipsas non esse idem cum Deo; et hoc wlt Augustinus expresse et exemplificat de multis veritatibus, quas vocant relaciones; relacio, inquit, non habet essenciam aliam ab essencia suarum extremitatum, sicut patet cognoscenti naturam relacionum. Ideo, ut vere distingwit, potest relacio uno modo dici illa essencia, supra qua fundatur, vel alio modo ipsa ordinacio unius ad aliquid, et tunc

9. *Cod.:* argueit.

1. *Cf.* Anselmi Cantuariensis Lib. De Fide Trinitatis et De Incarnatione Verbi, cap. II (*non* I) (*Migne CLVIII 265*). 9. *Cf.* Sancti Thomae Aquinatis Summae Theologiae, p. I, Q. 40, Art. I, 1—2 (*in editione: S. Th. A. opera omnia iussu impensaque Leonis XIII edita. Romae 1888 ss., fol. Tom. IV, p. 411*). *Quaecumque enim sunt idem, multiplicato uno eorum, multiplicatur et aliud. Sed contingit in una persona esse plures relationes, sicut in persona patris est paternitas et communis spiratio: et iterum unam relationem in duabus personis esse, sicut communis spiratio est in patre et filio. Ergo relatio non est idem, quod persona . . . . Ad primum ergo dicendum, quod persona et proprietas . . . . et qusq.* 14. Linconiensis De Libero Arbitrio. *Cf. quae de hoc libello docet Josephus Velten in opusculo, cui inscriptum est, Robert Grosseteste, Bischof von Lincoln. Ein Beitrag zur Kirchen- und Culturgeschichte des dreizehnten Jahrhunderts (Freiburg im Breisgau 1887), 8°, p. 74: Die sonstigen philosophischen Werke Grosseteste's sind selbständige Untersuchungen über die Fragen, wie z. B. die Freiheit des Willens, oder über die Seelenkräfte oder über die Ursachen . . . . et in nota quae correspondet: Manche dieser Werke finden sich in dem seltenen Buche: Opuscula varia philosophica. Venetiis 1574, fol. Quae editio mihi praesto non erat.*

nec est essencia, nec aliud ab ista essencia, quia secundum Augustinum relacio non est quid, sed quo vel ad aliquid. Si ergo in divinis relaciones eterne et absolute necessarie distingwantur a persona et essencia, multo magis alie relaciones quecumque. Levis ergo swasio, si relacio in divinis distingwatur ab essencia et substancia.

If these relations are to be identified with the divine essence it must be in a special sense.

Et si allegentur doctores ponentes relaciones tales non esse aliud quam divinam essenciam, dicitur, quod hoc potest dupliciter intelligi.

I. Such relations are not properly anything, so cannot be another thing than the Divine nature,

Primo, quod relaciones tales non sunt proprie quid, sed ad aliquid vel res racionis, non tamen dependentes ab intellectu humano, ut quidam fingunt. Quando ergo dicitur, quod relaciones tales non sunt aliud quam Deus, hoc potest sane intelligi, quia non sic sunt aliquid.

II. by causal predication, since the relation rests upon the essence.

Secundo modo possunt talia dicta intelligi equivocando in predicacione formali et predicacione secundum causam. Quandocumque enim autores dicunt, quod relaciones distingwuntur ab essencia, intelligunt in predicacione formali, et quando dicunt, quod sunt essencia, respondendo querentibus, quid est talis relacio, rimantur profundius condicionem relacionis, et non inveniunt proprie quid, antequam veniant ad essenciam fundantem relacionem; ideo dicunt quod relacio est essencia, intelligendo predicacionem causalem, et non formalem indubie, et talis equivocacionis ignorancia fecit me et F. 207
forte alios parvipendere scripta doctorum, putando quod | contradicunt sibi ipsis, ponendo quod paternitas est essencia divina, et nunc ponendo quod eadem essencia distingwitur.

Formally the relation is distinct from its subject.

Nemo enim potest loqui in ista materia, ut oportet, nisi ponendo distinccionem formalem relacionis a suo subiecto. Unde illi, qui negant talem distinccionem adhuc concedunt, quod illi termini: pater, filius et spiritus sanctus connotant relacionem, et non sunt termini substanciales. Dicunt eciam quod pater, non ut pater vel sub racione qua pater, est aliquid, et sic de quotlibet similibus ceteris sentenciis sanctorum. Nec mirum de tali equivocacione, quia relacio propter parvitatem sue entitatis vix sufficit terminare aciem mentis,

23. *Cod.:* veiant *(sic).*

2. August. *Cf. supra, pag.* 72.

ne ulterius penetret ad essenciam. Ideo, ut dicit Avicenna, est difficilis noscibilitas, et negatur a multis propter debilitatem sui esse; sicut alia ignorantur a cardinalibus propter excellenciam sui esse. Sic enim visus corporalis non sufficit perspicere medium dyaphanum propter paucitatem luminis, sed penetrat usque ad solidum aliquid, quod terminatur, et excellens visibile propter multitudinem forme visibilis cum difficultate perspicit; quandocumque ergo dicitur relacionem talem vel racionem formaliter distingwi, oportet intellectum referre principaliter ad habitudinem, et secundarie quiescere in substrata essencia modo quodammodo tali, quali intelliguntur universalia intelleccione simplici; et quandocumque intelliguntur principaliter essencie et secundarie habitudines secundum talem formacionem conceptus concedendum est quamlibet talem relacionem esse essenciam, nec est secundum tales sensus equivocos contradiccio. Et patet, quod non solum causaliter, sed essencialiter sunt idem relacio racionis et suum fundamentum, et patet, quomodo aliqua distingwitur secundum racionem, ut communius et minus commune, alia autem, ut raciones, que non sunt per se in genere in eadem essencia fundate, et alia, ut essencia et sua racio extra genus. Relacio autem per se in genere potest realiter distingwi a suo subiecto, cum habeat essenciam distinctam et quiditatem extense loquendo, ut Lynconiensis.

24. potest *scripsi; cod.:* po^2 = ponitur.

1. *Respexisse videtur Wiclif* Avicennae: „Metaphysica sive eius prima philosophia" *in cuius libelli* tract. III, cap. 10, *cui inscriptum est* „ad aliquid" *leguntur haec* (*Ed. Venetiis, per Bernardinum Venetum 1495, fol. [13']*): *. . . . Cum autem intellexeris hoc in eis, quae exemplificavimus tibi, similiter scias dispositionem ceterorum relativorum, in quibus non est diversitas. Non autem advenit dubitatio pene in hoc loco, nisi quia uni ex fratribus est dispositio respectu alterius, et alter etiam habet dispositionem respectu primi, et utraeque dispositiones sunt eiusdem speciei sensibiliter, et putaverunt eas esse unum singulare. Non est autem sic . . . . Similiter est contactus in contactis . . . . igitur nullo modo putes, quod unum accidens sit in duobus subiectis, ita ut excuseris ob hoc, quod ponas accidenti nomen ambiguum, sicut fecerunt homines debilis cognitionis.* 26. *Cf. pag. 39 ubi totam Roberti Linconiensis de hac re sententiam expressimus.*

CAPUT OCTAVUM.

Difficulty of defining relation.

Contra dicta de relacionibus arguitur, quod non distingwitur a substancia et a signo; primo per hoc, quod descripcio relacionum data ab Aristotele cum aliis proprietatibus videtur solum signis competere, scilicet dici sub habitudine casus, dici ad convertenciam, esse contraria, suscipere magis aut minus; nulli enim rei preterquam substancie possunt talia competere.

Aristotle's definition not clear.

Ideo videtur ipsum exponendum de signis. Pro isto dicitur, quod Aristoteles more philosophorum onerancia verba sua sensu multiplici simul cum quodam involucro tradidit nobis noticiam de signis, sed principalius de signatis. Nec mirum, quia omnes viantes propter involucionem in sensibus simul inspiciunt signum et signatum, et maior pars hominum solum signando, non dirigendo mentis aciem specialiter ad signatum. Dicitur ergo, quo Aristoteles, loquens vel in loyca vel in metaphisica de relacione vel alio genere principali loquitur principaliter de signatis ex parte rei.

'Ens' and 'Res' The latter sometimes used for the former. Examples from scripture.

Quod ut ostendatur conveniencius, suppono propter laborem in equivocis et altercacionibus nominum evitandum, quod sicut hoc nomen "ens" est commune ad signandum quamlibet veritatem, sic et hoc nomen "res"; patet ex modo loquendi scripture quo ad secundam partem, que minus evidet ex hoc, quod scriptura vocat tale ens rem, quod maxime elongatur a racione absoluti et raro vocat absolutum ut substanciam, | quantitatem F. 207'
vel qualitatem rem aliquam; quod ideo forte est, quia habet nomina specialia, quibus ipsas exprimet. Scribitur enim Genesis 34to, quod Sichem rem fedam esset operatus violando Dynam stupro, quod textus vocat rem

5—7. scilicet dici — magis et minus. *Relegamur ad expositiones Aristotelis in Categor. Cap.* V [VII] (*Ed. Par. I 9 - 11*).
30. *Gen. 34*, 7.

illicitam; et infra 37°: „Pater rem tacitus considerabat", scilicet, quod Joseph sic sompniavit, et 38°: „percussit eum dominus eo, quod rem detestabilem faceret", que res fuit effusio seminis in terra, et 44° (dic Laban, quia terra effugit Jacob cum suis): „pessimam rem fecistis." Et Num. 11° dicitur, quod Moysi intoleranda res visa est, scilicet, quod populus sic remurmuravit contra dominum pro esu Man, et primo Regum 2°: „Quare facitis res huiusmodi, quas ego audio, res pessimas, ab omni populo?" Iste autem res erant concubitus cum mulieribus ad hostia thabernaculi et rapine. Et infra 24°: „Propicius sit michi dominus, ne faciam hanc rem domino meo, christo domini, ut mittam manum meam in eum." Et secundo Regum 11: „Non te frangat ista res," scilicet, quod pars exercitus est mortua; et tercio Regum 24: „hanc rem facere non possum", scilicet dare Benadad uxores et liberos, et 4° Regum 2°: „Rem difficilem postulasti," scilicet, quod spiritus duplus fieret in te. Et ad Hebr. 6° vocat Apostolus pollicitacionem et iusiurandum Dei „duas res immobiles", et ita, sicut in maiori parte scriptura demonstrat pronomine per se posito tales, que non possunt esse substancie, sic in maiori parte hoc nomine "res" intelligit respectus vel alias veritates extra genus substancie, qualitatis vel quantitatis. Conformemus ergo nos modo loquendi scripture, habentis subtilissimum et propriissimum modum loquendi, specialiter, cum nomen sit vox significativa ad placitum et non subsit racio negandi positum vel peticionem, qua talis imposicio petitur gracia argumenti.

"Res" is repeatedly used for relation and other facts that are outside the genus of substance, quantity or quality.

Qua peticione admissa probatur, quod est dare relaciones reales ex parte rei preter signa vel aliqua abso-

There is then a relation of things independent of their names.

6. *Cod.:* intolerando. 8. *Cod.:* pro esau | man | *(sic).* 17. *Cod.:* Benadab. 22. tales] *cod.:* tles, *vox corrupta.*

1. *Gen. 37, 11.* 2. *Gen. 38, 10.* 4. *Gen. 44, 5.* 6. *Num. 11, 10.* 8. *I. Reg. 2, 23* huiuscemodi *Vulg.* 12. *I. Reg. 24, 7.* 14. *II. Reg. 11, 25.* 16. *III. Reg. 20, 9.* 17. *IV. Reg. 2, 10.* 19. *Hebr. 6, 18.* 32. *Cf.* Arist. Cat. V [VII] 8 (*Ed. Par. I 10, 3*). *Πάντα δὲ τὰ πρός τι πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεται, οἷον ὁ δοῦλος δεσπότου δοῦλος λέγεται, καὶ ὁ δεσπότης δούλου δεσπότης· καὶ τὸ διπλάσιον ἡμίσεος διπλάσιον, καὶ τὸ ἥμισυ διπλασίου ἥμισυ . . . . Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, πλὴν τῇ πτώσει ἐνίοτε διοίσει κατὰ τὴν λέξιν, οἷον ἡ ἐπστήμη ἐπιστητοῦ λέγεται ἐπιστήμη, καὶ τὸ ἐπιστητὸν ἐπιστήμῃ ἐπιστητόν, καὶ ἡ αἴσθησις αἰσθητοῦ αἴσθησις, καὶ τὸ αἰσθητὸν αἰσθήσει αἰσθητόν.*

The Aristotelian doctrine that every case-connexion involves a relation is too wide.

luta, et primo deducendo ad inconveniens, si Aristoteles intellexit omnes terminos ad invicem sub habitudine casus esse relativos terminos. Nam tunc tales termini substancia et accidens essent termini relativi, sicut et omnes istis inferiores, et sic substancia ut substancia dicetur ad aliquid, et omne accidens foret in predicamento relacionis. Sequitur enim, si aliquid est accidens, ipsum est substancie subiecte accidens, et si aliquid est substancia, ipsum est accidentis substancia, et sic de aliis generibus accidencium; ut, si aliquid est quantitas vel qualitas, tunc ipsum est subiecti quanti vel qualis quantitas vel qualitas, et magis evidenter sequitur hoc de aliis generibus accidencium; et ita, si aliquid est materia et forma, tunc ipsum est materiati aut formati materia vel forma. Ymo, si aliqua sit essencia, ipsum est existentis essencia et econtra, et sic discurrendo per genera et species; ut, si aliquid sit homo, ipsum est humanitate homo, et si aliqua sit humanitas, ipsa est hominis humanitas, et sic de quiditatibus absolutissimis substancie.

5. *Cod.:* substancia l̃i dicetur. 20. *Folii 207' pars ultima et totum fol. 208 scriptura vacat.*

CAPUT NONUM.

F. 208' Restat post tractatum de relacione tractare de accione eo, quod genus accionis immediate sequitur ex genere relacionis, cum non stat plenum genus relacionis poni in universitate creata, nisi sequatur accio.

Definition of action.

Primo tamen detegenda est equivocacio signo terminorum. Est enim agere vel accio analoyce vel communissime accepta id quo aliquod ens formaliter agit. Sed accio formaliter dicta, ut est genus, est forma accidentalis, secundum quam substancia est agens formaliter in suum passum. Per primum excluditur forma substancialis et instrumentum substanciale. Et per secundum excluditur qualitas, ut potencia naturalis, vel qualitas sensibilis, et relacio, ut proporcio vel applicacio et quecumque forma disponens substanciam ad agendum; sicut enim nullum trium priorum est forma accidentalis, sic nullum istorum trium generum est, quo formaliter substancia denotatur agere. Et per tercium excluduntur actus immanentes, a quibus non paciuntur sua subiecta ut huiusmodi. Unde philosophi univocantes in agere, quod dicat disposicionem accidentalem per se substancie, et intelligentes istum terminum secundum, ut connotant circumstanciam cause formalis, brevius loquuntur, sed ad eundem sensum, quod accio est, secundum quam substancia dicitur agere in subiectum; et quia in homine est omne genus substancie sicut et accionis. Ideo Autor Sex Principiorum conformiter ad Aristotelem, describentem qualitatem, dicit, quod

It is an accidental form.

24. *Cod.:* loquitur.

27. *Cf.* Gilberti Porretani Sex Principiorum Lib., cap. init. (*Ed. Aristot. Venet. I 32*). Arist. Cat. VI [VIII] (*Ed. Par. I 13, 7 sq.*). *Ποιότητα δὲ λέγω, καθ' ἣν ποιοί τινες εἶναι λέγονται.*

accio est, secundum quam in id, quod subicitur, agere dicimur.

Three conclusions: I. God's action in itself does not come under the genus action.

Ex ista descripcione patent tria. Primum, quod accio Dei ad intra vel ad extra non est per se in genere accionis. Patet ex hoc, quod omne accidens per se in genere requirit suum subiectum per se in genere. Sed hoc non potest Deo competere, ergo nulla accio Dei est per se in genere. Ideo omnis accio Dei ad intra vel ad extra est pura relacio racionis, cum in Deo non sit aliquid preter essenciam, et in acto dicit ordinatam accionem passivam, qua posita claudit contradiccionem accionem activam Dei non poni. Verumtamen accio passiva propria correspondet agencie Dei vel apcius causancie vel movencie Dei; transsumptive enim et equivoce dicitur Deus agere ad extra cum illa agencia est relacio racionis, et omnis proprie dicta agencia dicit substanciam, apponentem nisum ab extrinseco limitantem, ut finis efficiens accionem. Unde omne proprie agens apponit vim impedibilem et fortificabilem ex applicacione vel unione ad paucorum occupacionem, quod alienum est a Deo, cum ipse non apponit vim fatigabilem vel impedibilem, sed suum agere, si ponitur, non potest, nisi ipsum et positive vel ordinative actum sic, quod Deus non posset de potencia sua absoluta suspendere accionem suam illis positis, sicut potest suspendere accionem cause secunde posita quacumque applicacione et disposicione absoluta in passo. Ideo patet ex dictis de relacione, quod agencia Dei ad extra est de genere relacionis non per se in illo genere, sed per reduccionem, cum sit relacio racionis, et ista conclusio est michi valde notabilis, quod, sicut Deus est extra genus substancie, sic omne sibi formaliter inexistens est extra genus quodlibet.

Every action is related alike to the substantial form and to the accident.

Secundo patet, quod non alia est accio forme substancialis vel accidentis, | quoniam accio tocius suppositi F. 209
et per consequens nec corpus nec anima agit aliquid, nisi accione tocius compositi. Patet ex hoc, quod omnis accio est agere substancie, sed nulla forma accidentalis est substancia; quelibet autem forma substancialis est eadem substancia, que suum subiectum, nullique forme substanciali vel suo subiecto debetur, ut sic accio vel

15. *Cod.*: iª relo agencia. 33. *Cod.*: quotlibet.

passio, generacio vel corrupcio, ut patet primo et 7° Metaphisice . . . . . . ergo etc.

Quando ergo dicimus, quod qualitates active aut forme vel corpora animalium agunt acciones extrinsecas, intelligimus, quod subiecta, ut sic disposita, agunt huiusmodi acciones; cum enim caliditas vel calor sit subiectum esse calidum, idem in sentencia est dicere caliditatem agere, et subiectum ut calidum, agere. Si tamen caliditas esset res potens per se existere, indubie prius, immediacius et proprius calefaceret, quam subiectum, sicut ferrum ignitum secundum quamlibet eius partem sensibilem prius calefacit, quam totum ferrum, quod habet partem illam, et partem frigidam, ociantem acalefaccione. Nam quandocumque aliquid agit per aliud acusaliter, cui alii potest per se illa agencia competere, prius et proprius sibi competit, quam alteri agente causaliter per ipsum, ut patet primo Posteriorum 2°

1. *Post* Metaphisice *lacuna 5—6 litterarum in codice.* 17. *Post* dicitur *lacuna 8—10 litterarum in cod.*

2. Aristot. Met. I 9, 4 (*Ed. Paris II 482, 29 ss.*) . . *καὶ γὰρ τὸ νόημα ἓν, οὐ μόνον περὶ τὰς οὐσίας ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἄλλων οὐσιῷν ἐστί· καὶ ἐπιστῆμαι οὐ μόνον τῆς οὐσιας εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων . . . κατὰ δὲ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὰς δόξας τὰς περὶ αὐτῶν, εἰ ἔστι μεθεκτὰ τὰ εἴδη τῶν οὐσιῶν ἀναγκαῖον ἰδέας εἶναι μόνον· οὐ γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς μετέχονται, ἀλλὰ δεῖ ταύτῃ ἑκάστου μετέχειν ᾗ μὴ καθ' ὑποκειμένου λέγεται· λέγω δ' οἷον, εἴ τι αὐτοδιπλασίου μετέχει, τοῦτο καὶ ἀϊδίου μετέχει ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, συμβέβηκε γὰρ τῷ διπλασίῳ αἰδίῳ εἶναι· ὥστ' ἔσται οὐσίας τὰ εἴδη ταῦτὰ δὲ ἐνταῦθά τε οὐσίαν σημαίνει κἀκεῖ· . . . atque rationem habuisse sententiae Commentatoris, qui verba prolata hunc in modum illustrat* (comm. 30, *ed. Ven. VIII, f. 10*): *. . . praedicatio enim eorum de illis, quae sunt sub eis, non est accidentaliter, sicut praedicatio accidentium de substantiis, et accidentium de se ad invicem . . . . et propter hoc, quod sunt necessariae, oportet, ut sint cum eis, de quibus praedicantur eaedem in actu. Deinde dedit causam in hoc, et dicit quia determinatio eorum non est per accidens quia determinatio subiectorum ab universali, non est sicut determinatio, quae est in praedicatione accidentium de substantiis . . . . sed necesse est, ut quodlibet praedicabilium formarum sit determinans essentiam sui subiecti esentialiter, cum non praedicetur de eo sicut accidens de suo subiecto. — Similem prodit sententiam* Aristot. Met. VI (*in edd. antiquis* VII), cap. 5, 4 (*Ed. Par. II 542, 12 ss.*): *δῆλον τοίνον, ὅτι μόνης τῆς οὐσίας ἐστὶν ὁ ὁρισμός· εἰ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων κατηγοριῶν, ἀνάγκη ἐκ προσθέσεως εἶναι κ. τ. λ.*

dicitur . . . . ; semper enim, propter quod est unumquodque, illud magis est; forma autem accidentalis non plus potest agere per se, quam universalis in exemplari, nec membrum hominis potest ambulare vel loqui, et sic de ceteris accionibus intelligo appropriatis: forma autem substancialis, cum sit eadem essencia, que compositum, si agit, eadem essencia agit que compositum. Philosophus tamen non dat partibus qualitativis agenciam, ut primo de Anima dicit, quod non differt ponere animam intelligere et dicere ipsam edificare vel texere, et de ipsa foret maxime verisimile, quod taliter ageret inter omnes partes qualitativas compositi. Agencie igitur variantur ad variacionem per se agencium sive sint partes quantitative sive integra, et non ad variaciones formarum, quibus agitur, nisi forte forme varient agenciam.

The word *action* is used to include more than properly belongs to the concept *action*.

Tercio patet, quod, sicut nomina quatuor priorum generum dicuntur analoyce de suis signatis, sequitur, quod nomen generis accionis, et per consequens non secundum illum analogum ambitum sit genus. Dicitur enim de accione Dei adintra, et de qualibet accione nature create, quam producit secundam rem sue trinitatis, et certum est, quod nulla talis accio est per se in genere accionis, cum nulla talis sit accidens substancie. Verumtamen sicut Deus est principium primum generis substancie, sic sua agencia, qua producit filium, est primum principium per reduccionem in genere accionis et gradatim alie agencie; sicut enim claudit contradiccionem Deum agere aliquid ad extra, nisi prius naturaliter agat ad intra producendo verbum, quo facit opus ad extra, et preter omnes istas acciones, quibus accio est analoyce communis, est dare accionem accidentalem

1. *Post* dicitur *lacuna 8 fere litterarum in cod.* 4. eb'ari *cod.*
30, 31. *Cod.:* opus ad extra nisi pus na agat ad int z pt'.

1. *Cf.* Arist. Anal. Poster. Lib. I 2, 15 *(Ed. Par. I 123, 13 ss.)*: *'Επεὶ δὲ δεῖ πιστεύειν τε καὶ εἰδέναι τὸ πρᾶγμα τῷ τοιοῦτον ἔχειν συλλογισμὸν ὃν καλοῦμεν ἀπόδειξιν, ἔστι δ' οὗτος τῷ τάδ' εἶναι ἐξ ὧν ὁ συλλογυσμός, ἀνάγκη μὴ μόνον προγινώσκειν τὰ πρῶτα, ἢ πάντα ἢ ἔνια, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον· ἀεὶ γὰρ δι' ὃ ὑπάρχει ἕκαστον, ἐκεῖνο μᾶλλον ὑπάρχει· οἷον δι' ὃ φιλοῦμεν, ἐκεῖνο φίλον μᾶλλον.* 9. *Cf.* Arist. de Anima I 4, 12 *(Ed. Par. III 439, 49 ss.)*: *Τὸ δὲ λέγειν ὀργίζεσθαι τὴν ψυχὴν ὅμοιον κἂν εἴ τις λέγοι τὴν ψυχὴν ὑφαίνειν ἢ οἰκοθομεῖν· βέλτιον γὰρ ἴσως μὴ λέγειν τὴν ψυχὴν ἐλεεῖν ἢ μανθάνειν ἢ δι ανοεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον τῇ ψυχῇ.* (Wiclif, De Compositione Hominis, *ed. nostra, p. 14, not.*)

immanentem, ut sunt intelligere et sentire, que non est per se in genere accionis, cum non inferunt passionem subiecti, in quod agunt, sed pocius econtra moventur aut paciuntur a subiectis huiusmodi accionem; ideo vocantur actus immanentes; et acciones, inferentes passiones suorum subiectorum extrinsecorum, | F. 209' vocantur acciones transcendentes; non enim possibile est creaturam quicquam intelligere, nisi habeat intellectum, terminans actum intelligendi vel secundum esse existere vel secundum esse intelligibile, et idem vocarunt antiqui ad unum sensum subiectum, in quod agitur. Sicut enim est duplex dare subiectum sciencie, que est qualitas, scilicet substanciam sciencie, in qua est formaliter subiective, et rem scitam, in qua est causaliter terminative, cum sciencia sit ad aliquid, sic est dare duplex subiectum actus inmanentis, scilicet illud, in quo est formaliter et inmanenter agere, ut est natura apprehendens et illud, in quo est obiective causaliter, ut est res apprehensa, et gracia dicere illud vocatur obiectum actus vel habitus, sed primum vocatur simpliciter subiectum. Verumtamen, cum causatur ab ambobus, potest utrumque vocari subiectum.

Nec oportet timere instancias sophisticas, quibus aliqui arguunt chimeram et multa, que non sunt, intelligi. Alii dicunt omne intelligens moveri ab obiecto intellecto; et tercii, quod omnis actus immanens est qualitas, et sic res absoluta, qua consequitur relacio. Ad primum dicetur libro secundo tractatu primo capitulo quarto, quod nichil potest intelligi, nisi quod potest esse, ymo, nisi id absolute necessario habet esse intelligibile in Deo. Quo ad secundum est equivocacio in termino isto moveri, sicut Doctor Profundus concedit libro primo capitulo . . . . necessario, quod Deus movetur ab esse

10, 11. vocarut fcti antiq *cod.* 33. *Post* capitulo *lacuna 2—3 litterarum in cod.*

28. *Cf.* Wiclif, De Ente sive Summa Intellectualium, lib. II, Tract. 1. „De Intellectione Dei" *(Shirley l. c., pag. 3).* 32. *Cf.* Thomae Bradwardini Archiepiscopi Cantuariensis De Causa Dei contra Pelagium I 4 *(Ed. Londini, ex officina Norboniana 1618, p. 193) in quo capite:* „Quod qualibet creatura movente Deus necessario commovet" *inscripto respexisse videtur Wiclif verba ex Averrois commentario De somne et vigilia deprompta „quod causae futurorum non sunt determinati esse apud nos, sed apud naturam intellectivam, a qua quaecumque recipit natura sensibilis et a qua movetur".*

intelligibili intelligente, sed nescio, quomodo fundaret hoc dictum, ut patet posterius. Ad tercium dicetur, quod omnes huiusmodi actus sunt respectus, licet Doctor Subtilis quodlibeto 13° vel conclusione 12ª teneat, quod sunt qualitates. De actibus vero sensuum, quomodo distingwuntur a recepcionibus specierum, et si senciens multiplicat se per sensum, rapiendo species, per quas sentiret, dicetur posterius cum aliis dubiis.

Meanings of the word *action.* It is used: I. formally, II. analogically, III. in its strict sense; of the general concept.

Satis ergo est pro presenti exponere significacionem quid nominis terminorum, quomodo accio sumitur quandoque formaliter vel analoyce, ut dicit transcendentaliter agere agentis in subiectum presuppositum sive ut sic moveatur, sive non; vel tercio contracte ad genus accionis, ut dicit nisum substancie agentis in passum essencialiter extra ipsum.

2. Action is used of a deed which involves passion as well as action e. g. a blow.

Secundo modo valde equivoce ab isto dicitur accio ipsum agi ab agente, quod est passio formaliter in passo. Sic enim possunt talia verbalia desinencia in -cio significare equivoce, ut descendunt a verbis activis vel passivis, agere vel agi. Unde propter istam equivocacionem tollendam docet Anselmus in libello suo de veritate capitulo 8°, quod solum universalia, desinencia in -cia, descendencia a participiis presentis temporis principa-

18. in -cio] *cod.:* îcio.

3. *Cf.* Duns Scotus, Quaestiones quotlibetales Quaest. XIII *init (Ed. Venetiis 1497 per Bonetum Locatellum Bergomensem f. 31'): Et erat quaestio communis omni viventi hac vita vel illa, et erat ista; Utrum actus cognoscendi et appetendi sint essentialiter absoluti, vel essentialiter relativi. Arguitur, quod relativi, quia talis actus non potest intelligi, nisi cointelligendo terminum, absolutum autem potest intelligi non cointelligendo . . . Contra talis actus est qualitas, omnis autem qualitas est forma simpliciter absoluta.* 16. *Cf.* Anselmi Cantuariensis Dialog. de Veritate Lib. cap. VIII *(Migne CLVIII, 476): Multis enim modis eadem res suscipit diversis considerationibus contraria: Quod in actione saepe contingit, ut in percussione. Percussio namque et agentis et patientis: unde et actio dici et passio potest, quamvis, secundum ipsum nomen, actio vel percussio, et quae similiter dicta a passiva in activa significatione dicuntur, magis videantur esse patientis quam agentis. Quippe secundum id, quod agit, magis proprie videntur dici agentia vel percutientia et secundum id, quod patitur, actio vel percussio. Nam agentia et percutientia ab agente et percutiente dicuntur (sicut providentia a providente, et continentia a continente), quae, scilicet agens et percutiens, providens et continens, activa sunt; actio vero et percussio ab acto et percusso, quae passiva sunt, derivantur.*

liter significant agere activorum, ut agenciam, intelligenciam etc.; alia autem universalia, desinencia in -cio significant principaliter ipsum pati vel rem verbi passivi; multa enim sunt verba grammaticaliter activa, que significant res multum differentes ab agencia, ut patet de istis: qualificare, quantificare, referre, tollere, locare durare, scire possidere etc. Et correspondenter de verbis grammaticaliter passivis; sicut enim verba substantiva significant rem de genere substancie, sic cuiuscumque generis accidentis res significantur per verba adiectiva, ut quantificare est equivocum ad esse vel facere quantum, et proporcionaliter de aliis; modo esse quantum est quantitas, sicut esse quale est qualitas. Ego autem elegi propter certitudinem significare rem verbi activi per infinitivum activi vel verbale descendens a participio preteriti temporis, terminante in -cia, ut leccio est legi lecti, sicut legere est legere legentis.

3. Action is used for the essential agent.

Tercio accipitur accio pro agente essencialiter, et
F. 210 ista significacio est satis famosa apud | eos, qui volunt omne accidens respectivum esse subiectum, ut sic comparatum; et sic intelligo ego, quandocumque dico agenciam vel alium respectum esse essencialiter subiectum sic se habens. Nullum enim accidens ponit essenciam proprie absolutam preter substanciam, et sic intelligendi sunt auctores, quando dicunt accidencia differencia in specie esse idem subiectum, id est eodem subiecto inesse, ut album et musicum.

4. Action is used for the result of action.

Quarto modo accipitur accio materialiter pro effecto vel opere producto agencia operantis, ut Commentator 9° Metaphisice commento 8° dicit, quod accio ignis est calor maximus et motus eius ad superius; ex tercio Phisicorum 19° accio, que est actus activi, est opus et finis eius. Et convenit ista significacio cum wlgari modo loquendi; volunt enim operarii ostendere opus productum sua agencia, dicendo „iste est labor meus", id est finis aut fructus laboris.

30. *Cf.* Averrois in Arist. Met. IX comm. sectionem 3 *(non 8) (Ed. Arist. opp. Ven. IX, fol. 107')*: *Calidum enim agit calorem, et non agit alterum contrarium.* 32. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. III 3 (2), 2 *(Ed. Par. II 275, 38 ss.)*: . . . . *Ἔχει δ' ἀπορίαν λογικήν· ἀναγκαῖον γὰρ ἴσως εἶναί τινα ἐνέργειαν ἄλλην τοῦ ποιητικοῦ καὶ τοῦ παθητικοῦ τὸ μὲν δὴ ποίησις, τὸ δὲ πάθησις· ἔργον δὲ καὶ τέλος τοῦ μὲν ποίημα, τοῦ δὲ πάθος.*

5. Aggregatively; as union of distinct activities to a common aim.

Ultimo accipitur agencia aggregative vel ex multis agenciis collectis, ut tractus navis per multos homines vocatur unus tractus vel pro aggregato ex rebus diversorum generum, ut edificia et quotlibet huiusmodi operancie artificiales, et per istas equivocaciones solvuntur et intelliguntur dicta autorum in ista materia.

Three conclusions:

Ex istis significacionibus quid nominis, applicatis ad res signatas, a subtili philosopho cognitas, possunt tria per ordinem apparere.

1. Action may be classified as corporal incorporal or mixed.

Primum est divisio generis accionis, quomodo quedam est agencia corporalis, et quedam non corporalis. Agencia corporalis est agencia substancie secundum eius partes corporales, ut illuminancia, calefaciencia etc. Quelibet autem talis est mole magna. Agencia vero non-corporalis vel spiritualis est agencia substancie indivisibilis quo ad molem, ut movencia orbis per spiritum. Alie autem agencie, que accedunt partim ad condiciones agencie spiritualis et partim ad condiciones agencie corporalis dicuntur mixtim secundum quid, nunc corporales, et nunc spirituales, secundum quotlibet gradus, ut illuminancia medii et agencia speciei dicuntur agencie magis spirituales, quam sonancia, odorancia vel alia evaporativa, eo, quod minus habent de condicionibus materialibus; sicut et virtutes talium perceptive sunt plus elevate a materia.

A further division of action may be made according to the causes of activity or its results.

Et potest fieri divisio ulterior agencie utriusque membri secundum diversitatem agencium aut secundum diversitatem productorum istis agenciis, que producta variantur ex variacione disposicionis passi, aut ex variacione modi agendi, sicut sunt agencie pellendi, trahendi, et circumducendi, et sic non solum ex variacione producti variatur agencia, quia non refert quo ad alteracionem sive agens incorporeum sive agens corporeum celesti sive sublunare alteret, ut patet de calefaccione hominis ex passione animi, ex sole et ex igne. Calefacencie vero multum differunt.

Agenciarum vero quedam est mere naturalis, ut calefacencia ignis, quedam autem libera, ut multiplicacio spiritus. Et utrumque membrum capit subdivisionem secundum variacionem principiorum agendi, sicut facile est naturali philosopho elicere. Sic ergo quedam est agencia ad substanciam, et quedam ad accidens; et, si

4. huiusmodi] *cod.:* huiꝰ (= huius). 34. alteret] *cod.:* alt°₃.

ad accidens, vel ad quantitatem vel ad qualitatem. Si ad qualitatem, vel ad magnitudinem passi vel ad locacionem passi, et sic usque ad speciem sensitivam in quocumque membro, ut patet de speciebus motus.

Infinitas autem differencias accidentales suscipit genus accionis, sicut quotlibet aliud genus; ideo est error magnus in differenciis essencialibus agencie cognoscendis a differenciis accidentalibus, et ita contingit constituendam esse agenciam aggregatam ex agenciis dis-
F. 210' parium racionum, ut est | de movencia hominis motu progressivo et multis similibus et omnium talium contingit fieri proporcionales divisiones, ut agenciarum Dei quedam est ad intra et quedam ad extra. Et ad intra quedam terminantur ad ypostasim, ut producencia per se, quedam ad rem extra. Et talium producenciarum quedam est naturalis, procedens ab unico vel multiceno principio, ut producencia patris, et quedam complacencia procedens ab uno principio, ut spirancia spiritus sancti. Si sit intrinseca, terminata ad rem extra, hoc est vel intelligencia vel volucio. Et sub volucione sunt predestinancia, presciencia et quotlibet talia. In agencia Dei ad extra sunt quotlibet divisiones, ut alia est creancia, alia est conproducencia, alia gubernacio et sic de ceteris, que philosophus exercitatus potest notare ex tercio principio causandi differenciam accionis, scilicet agente, acto et modo vel racione agendi.

2. Concerning action as motion.

Secundo patet, quod omnis agencia est in motu et econtra. Pro cuius intellectu notanda est illa octuplex equivocacio de "esse" inquam ponit Philosophus 4° Phisicorum 23°, cuius sextum membrum est pertinens proposito.

Every action is motion.

Nam omnis agencia est in motu, ut in suo effectu vel signo, cum omnis motus sit infallibiliter ab agencia moventis; ideo motus sunt signa sensibilia philosophis ad convincendum agencias formarum insensibiles, ut patet de intelligenciis, animabus et aliis formis materialibus, et ita omnes motus sensibiles sunt in agenciis movencium, ut in suis causis, sicut econtra omnis agencia per se in genere est in motu, ut in suo effectu vel

7, 8. cognoscendis] *cod.:* 9g𝔰̊. 10. *Cod.:* moto. 23. *Cod.:* c͡ cu͡ 9pduª.

29. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. IV 3 (4) 1 *(Ed. Par. II 287, 33), quem locum plene exscripsimus supra pag. 42, not ad lin. 19.*

signo. Motus enim est formaliter in moto, et non sic in movente suo, cum omnis motus sit mobile moveri, et sic finitus est moveri mobile a termino in terminum.

Sudden and successive motion and their subdivisions.

Et hoc contingit dupliciter, vel quod sit subitus vel successivus. Si subitus, hoc dupliciter vel sic; a non-esse subiecti pro data mensura ad esse eiusdem pro mensura immediata, et illa vocatur generacio; econtra autem motus ab esse ad non-esse pro data mensura immediate sequente est corrupcio. Oportet autem utrumque istorum motuum esse subitum, cum non sit membrum inter communicanda. Quando autem aliquid particulariter generatur vel corrumpitur, tunc est dare unum mutatum esse subitum et finale, quod est generacio vel corrupcio simpliciter; et alia, successiva, informat essenciam, que, quandoque est unum elementum et quandoque reliquum, vel verius est ille partes divisibiles vel indivisibiles sibi succedentes in generacione; et constat, quod iste non est motus proprie dictus, cum deficit subiectum actualiter existens sub utroque terminorum, scilicet a termino a quo et termino ad quem.

Si autem sit motus sensibilis successivus, hoc est vel a situ ad situm, vel a quantitate ad quantitatem, vel a qualitate ad qualitatem et semper a terminis ad quos et media ad illos terminos specificatur motus. Unde, quia in natura est tempus augmentacionis limitatum a naturali, sicut et tempus diminucionis, non sic autem tempus intencionis et tempus remissionis sensibilis, ideo dividunt philosophi motum a quantitate in quantitatem in duo membra, et non sic motum alteracionis, licet habeat multas species; et sic sunt sex species motus, correspondenter ad sex raciones, quibus contingit mobile esse in potencia, ut moveatur. Et forte iste senarius specierum motus est exemplatus in similitudine sex differenciarum loci, qui est prima materia motus perfectissimi, scilicet motus circularis mundi. Sunt autem iste sex differencie terminantes tres dyametros mundi dextrum, sinistrum ante, et retro sursum, et deorsum. | F. 211

Quamvis enim motus augmentacionis respicit ternam dyametrum secundum Avincennam sexto Naturalium,

8. *Cod.:* m̂ra îmte seqûete ad. 26. a naturali| an[li] *cod.*

39. *Cf. Citatur hoc loco Avicennae libellus, cui in editionibus antiquissimis titulus indictus est:* Opus egregium de anima, qui

tamen principaliter respicit longitudinem, sicut primus motus localis est a dextro in sinistrum secundum doctrinam Philosophi 2° de Celo 62°, et motus alteraciones respicit principaliter anterius et posterius faciei celi secundum lumïnaria, per que fit alteracio sublunaria, cum secundum anterius et posterius in celo regulator omnis alteracio proprie dicta, cum solum fit subiectum.

Unde salvator Math. 16° dicit phariseis, "facto vespere: cras serenum erit; rubicundum est enim celum. Et mane: hodie tempestas, rutilat enim triste celum. Faciem ergo celi diiudicare nostis". Ipsa autem alteracio maxime respicit violenciam intermotus, cum sit dispositiva ad generacionem et corrupcionem corporis naturalis racione

1. tamen] *cod.:* cū (= cum).

sextus naturalium Avicenae dicitur (*cf.* ed. Papie, per magistrum Antonium de Carchano) *quem integrum michi praesto non fuisse aegre fero. Monuisse igitur satis habeo in editione:* Avicennae philosophi praeclarissimi ac medicorum principis. Compendium de anima ,De mahad id est dispositione seu loco' *etc., Venetiis 1546, cap. IV, fol. 11ᶦ et 12 verba fieri haec: „Primum, quod operatur in materia disposita ad receptionem vitae, est virtus generativa. Ipsa enim induit materiam primo formam intentam cum servitute augmentativae et nutritivaae. Cumque advenenrit in ea perfectio formae, relinquitur regimen, vel transfertur regimen ad augmentativam, et tunc regit seu operatur in ea virtus augmentativa cum servitute nutritivae: et movet eam cum conservatione formae ipsius secundum proportionem dimensionum* (*Wiclif:* ternam dyametrum), *cum motu augmentativo secundum intentionem intentam ex augmentativa." Quae versio textus arabici num cum exemplari Wiclifiano exacte congruat neque refellere neque affirmare ausim. Juvat tamen meminisse* „sextum naturalium", *quem librum, a Wiclifio ineunte opere* „De compositione hominis" *(pag. 1, lin. 6 editionis nostrae, London 1884) citatum, frustra nos ante hos quatuor annos indagasse professi sumus, aperte eundem esse atque tractatum hoc loco citatum, in cuius praefatione etiam leguntur, quae bene cadunt in verba, ad quae alusisse Wiclif putandus est, scilicet haec: Et vidi principem sacerdotum Hali dicentem: qui cognoscit animam suam, suum cognoscere creatorem . . . . . . Etenim, si homo animam suam nesciat: qua cetera unquam ratione aut contemplabitur aut sciet? — Totius autem huius quaestionis atque indagationis viam mihi aperuisse Alfredum Goeldlin de Tiefenau, virum benevolentissimum, grato animo recordor.* 3. *Cf.* Arist. de Caelo II 2, 2 (*Ed. Par. II 390, 39 ss.*): *Ἔτι δ' ἄλλως κατὰ τὰς κινήσεις· ἀρχὰς γὰρ ταύτας λέγω, ὅθεν ἄρχονται πρῶτον αἱ κινήσεις τοῖς ἔχουσιν· Ἔστι δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ ἄνω ἡ αὔξησις, ἀπὸ δὲ τῶν δεξιῶν ἡ κατὰ τόπον, ἀπὸ δὲ τῶν ἔμπροσθεν ἡ κατὰ τὴν αἴσθησιν· ἔμροσθεν γὰρ λέγω ἐφ' ὃ αἱ αἰσθήσεις.* 8. *Math. 16, 2–4. Vespere dicitis: Serenum.*

contrarietatis. Nec oportet solicitari circa quiditatem motus, credendo, quod ipse formaliter dictus sit mobile, quia certum est, quod mobile secundum racionem, qua actualiter movetur, est mutativum tam sensus quam intellectus, gignendo in ipso novam noticiam; est eciam ut sic generativum caloris, sanitatis, soni et multorum similium effectuum, non solum naturalium, sed supernaturalium, ut ex motu meo contingit me mereri vel demereri, ubi quiescendo vel contrarie me habendo opposito modo me haberem. Ideo certum est, quod est unum formale accidentale, quo mobile formaliter movetur, ut dictant sensus, racio et omnis sciencia. Unde Aristoteles secundo Topicorum: "sicut disciplina non est disciplinatum, sic nec motus est mobile"; et secundo de anima 133° querit Philosophus, quare habemus plures sensus. Et respondet quod hoc ideo est, ut omnia sensibilia propria cognoscantur, et distinccio sensibilium communium, ut motus figure et numeri a sensibilibus propriis. Ex hoc enim, quod sensibilia communia, sic motus indifferenter cognoscitur ab omnibus sensibilibus, et nunc per se ab uno cognoscitur eorum distinccio a sensibus propriis; et ita discurrat philosophus per omnes sciencias et specialiter per sciencias citra abstractas, et inveniet, quod omnes presupponunt motum esse.

10. *Cf.* Arist. Top. II 4, 3 (*Ed. Par. I 190, 14*): *Ἐπεὶ δ' ἀναγκαῖον, ὧν τὸ γένος κατηγορεῖναι, καὶ τῶν εἰδῶν τι κατηγορεῖσθαι, καὶ ὅσα ἔχει τὸ γένος ἢ παρανύμως ἀπὸ τοῦ γένους λέγεται . . . ἢ παρανύμως ἀπό τινος τῶν εἰδῶν λέγεσθαι, οἷον εἴ τινος ἐπιστήμη κατηγορεῖται, καὶ γραμματικὴ ἢ μουσικὴ ἢ τῶν ἄλλων τις ἐπιστημῶν κατηγορηθήσεται, καὶ εἴ τις ἔχει ἐπιστήμην ἢ παρωνύμως ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης λέγεται, καὶ γραμματικὴν ἕξει ἢ μουσικὴν ἤ τινα τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἢ παρανύμως ἀπό τινος αὐτῶν ῥηθήσεται, οἷον γραμματικὸς ἤ μουσικός. Ἐὰν οὖν τι τεθῇ λεγόμενον ἀπὸ τοῦ γένους ὁποσοῦν, οἷον τὴν ψυχὴν κινεῖσθαι, σκοπεῖν εἰ κατά τι τῶν εἰδῶν τῶν τῆς κινήσεως ἐνδέχεται τὴν ψυχὴν κινεῖσθαι, οἷον αὔξεσθαι ἢ φθείρεσθαι ἢ γίνεσθαι ἢ ὅσα ἄλλο κινήσεως εἴδη.* 15. *Cf.* Arist. De anima III 1 (*in edd. antiquis II sect. 133 sq., Ed. Par. III 462, 8 ss.*): *Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν κοινῶν οἷόν τ' εἶναι αἰσθητήριόν τι ἴδιον, ὧν ἑκάστῃ αἰστήσει αἰσθανόμεθα κατὰ συμβεβηκὸς, οἷον κινήσεως στάσεως, σχήματος, μεγέθους, ἀριθμοῦ, ἑνός· ταῦτα γὰρ πάντα κινήσει αἰσθανόμεθα (οἷον μὲγεθος κινήσει . . . .), καὶ τοῖς ἰδίοις· ἑκάστη γὰρ ἓν αἰσθάνεται αἴσθησις· ὥστε δῆλον, ὅτι ἀδύνατον ὁτονοῦν ἰδίαν αἴσθησυν εἶναι τούτων, οἷον κινήσεως· οὕτω γὰρ ἔσται ὥσπερ νῦν τῇ ὄψει τὸ γλυκὺ αἰσθανόμεθα . . . κτλ.*

Various meanings of the concept 'motus'.

Scio tamen, quod motus aliquando accipitur in predicacione secundum essenciam et pro subiecto moto; aliquando materialiter pro per se materia motus; et aliquando formaliter pro illo, quo subiectum denominatur formaliter moveri. Quod Aristoteles 3 Phisicorum 6° vocat actum, id est formam substancie entis in potencia ad denominacionem absolutam sibi accidentalem, secundum quam est, actualiter denominacionem huiusmodi adquirendo, et illam vocant quidem qualitatem, ut autor Sex Principiorum et multi alii sapientes, extendentes indubie terminum qualitatis. Alii autem, ut Commentator, vocant ipsum per se genus passionis, ut patet 3° Phisicorum commento quarto. Alii autem, cum quibus ego, putant, quod sit proprietas generis passionis, sicut et tempus dicitur esse passio motus primi mobilis sic, quod omnem passionem consequitur motus sicut passio suum subiectum.

3. Concerning the actions of God. They do not admit of a contrary; they are not subject to augmentation or diminution.

Tercio patet, quod sicut nulla agencia Dei intrinseca habet contrarium, sic nulla talis suscipit magis et minus, licet agencia Dei ad extra racione producti magis et minus suscipiat, et una sit alteri contraria.

Prima pars patet ex hoc, quod nulla agencia creature potest esse contraria divine agencie, cum, quia omnia contraria sunt posita sub eodem genere, tum eciam, quia omnia contraria nata sunt mutuo se excludere. Et quod nulla talis agencia Dei contrariatur alteri, patet ex hoc,
F. 211' quod omnis intrinsece sint, quia eternaliter insunt Deo; | omne enim, quod wlt aut voluit existere eternaliter wlt existere, licet non multa potest non velle existere, que defacto existere, et econtra, ut Sanctus Thomas primo

3. pro] *cod.:* per. 23. cum *corr. in cod. ex tunc.*

5. *Cf.* Arist. Nat. ausc. III 1, 6 (*Ed. Par. II 273, 45 ss.*): *Διῃρημένου δὲ καθ' ἕκαστον γένος τοῦ μὲν ἐντελεχείᾳ τοῦ δὲ δυνάμει, ἡ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια, τοιοῦτον ᾗ κίνησίς ἐστιν.* 10. *Cf.* Gilberti Porretani Sex Princ. Lib. cap. 2 (De actione) (*Ed. Arist. opp. Veneta I 32*): *Non est autem motus actio, sed quale. Quiescere enim quale est: quare et motus quidem quale erit.* 12. Commentator *cf. infra pag. 94, not. ad lin. 12.* 30. *Cf.* Sancti Thomae aquinatis Summa contra gentes I 79 *fin.* (*Ed. Burdigalae apud Petrum Maffre, 1664*): *Voluntatis igitur divinae relatio est ad rem non existentem secundum quod est in propria natura secundum aliquod tempus, et non solum secundum quod est in Deo cognoscente: vult enim Deus rem, quae non est nunc, esse secundum aliquod tempus, et non solum vult secundum quod ipse eam intelligit.*

contra gentiles capitulo 79 dicit, quod Deus wlt rem, que non est nunc, esse secundum aliquod tempus, et sic wlt multa esse, que nondum sunt; cum igitur natura una potest succedere alteri sibi contrarie, sequitur prima pars.

Et secunda ex hoc patet, quod Deus, cum sit prius omni preterito vel futuro, non vicissim cognoscens aut wlt aliquid plus et minus; et idem est iudicium de omni de intrinseco, quod non potest vicissim esse nunc intencius et nunc remissius.

Et tercia pars patet ex hoc, quod Deus, cum sit agens voluntarium, potest nunc agere ad extra intensius, et nunc remissius, ac si esset agens finite potencie vel agens racionale, quod scire moderare insit proporcionaliter ad productum. Unde intensior est movencia, qua Deus movet velocius motum, quam movencia, qua movet motum remissius, et ita de similibus. Et ex eodem videtur, quod una agencia Dei adextra sit alteri quodammodo contraria, ut calefacere A et ipsum frigefacere secundum idem simul et semel videntur Deo nunc posse competere. Notandum tamen, quod omnis species agencie Dei adextra potest simul inesse eidem propter universalitatem sue efficacie, ut ipse potest simul generare et corrumpere, calefacere et frigefacere, et ita de aliis contrariis agenciis, terminatis simul tempore ad idem in numero, ut patet de ponentibus multiplicitudinem divisibilem possibilem; ymo addunt, quod hoc est possibile de eodem singulari pro eodem loco et tempore, de qua materia alibi erit sermo.

The actions of creatures are limited by space and time.

Creature autem, que agunt per potencias eis accidentales et limitantur ad certam partem universitatis, quam possunt agere, et non omnem eciam impossibilitatem vel repugnanciam suarum agenciarum, tum propter finitatem sue potencie, tum eciam propter limitacionem temporis, qua talis potencia sibi adinveniet, ita agencie creature secundum ultimum sue potencie repugnant coagencia simul et semel, quam tamen alias potest producere. Senibus eciam repugnant operaciones iuveniles, et econtra, propter variacionem potencie; que omnia aliena sunt a Deo.

Unde signum superperfeccionis agencie super passionem est, quod plus elongatur a contrarietate; stat enim idem simul calefacere et frigefacere diversa, ut patet de astris et aliis habentibus virtutem contrariam secundum

13. *Cod.:* contraria.

disposiciones passorum; sed non stat idem simul sic calefieri et frigefieri a diversis; ideo protunc vie racione sue imperfeccionis pro magna parte stat meritum nostrum in paciencia, ut procedit ab actu voluntatis, dicente salvatore Luc. 21°: „In paciencia vestra possidebitis animas vestras"; ille enim perdit animam suam, qui hic postposita paciencia innititur accioni tirranice; quocontra post finale iudicium potentes in accione tirranica potenter tormenta pacientur, et humiles a paciencia ad actus dominacionis exaltari, quia omnem motum oportet ab opposito ad oppositum; oportet enim in motu naturali procedere ab imperfecto ad perfectum continue ascendendo, vel in sic moto vel saltem in mundo, cuius motum est pars; ideo tempus vie est conveniens paciencie, cum omne motum ut huiusmodi patitur, et per motum talem, qui est abiectivus vel indispositivus materialis substancie devenietur ad motum, qui est salus et per-
F. 212 feccio, quo beati moventur a Deo obiective eternaliter | intuendo; oportet tamen, quod motus vie procedat ab actu voluntatis, quia aliter non movetur ex se, et per consequens non meretur; et taliter pati est actus virtutis, qui dicitur paciencia principiativa voluntarie passionis pro pace servanda. Et illam docuit Salvator dicto et facto cum omnibus suis discipulis dimittens exercicium corporee potestatis, volentes per hoc distingwere seculares a religiosis, quod ipsi tamquam pars corporee ecclesie militantis utantur potestate corporali et sacerdotes, qui sunt anima ecclesie, utantur potestate spirituali.

Since the creature is imperfect, his chief virtue is patience.

8. potentes scripsi; *cod.:* paces = pacientes. 10. exaltari] exaltantur? 28. *In fine cap. cod. exhibet haec:* Mily boze poprzei k konczy przigiti. *Quae verba hunc in modum latine vertuntur: Deus dilecte, ut ad finem perveniam, benigne concedas.*

5. *Luc. 21, 19.*

CAPUT DECIMUM.

General distinction of actio and passio.

Consequenter dubitatur, si accio et passio generaliter distigwantur. Sed, ne fiat labor in equivocis, notandum, quod hoc nomen passio sumitur sextupliciter ad propositum.

Meanings of passio: 1. Passio = patientia,

Primo modo formaliter de paciencia, qua passum patitur ab agente. Et ad hunc sensum loquitur Autor Sex principiorum, vocans genus passionis effectum, quo subiectum formaliter patitur ab agente.

2. as the suffering subject, formally and 3. materially,

Secundo modo accipitur passio essencialiter seu materialiter pro subiecto passo vel materia, quam recipit paciendo. Et talem distinccionem facit Commentator 3° Phisicorum commento 4°, de motu dicens, quod aliquando accipitur formaliter, et sic est per se genus passionis, et aliquando materialiter pro materia primo motu adquisita, ut quantitas in motu augmentacionis vel motu locali et qualitas in motu alteracionis, et sic locuntur astronomi de motibus planetarum in suis theoricis.

4. pati = permittere,

Dividendo autem illos motus in duos, quarto modo accipitur passio vel pati pro servire, ut quandocumque

6. *Cf.* Gilberti Porretani Sex Princip. Lib., cap. 3 (*Ed. Arist. opp. Veneta I, f. 32'*): *Passio est effectus illatioque actionis, secundum quam haec quidem patiuntur magis, illa vero minime.*
12. *Cf.* Comm. Averrois in Arist. Nat. Ausc. III, sect. 4 (*Ed. Arist. opp. Veneta IV, f. 41*): *Et quaeritur de hoc, quod dixit hic, quod motus non invenitur in uno praedicamento, et dictum est in libro de praedicamentis ipsum esse in praedicamento passionis. Et secundum hoc autem non debemus computare praedicamentum passionis, aut ipsum non debemus dicere ipsum inveniri pluribus uno praedicamento . . . . necesse est, ut motus, qui est in substantia, inveniatur in genere substanciae: et motus, qui est in quantitate, in genere quantitatis, et similiter, qui est in ubi et qualitate. Secundum autem quod est via ad perfectionem, quae est alia ab ipsa perfectione, necesse est, ut sit genus per se.*

est in alicuius esse potencia impedire denominacionem, quam permittit procedere, dicitur pati istam fieri, cuius sensus est, quod sinit vel permittit illam fieri; et isto modo Deus dicitur pati homines peccare, et ad hunc sensum vocatur Deus paciens creberrime in scriptura, ut psalmo 104° dicitur „paciens et multum misericors", et talem pacienciam, que est relacio racionis, habet Deus loco paciencie de genere passionis. Differt autem illud pati quantumlibet a priori; nam illud pati est superioris cause respectu sui inferioris, sed primum pati. Econtra est cause inferioris respectu sui superioris; ideo illud pati infert motum vel mobilitatem sic pacientis.

5. passio = proprietas as an accident inherent in the subject.

Quinto modo sumitur propter proprietatem, que est quartum universale apud Porphirium, quod dicitur accidens per se inherens ex propriis principiis subiecti et sic risibilitas dicitur passio hominis, et omnis similis proprietas demonstrabilis de subiecto dicitur sui subiecti passio.

6. passio as passion.

Et sexto modo proporcionaliter ad illum quintum dicitur actus anime procedens a tali passione passio esse, ut, quia homo ex disposicione corporis est irascibilis gaudilibus etc., ideo actus procedentes ab huiusmodi passionibus vocantur passiones, ut gaudium, ira, tristicia, timor, verecundia etc., ut patet secundo Ethicorum capitulo quinto; et videtur michi, quod talia sunt aggregata ex multis actibus simplicibus et passionibus primo modo dictis, et nedum dicitur passio de talibus intrinsecis procedentibus ab anima, sed pro qualitate sensibili preternaturali ex passionibus anime resultante, ut rubor, verecundia, palor irati vel timidi dicuntur passiones, ut patet

20. *Cod.;* pa^one^ dr pa^o^.

6. Ps. 144 (*non* 104), 8. 14. *Cf.* Porphyrii Institutiones cap. IV, *περὶ ἰδίου.* (*Ed. opp. Aristot. Lugduni 1590, I, p. 5*): *Τὸ δὲ ἴδιον διαιροῦσι τετραχῶς· . . . . . τέταρτον δὲ, ἐφ' οὗ συνδεράμηκε καὶ τὸ μόνῳ, καὶ παντὶ, καὶ ἀεί· ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν. Κἂν γὰρ μὴ γελᾷ ἀεὶ, ἀλλὰ γελαστικὸν λέγεται, οὐ τῷ γελᾶν ἀεὶ, ἀλλὰ τῷ [ἀεὶ] πεφυκέναι.* 24. *Cf.* Arist. Ethic. II 1, 7 (*Ed. Par. II 15, 24 ss.*): . . . . *Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται· οἱ δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι* . . . . et ibid. 6, 10 (*19, 41 ss.*): . . . . *Λέγω δὲ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις· ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον· οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι, καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι κ. τ. λ.*

de tercia specie qualitatis, quam Aristoteles vocat passionem vel passibilem qualitatem in Predicamentis, capitulo de qualitate.

Further opinions on the meaning of passio.

Alii autem vocant passionem quamcumque conservacionem cause secunde, qualiter necessario omnis creatura patitur a Deo. Alii autem distingwunt motum sensibilem a genere passionis primo descripte. Et alii accipiunt | passionem aggregative pro quantumlibet disparatis F. 212 passionibus, ut infirmos languentes ex passionibus animi et corporis dicimus generaliter passos.

Division of passio into incorporal and corporal.

Suppono ergo, quod fiat limitacio ad passionem vel pacienciam primo modo dictam, et tunc patet, quod aliqua est spiritualis vel incorporea, ut mocio animi insensibiliter alterati. Alia corporalis, ut calefaccio, frigefaccio etc. Utrumque vero membrum ultra subdividitur secundum diversitatem naturarum immediate passarum et diversitatem principaliter productorum. Ut alia est passio, qua forma substancialis producitur, alia, qua quantitas, qualitas, vel ubi adquiritur; autem penes modum paciendi et proporcionalem passi ad agens causatur diversitas specifica passionis: ut aliqua est passio cum reinclinacione pacientis, et illa vocatur indisposicio pacientis a contrario. Nam in omni sic passo est dare passum resistens racione contrarietatis qua tendit ad corrupcionem, ut corruptis qualitatibus primis aut secundis ex ipsis resultantibus, que consequuntur formas substanciales, est disposicio ad induccionem forme substancialis contrarie. Alia est passio sine reinclinacione pacientis respectu agentis danda. Et talis vocatur salus et perfeccio, ut illuminacio medii et cetere passionis, quibus recipiuntur forme secundum esse intencionale; tales autem passiones concomitantur passiones violenciam inferentis, ut illuminacionem medii et immutacionem organi visus concomitatur induccio coloris vel siccitatis in dispositis vel disponentis subiectum. Et multitudinem soni concomitatur tremor et dilatacio violenta, ut patet

19. *Cod.:* aut *an post* penes *ponendum?*

1. *Cf.* Arist. Categor. VI [VIII] 8 (*Ed. Par. I 14, 2 ss.*): .... *Τρίτον δὲ γένος ποιότητος, παθητικαὶ ποιότητες καὶ πάθη. Ἔστι δὲ τοιάδε, οἷον γλυκύτης τε καὶ πικρότης, καὶ στρυφνότης καὶ πάντα τὰ τούτοις συγγενῆ, ἔτι δὲ θερμότης καὶ ψυχρότης, καὶ λευκότης καὶ μελανία.*

posterius. Unde Vitrilonensis 3° perspective conclusione 16ª: „Visio non fit sine dolore oculi, id est passione a substancia obiciente", et taliter patimur omne mixtum, quousque habuerit dotem summe proporcionis, ex qua vocatur talis accio.

Four ways in which action and passion correspond.

Ex istis potest patere, quomodo agencia et passio correspondent in quatuor proprietatibus, quas Gilbertus ipsis attribuit.

1. By contradiction so that they cannot be together in one object.

Primo patet, quod tam agencie quam paciencie est aliquid contrarium eo, quod sunt factibiles a formis contrariis vicissim et non simul compossibiles in eodem subiecto primo, ut calefaccio et frigefaccio, calefaciencia et frigefaciencia eiusdem agentis ad idem passum primo.

2. They are susceptible of more and less.

Secundo patet, quod tam agencia, quam paciencia suscipiunt magis et minus, sicut et eorum principia; et iste due proprietates non sunt istis proprie, nec eis generaliter inexistentes.

3. Both result from motion.

Tercio patet, quod tam agencia quam paciencia est in motu.

4. Action generates passion, as passion is generated by action.

Et quarto patet, quod proprium est agencie, ut huiusmodi, inferre ex se passionem, sicut et proprium est passioni, ut huiusmodi, inferri ex agencia agentis; quamvis enim forme absolute inferant tam agenciam, quam pacienciam, hoc tamen est per accidens, et non, ut sunt huiusmodi.

Distinction between action and passion.

Istis premissis et factis limitacionibus ad significaciones postpositas, videndum est, utrum agencia et paciencia distingwuntur, et videtur, quod sic.

1. They are distinct genera.

Primo ex hoc, quod sunt genera distincta, sicut concordant omnes philosophi ponentes 10 predicamenta, ergo impermixte sunt omnes sue species et differencie; consequencia patet ex hoc, quod si superius negatur universaliter a superiori, et quodlibet inferius negatur universaliter a quolibet inferiori, ut, si nulla quantitas sit qualitas, tunc nulla superficies est albedo, et sic de

33. quodlibet] *cod.:* quotlibet.

1. *Cf.* Vitellionis mathematici doctissimi περὶ ὀπτικῆς, id est de natura, ratione et proiectione radiorum visus .... quam vulgo Perspectivam vocant Lib. III 16 (*Ed. Norimbergae ap. Jo. Petreium 1535, F. 58*): *Visio — abiciente* (*sic*), *ex quo patet visum oportere convenientis disposicionis in sanitate esse ad hoc, ut complete exerceat visionem.* 7. *Cf. caput ex* Gilberti Porretani Sex Principiorum libro, *quod indicavimus supra, p 94.*

similibus, nec subest locus ab auctoritate philosophorum, unde aliquod predicamentum distingweretur a reliquo, quin per idem genus agencie distingwitur | a genere F. 213 passionis.

Every action is formally in the agent and not in the object, and the reverse in true of passion.

Item omnis agencia est formaliter in agente, non in suo passo; omnis passio est econtra in passo formaliter, non in suo agente; ergo est realis distinccio inter illas. Antecedens patet ex hoc, quod aliter omne agens pateretur eandem passionem quam passum suum, et econtra omne passum ageret eadem agencia, qua agens, cum claudit contradiccionem, formam esse in subiecto, nisi ipsum denominet. Et idem argumentum movet Aristoteles 3° Phisicorum capitulo tercio ad ponendum, quod omnis motus est in mobili, non in suo movente formaliter, quia aliter sequitur alterum istorum duorum, quod omne movens movetur, vel quod habens in se subiective motum formaliter non movetur; utrumque est impossibile. Primum, quia tunc Deus necessario moveretur, sicut necessario movet. Et secundum, quia idem est sic habere motum et moveri, ut patet ex sano modo loquendi communis loyce.

If action and passion were the same thing (res) still different names would be needed for their effects in agent and patient; for, as quantity only means that a substance is *quantum* so agencia only expresses that the substance is active. Threefold proof:

Item ponendo, quod eadem res sit agencia et passio, adhuc necesse est ponere diversas denominaciones causari ab illa in agente et passo, quia aliter omne creans crearet et omne creatum crearet; sed omnis propria et per se denominacio forme accidentalis est ipsamet forma accidentalis; ergo ponendo omnem talem passionem formam absolutam oportet ponere alias formas respectivas distinctas generaliter, et illas vocarunt antiqui genera ex opposito distincta; de talibus namque est michi sermo. Minor patet ex hoc, quod aliter esset processus in infinitum in formis huiusmodi, cum pari evidencia illa denominacio causaret aliam, et sic infinite. Sicut ergo omnis qualitas vel quantitas est substanciam esse quantam vel qualem, sic a maiori vel pari omnis agencia est substanciam esse agentem, et illa est denominacio per se et propria forme, cum denominacio cuiuslibet forme sit ipsum subiectum denominari formaliter.

I. Action is an accidental form of the agent, as suffering is of the patient.

Confirmatur primo ex hoc, quod omnes ponentes, veritates modo, quo dictum est superius, habent ponere,

12. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. III 3 (2) 1 (*Ed. Par. II 275, 29 ss.*): *Καὶ τὸ ἀπορούμενον δὲ φανερόν, ὅτι ἐστὶν ἡ κίνησις ἐν τῷ κινητῷ· ἐντελέχεια γάρ ἐστι τούτου, καὶ ὑπὸ τοῦ κινητικοῦ.*

quod agens sic, vel sic agere sit forma ipsi agenti accidentalis, cum ab hoc denominatur formaliter agere. Et per idem passum sic aut sic pati est forma et sibi accidentalis, et nulli dubium, quin omnia talia notabiliter distingwuntur; ergo, cum superfluit ponere aliquas agencias vel passiones preter talia, sequitur, quod generaliter agencia et passio distingwitur.

II. The action of the agent is described in terms which cannot be applied to the passion.

Secundo confirmatur ex hoc, quod agencia agentis communiter habet denominaciones, que non competunt passioni correspondenti; igitur distingwitur; antecedens patet de passione Cristi, que fuit meritoria et iusta, ut notum est, et tamen agencie Iudeorum erant multe, iniuste, demeritorie. Et dicat, qui audet, quod illa pia passio in Cristo fuit iniustissima, preter Dei beneplacitum, et simul meritum nostrum demeritum Iudeorum formaliter; et correspondenter agencia est libera et delectabilis, placens alicui, ubi passio correspondens est illibera, tristabilis et displicens eidem, ut patet de voluntaria percuciencia involuntarie percussi, qui denominat unum voluntarie percutere, et passio denominat alium involuntarie percuti; et indubie contingit placere homini, quod inimicus suus percutitur, cum hoc displiceat sibi, quod amicus suus eum percutit, et econtra contingit in casu . .

If all action were subjectively in the patient every act would presuppose a patient as its cause, which is absurd.

Tercio confirmatur ex hoc, quod si omnis agencia, qua agens agit in passum, foret subiective in passo, tunc omnis talis agencia presupponeret passum tamquam
F. 213′ subiectum suum, | causans eandem, et per consequens nulla creancia vel causancia, qua Deus causat creaturam, est causa eiusdem creature sed econtra; consequens falsum et contraponens istam opinionem. Si ergo Deus successive creat A ignem, patet, quod illa creancia non est subiective in A, quia illa est temporalis, durans per tempus, per quod A non, et cum A incipit esse illa creancia, desinit esse, nec denominat aliquid complete creatum creari; ideo, ut communiter dicitur, non est dare creacionem passivam successivam, nisi continuum sit compositum ex non-quantis. Similiter agencia est prius naturaliter, quam passio, quam infert; ideo secundum exponentes Autor ponit agenciam in diffinicione passionis

20. *Cod.:* d'noiat. 24. *Cod.:* ī caū *ultima huius sectionis pars aperte corrupta vel mutilata.*

40. Autor: *Cf.* Gilberti Porretani Sex Principiorum Lib. cap. III: *Passio est effectus illatioque actionis, secundum quam haec*

tamquam ipsa prius et perfeccius in natura, sicut agens in quantum huiusmodi est prestancius passo in quantum huiusmodi; sed ista non esset vera, nisi quelibet agencia distingwatur a passione, quam infert; ergo est distinccio inter illas.

How can action cause passion, if every action is the corresponding passion?

Quid, queso, est dicere, quod omnis agencia infert passionem tamquam effectum suum, si omnis talis agencia sit passio eadem? Ac quid oporteret accionem vel passiones distinctas ab absoluta forma producta, si omnino idem sit accio et passio, vel, ut grammaticaliter loquar, que foret differencia inter verbum activum et passivum, si omne agere foret pati? Et breviter, quecumque evidencia movet ad ponendum respectus distinctos, movet ad ponendum agenciam et passionem distingwi ab absolutis et a se invicem. Nam secundum grammaticos verba activa in hoc differunt a passivis, quod prima significant accionem, et alia passionem. Naturalis eciam dicit, quod convenit cognoscere distincte hoc agens agere, ignorando, quod paciens patitur, ut percuciens in tenebris cognoscit ipsum percutere, sed ignorat, quid percutit, et econtra convenit cognoscere aliquid pati, ignorando, a quo patitur; patet, quod ignoratum et cognitum distingwitur, et sic contingit placere politico, quod tyrannus cruciatur, et tamen displicere sibi, quod quis amicus iniuste cruciat illum, cum primum sit iustum, non vindicabile, et secundum sit iniustum, punibile; et ille veritates vocantur accio et passio de vi vocis. Similiter, quando Deus concurrit cum creatura, vel agens principale cum agente secundario, ut instrumentali, agens principale naturaliter prius et principalius agit, quam agens secundarium, ut communiter ponitur eciam a negantibus ista genera distingwi. Cum ergo antecedens ponit prioritatem naturalem, sequitur, quod est dare illa, inter que est prioritas naturalis, nulla sunt pertinencia, si non agencie, quarum superior sit naturaliter prior et perfeccior; ergo est dare agencias sic distinctas.

Et patet, idem omne agens agit propria agencia; non enim potest dici, quod eadem accio sit prius naturaliter, ut procedat ab uno, quam ut procedat ab alio, quia

1. in natura *in margine cod. suppletum.* 24. tamen] *cod.:* cum.

quidem patiuntur magis, illa vero minime, secundum quod quaedam animantiora sunt aliis: ut animantius quidem brutum est arbore, animantius vero irrationali rationale.

tunc non esset realis prioritas naturalis, ymo essent infiniti gradus prioritatis in Deo, et infinitum posterior foret homine et quacumque alia creatura. Si ergo est dare gradus prioritatis naturalis, est dare alia secundum rem vel racionem distincta; inter que est illa prioritas, et sine dubio res maxime participes forent tales due veritates, quod Deus agit hoc, et quod data creatura agit hoc, que supponuntur esse agencie, quas intendimus, cum tales oportet dare, et alias superfluit ponere; et certum est, quod signatis illis veritatibus per A et B longe prius naturaliter est A, quam B, in tantum, quod possi-
F. 214 bile est | A esse, B non existente, ut posito, quod Deus suspendat accionem creature et continui et generacionem absoluti, quod prius fecit, cum creatura. Ubi patet, quod agencia Dei est diuturnior agencia creature et post cessacionem creature pura creacio; ideo dicunt aliqui, ex talibus moti, quod quandocumque Deus concurrit cum creatura, ipse creat, creatura non creante; oportet ergo creanciam et creare agenciam distingwi, et a multo magis passio distingwitur ab utroque.

CAPUT UNDECIMUM.

Replies to our argument: 1. The same thing (res) includes an agent's action and a patient's suffering; then two things become superfluous.

In oppositum sic: frustra ponuntur plura, ubi pauciora sufficiunt; sed eadem res absoluta sufficit denominare agens agere et passum pati; ergo superfluit ponere tales duas res generaliter distinctas. Minor patet ex hoc, quod eadem agencia, que est uni delectabilis, est alteri tristabilis, ut patet in exemplo superius adducto contra hanc viam, posito, quod unus voluntarie cruciet reliquum, inimicum, ubi patet, quod cruciatus est crucianti delectabilis et placida, cruciato vero est tristabilis et involuntaria, ergo per idem stat respectu diversorum idem esse iustum et iniustum et quomodocumque aliter contrarie denominatum. Et confirmacio istius est Anselmus in De Veritate capitulo 8°, ubi ab intento tenet, quod eadem res est accio et passio; et ipsum sequitur Doctor Profundus libro 3°, capitulo 6°.

7. *Cod.:* aducto. 9. *Cod.:* cruciati. 10. *Cod.:* u'o ẽ delc͡ta^{lis} t'fta^{lis}.

13. *Cf.* Anselmi Cantuariensis Dialog. De Veritate, cap. VIII (*Migne CLVIII 476*)*: Multis enim modis eadem res suscipit diversis considerationibus contraria; quod in actione saepe contingit ut in percussione .... Sed quoniam .... sicut percutiens non est sine percussione, nec percussio absque percutiente, ita percutientia et percussio sine invicem esse nequeunt; imo una et eadem res est diversis nominibus secundum diversas partes significata; idcirco percussio et percutientis et percussi esse dicitur; quapropter secundum quod agens vel patiens eidem subiacent iudicio, vel contrariis, ipsa quoque actio ex utraque parte similiter iudicabitur aut contrarie. Cf. etiam notam, p. 109.* 15. *Cf.* Thomae Bradwardini De causa Dei Lib. 3, 6 (*Ed. Londin. 661 E, 662 A*)*: Pro primo istorum sciendum, quod aliqui opinantur, quod actio et passio sunt res relativae, seu ipsae relationes purae tantummodo: sed eruditioribus puto constat, quod relationes huiusmodi actionem et passionem naturaliter consequuntur, et per eas causantur. Quapropter et alii arbitrantur, quod actio et passio sint res absolutae secundum suam essentiam, relationibus tamen necessario copulatae; et horum quidam existimant, quod actio et*

Item: omnis agencia est actus agentis, et omnis passio eciam est actus eiusdem agentis; ergo, cum non oportet dare duos actus, quorum uterque sit motus, relinquitur, quod idem actus secundum diversas raciones est communis uterque, a quo unum denominatur agens et aliud paciens; illud declarat Aristoteles 3° Phisicorum, capitulo 3° per exempla et raciones. Nec aliter videtur differencia inter accionem immanentem et accionem transcendentem, nisi quod omne immanens solum est in agente, et omnis transiens solum in passo. Item aliter sequeretur, quod esset processus in infinitum in agenciis, et sic nullus primus actus voluntatis, sed omne agens ut sic moveretur, que omnia sunt impossibilia. Et deduccio videtur ex hoc quo ad primam partem, quod nulla videtur racio, quare passio non potest produci in passo sine produccione agencie in agente, quin per idem illa agencia non potest produci sine alia, et sic *in* infinitum. Ex quo secundum sequitur, cum primus actus si detur, produceretur ab

2. All action is an act of the agent, and all suffering is the act of the same agent. The assertion of two different acts is therefore inadmissible.

17. *in* addidi *cod.:* et sic ĩfinitũ.

passio sint res diversae secundum essentiam absolute, quia sunt praedicamenta diversa: Alii vero putant, quod sint eadem res, et idem realiter absolute, sed differant relative .... Et haec videtur sententia Philosophi 3, Phys. 18 et consequenter in textu, et Averrois in comment 2 de Anima 137 et 138 et Averrois similiter in commento. Quibus et concordanter Anselmus de veritate: „Multis, inquit, modis eadem res suscipit .... (sequitur tota Anselmi expositio a nobis supra allata) .... similiter iudicabitur aut contrarie." Sed ista revera altiora et subtiliora et facundiora michi videntur, quam a me, praesertim hic, in brevibus digne valeant explicari; verumtamen probabilior michi videtur hac vice secunda opinio recitata. — Cf. etiam quae dicit Bradwardinus postea (664 E). Illud vero movere in percutiente et gladio videtur communi iudicio esse percutere tantum et non percuti; illud autem moveri, recipere, sive pati in percusso, tantummodo percuti et non percutere quovismodo. Respiciendo tamen subtilius apparebit, quod illud movere in percutiente brachio et gladio non est sine moveri inseparabiliter ei annexo et eis infixo; .... imo secundum praemissa illud movere et moveri sunt idem realiter non diversa. 6. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. III 3, 2 (*Ed. Par. II 275, 38 ss.*): *Ἔχει δ' ἀπορίαν λογικήν· ἀναγκαῖον γὰρ ἴσως εἶναί τινα ἐνέργειαν ἄλλην τοῦ ποιητικοῦ καὶ τοῦ παθητικοῦ· τὸ μὲν δὴ ποίησις, τὸ δὲ πάθησις· ἔργον δὲ καὶ τέλος τοῦ μὲν ποίημα, τοῦ δὲ πάθος. Ἐπεὶ οὖν ἄμφω κινήσεις, εἰ μὲν ἕτεραι, ἐν τίνι; ἢ γὰρ ἄμφω ἐν τῷ πάσχοντι καὶ κινουμένῳ, ἢ ἡ μὲν ποίησις ἐν τῷ ποιοῦντι, ἡ δὲ πάθησις ἐν τῷ πάσχοντι· εἰ δὲ δεῖ καὶ ταύτην ποίησιν καλεῖν, ὁμώνυμος ἂν εἴη. κ. τ. λ.*

actu distincto, a priori, et sic datur pro primo, nec fuit primus.

3. Nothing can act save by receiving its activity and being itself moved.

Et tercium ex eadem radice patescit, cum nichil potest agere, nisi recipiendo suam agenciam, et cum illa agencia sit tante permanencie, sicut passio vel motus, sequitur, quod nichil potest recipere agenciam, nisi, recipiendo illam, moveatur.

4. The very reception of this activity implies passivity.

Item impossibile est aliquid movere se per se et primo, ex 7° Phisicorum, sed iuxta hanc viam sequitur oppositum; ergo via impossibilis. Minor argumentatur sic: Tam causa prima, quam secunda potest ex se agere in passum, postquam non egit in idem; sed non est possibile, quod sic agat, nisi paciatur recipiendo propriam agenciam; ergo eo ipso, quod sic agit, patitur a se ipso, et cum omnis passio sit motus vel ipsum concomitans, sequitur conclusio. Et ex isto videtur, quod genus passionis sit prius naturaliter genere accionis. Nam prius naturaliter vel primo naturaliter, sicut est accio, subiectum agens ipsum sustentat, et subiectum prius naturaliter ipsam recipit paciendo, quam ipsum sustentat; ergo subiectum prius naturaliter patitur recipiendo propriam agenciam, quam agit; et sequitur conclusio generaliter, que est eo verisimilior de quolibet agente secundo, quo ipsum non potest agere, nisi prius motum, | et per consequens passum ab agente primo. F. 214'

5. Action is common to God and to creatures, but it is in God originally and principally.

Item quecumque insunt comuniter Deo et creaturis, propriissime insunt Deo, et analoyce creaturis; sed agere inest communiter Deo et creaturis, ergo proprius et prius et principalius Deo, quam creaturis, et per consequens non solum substancia creata agit proprie, ut dictum est superius, sed prius substancia increata; aliter enim Deus non immediate conservaret quamlibet creaturam, nec immediate efficeret omnem effectum, nec immediate moveret omnem motum eius, ut ostendit Doctor Profundus primo libro, capitulo 2° tenendo cum suis corrolariis, et idem ostendit 2° libro, capitulo 20 et decem sequentibus de actibus voluntatis create. Et

1. *Cod.:* da^2 p^o; *ib.* nec] nc͡ (= nunc) *cod.* 21. *Cod.:* ipsam. 34. eius] *cod.:* c9 (= cuius).

9. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VII 1, 1—4 (*Ed. Par. II 333, 9 ss.*). 35. *Cf.* Thomae Bradwardini De Causa Dei I 2 *eiusque* corrolarii partes tres (*Ed. Lond., p. 146—169*) et II 20—30 (*p. 540—594*).

confirmacio istius est, quod Deus propius beatificat creaturam, quam ipsamet se beatificat, si sic facit, quod non esset, nisi Deus proprius faceret actum beatitudinis, quam ipsamet creatura; ergo non potest creatura ydemptificare se, cum iste sit actus iudiciarius; multo minus ergo posset beatificare se; tunc enim esset merces sua plene in eius potestate, et per consequens posset beatitudinem ad votum dimittere et aliam creaturam beatificare et dampnare, quia hoc videretur consonancius, quam quod illud agat primo in se movendo se per se et primo, dum dat sibi ipsi donum optimum.

Item videtur ex isto, quod Deus facit omnem accionem vel motum, quod repugnat.

God is the real originator of every action; which would involve *a*) that God must have like needs and affections with creatures; *b*) that God originates evil actions.

Primo ex hoc, quod Deus comederet, rugaret et omnes actus creature faceret, quod est nimis dissonum.

Secundo ex hoc, quod Deus omnes actus viciosos faceret, et per consequens, cum prevenit necessitando creaturam ad omnem actum et modum agendi, sequitur, quod non iuste damnaret creaturam pro actu, ad quem necessitat eandem secundum eius beneplacitum; sequitur, cum Deus libere contradictorie concurrit plus vel minus, ut placet, quod posset non concurrere, et per consequens et creatura posset per se agere sine concursu Dei, et quantumlibet modice potencie creatura posset per se agere sine concursu Dei et quantumlibet modice potencie creatura posset cum concursu Dei quantumlibet dissimiliter agere; et sic motus non sequeretur proporcionem eo, quod omnis motus causatur ex proporcione completi agentis ad completum passum. Cum ergo totale agens sit vel Deus infinite potencie vel aliter infinita potencia, que Deus est secundum sui ultimum, concurrit, sicut et resistit agenti, sequitur, quod omnis motus causatur ex proporcione equalitatis, cum nullum infinitum est reliquo maius. Nec valet dicere, quod proporcio, ex qua motus provenit, est inter totale agens et partem passi vel inter parciale agens et totale passum vel inter parciale agens et parciale passum, quia infinitum magna est proporcio cuiuslibet horum trium

1,2. beatificat *utroque loco ex* ubti ficat *correctum.* 2, 4. *Cod.:* ipsam3 *utroque loco* 4. *Cod.:* go no n. pt (ergo non enim potest). 22. *Cod.:* mig no iuste dapnaret cateaz p actu ad que necessitat ea; fm eius bn placitu ut placz.

mediorum, ut sophiste arguunt. Ymo non est racionabiliter scibile vel discibile quantum de agente vel passo debet capi pro illa proporcione fundanda. Item iuxta dicta omnis accio transiens principiatur ab accione immanente, et per consequens accio immanens esset per se in aliquo predicamento, cum sit accidens plus positum et plus perfectivum, quam accio transiens, eo, quod ipsam principiat, et tunc videtur omne elementum habere appetitum vel inclinacionem naturalem intrinsecum ad finem extrinsecum, quod videtur falsum ex hoc, quod non potest talem elicere; ymo partes secundum varios appetitus resisterent sibi ipsis.

CAPUT DUODECIMUM.

F. 215 Pro isto mihi videtur indubie tenendum, quod agencia et passio ad sensus limitatos generaliter distingwuntur, sicut quantitas et qualitas aut quecumque alia predicamenta, quamvis essencialiter vel materialiter loquendo sunt idem ad sensus equivocos; cum enim movens phisicum in movendo movetur et agendo repatitur, patet, quod in omni tali agente vel passo concurrunt agencia vel passio, que sunt idem subiecto, ut album et musicum, licet differant formaliter. Preterea, cum finis agencie et passionis sibi correlate sit effectus productus in passo, ut puta qualitas vel quantitas, quam Commentator vocat motum materialiter dictum, patet, quod in predicacione secundum materiam tam agencia quam passio ad sensus equivocos est talis motus in mobili. Et ad istum sensum dicit Egidius super 3° Phisicorum, ut

Answer to my opponents: Action and passion are distinct, like quality and quantity. General proof of this.

8. *Cod.:* ageη ul paº.

12. *Cf.* Comm. Averr. in Arist. Nat. Ausc. III, sect. 4 (*Ed. Arist. opp. Venet. IV, F. 41*), *imprimis autem sentenciam, quam supra rettulimus, p. 94.* 16. *Cf.* Aegidii Romani Commentaria in octo libros Phisicorum Aristotelis III 4 (*Ed. Venetiis per Andream de Torresanis 1502, F. 56*): *Omnino autem dicere est: neque doctio cum doctrina, neque actio cum passione idem proprie est: sed cui insunt, hoc est motus. Quod enim huiusmodi in hoc et quod huiusmodi ab hoc actum esse ratione, alterum est. Solvit ad aliud inconveniens, dicens, quod omnino est dicere, quod neque doctio est et doctrina neque actio cum passione est idem, sed quod est idem motus cum hoc insunt: quia est alterum actum ratione quod est huiusmodi in hoc, et quod est huiusmodi ad hoc. Notandum autem, quod actio et passio non sunt idem actus secundum rationem. Idem enim motus est actus agentis et patientis, et est actio et passio, sed non sub eadem ratione; sed est actio et est actus huiusmodi, id est agentis, quia est ab hoc; est autem passio et est actus huiusmodi, id est patientis, non quia est ab hoc, id est a patiente, sed quia est in hoc, id est in passo.*

textus sonat, quod agencia et passio distingwuntur inter se, et tamen sunt idem motus in numero, equivocando in predicacione sine dubio, sicut illi, qui dicunt, quod ydee distingwuntur inter se, et tamen omnes sunt eadem natura divina.

Answer to first objection (p. 102). One absolute form may include action and passion; but only with the help of two distinct relative forms viz *agere* and *pati*.

Ad primum patet, quod consequencia non valet; quamvis enim una *forma* absoluta sufficit denominare agens agere in passum et ipsum passum repati, hoc tamen non potest esse, nisi mediantibus duabus formis respectivis diversorum generum, que sunt agere et pati. Nam contradiccionem claudit, quod forma absoluta per se sufficiat sic denominare eo, quod cum omni forma absoluta substanciali vel accidentali, que sit quantitas vel qualitas, stat, quod subiectum non agat, vel aliquid non paciatur. Ergo preter talem formam requiritur motus, et sic agere ac pati superadditum, et illud est forma respectiva, que componitur ponens intenciam agentis tanquam actum intrinsecum et proporcionem eius ad passum extrinsecum; et tercia ex hiis duobus successivam producenciam forme absolute in passo, et hoc tercium est agencia extrinseca, et hec tria respectiva oportet ponere in agente ultra quodlibet absolutum.

We must not confuse names used formally with those applied accidentally.

Sed pro denominacione contraria notandum, quod aliquid denominat formaliter ut forma intrinseca, et aliquid efficienter causans quomodolibet denominacionem subiecti. Nec dico, quod contradiccionem claudit aliquid denominari nisi formaliter denominetur vel a forma, que est ipsum denominatum essencialiter, si denominacio extendatur ad essencialem inexistenciam, vel aliter a forma subiecto denominato accidentaliter inherente, si denominacio restringatur proprie ad accidentalem inherenciam.

Contraries cannot be formally and in the same sense in one and the same thing.

Secundo notata distinccione quattuor oppositorum, dico, quod repugnat denominaciones contrarias inesse formaliter secundum idem et pro eadem mensura eidem ultimo singulari.

To be pleasing and displeasing to different persons is not a contradiction, since pleasantness is relative.

Tercio dico, quod eandem rem esse diversis delectabilem et tristabilem non sunt contraria, sicut sunt iustum et iniustum. Nam idem visibile, quod est uni visui proporcionatum est sibi delectabile, et visui improporcionato tristabile, cum talis sit denominacio relativa; iustum autem est denominacio absoluta respi-

7. forma *addidi. Cod.:* v^{a} ab^{ta} ffi^{t} *(sic).* 42. autem] *cod.:* a' = aut.

Just and unjust being absolute are contraries.

ciens conformitatem ad simpliciter per se iustum; et iniustum contrarie dicit difformitatem ad primam voluntatem. Dicuntur tamen iustum et iniustum equivoce vel absolute pro essencia iusta, et hoc vel primo et per se iusta, vel a prima iusticia causata, vel absolute contrarie et abstractive pro ipsis iusticia et iniusticia; vel contractive pro subiecto ipsis qualitatibus informato, et utroque istorum modorum sunt contraria; vel tercio pro quocumque, quod iusta causa iuste causat, et iniustum pro illo, quod agens iniusta causat; et isto modo

Explanation of Anselm's sentence concerning Christ's crucifixion.

F. 215' wlt Anselmus, quod passio | Cristi est iniusta quo ad Judeos, ipsam causantes, et iusta conclusio ad Deum, ipsam causantem.

Istam tamen loycam non approbo secundum sensum. Unde pari evidencia, qua diceret istam esse iniustam, ex hoc, quod verbaliter doctor sic dicit: „concederem, quod idem peccatum debet esse et non debet esse", Cristus debuit mori et non debuit mori. Nam utrumque concederet doctor ibidem, ideo satis est concedere sensum suum. Non enim placet omnibus concedere, quod omne peccatum est iustum, quia Deus iuste illud permittit. Sic enim summa iniusticia esset iustissima, quia ab hoc solo habet, quod sit iusta, quia iuste permittit ipsam Deus esse; et certum est, quod summe iuste permittit Deus ipsam esse. Ideo, si est iusta, est summe iusta, et hoc forte concederet, cum iusticia consistit in rectitudine, non suscipit magis aut minus; et ulterius forte concederet, quod omne ens est iustissimum, et sic Deus in predicacione secundum causam, sicut omnis veritas est rectitudo vel iusticia sola mente perceptibilis. Nec foret sibi magis inconveniens concedere iusticiam fore iniusticiam, quam concedere veritatem esse falsitatem, quod est concedere, ut patet tractatu de Veritate. Ymo, sicut concedit bonum esse

31. *Cod.:* iusti[a].

14. Anselmi Cantuariensis Dialog. de Veritate, c. VIII (*Migne CLVIII 477*): *Quid etiam, si secundum naturam rerum consideres, ut cum clavi ferrei impressi sunt in corpus Domini: an dices fragilem carnem non debuisse penetrari, aut acuto ferro penetratam non debuisse dolere? . . . . Potest igitur contingere, ut debeat esse secundum naturam actio, vel passio, quae secundum agentem vel patientem esse non debet . . . . Vides igitur, saepissime posse contingere, ut eadem actio debeat esse et non debeat esse, diversis considerationibus.* 33. *Cf.* Anselmi Cantuariensis Dialog. De Veritate cap. VIII (*Migne CLVIII 477*): *Cum vero peccans ab eo, ad quem non*

malum et bonitatem maliciam, ita concederet peccatum, inquantum bonum, esse iustum ens et verum; sed inquantum malum, esse non-ens, iniustum et falsum.

The act of the Jews, caused by wicked will, was distinct from the suffering of Christ, wich was in his part most righteous.

Sed omnibus istis concessis adhuc oporteret ponere in Judeis agencias distinctas a passione Cristi, quia certum est, quod mala eorum volucio movebat eorum corpora et produxit in ipsis passiones ex volucione iniustas et ille passiones et agencie produxerunt passionem in Cristo, que fuit rectissima sine privacione sibi formaliter inexistente, quia tunc denominaret Cristum, qui est subiectum per se et proprium illius passionis, iniuste pati, quod est impossibile.

Potest ergo Anselmus glosari secundum equivocaciones dictas de accione et passione, quod passio illata est accio, sed non agencia, qua agens formaliter agit, sicut calor productus dicitur esse accio et motus secundum Commentatorem.

Conclusion: 1. A thing may be just in itself as firstly God and secondly creatures. 2. It may be qualitatively just, and that either in the concrete or the abstract. 3. It may be relatively just and that in two ways, as it proceeds from a created or uncreated will Examples:

Patet ergo ex dictis, quod aliquid dicitur iustum secundum substanciam, et hoc per se et primo, ut creator, vel per se secundo, ut creature. Et aliquid dicitur iustum secundum qualitatem, et hoc concretive vel abstracte. Et tercio modo dicitur aliquid iustum respective, et hoc dupliciter, vel quia iuste procedit a voluntate increata vel quia iuste procedit a voluntate creata. Nec dividuntur ista ex opposito, cum omnis creatura sit absolute et respective iusta. Quidquid eciam procedit iuste a voluntate creata, procedit eciam a voluntate increata, sed non econtra, cum sit superior. Unde opus iniuste factum, secundum legem eternam dicitur iuste factum, si secundum substanciam operis placet Deo, ut dacio denarii indigenti ab yppocrita est opus iustum, quod yppocrita iniuste facit, cum non sit possibile aliquod positivum omnino carere iusticia.

30. iuste *corr. ex* iniuste *in cod.* 33. *Cod.:* omo.

pertinet, percutitur, quoniam et iste debet percuti, et ille non debet percutere, debet et non debet esse percussio: et ideo recta et non recta negari non potest. Quod si ad supernae sapientiae bonitatisque consideres iudicium, sive ex altera tantum, sive ex utraque parte, agentis scilicet et patientis, non debeat esse percussio: quis audebit negare debere esse, quod tanta bonitate et sapientia permittitur? 13. Anselmus] *cf. supra p. 109.* 18. *Cf.* Averrois in Arist. Met. comm. IX, sect. 3 (*Ed. Arist. opp. Ven. IX, F. 107*): *Calidum enim agit calorem. Cf. supra col. 139.*

Est ergo sensus Anselmi, quod peccatum debet esse permissum et punitum, et non debet esse. Cristus debet mori ex hoc, quod placet Trinitati, quod moriatur, et non debet mori ex sua culpa. Non ergo videtur michi, si aliquid causat hoc iniuste, quod hoc sit iniustum, licet omnis creatura possit dici iusta, ut post dicetur. Nam ex quo opus hominis est iustum, si immediate ab eo iuste fiat, evidencius omnis creatura Dei est iusta quoad naturam suam, secundum quam iuste fit a Deo; sicut enim omnem creaturam esse est iustum, cum sit Deo beneplacitum et omnem creaturam esse, est ipsamet creatura, sequitur, quod omnis creatura sit iusta, loquendo de iusticia essenciali. Nec aliter posset confir-
F. 216 mari a primo per se iusticia. |

Loquendo autem de iusticia accidentali ab intrinseco sola creatura racionalis est iusta, quando habet qualitatem denotantem, et isto modo opponuntur contrarie iustum et iniustum, et nichil obest creaturam racionalem esse iustam quoad essenciam vel naturam, et tamen iniustam quoad qualitatem superadditam, cum ista non pocius opponuntur, quam bonum naturale et malum moris; econtra autem non videtur michi, quod aliquid potest iniustum quoad naturam et iustum secundum accidens, quia omnis privacio presupponit naturam bonam ex privacione, cum sit bonum.

Patet ergo, quod oportet Anselmum ponere agenciam in Judeis distinctam a passione Cristi, que quidem agencia est ab intrinseco iniusta, et passio Cristi nullo modo iniusta, licet Judei iniuste agant illam, que non iniuste agitur. Pari evidencia diceretur verbum Dei iniustum et malum, quia causatur occasio ab eo faciendi malum eciam quoad deitatem, et per idem humanitas sua foret mala, si iniuste fit secundum carnem a remotis suis parentibus. Et quoad Doctorem Profundum, ponentem accionem et passionem esse eandem essenciam absolutam, que modo suo sit substancia, non credo, ut verba sonant, suam sentenciam ponit, cum omne, ut

1. Anselmus] *cf. supra, p. 102.* 34. Doctorem Profundum] *cf. supra p. 109, not. ad lin. 15.* 37. Tam nominibus masculinis quam femininis] *cf.* Thomae Bradwardini De causa Dei III 6 (*Ed. Lond. 663 E*) . . . . *quare et secundum sententiam antiquorum Deus utriusque sexus nominibus fuerat nominatus non solummodo genitor, in quantum gignit et agit, sed etiam genetrix, in quantum concipit et conservat.*

dicit, quod natura divina expressa sit a grammaticis ignoranter tam nominibus masculinis quam femininis propter fecunditatem, quam producit et recipit adintra quotlibet intelligencias et volucionis eternas, quarum quelibet est relacio racionis, sed non essencia absoluta distincta a Deo, ut Doctor; quia, ut estimo, nec potest hoc probari nec catholice sustineri; ideo Doctor cum quadam formidine ponit ista.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Solution of second objection (p. 103). Passion and motion are common to the agent and the patient but formally and subjectively are only in the patient while action is common to both but is formally and subjectively only the agent. The denominator formalis.

Ad secundum conceditur conclusio. Nam passio et motus sunt communes tam agenti quam passo, cum causatur ab utroque tamquam eius causa essenciali; verumtamen solum subiective et formaliter inest passo, licet sit equivoce in utroque; et ista agencia est communis causacione tam agenti quam passo, et sic est causaliter in utroque; formaliter tamen et subiective in agente, sed causaliter ac terminative in passo; modo nulla forma formaliter, licet efficienter, denominat aliquid, nisi illud, in quo est subiective.

Ideo illa quinque exempla, que adducit Doctor Profundus libro tercio capitulo 6°, quod aliquid denominatur ab extrinseco, unum docent, quod extrinsecum effective, sed non formaliter denominat talia. Unde, quod subiectum esse formandum potest dupliciter intelligi: vel quod ipsum est dignum forma, vel quod formabitur, et sic est eternum, et non denominacio

3. *Cod.:* r'cip[t] ad intlli[as] int[a].

20. *Cf.* Thomae Bradwardini De causa Dei lib. 3, 6 (*Ed. Londin. 663 E et 664 A*) . . . *: verisimiliter dici potest, quod agens A primam actionem constituitur in esse agentis per suum primum agere; prius enim quodammodo videtur agere, quam esse agens. Primum enim videtur esse activum, secundum agere, tertium esse agens non tempore, sed natura seu causa. Vel aliter dici potest, quod agens consituitur in esse agentis per illam relationem actionis sive activam praedictam, ita, quod primum sit activum, secundum agere, tertium illa relatio, quartum secundum hunc ordinem esse agens. Tertio dici potest, quod non est omnino clarissimum quod nichil denominatur formaliter quoquomodo ab aliquo, nisi fuerit prius secundum naturam. Aliquid enim dicitur formandum a forma futura, quam recipiet, et facturum refertur ad faciendum, et denominatur facturum a factione futura, sicut et aedificans, pullificans et foetificans ab eodem pullo et foetu futuris per actiones, quas agunt ad istas terminandas; multa quoque naturalia et alia a suis effectibus et a suis accidentibus saepius nominantur.*

alicuius creature secundum existenciam. Verumtamen subiectum denominatur formandum efficienter a forma futura, que tempore suo est in formato. Formaliter tamen denominatur formandum a formalitate, que est in ipso eo ipso, quod formandum. Si autem intelligitur aliquid formandum ad hunc sensum, quod ipsum formabitur, patet, quod illa veritas eterna non est denominacio existencie formati, sed alie, formando in esse intelligibili formaliter per futuricionem sue formacionis, que futuricio est forma in illo, quod est formandum. Et correspondenter dicendum est de futuricione cuiuscumque denominati esse futurum. Talis enim denominacio, cum sit eterna a parte ante, non habet subiectum, nisi in esse intelligibili, cui eternaliter inest futuricio secundum esse existere. Homo eciam denominatur edificator vel ab actu edificandi vel ab habitu vel arte. Bene namque sequitur, homo est edificator, ergo edificat in tempore suo, et oportet actum illum precedere tempore suo; et ex post, quamdiu manet homo cum arte, est edificator, etsi non continue edificet; et ita de similibus. Unde
F. 216' dici potest, quod Deus incepit esse | creator et gubernator et dominus; eternaliter tamen manet creator, quia creavit et habet artem eternam creandi. Opus eciam extrinsecum dicitur formaliter bonum a bonitate sibi inexistente, sed efficienter a bonitate operantis extrinseca; eadem enim operacio potest esse primo bona moraliter et post mala moraliter et econtra; ideo est dare bonitatem talem relativam sibi adquiribilem et deperdibilem, ex bonitate operantis causatam, et hoc oportet omnem ponentem respectus dicere. Unde urina dicitur sana efficienter ex sanitate subiectante in urinante, sed formaliter dicitur a signancia sanitatis; sicut dieta dicitur sana ab efficiencia vel effectivitate sanitatis. Et conformiter dicitur res voluntaria, quia est formaliter volutiva, ut natura racionalis, vel quia voluntarie causatur. Et sic omnis creatura dicitur efficienter voluntaria a voluntate divina, sed formaliter a causacione voluntaria, et sic omnis creatura dicitur quo ad actum primum suum iusta, quia iuste a Deo conservata, et illa iusticia est formaliter et inseparabiliter in creatura. Dicitur tamen comparative respectu voluntatis divine, et ita de similibus, nec posset Deus dici anichi-

16. vel] *cod.:* ut 27. ideo] *cod.:* io (*sic*). 31. et] *cod.:* ex. 34. *Cod.:* voluntarie.

lator sine anichilancia, et ita de similibus. Unde ad tantum intricavit se Doctor in ista materia, quod posuit rem agere esse prius naturaliter, quam rem esse agentem, quia ab illo agere absoluto denominatur agens, quod videtur michi impossibile.

Aristotle's teaching as to *actio* and *passio*. *movens* and *mobilis*.

Quo ad Aristotelem patet ex contextu commenti 18^i et quatuor sequencium, quod sunt de mente Philosophi. Primum, quod idem motus est actus tam motivi quam mobilis subiective et formaliter in mobili, et efficienter vel causaliter in motore, sicut idem excessus duorum ad unum est materialiter due proporciones, scilicet proporcio dupla et proporcio subdupla; et eadem distancia est materialiter duo motus, scilicet ascensus et descensus; illud patet commento 18° et ambobus textibus eiusdem. Secundo wlt, quod sicut motus non est subiective in movente, sic nec agencia est terminative in movente, scilicet in illud, in quod agitur, licet sit formaliter in agente; patet ista sentencia in duobus commentis sequentibus. Tercio wlt, quod licet movere et moveri, agere et pati formaliter, loquendo generaliter distingwuntur. Unde dicit textus commenti 22^i: „Neque accione cum passione proprie idem est," super

6. 18^i] *cod.:* $ig1^2$. 22. idem] *cod.:* illud.

2. Ad tantum se intricavit se Doctor] *cf. locum ex* Thomae Bradwardini De causa Dei lib. 3, 6 *supra allatum* (*p. 102, not. ad lin. 20*) *prius enim quodammodo videtur agere, quam esse agens.* 6. *Cf.* Averrois in Arist. Nat. Ausc. l. III, Comm. 18 (*Ed. opp. Arist. Ven. IV, f. 44'*): .... *actio enim motoris, quae est movere, est eius, non in eo; et hoc intendebat, cum dixit Motor enim, etc. id est actio enim motoris est facere motum in aliud. Deinde dicit, et ita habet se ad motum, sicut agens ad paciens, scilicet quoniam sicut actio agentis et patientis est una in subiecto et duo in definitione, similiter est de motore et moto, et universaliter in omnibus relative oppositis; quemadmodum enim idem spatium a sursum ad deorsum, quando accipitur, secundum quod est proportio inter duo, erunt idem; et quando accipitur secundum quod illa duo sunt opposita, tunc erunt duo; unum enim dicitur superius et alterum inferius: et haec duo sunt opposita et similiter idem motus per illud spatium dicitur in respectu superioris ascensus et in respectu inferioris descensus: proportio enim est eadem, et illa duo, quae sunt substantia proportionis, sunt diversa secundum definitionem .... etqsq.* 14. Commento 18] *cf. notam superiorem.* 21. Textus commenti 22] *scilicet verba Arist. Nat. Ausc. III 3, 5* (*Ed. Par. II 276, 5 ss.*): *Ὅλως δ'εἰπεῖν, οὐδ' ἡ δίδαξις τῇ μαθήσει οὐδ' ἡ ποίησις τῇ παθήσει τὸ αὐτὸ κυρίως.* Averrois *comment. in hunc locum, quae Wiclif affert, ad verbum fere congrunt cum iis, quae impressa leguntur Ed. Ven. opp. Arist. IV, f. 45.*

quo Commentator: „Movere et moveri non sunt idem secundum quiditatem, quia diffinicio eorum est diversa; movere est enim accio motoris in rem motam, sed moveri est passio moti a motore"; cum ergo accio motoris sit facere motum in aliquid, ut dicit Commentator commento 18°, patet, quod distingwitur formaliter a motu. Patet ergo per exempla Aristotelis, *quod* non concedit ista formaliter, sed causaliter predicari de se ipsis; ideo notata triplici probacione de universalibus et equivocacione premissa de accione et passione satis solvuntur dicta autorum in ista materia.

Explanation of the terms *actus immanens* and *actus transiens* with reference to the objections on p. 103.

Ulterius dicitur, quod accio dicitur immanens, non solum, quia est subiective in agente, cum hoc sit commune agente transeunte, sed quia est actus non habens obiectum essencialiter extra suum subiectum, in quod agat, producendo suam agenciam, sicut est de agencia transeunte. Unde omni actu immanente creature prius est passio ab obiecto quod terminatur, et post est eleccio actus immanentis. Et tercio secuntur disposiciones vel habitus. Sed opposito modo est in accione transeunte. Prius est agencia subiecti, post passio subiecti, in quod agens agit, et tercio sequitur motus in passo.

Every action of any creature declares him to be subject to change and movement, *a)* extrinsically, by things of sense or celestial influences; *b)* intrinsically by dreams or monomania.

Ideo eleccio actus cuiuscumque creature dicit infallibiliter eius mutabilitatem et actualem motum, cum homo non elicit actum de novo, nisi moveatur ab obiecto F. 217 ex | extrinseco, ut aliquo sensibili movente sensum particularem vel a celo influente, ut patet de sompniis et naturalibus propheciis. Si ab intrinseco, tunc vel a complexione corporis subiecti, ut patet de sompniis medicorum, attestantibus complexionem sompniantis vel a forti impressione sensibilis in sensu interiori, ut patet de philocaptis, qui quasi inniti necessitantur ad cogitandum vigilando et dormiendo de sensibilibus, quibus afficiuntur.

Unde et prophete naturales solent latitare diebus in antris ad servandum sensus a peregrinis impressionibus, ut vel sic fiant disposiciores nocturnis influenciis celestibus. Unde Num. 24° Dicit Balaam . . . . de se ipso:

1. *Cod.:* fuper q° 9into 9to *(sic).* 4. *Cod.:* motori. 7. Quod *in codice omissum addidi.* 38. *Post* Balaam *lacuna 4 fere litterarum in cod.*

6. *Cf. supra p. 114.* 32. Philocaptis] *Ducange Gloss: philocaptus amore captus.* 38. *Num. 24, 3. Dei, qui visionem omnipotentis Vulg. cadit Vulg.*

„Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cuius obturbatus est oculus: dixit auditor sermonum Dei, quiscumque omnipotentis Dei intuitus est, qui cadet, et sic aperiuntur oculi eius". Ecce, quod primo obturbatus fuit oculus eius in die, et secundo cadens in somnum aperti sunt oculi mentis, et sic vidit futura prophetice. Tercio movetur animus alciori modo a Deo illapso menti et sic iuxta ymaginacionem Democriti anima est quasi spera ignea rotata multipharie super planiciem sui obiecti nunc a forma sua intrinseca, et sic anima naturaliter tendit in Deum sinderesi subductis altaribus extraneis, nunc vento simulacrorum sensibilium propellitur ad tegendum spiritualiter nunc celestia, nunc terrestria; cogitacionibus multum vagis nunc ex bassitate planiciei declinat ad inferius tamquam gravis, quod fit, quando terrestribus inordinate afficitur disposicione vel habitu, et nunc trahitur a radio intelligencie secundum eius capacitatem ad sursum, specialiter, si homo non sit gravis corde, diligendo vanitatem sensibilium. Istis quatuor modis generaliter contingit speram moveri super planum, et proporcionaliter movetur humanus animus spiritualiter super latam planiciem sui obiecti primi, quod est ens in communi; sic, quod claudit contradiccionem actum elici a Deo vel creatura, nisi sit causa movens ad eius eleccionem, licet cause cogitacionem et volucionem sint a nobis plurimum ignorate. Spiritus enim, ubi wlt, spirat, sed nescit, unde veniat et quo vadat. Ideo tercio, quia ergo tales actus anime dicunt communiter aggregatum ex multis, quorum primum est passio, vocantur communiter passiones, et patet, quod actus puratus ab extremis, non est per se in genere accionis, sed per reduccionem, cum principiat movenciam corporis et aliorum, que substancia sunt, sic spiritualiter agentibus; non tamen movet obiectum suum primarium, ut sic, quia nemo dicit, quod moveo Deum vel aliud intellectivum ipsum cogitando, sed econtra moveor ab apprehenso. Et patet ulterius, quod Deus, cum non potest moveri, non potest elicere

In a third and loftier way the soul is moved by God as Democritus teaches.

1. obturbatus] *cod.:* obtubatus. 15. fit] *cod.:* fuit.

7, 8. Juxta ymaginacionem Democriti anima] *cf.* Arist. De Anima I 2, 3 (*Ed. Par. III 433—438*). 11. Sinderesis *vocula in glossariis non recepta fortasse ab eodem radice derivata est, quo* s i n d o n, *velamen, atque hac significatione bene in sensum quadrat. An* sincrisi *cum Th. Sickel scribendum?* 26. *Cf. Joh. 3, 8.*

actum, sed volucio sua eterna, que est relacio racionis, principiat agenciam suam temporalem ad extra, que est relacio racionis, et sic utraque sola racione a Deo differt, cum non sit res per se in genere; et ita gradatim a simplici Deo procedit multitudo, sic, quod in Deo non est distinccio formaliter sibi inexistencium, nisi distinccio racionis, ut patet de ydeis et volucionibus in Deo, sic, quod prima pulsio creature producitur a movencia Dei, que est relacio racionis; et quecumque creatura movet aliam, producit actum sibi accidentalem, secundum quem principiat motum etc. |

8. *Cod.:* pulsio i͡d'o cat²e (with e written above the t; dots beneath "id'o").

CAPUT TERTIUM DECIMUM.

F. 217'

Solution of third objection (cf. p. 104). Order of activities (agenciae) according to their originality, from the Father down to the created manifestations of will (voluciones).

Ad tercium patet, quod non est color in deduccione. Nam prima agencia est, qua pater producit filium, et post ipsam agenciam, qua commune principium producit spiritum sanctum, et post agenciam, qua Deus producit primam creaturam. Vel vocando voluciones Dei actus, licet sint relaciones racionis; tunc mediant inter agenciam Dei adintra et agenciam Dei adextra quotlibet intelligencie et voluciones Dei; et illarum est dare principia, sicut est dare primum intellectum et volitum extra Deum tam quo ad universale, quam quo ad singulare, ut patebit secundo libro. Nec plus dissonat, quod sint nobis infinite voluciones respective in Deo, quam quod sint infinita absoluta essencialiter distincta a Deo, ut ponit Doctor. Nec est maior color, si Deus producit eternaliter volucionem respectivam; tunc distincta volucione producit illam, et sic infinite, quam sequitur: Si Deus producit actum, qui est essencia absoluta, quod alia produccione activa producit illum; sed utrobique est maior color contra ponentes voluntatem Dei esse rem distinctam a Deo, quia hoc impossibile dissonat cum vero et ad necessarium consonat omni non vero . . .

* * *

9. *Cod.:* "voluciões z "îtllicie. 22. non vero] *cod.:* vero; *post* vero *tertia fere paginae pars scriptura vacat.*

12. Secundo libro] *scilicet ipsius* W *iclifii* De Ente sive Summa Intellectualium. 15. *Respicere videtur Wiclif* Bradwardini *deductionem de quaestione: „Dicetur fortassis pro ipsis, quod creatio et factio rerum in Deo est voluntas seu volutio eius aeterna*", De causa Dei lib. III 6 (*Ed. Lond. 663 B*).

Activity is in the agent as quantity is in the *quantum;* so that we need postulate no other power for production.

Ulterius quo ad primam deduccionem patet, quod non sequitur: ad produccionem istius passionis, que est ista passio, requiritur producencia agentis; ergo per idem ad producenciam illam requiritur alia producencia, qua ipsa formaliter producitur. Sicut enim subiectum est quantum quantitate, et ipsa per se quanta, sic agens producit absolutum producencia, et ipsum producit formaliter se ipsa, cum claudit contradiccionem hoc agens sic producere illud absolutum, nisi ista producencia hoc producat. Et econtra claudit contradiccionem producere istam producenciam, nisi sic producat illud absolutum. Nec habet producencia istius producencie alium terminum, quam idem absolutum; si tamen agencia foret res absoluta, ut qualitas vel quantitas, contradiccionem clauderet, ipsam produci, nisi distincta producencia respectiva producatur, cum tale absolutum posset manere corrupta sua producencia, sive successive sive subito producatur; non enim est possibile aliquid agere proprie in aliud, nisi passum suum moveatur; at ad illa duo requiritur produccio forme absolute in passo preter agenciam et passionem, ut quando aliquid movetur localiter, ipsum passione et motu adquirit locum vel ubi, quando augmentatur vel alteratur, adquirit quantitatem
F. 218 aut qualitatem secundum perfeccius aut minus | perfectum, et iste ab agencia absolute distincte passione vel motu; et sic omnis agencia vel passio est respectus inter agens et passum in forma absoluta adquisita passo fundata a tempore cum suis extremis et materia individuata; cum ergo agencie, qua produceretur ista agencia, non sit dare diversa principia individuancia, a narratis patet, quod agencie non est nova agencia.

We must distinguish between the two kinds of movement: I. Movement properly so called perceptible to the senses.

Ad ultimum, de mocione agentis recipiendo novam agenciam, patet, quod dupliciter dicitur aliquid moveri: scilicet proprie in se sensibilem formam absolutam motu adquisitam; vel large de quanto limitatur ad esse et ad agere a causa superiori, et isto modo quelibet creatura movetur a Deo continue. Sic autem dicit Aristoteles 12° Metaphisice 34° et 35°, quod intelligencie

37. *Cf.* Arist. Met. XI 7, 12 (*Ed. Par. II 605, 5 ss.*): . . . . *ὥστ’ ἀΐδιος ἂν εἴη ὁ πρῶτος οὐρανός· ἔστι τοίνυν τι καὶ ὃ κινεῖ· ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον καὶ κινοῦν, καὶ μέσον, τοίνυν ἐστί τι, ὃ οὐ κινούμενον κινεῖ, ἀΐδιον, καὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια οὖσα. Κινεῖ δὲ ὧδε· τὸ ὀρεκτόν καὶ τὸ νοητὸν κινεῖ οὐ κινούμενον· τούτων τὰ πρῶτα τὰ αὐτά· ἐπιθυμητὸν μὲν γὰρ τὸ*

II. That continuous influence of God by which our being and acting are controlled.

semper moventur a Deo tamquam ab amato et desiderato, etsi credatur nullam formam absolutam continue adquirere. Secundo ergo modo loquendo de motu, patet, quod claudit contradiccionem aliquid proprie agere, nisi moveatur a Deo, et sic recipiendo agenciam movetur creatura; non tamen proprie per motum ad illam agenciam, ut per se terminum. Contingit tamen agens naturale moveri paciendo sui debilicionem, fatigacionem, vel aliam forme absolute adquisicionem, dum agitur in passum, quia omne movens phisicum in movendo movetur.

De aliis autem agentibus incorruptibilibus, que non sic agunt post tactum, non oportet, quod agendo proprie, sed communiter vel methaphisice moveantur. Deus autem nullo modo movetur, cum quelibet eius volucio vel sciencia sit eterna, et producencia Dei vel causancia temporalis non sit proprie agencia, vel relacio racionis. Ulterius pro per se terminus motuum notandum est processus Philosophi 5° Phisicorum, capitulo tercio, ubi probat, solum ad quantitatem vel qualitatem vel ubi esse motum proprie dictum, et non ad substanciam, relacionem, accionem, passionem vel motum.

Intelligit autem Philosophus illud esse per se terminum motus, quod est forma accidentalis absoluta, ex cuius adquisicione successiva movetur mobile, et qua completa habita cessat motus ad illam. Unde forma substancialis generata in fine alteracionis non vocatur per se terminus illius motus, quia non est idem subiecto et specie cum qualitate particulariter adquisita illo motu. Ideo vocatur finis extrinsecus nec forma respectiva, et si adquiritur in fine, terminat per se motum illum,

13. *Cod.:* moveatur. 19. *Cod.:* probat q, solum; *eieci* quod.

φαινόμενον καλόν· βουλητὸν δὲ πρῶτον, τὸ ὂν καλόν. Cf. etiam Averrois in eadem verba comm. (Met. XII 34, 35. *Ed. Ven. VIII, f. 149'*)*: Et cum primum movens movet et non movetur, neque secundum accidens, neque secundum se ipsum, sicut movetur anima, quae est in corpore, necesse est, ut iste motor* (*Wiclif:* Deus) *moveat, quemadmodum desideratum et affectatum moveat nos.* 18. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. V 2, 9 [V, 3] (*Ed. Par. II 309, 34 ss.*)*: Εἰ οὖν αἱ κατηγορίαι διῄρηνται οὐσίᾳ καὶ ποιότητι καὶ τῷ ποῦ καὶ τῷ ποτὲ καὶ τῷ πρός τι καὶ τῷ ποσῷ καὶ τῷ ποιεῖν ἢ πάσχειν, ἀνάγκη τρεῖς εἶναι κινήσεις, τήν τε τοῦ ποιοῦ, καὶ τὴν τοῦ ποσοῦ, καὶ τὴν κατὰ τόπον: Κατ' οὐσίαν δ' οὐκ ἔστι κίνησις διὰ τὸ μηδὲν εἶναι οὐσίᾳ τῶν ὄντων ἐναντίον. Οὐδὲ δὴ τῷ πρός τι· ἐνδέχεται γὰρ θατέρου μεταβάλλοντος ἀληθεύεσθαι θάτερον μηδὲν μεταβάλλον, ὥστε κατὰ συμβεβηκὸς ἡ κίνησις αὐτῶν.*

quia non est de genere forme materialiter causantis illum motum. Et multo magis accio vel motus, quia *si* non potest manere in fine motus, non terminat motum illum. Et hec est racio, quare solum qualitates sensibiles de tercia specie qualitatis sunt materia proprie alteracionis, ut declarat Aristoteles 7º Phisicorum, capitulo 4º; disposiciones namque precedentes habitus sunt alterius racionis quam habitus, sicut figure, quibus adquiritur ultima figura. Ad tales ergo qualitates, que non consistunt in latitudine vel sunt ad aliquid vel que adquiruntur consequenter ad alteraciones sensibiles, cuiusmodi sunt naturales potencie et omnes qualitates de tercia specie qualitatis, non sunt per se materie motus.

Contingit autem motus insensibiles et non vere continuos, sed interpolatos fieri ad alias qualitates. Ymo tot sunt genera motuum large loquendo, quot sunt genera encium per se in predicamento, ut patet tercio Phisicorum 5º. Nam omne accidens dicit mutabilitatem subiecti, etsi non moveatur per cuiuscumque accidentis respectivi adquisicionem. Patet ergo, quod non est F. 218' magnus color, si Deus recipit | agenciam, que est relacio racionis, quod exinde moveatur, cum illa, que sunt extra genus relacionis, possunt adquiri Deo sine sua movencia, quo relacio per se in genere potest adquiri mobili sine hoc, quod ipsum moveatur ad illius adquisicionem, licet contingat moveri per eius adquisicionem.

Ad quartum patet ex dictis, quod non sequitur agens movere se aut pati, licet faciat sibi inesse novam agenciam; Ymo, cum omnis motus dicit passionem moti, illatam ab agencia distincta iuxta dicta, planum est ex illis, quod repugnat aliquid moveri, nisi ab alio moveatur, ut si mobile sit mole magnum, sicut est omne proprie mobile, tunc movetur a partibus tam qualitativis quam quantitativis et ab extrinseco movente vel finaliter movente, et ad nullum, si aliquid moveatur vel divisibile vel indivisibile, oportet, quod movetur a fine extrinseco.

Solution of 4th objection (cf. p. 104). From what has been said it appears that an agent may begin a new activity without himself moving or suffering.

Huic tamen non repugnat, quod aliquid moveatur ex se, ut racionale, quod potest ex se iniciare motum

2. si *in cod. omissum* addidi. 35. extrinseco movente] *cod.:* extrinseco molente.

6. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VII 4, 1 et seqq. (*Ed. Par. II 330 sq.*).

It involves no contradiction with this that a thing, e. g. a rational being, should move itself. It is otherwise with inanimate things and animals.

post eius quietem sine distincto premovente corporeo. Inanimata autem cum quieverunt, non sufficiunt sic incipere moveri, nisi moveantur ab influxu celi ipsa generantis vel adiutorio removentis obstaculum prohibens a situ quem appetunt, ut patet 8° Phisicorum 32° et 33°, et 4° de Celo et 5°. Animata eciam, ut bestie, non possunt movere se ex determinante proprie racionis, sed vel moventur post quietem ab influencia celi, ut gallus nocte cantat rariter et animalia in vere prolificant vel ab obiecto sensibili movente, ut finis; ideo talia per se moventur, cum sint substancie corporee, habentes in se duplex principium sui motus. Solum autem racionalia sunt proprie ex se mobilia; sed ista sentencia 8° Phisicorum 27° et infra. Ex qua planum est convincere primum motorem, ex quo omne motum movetur ab alio, scilicet primum mobile, sive vocetur ultimum celum sive mundus; movetur ergo ab alio, et per consequens finis, gracia cuius movetur, est primus motor. Et ulterius non sequitur, quod genus passionis sit prius genere accionis. Pro quo notandum, quod moveri, applicatum ut supra, est communius quam pati, dicente Aristotele

Passion is not generically earlier than action (p. 104).

2. *Respexisse videtur Wiclif* Averrois in Arist. Nat. Ausc. VIII comm. sect. 32 et 33 *quae ab his verbis incipiunt* (*Ed. Opp. Arist. Venet. IV, f. 168'*): *Cum declaravit quod lapis et universaliter corpora naturalia non moventur ex se, cum non dividantur in motorem et motum, et quod propter hoc necesse est, ut motor eorum sit extrinsecus . . . et quod hoc in eis est per potentiam naturalem, quae est in eis, ut moveantur ad sua loca propria . . . vult declarare, quod latentia motoris istorum est essentialiter . . . etc.. Ex* Aristotelis De Coela *quae in rem cadere videntur inveniuntur* libr. II 8 et 13, III 1 et 2; *ceterum numeris* 4° de celo et 5to *errorem subesse apertum est; nisi forte voculas* de celo *male illatas esse Wiclifiumque commemoravisse putemus eiusdem* libri Nat. Ausc. cap. IV 6 (*Ed. Par. II 349, 35 ss.*): *Καίτοι τοῦτο ζητεῖται, διὰ τί ποτε κινεῖται εἰς τὸν αὐτῶν τόπον τὰ κοῦφα καὶ τὰ βαρέα . . . . ὅταν τε γὰρ ᾖ ὕδωρ δυνάμει γέ πως ἐστὶ κοῦφον· καὶ ὅταν ἀήρ ἔστιν ἔτι δυνάμει· ἐνδέχεται γὰρ ἐμποδιζόμενον μὴ ἄνω εἶναι· ἀλλ' ἐὰν ἀφαιρεθῇ τὸ ἐμποδίζον, ἐνεργεῖ, καὶ ἀεὶ ἀνωτέρω γίγνεται.* 13. Ista sentencia] *cf notam superiorem et* Arist. Nat. Ausc. IV 1 (*Ed. Par. II 348, 1 ss.*). 21. *Cf.* Arist. De gen. et corr. I, VII 7 et 8 (*Ed. Par. II 445, 17 ss.*): *Επεὶ δὲ τὸ κινοῦν οὐχ ὁμοίως κινεῖ τὸ κινούμενον, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀνάγκῃ κινούμενον καὶ αὐτὸ κινεῖν τὸ δ' ἀκίνητον ὄν, δῆλον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ ποιοῦντος ἐροῦμεν ὁσαύτως· καὶ γὰρ τὸ κινοῦν ποιεῖν τί φασι καὶ τὸ ποιοῦν κινεῖν. Οὐ μὴν ἀλλὰ διαφέρει γε καὶ δεῖ διορίζειν· οὐ γὰρ οἷόν τε πᾶν τὸ κινοῦν ποιεῖν, εἴπερ τὸ ποιοῦν ἀντιθήσομεν τῷ πάσχοντι· τοῦτο δ' οἷς ἡ κίνησις πάθος· πάθος δὲ καθ'*

This appears from the continuous upholding activity of God, which admits if no passion.

primo de Generacione 90°, quod movere amplius agere est et sic movere est communius genere accionis; super quo Commentator credit, „quod omne movens sit agens, sed non est ita, ymo movens est generalius agente". Agens enim est illud, quod facit passionem; est ergo de intencione istorum philosophorum, quod Deus movet omne motum, sed non proprie agit, cum non sit substancia limitata a causa superiori subiecta agente inferenti passionem. Sed oportet theologum aliter loqui extendendo passionem ad communitatem analogam supra genus, concedendo, quod aliquid agere est extra movere, cum persona divina agit absolute necessario ad intra, et nichil movet ad intra, et ita est de creaturis. Ymo concedendum est, quod Deus semper agit in quamlibet creaturam, sustinendo eam, et ita, ample loquendo, movetur et patitur a Deo; et cum omnis agencia dicit absolutum productum, ut patet de accione Dei ad intra, de qua est minime verisimile verificatis † ponitur, quod Deus continue agit, facit et producit creaturam, sicut luminosum facit continue lumen in medio, et sic est dare absolutum, quod producitur divina agencia, sicut duracio angeli et alterius creature dicitur esse res absoluta, ut tempus, quod ponitur, quantitas, et tales duraciones insensibiles continue producit Deus conser-
F. 219 vando creaturas, et de tanto dicitur movere eas | continue, de qua materia post. Satis autem est pro presenti ostendere, quod non est color concludendi Deum moveri ex hoc, quod recipit in se novam agenciam, que est relacio racionis, ut ostendit Anselmus Monologion 27°. Et ex predictis patet, quod carbunculus vel aliud luminosum obiectum movetur a detegente ad

ὅσον ἀλλοιοῦται μόνον, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ θερμόν· ἀλλὰ τὸ κινεῖν ἐπὶ πλέον τοῦ ποιεῖν ἐστίν . . . . et Averrois *in eundem locum* comm. (*Ed. Ven. V 162'*): *„Movens autem existimatur idem esse cum agente" etqusq.* 29. *Cf.* Anselmi Cantuariensis Monolog. XXVIII [XXVII] (*Migne CLVIII 181*) . . . *idem spiritus propter incommutabilem aeternitatem suam, nullo modo secundum aliquem motum dici potest, quia fuit aut erit, sed simpliciter est.* 30. Carbunculus movetur a detegente] *exemplum haustum ex* Thomae Bradwardini De Causa Dei lib. III 6 (*Ed. Lond. 662 C*): *Amplius autem ponatur carbunculus luminosus obtectus, nec illuminans quicquam extra, qui noviter detegatur et illuminet aerem; habet ergo nunc novam actionem, novam illuminationem intrinsecam intra ipsum, sed unde? a quo agente?*

illuminandum tamquam a removente prohibens; si enim ex illa illuminancia aliunde moveatur, sicut communiter visus, et alia corruptibilia spiritualiter immutancia membrum vel obiectum repaciuntur ab eodem. Verumtamen ad illam illuminanciam tamquam per se terminum non est motus proprie dictus; omnis tamen creatura agens prius necessario patitur a Deo, quam agit. Nec est color ex hoc concludere verbum aut spiritum sanctum pati a suo principio, cum sit eadem substancia inconservabilis, quia indefectibilis, licet sit causabilis; vide Doctorem Profundum libro 2° capitulo 31°, ubi docet istam sentenciam.

11. *Cf.* Thomae Bradwardini De Causa Dei lib. II 31 (*Ed. Lond. 599 B*): *Secundum omnes doctores catholicos filius quicquid habet, habet de Patre, et hoc secundam causalitatem et prioritatem . . .*

CAPUT QUARTUM DECIMUM.

Et per hoc patet responsio ad quintum. Nam agencia non est univoce communis Deo et creaturis, cum agencia in Deo sit relacio racionis, agencia vero in creaturis sit relacio per se in genere accionis; ideo non univoce quo ad agenciam, sed univoce quo ad accionem competit agere Deo et creaturis, et sic agere Dei est excellencius, proprius et semper principalius modo suo, quam agere creature est modo suo; non sic tamen, quod sit univoce agere cum eo, sed primo conveniens cum agere creature in ente vel in quodam aggregato inferiori ente; sed in nullo genere pure univoco. Ideo negaret loycus, quod utrumque istorum est agencia, demonstrando agenciam Dei et creature agenciam. Nec sequitur, quod iste sunt agencie ex hoc, quod tam ista est agencia, quam ista est agencia; nec quod utrumque istorum est agencia. Sed equivocando conceditur, quod alterum istorum non est agencia et non utrumque istorum non est agencia. Racio istorum et quotlibet similium est, quod iste sunt equivoce agencie et in equivocis non est contradiccio sic, quod non concipitur simul utrumque istorum eadem intencione rei, ut dictum est tractatu primo. Potest tamen realis philosophus uti terminis univoce, ut significent agenciam analoyce communem, vel connotando nominacionem rei per signum, ne altercetur in verbis; et sic loquor communiter; conceditur ergo, quod substancia increata proprius agit quam substancia creata, sed non agencia in genere, que presupponit movere agentis, sed agencia, que est relacio racionis, consequens formaliter ad existenciam Dei et positivi acti; et taliter non potest creatura propter eius imperfeccionem agere, cum oportet ipsam limitatam a Deo inniti secundum potenciam vel sufficienciam deperdibilem.

Solution of fifth objection (cf. p. 104).

Activity is not in the same sense common to God and to creatures. In God it is ideal (relatio rationis) which in man it is to be ranged under the genus action (actio).

The immediateness of the maintenance, motion and impulsion of the creature may be taken in three ways: I. Locally, since God in every creature, supporting it.

Ulterius quo ad immediacionem conservancie, movencie et faciencie creature notandum, quod tripliciter ad propositum potest accipi immediacio talis.

Primo modo quo ad situm, et sic non habet sentencia difficultatem apud theologos, qui noscunt Deum esse formam exemplarem, coassistentem omni creature, conservando eam quo ad quodlibet eius positivum; taliter enim agit celum mediante suo instrumento, cui dat virtutem; et hoc mediante instrumento, quod movet localiter sine hoc, quod tale agens sit immediatum situaliter tali passo, sed indubie talis distancia arguit imperfeccionem ex incompossibilitate coexistencie magnitudinis molis; ideo non potest Deo competere, qui non potest quicquam servare, nisi sit illapsus eidem.

II. According to natural order since God is the immediate origin of every secondary activity.

Secundo modo potest intelligi mediacio quo ad ordinem | naturalem, incipiendo a primo sic, quod illud F. 219' dicatur immediate agere, quod agit sine agencia priori et perfecciori . . ., quam est sua propria agencia, et isto modo mediat agencia Dei inter quodlibet agens secundum ét eius agenciam, ut proximum Deo summo est immediatum sibi, et sic dicitur res immediate agere vel movere, quando agit per se sine iuvamine instrumenti vel cause superioris respectu sue agencie, virtute cuius agit, et isto modo dicimus corpora agere mediantibus suis formis et inferiora mediantibus suis causis superioribus; sed et isto modo, quidquid Deus agit, immediate agit, quia nec habet partes nec formas substanciales vel accidentales, mediantibus quibus agit, sed per suam nudam essenciam vel virtutem dirigit omne agens secundum, et per consequens in ordine agenciarum est sua agencia principativa sive mediacio agencie illius ordinis.

III. As the nearest natural cause of any result; and in this sense it cannot properly be ascribed to God.

Tercio modo dicitur aliquid immediate agere, quando ipsum est causa producto propriissima in natura, ita, quod incipiendo ab acto et ascendendo ad maxime elongatam ab eo proximum in natura rei producte est ipsum agens, ut mixtum producit calorem mediante igne in ipso, et ipse mediante suo calore, qui immediate agit, vel verius ignis, ut calidus. Et ad istum sensum repugnat Deum immediate coagere cum aliqua creatura eo, quod in omni tali coagencia habet creaturam mediam, se ipsa propinquiorem ipso effectu producto. Et isto modo intelligunt philosophi communiter ponentes Deum non immediate, sed mediate, motore

coniuncto movere celum, et sic placuit Deo ordinate communicare bonitatem suam creaturis suis, ut mediantibus illis virtutem recipientibus ab illo et motis finaliter producant creature in gradibus sibi connaturalibus. Et in ista equivocacione equivocarunt multi philosophi, ut Commentator imponit Avicenne 9° Metaphisice 7°, quod ipse et alii habuerunt cerebrum a Deo indispositum ad philosophandum, quod negaverunt omnem creaturam habere accionem propriam, quod in sentencia destruit proprias perfecciones et entitates creaturarum, que capiuntur ab accionibus eius propriis.

Proof: I. From Averrhoes.

II. From Scripture.

Deus enim utitur omni agente secundo ut suo instrumento plus dependente ab ipso, quam calor ab igne; ideo, cum calor non proprie agit, sed ignis, videri potest, quod creatura non proprie, sed Deus facit opera; et concordat illud Matth. 10. „Non enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis." Et talia sunt multa dicta scripture, et assensus opinionis wlgaris concordat, que ascribit Deo totam accionem mundi. Econtra autem philosophi dicunt, quod Deus movet ut finis quamlibet naturam agentem ut sibi servientem, et nichil per se immediate agit, quia tunc vilesceret, sicut rex terrenus vilesceret, si immediate per se ageret omne opus, quod facit alios agere. Sed theologus medians inter has duas vias notata distinccione predicta de agencia dicit et Deum agere omnem rem positivam actam et communicare creaturis potenciam ad agendum. Unde Matth. ultimo dicitur, quod Deus cooperatus est cum discipulis in accione speciali, et plus evidet, quod cooperatur cum aliis creaturis. Nam aliter non hortaretur scriptura tam crebro homi-
F. 220 nes operari, ut ad Gall. 6°: „Dum tempus habemus,

4. connaturalibus] *in textu cod.:* "q,lib, *in margine* "gn²ab,

2. *Cf.* Averrois Comm. in Arist. Metaph. IX 7 (*Ed. Opp. Arist. Venet. VIII 109*): *Moderni autem ponunt unum agens omnia entia sine medio, scilicet Deum, et contingit istis, ut nullum ens habeat actionem propriam naturaliter; et cum entia non habuerint actiones proprias, non habebunt essentias proprias; actiones enim non diversantur nisi per essentias diversas. Et ista opinio est valde extranea a natura hominis, et qui recipiunt huiusmodi, non habent cerebrum habilitatum naturaliter ad bonum. Cf. etiam* Wiclifii „De compositione hominis" cap. IV (*ed. p. 69*). 16. *Matth. 10, 20.* 28. *Matth. 27, 20.* 32. *Gal. 6, 10.*

operemur bonum ad omnes." Nec aliter contingeret mereri, quia ad Romanos 4°: „Et, qui operatur, merces imputatur." Nec aliter contingeret penitere, nisi agendo intrinsecus dignos fructus penitencie, ut dicitur Matth. 3°. Nec est credendum Deum ociari in istis, quia ipse operatur omnia in omnibus secundum Apostolum prima ad Cor. 3°. Non tamen credendum est, quod Deus posset per se operari omne, quod operatur cum creatura aut sine volucione quodammodo media, cum actus et quotlibet talia dependencia a causa secunda non posset Deus causare sine cause secunde comproducentur, ut Deus non potest facere me velle, nisi ego velim, et sic de ceteris.

From Bradwardine.

Nunc dico, quod Doctor intelligit Deum immediate agere quamlibet accionem creature primo modo, et secundo, quia inter Deum et creaturam actam non est alia agencia, que sit propinquior divina agencia, quam primo movet creaturam. Unde dicit in corrolario capituli quarti, quod nulla proposicio tribuens quodcumque causatum cause secunde est immediata simpliciter, ut triangulus habet tres angulos equales duobus rectis, mediante Deo inter subiectum et eius passionem, et ita de aliis. Et eandem sentenciam dicit corrolario capituli 36^{i} 2^{i} libri.

Division of the genus *immediatum* into positive and negative.

Philosophi tamen vocant alias affirmativas et alias negativas immediatas. Affirmativas dupliciter, vel sic, quod subiectum sit species proxima generis predicti, vel sic, quod subiectum sit species primo subiecta passioni predicate. In talibus enim non est dare causam mediam eiusdem racionis inter subiectum et predicatum, ut hic homo est animal; triangulus rectilineus habet tres . . etc. Nam sicut Petrus est animal mediante natura humana,

11, 12. comproducencia] *cod.:* 9pducet² (= comproducentur). 25. *Cod.:* phi tn aff'mt voant. 32. Petrus] *cod.:* pe *et sic postea.*

2. *Rom. 4, 4.* 4. *Matth. 3, 8.* 7. *Cor. 3, 7; 8.* 18. *Cf.* Thomae Bradwardini De Causa Dei Lib. I 4, corr. 4 (*Ed. Lond. 174 B*): *Quod nulla propositio tribuens quodcumque creatum cuicumque causae secundae est immediata simpliciter.* 20. *Cf.* eiusdem ibid. l. II 30 (*non* 36) corr. (*Ed. Lond. 596 A*): *Corrolarium habet triplex porisma: Unum naturale, quod est in omni causatione communi Deo et causae secundae, Deum causare prius naturaliter quam causam secundam . . . etqusq*

que immediate est animal, sic ysocheolos habet triplices, mediante triangulo, qui immediate subicitur passioni; sicut enim omnia impermixta ex equo continentur sub genere. Nam si Petrus sit naturaliter prius Paulo, et risibilitas singularis Petri est immediata naturaliter, subito sequitur, quod Paulus sit in eodem gradu vel posteriori ordinis naturalis cum risibilitate Petri, quod est impossibile. Et secunda pars de se patet generaliter, cum specierum, generis, et sic est de individuis, quia aliter periret ordo.

Negativa autem est immediata, quando unum genus removetur ab altero, ut homo non est linea, mediante ista veritate, que est nullam substanciam esse quantitatem, et illa veritas non habet in illo ordine causam superiorem, cum non sit genus superius, nisi forte vocando ens genus, quod non recipit negacionem de aliquo. Istis autem immediacionibus non repugnat recipere causacionem a Deo extrinseco, qui non mediat in dato ordine, licet immediate causet dupliciter totam latitudinem causandi, scilicet immediacione situacionis et immediacione perfeccionis; causancia namque Dei tenet utrobique predicatum.

Final conclusion: That God works by second causes is true, if rightly understood.

Ex istis patet, quod sentencia philosophorum, ponencium Deum ordinate causare effectus mediantibus causis secundis, est vera, si sane concipitur. Nam Deus movet creaturam corpoream naturaliter motam mediante suo movente creato, et ita de aliis causanciis; non sic, quod causancia creature sit principalissima, vel posset esse sine causancia divina, sed quod sit media inter Deum et effectum productum, mota a Deo ad taliter causandum. Nam quot sunt creature moventes, tot sunt movencie Dei cum illis; in qualibet tamen creatura habet
F. 220' Deus unam appropriatam movenciam, | cum qua non concurrit creatura; sicut artifex agens per securim habet agenciam terminatam ad motum securis; et illius agencia terminatur ad lignum, et in securis agencia fundatur alia agencia artificis, quarum prima est immediata quo ad situm, et secunda mediata. Et tales equivocaciones faciunt multas dissensiones et replicaciones inutiles; ut nemo nisi errans dubitat, quin Deus facit principaliter omnem actum creature, quamvis non univoce agat cum homine; et sic beatificare est equivocum ad subiective et for-

4. Paulo] *cod.:* pau.

maliter faciendum creaturam racionalem beatam, vel ad obiective vel finaliter faciendum creaturam beatam. Prima beatificiencia competit beatitudini subiective, et secunda competit beatitudini obiective. Et tercio potest accipi pro causacione, qua subiectum beatum, primo merendo, secundo eligendo et sustinendo actum beatitudinis, est causa sue proprie beatitudinis. Due tamen prime significaciones sunt famosiores.

Dicitur tamen satis vere, quod peccator damnat se ipsum, et sic iudicat se ipsum, cum racio vel consciencia post consentit se digne dampnandum propter peccatum preteritum. Premiare vero beatitudine est Deo proprium; ideo beatus non premiat se vel alium, sed dominus simpliciter, qui est Deus. Merces autem est in potencia Dei, ut ipsa fruatur quandocumque quantecumque voluerit; non autem, ut ipsi serviat. Nec sequitur, quod sit in eius potestate, nec quod beatus potest beatitudine dimittere, nec obest mentem motam ab alio se movere; si tamen esset per se et primo movens et motum, tunc esset in actu et potencia respectu eiusdem, quia movencia et mocio distingwuntur, et sit prius, ut movens, quam ut motum. In Deo ergo est pura movencia, et ipse immobilis movet omnia alia.

CAPUT QUINTUM DECIMUM.

Solution of 6th objection (p. 105). God is the origin of all that is created; of all beings with all their modifications; of all movement and action.

Ad sextum dicitur, quod necesse est Deum causare omne positivum causabile, et per consequens causat omne ens principale cum sua passione; sed motus, accio, et alii respectus sunt causata positiva. Ideo necesse est Deum causare omnia talia; et ultra, cum omne causare Dei ad extra sit efficere, planum est, Deum facere omnia huiusmodi. Si enim Deus conservat quamlibet substanciam, conservat et quodlibet positivum posterius ipsa substancia, et Deus nichil tale conservat nisi quod facit.

Proofs: I. No distinction can be drawn between upholding and creative power; the former involves the latter.

Patet tripliciter. Primo per hoc, quod accio vel faccio Dei adextra ponit solum Deum et creaturam fieri secundum Dei beneplacitum cum consequentibus ad ista; sed omnia ista ponit conservancia Dei respectu talis, quia esse successivi est suum fieri; ergo conservancia Dei respectu talis convertitur cum eius efficiencia.

II. Since God is the most universal, effective and perfect cause, all positive actions must be referred to Him

Secundo confirmatur ex hoc, quod Deus potest aliquid agere vel efficere ad extra, sicut philosophia docet, et per consequens, cum sit causa universalissima, efficacissima et perfectissima possibilis, sequitur, quod si aliquod positivum agitur, Deus agit illud. Aliter enim possit sustineri esse agens universalius et efficacius aut perfeccius Deo, quia philosophicum esset ponere primum motorem esse tam universalem in causando, quod nullum positivum possit causari sine ipso causante, et tam efficate, quod, si wlt aliquid facit illud, et tam perfectum, quod sufficit ad eius efficaciam effectum fieri de eius beneplacito sine ulteriori nisus apposicione; cum ergo potest sine contradiccione esse causa talis perfeccionis sumpte, sequitur, quod Deus sit illius perfeccionis, quo habito sequitur intentum. Ex quo plane sequitur, quod si Deus potest facere quodcumque factibile, et

27. *Cod.*: efficate.

illud fit, tunc Deus facit illud, quia aliter oportet addere ex parte Dei ad eius agenciam composicionem nisus, vel unum accidens presumptum.

III. All moving is action; but God moves every creature; thus he appears as the chief agent of whom all others are instruments.

Tercio confirmatur ex hoc, quod omne movere est agere; sed Deus est necessario movens omnem creaturam producere quidquam ad extra; ergo Deus facit vel | F. 22 agit omne tale. Si autem in omni genere est unum primum mensurans, patet, quod tota multitudo secundorum agencium, cum instrumentaliter agunt, est reducibilis ad unum principaliter et primo omnium agens quidquam instrumenta sua egerint. Sequitur enim, iste cause secunde instrumentaliter agunt, ergo agens superius, movens ista instrumenta, principalius et prius agit per eadem.

Proof from Scripture that secondary agents do not act when God suspends His action.

Et hec conclusio est evidens theologis, qui ponunt agens secundum quantumlibet applicari servata prima immota cum hoc, quod Deus suspendat agenciam eius, ut patet de tribus pueris in camino ignis Dan. 4° et de subtraccione luminis solaris et stacione eius ad nutum domini, ui patet Luc. 23° et Josue 10°. Deus ergo existens tam activus quam operativus ad extra, sicut ordinancius facit quicquam ordinat fieri, cum regulat omne agens secundum, pocius quam manus artificis regulat securim vel aliquod instrumentum.

Every positive fact depends on God more essentially than on its intrinsic cause. Hence the mysteries of nature are explained by the saying *totum ex ordinancia.*

Omne ergo positivum factum dependet a Deo extrinseca dependencia magis essenciali, quam a sua causa intrinseca, quia aliter non esset execucio sue ordinancie plene in eius potestate. Nec haberet philosophus recursum et statum ad Deum regulantem, quando queritur de subtilitate nature agentis ordinative, non presupposito, quod Deus concurrat ad omnem talem accionem, ut quando queritur, quare individua producuntur secundum istum ordinem, quare uniuntur pro pleno et ordine unitatis servando, nichil agencia ex indifferencia et sic de ceteris subtilibus regulis nature oportet philosophum recurrere ad illam famosam responsionem, quod totum est ex ordinancia.

Opus enim nature est opus prime intelligencie, nec dissentitur isti conclusioni, nisi erronee intelligendo Deum univoce applicare vires cum creaturis, et non summe denominanter dicendo producere. Nec solum hoc, sed

5. *Cod.:* produceret. 30. *Cod.:* agete sub ordinave.

18. *Dan. 3, 23.* 20. *Luc. 23, 45;* ib. *Jos. 10, 12.*

omnis actus est immanens voluntatis create. Per idem fit a Deo, ut doctores et sancti copiose et concorditer profitentur.

Ideo ponitur pro theologice deciso tam a philosophis quam a theologis quod Deus necessario concurrit ad omnem actum creaturam, sicut omne causatum necessario causat necessitate Deo ex supposicione non absoluta.

— — — — — — — — — — — — — — —

Treatment of first difficulty (p. 102). To cause an action is not the same as to perform it; distinction between *facere* and *agere*.

Ad primam difficultatem dicitur, quod non est color in ista deduccione: Deus facit cursum istum, ergo currit, et sic de comedere et similibus. Nam anima, frigus, fames et quotlibet talia faciunt cursum, commestionem et cetera, que tamen non currunt. Pro cuius declaracione notandum, quod sicut movere sic nec facere est synonymum cum agere, dicente Augustino 83. questione 28[a], quod omnis causa efficiens est, ut materia facit rem esse quantam, corruptibilem, circumscriptive situatam, et sic de aliis condicionibus racione materie contingentibus materiatum. Tenebra eciam facit viantem cadere, peccatum facit suum subiectum expers gracie, et sic de quotlibet, que non possunt quitquam agere, cum solum natura absoluta, habens essencialem appetitum immanentem potest agere; causa autem quecumque signanda, sicut causant aliquam extra se, sic et faciunt. Unde Deus dicitur facere, quod antichristus erit, quod homo non est asinus, et sic de ceteris veritatibus eternis, ut concedit . . . . . . libro primo, capitulo 14° et libro 2°

5. theologis est quod: est *eieci*. 27. *Post* concedit *lacuna 5 fere litterarum in cod. Vocem* Doctor *vel* Doctor Profundus *excidisse* apparet.

15. *Cf.* Aug. de diversis Quaestionibus LXXXIII lib., quaest. 28 (*Migne XL 18*): *Qui quaerit, quare voluerit Deus mundum facere, causam quaerit voluntatis Dei. Sed omnis causa efficiens est. Omne autem efficiens maius est quam id, quod efficitur. Nichil autem maius est voluntate Dei.* 24. *Cf.* Thomae Bradwardini De Causa Dei I 14 (*Ed. Lond. 208 E et 209 A*): *Item voluntas Dei est causa, quare quodcumque futurum ad utrumlibet est futurum; ergo eadem ratione quorumlibet aliorum. Antichristus enim ex se nullum esse habet omnino; ergo ex se non magis determinatur ad unam partem contradictionis . . . .*; *et* II 32 (*E. L. 611*): *Item cuiuslibet negationis verae prima causa est in Deo . . . Negationis autem, quae non est necessaria, sed contingens causa, in Deo videtur esse, non velle sic esse, vel non facere ita esse . . . ; denique eiusdem libri* cap. 33 *cum partem mediam, tum haec* (*E. L. 624 A*): *Item Antichristus non per se habet esse, neque non esse, quia tunc per praemissa alterum semper de necessitate haberet.*

capitulo 32° et 33°, quia causat illas veritates, que distingwuntur formaliter a Deo, et hinc dictum est continue operari et facere creaturas, sicut facit illas esse, quod idem est. Agere autem non est extra causancia, nisi agentis ad intra et producentis rem absolutam; sed facere appropriatur ad causanciam ad extra et non requirit faciens suum agere adintra, et per consequens nec esse activum nec rem absolutam producere. | Ideo F. 221' dicunt grammatici, quod agere verbum est plus absolutum, quam facere, ut rectilogus non dicit, quod agit homo currere, sed facit hoc. Nec dicit, quod creatura facit, nisi specificetur, quid facit; congrue tamen absolute dicitur, quod intelligens vel delectans agit, etsi non exprimatur, quid agit. Unde Aristoteles 6° topicorum, capitulo 5° et 6° ponit per hoc differenciam inter artem et prudenciam, quod ars primo est factibilium, scilicet ad extra operabilium, cuiusmodi sunt res artificiales; sed prudencia est agibilium, cuiusmodi sunt consiliari, ordinare, precavere et ceteri actus huiusmodi immanentes; et sic facere et agere coincidunt in multis, et in multis discrepant. Conveniunt in omni operacione substancie producentis ad extra rem absolutam et discrepant in omni causancia entis, quod non est substancia, et in omni faciencia, qua non fit ad extra aliquid absolutum.

Sed preter tale facere positivum, sicut est unum agere intrinsecum, quod non est facere, ut patet de agencia patris, sic extra agere est unum facere privativum, de quo creberrime loquuntur autores, ut puta, quando est unum factibile, quod est in potestate causantis impedire, et non impedit, tunc dicitur facere illud, et isto modo loquitur Anselmus primo Cur Deus homo 10°, in De

20. multis *ex corr.* 23. ed'agea fba. 30. *Cod.:* cai'tis.

14. *Cf.* Arist. Top. VI 5, 2 (*Ed. Par. I 241, 22 ss.*): *Καθάπερ ἰατρικὴ τοῦ νόσον καὶ ὑγίειαν ποιῆσαι· τοῦ μὲν γὰρ καθ' αὑτὴν λέγεται· τοῦ δὲ κατὰ συμβεβηκός· et ibid. 6, 25 (ibid. 244, 50 ss.): Ἢ εἰ μὴ τοῦ πρώτου ἀπέδωκεν, ὅταν τυγχάνῃ πρὸς πλείω λεγόμενον· οἷον τὴν φρόνησιν ἀρετὴν ἀνθρώπου, ἢ ψυχῆς καὶ μὴ τοῦ λογιστικοῦ· πρώτου γὰρ τοῦ λογιστικοῦ ἀρετὴ ἡ φρόνησις· κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος φρονεῖν λέγεται.* 32. *Cf.* Anselmi Cantuariensis Cur Deus Homo I 10 (*Migne CLVIII 374*): *Illum quoque, qui prohibere potest, et non prohibet, solemus dicere, quia vult, quod non prohibet.* Eiusdem de Concordia Praescientiae et Praedestinationis 7 (*Migne ib. 519*): *Nunc autem tantum dico, quod malus angelus ideo*

Concordia 4° . . . . . . et in de Casu Diaboli 18° et decimo nono. Conceditur enim Deum facere ad hunc sensum primum angelum iniustum, quia est in potestate Dei dare sibi iusticiam, et non dat, et isto modo dicitur Deus improprie facere quodlibet peccatum, ut sepe dicit Anselmus. Et ad istum sensum dicit Philosophus secundo Phisicorum 30° cum commentatore suo, quod nauta per suam absenciam est causa submersionis navis, si fuit in eius potestate salvare ipsam sua presencia gubernando. Unde illos, qui debent adesse suo auxilio vel agencia, et absunt, dicimus wlgariter culpabiliter causare malum omittendo, quod non potest Deo competere, et isto modo faciendi fiunt quecumque peccata formaliter dicta, ut patet post.

Secundo notandum est, quod maior pars verborum adiectivorum preter agenciam vel passionem, quam denominant, connotant relacionem et parciales acciones subiecti. de quo formaliter predicatur, ut loqui est animal vocem artificialiter vociferare correspondenter ad mentem, currere est animal gressibile velociter ambulare, ad quod

Most verbs, besides expressing action or passion, connote relation of the subject and movements of his parts;

1. *Post 4° lacuna fere 10 litterarum in cod.*

iustitiam non habet, quia eam deseruit, nec postea recepit . . . . Puto, quia gratia Dei adiuvante monstravimus, quod praescientiam Dei et liberum arbitrium simul esse . . . . non sit impossibile. Eiusdem Dial. De Casu Diabolo 18 *(M. 350) Pluribus modis dicimur facere: dicimur enim facere aliquid, cum esse facimus rem; et cum facere possumus, ut non sit, et non facimus . . . . Semper igitur debet Deo gratias agere malus angelus pro beatitudine, quam sibi abstulit; sicut bonus pro eo, quam ipse sibi dedit. — Et* cap. 19 . . . . *Unde consequitur, quia, cum deserit acceptam iustitiam . . . . bonum est aliquod, quantum ad hoc, quod est; quantum vero ad hoc, quia iustitia, quae fuit in illa, non est, dicitur mala et iniusta.* 7. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. II 3, 4 (*Ed. Par. II 264, 36 ss.*): *Ἔτι δὲ τὸ αὐτὸ τῶν ἐναντίων ἐστὶν αἴτιον· ὃ γὰρ παρὸν αἴτιον τοῦδε, τοῦτο καὶ ἀπὸν αἰτιώμεθα ἐνίοτε τοῦ ἐναντίου, οἷον τὴν ἀπουσίαν τοῦ κυβερνήτου τῆς τοῦ πλοίου ἀνατροπῆς, οὗ ἦν ἡ παρουσία αἰτία τῆς σωτηρίας* et Averrois comm. *in hunc locum* (*Ed. Ven. IV 29*): *Et contingit etiam, quod eadem causa est causa duorum contrariorum, sed duabus dispositionibus diversis, v. g. quoniam gubernator est causa salvationis navis et submersionis: salvationis quidem ipso praesente; submersionis autem ipso absente. Hoc uno loco monuisse sufficiat Wiclifium hausisse exemplum suum id quod pluries fecit ex* Thomae Bradwardini De Causa Dei libris; *cf.* l. c. II 32 *(Ed. Lond. 610 D): Sicuti et praesentia gubernatoris est causa salutis in navi, et eius absentia est causa mortis, sicut Philosophus 2 Phys. 30, 5 Metaphys. 2 et Anselmus de conceptu virginali 5 testantur.*

as running, of the feet. Yet the actions are predicated of the man, not of his parts.

requiritur motus pedum suorum, et ita de quotlibet similibus, in quibus est difficultas non exercitato elicere descripciones, et discernere, que agencie connotant parciales agencias parcium substancie, cui formaliter inest parcialis agencia; ut nulla pars hominis ridet, currit, loquitur, et sic de ceteris agenciis personalibus, licet quotlibet partes eius faciant tales agencias. Ridere est enim hominem ex leticia animi wltum hilarem ostendere, quod solum homini potest competere, et proporcionaliter de actibus aliarum passionum; quelibet namque dicit suum subiectum, et addit modum. Scio tamen, quod scriptura figurative attribuit Deo predicaciones formales creatis appropriatas ut Math. 14_0 dicitur: „Spiritus sanctus loquitur in vobis.” Et ad Ro. 8° dicitur postulare „pro vobis gemitibus inenarrabilibus”, et in veteri testamento dicitur Deus ambulare „ad auram post meridiem” ut Gen. 3°, et nunc loqui cum Moise “ore ad os”, ut patet Exod. 33°, et ita de quotlibet similibus, que omnia intelliguntur, quod Deus talia facit in subiectis creaturarum vel proporcionale talibus extrinsecis facit in animo, ut quando loquitur ad cor. Unde non sequitur: ego possum sedere, ambulare, pati etc. | sed Deus non potest sic, ergo ego possum F. 222 facere, quod Deus non potest.

God makes but does not exercise all these activities. He does, by simply willing.

Deus enim potest facere omnes formas illas sed nec ipse, nec aliqua creatura potest facere eas informare ipsum. Verumtamen Deus sanat infirmos, mundificat omnia immunda loca mundificata, sicut est ad omnem locum mundi sine sui contaminacione. Sufficit enim ad facere Dei, quod velit factum fieri; ideo oporte theologum exuere conceptus pueriles, quando concedit Deum facere omnia opera sua universitatis, non quod fatigatur vel solicitatur, sicut homo portans in dorso pondus quodcumque, quamvis supportet modo suo universitatem suam. Quandocumque ergo verba positiva sunt vere predicabilia de nomine Dei, si significent causanciam sui actus, ut, sicut Deus tonat in nubibus, ita concedendum esset, quod ascendit nubem et movetur

18. Exod.] *cod.:* ex eodem.

13. *Matth. 10 (non 14), 20, cf. supra, pag. 127, l. 16.* 14. *Rom. 8, 26.* 17. *Gen. 3, 8.* 18. *Exod. 33, 11: Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem; et Num. 12, 8 ore enim ad os loquor ei.*

quantumlibet celeriter, intelligendo figurative, quod causat talem actum; et sic forte intelligitur illud . . . . . . "Omnibus mobilibus mobilior est sapiencia."

In what sense action may be ascribed to God.

Sed tales locuciones sunt preter vim vocis, ut patet ex descripcionibus supradictis, et in illa materia audivi quotlibet obiecciones contra descripciones huiusmodi, ut aliqui dicunt, quod bruta loquuntur, ut patet de asina Balaam Num. . . . . . et serpente Gen. 3°, et sic de animalibus multis. Alii dicunt, quod non omne animal gradiens currit, nec omnis wltus hilaritas est risus; sed de istis est michi modica vis, quia scio, quod talia verba sumuntur large et proprie secundum quotlibet gradus equivocos, analogos et univocos, ut aqua dicitur currere et sagitta volare secundum quandam analogiam ad motus animalium; et sic wlgus non vocat homines nisi eos, qui virilem etatem attingunt; ita adhuc restringunt alii ad animosos; sic non dicunt gressibile currere nisi ad gradum et modum eis notabilem moveatur, et ita de aliis; sed non decet philosophum sic loqui. Sed sicut concedit omne animal racionale esse hominem, sic concedere potest omnem wltus hilaritatem esse risum, et sic de ceteris. Aliter autem difficultant alii, si cursus, locucio, risus, et ceteri huiusmodi extendentur, et si sic, cum omnis forma sit simplex et invariabilis secundum Autorem Sex Principiorum libri sui, sequitur, quod quelibet pars talis forme sit eiusdem denominacionis cum toto. Ex quo sequitur, quod quotlibet partes hominis currunt, locuntur, rident etc., eo quod omni cursu subiectum suum primum currit; et ita de aliis.

Equivocations in language; with many such the philosopher need not trouble himself.

A question is raised whether actions may not be attributed to the parts of the person who performs them.

Sed hic dicitur, quod talia sunt aggregata ex multis actibus et formis diversorum generum; ideo non sortiuntur legem simplicitatis forme pure unius generis, ut currere dicit movenciam gressibilis pedum suorum et aliorum membrorum et requirit indubie quotlibet motus contrarios et quietes interpolatas, ut patet subtilius consideranti progressum animalium, tremorem et similia.

Such words (expressing acts) do not deal with simple genus but with aggregates.

2. *Post* illud *lacuna 8 seu 10 litterarum in cod.* 8. *Post* Num. *lacuna 4 fere litterarum in cod.* 23. et ceteri] *cod.:* et cecati. 36. *Cod.:* interpollatas.

2, 3. *Sap. VII 24.* 8. *Num. 22, 28. Gen. 3, 1.* 25. *Cf.* Gilberti Porretani Sex Principiorum lib. cap. 1 (*Ed. opp. Arist. Ven. I 31'*): *Forma est compositioni contingens, simplici et invariabili essentia consistens.*

Unde videtur michi, quod talia extenduntur secundum partes aggregatas, ut cursus habet motum unius tibie ad anterius, et motum alterius ad posterius, et sic de bracchiis; alias autem partes habet quiescentes cum oportet omnem motum inniti fixo vel immobili, ut homo innititur terre pausando cum uno pede, dum movet alium; in tantum quod mundus non posset circumrotari nisi super axem terminatum ad duos polos quiescentes, et omne motum innititur Deo immobili. Et hinc moventur philosophi ponere Deum immobilem, cui omnia mobilia oportet inniti sive agant sive paciantur. | F. 222'

Thus going is an aggregate, composed of many partial actions.

Progressio ergo habetur pro actu parciali aggregato, ut post dicetur. Nec sunt in instanti, sed intercise partes huiusmodi aggregatorum; ideo non sunt omogenee; ideo habet pro partibus quantumlibet dispares motus. Ideo cursus vocatur nunc motus nunc accio et nunc aggregatum, et hinc equivocant grammatici concedentes, quod homo currit formaliter cursu et currit cursum, id est, currendo causat cursum; et sic loquitur loquela, et equivoce loquitur loquelam et sic de ceteris actibus verborum absolutorum. Patet ergo, quod non sequitur pars hominis habet partem cursus, ergo ipsa currit, quia motus partis non est cursus. Risus autem non est per totum hominem, sicut nec locucio etc , que fiunt limitatis partibus, aliis partibus ociantibus quo ad illud. Nec partes primo subiecte talibus aggregatis denominantur.

Such acts cannot be predicated of God though He causes them.

Istis notatis patet tercio, quod si Deus currit, tunc movet membra sua gradiendo velociter; quod quia non facit, ideo non sequitur facit cursum, ergo currit. Quamvis enim omnia membra animalium sint sua, non tamen sunt membra sua, et ita non sequitur Deus comestionem, concurrendo cum omni comediente, quod exinde comedat, quia comedere est aggregatum parciale suppositale, requirens suum subiectum sumere infra se alimentum ore, masticando gutture suo, ingluciendo etc., que, sicut sunt diversarum racionum, sic fiunt diversis temporibus. Deus tamen generat omne animal, sicut facit omnem creaturam, sed non patitur cum paciente, etsi agit cum agente, sed concurrit cum passo, conservando ipsum et iuvando resistere.

Three kinds of resistence. I. Termination of the activity of the motor.

Est autem triplex resistencia. Prima est passive, terminare agenciam motoris, et sic loquuntur philosophi

8. nisi *corr. ex* in se *in cod.* 11. *Cod:* habet. 19. *Cod.:* loquelam.

loquentes omnem motum causari ex resistencia mobilis ad motorem.

II. active opposition on the part of the thing moved.

Secunda est activa renitencia mobilis, suo agenti contrario, et taliter non resistit alia pars celi suo motori, sed sublunaria, habencia motores illis contrarios, qui movendo moventur; omnis enim accio est racione contrarietatis inter agens et passum, vel racione contrarietatis inter terminum a quo accionis et terminum ad quem. Neutro autem istorum modorum resistit Deus. Sed primo modo loquendo videtur, quod omnis creatura resistit potencie Dei. Et secundo modo loquendo videtur corpus fetulantis resistere anime sue, et omnem peccatorem resistere Deo. Unde Actuum 7° dicit Stephanus: „Vos semper spiritui sancto resistitis."

III. Hindrance.

Resistere tamen tercio in communi significacione sonat in impedimentum, qualiter loquitur Apostolus ad Romanos 9° „Voluntati eius quis resisteret"? Et isto modo sepe dicit scriptura, quod nichil potest Deo resistere.

Non ergo sequitur: Deus concurrit cum passo, faciendo eius resistenciam, ergo Deus resistit alicui altero istorum modorum, cum Deus non innititur cum agente, nec resistit cum paciente, sed modeste regnat totum mundum; ideo non est ymaginandum, quod alia creatura potest impedire vel superare Deum, frustrando eum a fine, quem intendit, movendo aut inclinando creaturam; sed Deo continue agente quamlibet creaturam contingit creaturam racionalem niti quo ad aliud, contra suum consilium vel preceptum, et tunc dicitur talis creatura contraria suo agenti sibi resistere, et specialiter, si habeat bonum instinctum a Deo, quem gratis extingwit vel omittit quo ad prosecucionem; tales enim in vanum graciam Dei F. 223 recipiunt | secundum Apostolum secundo ad Cor. 6°, cum inclinancia ad bonum sit a Deo non volente amplius inclinare sic, quod voluntas Dei et finis, quemcumque ipse intenderit, semper impletur, et per consequens Deus non intendit finem impeditum, sed agit; quod si agens naturale nititur ultra hoc, quod agit ad extra, tunc Deus resistit sibi tercio modo impediens, ne ultra modum a

28. *Cod.:* niti 9 ad ȧd 9 fuũ. 34. *Cod.:* valente.

13. *Act. 7, 51.* 17. *Rom. 9, 19.* 33. *2 Cor. 6, 1: ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.*

Deo volitum agat; taliter enim dicit Jacobi 4° Deum superbis resistere.

Assumptum tamen habet difficultatem, cum Deus moderat omnem appetitum et nisum nature create, ideo certum est et satis pro presenti, quod nichil non voluntarium appetit vel nititur, nisi secundum divinum beneplacitum sic, quod Deus wlt ipsum sic niti vel appetere, etsi non velit datum finem, quem appetit, esse executum; et ita non sequitur Deus resistit isti agenti, id est impedit ipsum, ne habeat datum finem, quem appetit; et concurrit cum eodem agente; ergo resistit sibi ipsi, quia ideo concurrit vel agit ad hoc, ut idem agens habeat datum finem.

The measure of all created things and consequently of activity and resistence is God's goodwill and pleasure.

Et per hoc patet, quod omnes mensure create attenduntur penes divinum beneplacitum vel eius ordinanciam quo ad causam, ut magnitudo, latitudo vel longitudo corporis, intencio qualitatis, velocitatis, accionis et bonitatis cuiuslibet creature est tanta, quod Deus hoc wlt; sed quia volucio Dei est nobis incognita, nisi de quanto signa naturalia sibi contestantur, ideo querunt moderni alias mensuras inductivas, penes quas quo ad effectum possumus huiusmodi mensurare; et pro maiori parte impertinenter et minus scolastice. Hoc autem certum est, quod si proporcio completi moventis sit minor, tunc velocitas motus sui est minor; et intelligo per proporcionem ydoneitatem quomodolibet creatam ad velociter movendum et econtra, ut minor est talis proporcio resistencie est motus minor. Nec sequitur, quod motus posset esse in vacuo, nec quod Deus, si immediate moveret celum, moveret ipsum subito, et sic de aliis hodie famosis, nisi forte arguitur tamquam ex impossibili; sed satis est philosopho, quod quantum est de racione passi vel medii tardantis et remittentis ipse dividendo intentum moventis sic esset in talibus casibus, et tale est argumentum ad hominem contradicentem. Nam si Deus esset virtus in materia, tunc esset potencia mere naturalis non libera, et per consequens moveret celum, secundum ultimum, quod posset; vel si vocetur anima celi virtus in materia, certum est quod arguitur ex impossibili, sicut patet ex conclusione deducta. Si enim

10. *Cod.:* datū fan finē.

1. *Jac. 4, 6.*

Deus esset anima orbis, cum non potest habere finem, gracia cuius moveretur citra illud, quod posset, moveret secundum sui ultimum, sicut anima movet arterias motu pulsis, nisi de quanto limitatur a causa superiori; cum ergo motus celi sit quasi vita viventibus ex 8^{uo} Phisicorum, Deus, si immediate moveret, cum non potest habere superius ipsum limitans, moveret illimitate apponendo nisum quante posset, sicut facit quelibet forma intrinseca.

8. *Cod.:* nis͡u q͡n q̃nte (q͡n *linea obducta deletum*).

5. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. 8, sect. 32 et 33, *vide supra, pag. 22, l. 2.*

CAPUT SEXTUM DECIMUM.

Solution of second difficulty (p. 105). Is God's co-agency with creatures unlimited? At first sight it would appear so; since whatever God can do *per se* he can do in conjunction with a creature however weak.

Ulterius stat difficultas secunda, si Deus potest cum quolibet agente secundo quantumlibet concurrere, et renitenciam passi quantumlibet suspendere et promovere sine variacione potencie creature; et videtur, quod sic, quia Deus libere contradictorie coagit | nunc plus et nunc F. 223' minus. Ergo, cum agencia Dei sit totaliter distincta ab agencia creature, Deus potest ipsam quantumlibet intendere; sic enim potest musicam facere trahere quantumlibet grave cum contractu agencium secundorum; cum ergo coagencia Dei sit efficacior quam coagencia creature, multo magis cum sua coagencia facere causam secundam quantumlibet debilem agere quantumlibet difficilem accionem. Item, quidquid Deus potest per se agere, potest et agere cum coagencia cause secunde, si ipsa potest cum Deo concurrere coagendo, cum nulla causa secunda potest ipsum impedire; sed per se potest omne agile a creatura quantumlibet celeriter producere; ergo et cum causa secunda coagente. Item, quam velociter potest Deus movere hoc grave ut quattuor ad locum suum naturalem in medio universalissimi ut unum, tam velociter sufficit ipsum ex illa gravitate, ut quattuor movere se ipsum, sed infinitum velociter, ymo subito sufficit Deus movere hoc grave versus locum suum, ergo etc. Maior patet ex hoc, quod tale grave haberet continue appetitum, et nisum apponeret, ut esset in loco suo, ergo continue moveret se, et per consequens, cum motus solis non componitur ex suis partibus intensis, sequitur, quod totale motum sufficit producere. Si enim motus solis componitur sic intensive, tunc infinitum remissa est aliqua eius pars; et cum idem sit remissio motus et eius tarditas, sequitur, quod infinitum tarda esset aliqua pars eius; sed non est dare mobile, quod

8. *Cod.:* ext[in]ed'e.   9. *Cod.:* pt th'e musica.   16. *Cod.:* co'igendo.

sic tarde movetur, ideo realiter nullus motus, specialiter in quantitate, componitur ex suis partibus intensivis, et per consequens non est parcienda appropriata pars motus Deo, quam non producit mobile. Ista via tenetur communiter tamquam oppositum heresis derogantis potencie divine infinite.

Reply: since creatures are limited to certain ends, their active power is limited to the same extent. Hence the previous supposition is wrong.

Sed contra istam sic. Quam limitata est aliqua natura creata ad denominacionem vel finem aliquem, tam limitata est quelibet potencia activa creata ad actum suum; sed multe nature create sunt limitate ad fines, ultra quos non possunt de alia potencia; ergo per idem et quelibet potencia activa creata est sic limitata quo ad actum suum. Consequencia patet per locum a sufficienti similitudine, sicut et minor assumpta. Et minor patet illis, qui dicunt in talibus divisionibus potencie affirmativam de maximo. Similiter quelibet potencia activa est eo intencior quo plus potest active, sed secundum istam viam quelibet qualitas de secunda specie qualitatis infinitum potest non augmentata nec diminuta; ergo est infinitum intensa, et per consequens suum subiectum est secundum ipsum infinitum potens; ut si albedo sine intensione sufficeret denominare subiectum infinitum intense album vel infinitum immutare sensum, esset infinitum intensa. Aliter enim nulla qualitas posset esse instrumentum agendi sui subiecti secundum ultimum sue potencie. Similiter iuxta istam viam non oportet ponere aliquam qualitatem intendi vel remitti, ymo nullam inesse subiecto pro accione perficienda; nam ex intencione operacionis sentite non sequitur naturaliter intensio forme principiantis operacionem; tamen potest esse, quod Deus eternaliter statuit efficacius concurrere cum subiecto sine dacione forme vel fine intensionis; quis ergo scit, si Deus sic facit? Nec valet dicere, quod preter communem cursum est, quod Deus sic concurrit, quia ex dubio cuicumque, qui non est consiliarius Dei, Deus rariter statuit sic concurrere sine dacione forme, et sic nulli tribuit potestatem quicquam arbitrarie
F. 224 faciendi vel miracula aut talia quecumque operandi, | cum ipse potest concurrere cum quacumque creatura sine dacione disposicionis, potestatis vel virtutis, et, quantumcumque potens aliquid fuerit, ipse potest subtrahere concursum suum, quod ipsum fiat quantumlibet

32. fine] *cod.:* sine. 42. *Cod.:* q ipm ep ipe fiat.

insufficiens ad agendum; et certum est, quod wlgariter dicta de communi cursu nature non adiuvant communiter sic dicentes, quia nemo scit quis est communis cursus nature; ymo de vi vocis sequitur, quod Deus in tali efficaci concursu miraculose disponit creaturam, sicut indisponit potenciam, a qua subtrahit concursum; et talis disposicio aut indisposicio vocatur de vi vocis potencia, virtus vel qualitas supernaturalis, quia aliter non esset membrum ad probandum, quod Deus dat aliquam qualitatem supernaturaliter preter communem cursum nature; et forte talibus evidenciis involuti sunt, qui negant creaturam quicquam agere, sed Deo attribuunt totum opus, quia indubie, si omnis nisus naturalis creature suspenditur a Deo, tunc ipsa non naturaliter agit opus, licet Deus utatur ipsa tamquam pure passo.

To solve this question we must examine God's action *ad extra*. It is sixfold according to Fitz Ralph.

Pro solucione istius materie oportet acute prospicere dicta de agencia Dei ad extra; quod ut fiat recencius, notandum secundum dominum Ardmacanum libro 17° de questionibus Armenorum capitulo secundo et infra, quod sextupliciter potest intelligi Deum agere ad extra.

Primo pure creando, sicut in principio mundi condidit creaturas, et in illo genere creandi sunt multi gradus, ut tactum est superius.

10. *Cod.:* supn'alet' (= supernaturaleter).

18. *Liber hoc loco a Wiclifio commemoratus editus est sub titulo:* Summa Domini Richardi Radulphi Archiepiscopi Armachani de Erroribus Armenorum, emendata a Joh. Ludoris. Parisiis. Joannes Petit MDXI, Fol. *(Cf. Panzer annal. typogr. VII, pag. 554) quae editio mihi praesto non fuit; idcirco codicis Palatini Vindobonensis 4819 qui quaestiones hoc loco commemoratas exhibet, ope afferre visum est, quae ineunte cap. 2 libri XVII leguntur, atque duas priores agendi divini rationes secundum Wiclifii expositionem bene illustrant (cod. fol. 266'): Unde consequenter compellimur responsionem inquirere ita, ut non negemus encium acciones; ut igitur rumorum vigorem plenius agnoscamus, naturam radicis primitus expedit inscrutari. Igitur volo te acute advertere, quod Deus dicitur multipliciter agere creaturas. Uno modo, causando aliquid proprie, sicut in principio egit celum et terram, nullo eis supposito, nisi se ipso, et hoc modo accionis legitur Deus requievisse die septimo ab omni opere, quod pararat Gen. 20 capitulo. Nec extunc quitquam, ut estimo, ita egit, ne esset primordialis institucio demonstrata. Alio modo dicitur Deus agere non causando, sed immediate et sufficienter supponendo causam materialem sive subiectum, in quod agit, per quem modum agit sive fingit, ut verbo utar scripture, animas . . . . etsqq.*

Secundo modo agit Deus producendo spiritum racionalem; presupponendo ex lege nature materiam dispositam per agens naturale secundum; et isto modo fingit vel creat animas intellectivas.

2. By creating the soul.

Tercio modo agit Deus graciose pure per se pro supplecione, quam supponit, ut contingit in miraculis suscitando mortuos, dando graciam et similia, et omnes iste tres maneries agenciarum soli Deo possunt competere; et de istis intelligitur illud Io. 5to: „Opera, que ego facio, testimonium perhibent de me, quia pater me misit."

3. In miracles and in giving grace.

Quarto modo agit Deus coassistens tamquam virtus moralis effectiva, sive Deus non possit per se solum ipsum efficere, ut sunt actus anime et similes effectus, qui non possunt per se esse, sive possit, ut sunt creature absolute, et sic, ut dicit, non attingit Deus immediate ad actum, et isto modo intelligit illud Matth. ultimo: „Egressi autem predicaverunt ubique domino cooperante."

4. As an active moral power, quickening man's soul.

Quinto modo agit Deus conservando causas agentes. Et sexto ordinando ipsas cum suis effectibus.

5. In upholding all active causes. 6. And in ordering them with their effects.

In quarto modo agendi non est alia accio Dei quam cause secunde. In quinto modo accio Dei precedit accionem creature, et in sexto modo accio Dei subsequitur accionem creature. Nam sicut prius est Deum conservare vel sustentare causam secundam, quam est ipsam agere ad extra, sic posterius est Deum ordinare causam agentem cum suo producto, quam est ipsammet agere. Sed supponendo, quod solum absolutum sit proprie agibile et quod Deum agere aliquid non ponit, nisi Deum esse et idem agi secundum eius beneplacitum, patet ulterius, quod Deus nichil agit ad extra, nisi creaturam absolutam, et ipsammet eo ipso agit, quo ipsa agit.

Ideo, ut generalius loquar, est necessarium ex supposicione, quod Deus faciat omne factibile positivum.

God does every thing positive that is done.

Quod ut conformius declaretur secundum sensum beati Augustini et aliorum sanctorum, qui profundius sapuerunt, supponendum est unum Deum esse, quod solum sit necessarium simpliciter esse essenciam absolutam.

This truth rests in the recognition of the one only God.

14. *Cod.:* p fic'e effic'e.

9. *Jo. 5, 36.* 18. *Marc. 16, 20.* 37. Augustini] *cf. infra, pag. 147, l. 6.*

The universe springs from the first truth.

Secundo, notato quomodo omnem accionem transeuntem oportet procedere ab actu immanente, patet, quod oportet totam universitatem sensibilem produci a prima veritate.

Created being has four degrees of production.

Et tercio, ut ista materia planius concipiatur per modum narrandi, notandum, quod res creata secundum quadruplex suum esse habet quattuor gradus notabiles producendi.

a) Intelligible being,

Primo enim producitur omne producibile | a Deo ad F. 224' intra secundum esse intelligibile, et omnis talis produccio est absolute necessaria, consequens formaliter primum necesse esse.

b) existence in the intention of God,

Secundo modo producitur res secundum esse intencionale, cum Deus intendit et wlt eternaliter rem illam non solum fore, sed existere actualiter suo tempore, et omnis talis produccio est contingens, sed eterna; et omnis talis producencia vel produccio, cum sit adductiva, non operacio, licet ab aliquibus vocetur, facit, sicut Deus eternaliter facit me fore.

c) actual existence in the genus or species,

Tercio modo producitur res in esse actuali ad extra, quod esse vocatur esse existere. Et hoc contingit dupliciter: vel in suo genere, specie vel racione speciali, et isto modo omnes creature producte sunt ad extra in primo instanti mundi. Nam genealogia vel arbor successiva cuiuslibet speciei naturalis habuit tunc aliquam partem subiectivam vel racionem causalem, et ad hunc sensum intendit beatus Augustinus, quod Deus, qui vivit in eternum, creavit omnia simul, ut dicitur Ecci. 18°. Et istam voco ego operacionem Dei conformiter cum beato Augustino et scriptura, et a tali operacione cessavit Deus non condendo novam speciem die 7°, ut dicitur Gen. primo. Numquam enim post sextum diem quicquam fecit, nisi quod ante produxit in sua causa generali, vel speciali, vel seminali, vel materiali.

d) individual existence.

Sed quarto modo produxit Deus creaturam secundum propriam existenciam vel successive vel subito solum producit pro illo instanti. que primo creatura habet propriam existenciam. Et tercius modus producendi vocatur a doctoribus opus condicionis. Sed iste quartus modus

26. *Cod.:* rone tlem cale. 32. *Cod.:* p9 qm 6m.

29. *Eccli. 18, 1: Qui vivit in aeternum, creavit omnia simul.* 32. *Gen. 2 (non 1), 3.*

vocatur opus administrationis. Omnes enim creaturas condidit Deus in primo instanti mundi ad minimum in suis causis secundis, vel materialibus, vel specialibus, vel universalibus, et post administrat individua tempore congruo suo genere. Ista sentencia patet per beatum Augustinum 5° super genesim ad litteram capitulo 21° et infra et libro sexto capitulo 13° et alibi multis locis. Nec est putandum, quod Deus desinit conservare aut sustentare creaturam, cum ipsam produxerit in propria existencia, sicut carpentarius relinquit domum, cum ipsam fecerit, quia si hoc posset facere, non esset omnipotens.

Unde quinto modo accipitur agencia Dei ad extra pro sustentanda vel conservanda eius essenciali; sicut enim luminosum sustentat lumen et mobile motum, sic Deus modo ineffabili sustentat sustentacione essenciali omnem creaturam tamquam agens extrinsecum quo ad essenciam et tamquam sustentans intrinsecum quo ad intimum illapsum; et de tali operacione intelligitur illud Joh. 5to: „Pater meus usque modo operatur, et ego operor."

Unde Lincolniensis in quadam epistola missa magistro Ade de Marisco, querenti, si Deus est forma rerum, ostendit ex multis dictis beati Augustini, quod sic; et post adducit ex sensu beati Augustini tres raciones ad illud.

God is the Form of all things. Triple proof of this form Grosseteste.

Prima, talis forma diffinitive est, qua res est formaliter; ut humanitas, qua homo est homo, forma hominis est; sed Deus se ipso est formaliter illud, quod est; ergo, cum deitate Deus est, sequitur, quod illa deitas sit forma.

Deity is the form of God, as humanity is of man.

17. *Cod.:* sustentas.

6. Aug. De Genesi ad litteram V, 21 *(Migne XXXIV 335): .... nonne confirmat non solum totam istam mundi partem rebus mortalibus et corruptibilibus deputatam, verum etiam vilissimas eius abiectissimasque particulas divina providentia regi?* Ibid. VI 13, 26 *quod caput ad creationem primi hominis respicit.* 18. *Jo. 5, 17.* 20. *Cf.* Roberti Grosseteste episcopi quondam Lincolniensis Epistolae, I (*Edited by Henry Richards Luard, London 1861, pag. 1—17*) *et imprimis quae leguntur, pag. 3: Ex ratione quoque formae argui potest, Deum formam esse, quia forma est, qua res potest esse id, quod est; velut humanitas, qua homo est homo, forma hominis est. Deus autem se ipso est id, quod est: se ipso enim Deus est, quia deitate Deus est, et deitas Deus est. Quapropter cum id, quo res est id, quod est, forma sit, Deus forma est. Item quis non concedet* (*sic* .... *etc.*

Since God is *formosus* and *speciosus*, he is form and species.

Item, quis non concederet Deum formosum et speciosum esse, ergo ipse forma et species est, cum nichil sit in ipso formaliter et per se, quod ipse non sit; sicut ergo est iusticia, qua est iustus, eo ipso quod iustus, sic est formositas et speciositas, eo ipso quod est formosus et speciosus.

Form is the completion of a thing (cf. Plato's doctrine of the soul) and God is absolute completeness.

Item forma nonnisi complecio rei et eius perfeccio; sed Deus est complecio incompletibilis et perfeccio imperfectibilis, ergo per idem est forma informabilis, quia penitus sine defectu immutabilis, et indubie iste posiciones efficaciter concludunt aput racionem sapientes de quiditate forme, modo quo tactum est tractatu de substancia. | F. 225

Various meanings of 'Form' according to Grosseteste.

Unde pro ulteriore declaracione sic scribit Lincolniensis ibidem: "Ut autem clarescat, quomodo Deus est forma creaturarum, cum non sit pars earum substancialis completiva, significaciones huius nominis "forma" sunt aliqualiter exemplande.

I. As model or pattern.

Dicitur enim forma exemplar, ad quod respicit artifex sutor, ut secundum ipsum formet soleam; dicitur forma solee, et sic vita bonorum, ut ad eius similitudinem mores nostros formemus, dicitur nobis forma vivendi." "Unde cum artifex habet in anima sua artificiendi similitudinem, respiciendique ad illud, quod in mente gerit, format ad eius similitudinem suum artificium, ipsa artificii similitudo in mente artificis forma artificis dicitur."

II. As mould.

Secundo modo dicitur "forma exemplar, cui materia formanda applicatur, et per applicacionem ad illud recipiat materia formam ymitatoriam illius, cui applicatur, sicut dicitur de sigillo, quod ipsum est forma cere

10. *Cod.:* poitus sine deffectu. 22. artificiendi] artificii faciendi *textus Robertianus.*

13. *Cf. ibid. ubi supra (Ed. c. pag. 4): Ut autem aliquo modo clarescat, quomodo ipse sit forma creaturarum (non enim sic est earum forma, velut pars earum substantialis completiva, ex qua et materia fit aliquid unum), significationes — aliquatenus sunt explicandae. Dicitur itaque forma exemplar . . . . etc. Quae inde usque ad* Hec ibi *sequuntur ad sensum a Roberto Grosseteste expositum conformata sunt, sed mirum in modum conversa atque immutata; velut sententia:* Unde cum — artificis dicitur *in textu Robertiano verba* forma exemplar — forma statuae *excipit, non ante posita legitur; reliqua autem non modo non verbotenus, sed ne ex sensu quidem apte reddita sunt.*

sigillate; et de argilla, in qua funditur statua, dicitur, quod ipsa est forma statue."

3. As the Idea in the creative mind. In this sense the word (verbum patris) is form, figure and pattern of all creatures.

Sed tercio modo dicitur de forma intrinseca, que est prima perfeccio rei, et sequitur ibidem ymaginacio subtilis. Ymaginare inquit unum architectorem, habentem in mente formam cuiuslibet artificii et ymaginare illius voluntatem tam potentem, ut se sola possit applicare quamcumque materiam formandam ad formam exemplarem in mente, ut figuretur et formetur ad eius imitacionem. Ymaginare tercio, quod tota materia sit de se fluida, quod non plus possit remanere in forma recepta ab exemplari in mente architectorum, non continue applicata eidem, quam potest aqua fluida manere figurata figura sigilli sigillo amoto; sic utique est verbum Dei patris forma, figura vel exemplar artificis omnium creaturarum, formans, continue conservans et sibi applicans singulas creaturas; nec mirum, si uni des vitam, alii sensum et tercio intelligenciam, cum sit unum exemplar, quia est forma vitalis et voluntaria, ordinans de sua unitate secundum eius partes iuxta exigenciam naturalis ordinis, imprimens in singulas creaturas secundum raciones vitales in ipso formas illis debitas. Unde Io. primo "Quod factum est in ipso, vita erat". Hec ibi.

God who is everywhere causative is necessarily everywhere present, and he would be so even if nothing had been created.

Et potest iste sensus deduci ex racione invincibili et auctoritate scripture. Nam ubicumque Deus causat, ibi est; sed necessario ubique causat, ergo necessario ubique est, et nedum hoc, sed non existente aliquo loco extenso, sed creatura spirituali, adhuc Deus esset in omni tali; ymo non existente aliqua creatura Deus esset in quotlibet veritatibus eternis, et sic in se ipso, cum omnes ille sunt idem essencialiter cum eodem; quis enim dubitat, quin quelibet pars universitatis sic componens gracia Dei ipsam causantis finaliter, et preter hoc eciam ad omnem punctum universitatis sint quotlibet veritates absolute necessarie? Sed impossibile est causatum esse, nisi habeat causam suam secum. Ergo ad omnem punctum mundi est prima causa, sicut enim ubique est, quod nichil simul est et non est, quod nulla creatura est dominans, sed ab eo causatur,

38. *Cod.:* puotum. 40. dominans] *cod.:* duas.

99. *J, 1, 3 et 4.*

sic ubique est ipse causans, cum non habet racionem, secundum quam foret alicubi, nisi propter suam causanciam; substancie enim indivisibiles non habent esse alicubi, nisi racione operacionis sue vel sue causancie.

Ideo vel nega Deum esse alicubi vel concede ipsum esse ubique. Qui autem modus negare Deum alicubi esse eo, quod nullicubi est dimensionaliter, haberet negare ipsum agere vel causare, quia nullicubi sic facit univoce cum creatura. Nimis ergo leviter sapiunt, qui dicunt rem nullicubi esse eo, quod nullicubi est dimensionaliter, quia tunc quotlibet forme substanciales | F. 225 accidentales numquam essent. Philosophi tamen dicunt, quod que nusquam sunt, numquam sunt, ymo ponunt multos modos essendi unius rei in alia. Unde naturales philosophi, ex motu eum convincentes dixerunt, quod fuit potissime in circulo equinoxiali, quia ibi solum credunt esse fontalem et summum gradum motus; sed si immediate causat quidlibet causatum, patet consequi ipsum esse ubique; ideo methaphisicus, considerans Deum sub racione causandi, habet dicere, quod est ubique, sicut naturales, considerantes ut motorem, dicunt, quod secundum originalem eius movenciam est in celo, et non in terra, ut patet 8° Phisicorum in fine. Ergo Deus adest nobis summe intime illassis, sicut et omnibus causatis eo ipso, quod sunt. Unde Actuum 10° dicit Apostolus Atheniensibus de Deo ignoto, quod non longe deest ab unoquoque eorum. "In ipso enim vivimus, movemur et sumus", quasi dicit Deus est locus spiritualiter contingens et taliter sustentans essenciam, actum primum vitalem et actum secundum quemcumque. Est enim Deus veritas prima, quam metafisici vocant necesse esse, a qua producitur tota universitas creata, tamquam veritas ab eo divinata, ita, quod omnes creature sunt quasi indumentum eius et ipse basis cuilibet; ideo dicitur plenus veritatis Io. primo, habens omnes creaturas quasi circumstancias ab eo dependentes, sicut universitas accidencium dependet a substancia. Unde Psalmo 105° dicitur amictus lumine, id est forma creata sicut vestimento; et Job 40° Deus ostendens inferioritatem Job ad

23. *Cf.* Arist Nat. Ausc. VIII 10, 9 (*Ed. Par. II 366, 41 ss.*): *Τὸ δέ γε πρῶτον κινοῦν, ἀΐδιον κινεῖ κίνησιν, καὶ ἄπειρον χρόνον· φανερὸν τοίνον, ὅτι ἀδιαίρετόν ἐστι καὶ ἀμερὲς, καὶ οὐδὲν ἔχον μέγεθος.* 24. *Cf. Act. 17, 27.* 25. *Act. 17, 28.* 35. *Jo. 1, 9 et 12.* 37. *Ps. 103* (*non 105*) *2.* 39. *Job. 40, 4—9, contere impios Vulg.*

Deum propter defectum induicionis huius creaturarum ait: "Si habes bracchium, sicut Deus, et si voce simili tonas? Circumda tibi decorem et in sublime erigere, et esto gloriosus, et speciosis induere vestibus. Disperge superbos in furore tuo, et respiciens omnem arrogantem humilia: Respice cunctos superbos et confunde eos et contere eos in loco suo. Absconde eos in pulvere simul, et facies eorum demerge in foveam; et ego confitebor, quod salvare te possit dextera tua"; quasi diceret, si habes potenciam, ut Deus, tunc supportas singulas creaturas quasi vestimenta tam corporeas quam incorporeas. Secundo, si habes regimen universale tocius universitatis corripiendi impios et eos deprimendo. Et tercio, in extremo iudicio puniendo ostende hoc in execucione; et tunc concedam te esse Deum. Unde philosophice describit unus 24^or philosophorum Deum, quando dixit Deum esse circulum intelligentem, cuius centrum est ubique, et circumferencia nusquam; ipse enim replet et continet orbem terrarum, ut dicitur sapiencie primo; quia omnia per ipsum et in ipso facta sunt, "et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant", ut dicit Apostolus ad Col. primo. Ex qua auctoritate patet, quod universitas creata effluit ab ipso creante et recipitur in ipso sustentante, quia omnia per ipsum et in ipso; et tercio continetur ab ipso gubernante, cum sit ante omnes creaturas, in quo omnes ille constant, ne fluant in nichilum. Ex istis dictis colligere potes, quod due priores producencie, quibus Deus producit creaturas, quantumlibet pretendunt naturaliter earum existenciam. Ideo dicitur producere quasi procul ducere.

Distinction between conversation and cooperation; they are related in the order in which they are here placed.

Secundo patet, quod sicut opus administrationis distinguitur ab opere conservacionis, sic opus conservacionis distinguitur ab opere cooperacionis. Nam producencia, qua Deus operatur creaturam in existencia, solum est, quando creatura producitur in existencia; sed conservancia Dei est continua a primo instanti

4. *Cod.:* speciosus 5. *Cod.:* disperde. 6. cunctos] *cod.:* amicos. 29. *Cod.:* quantulʒ. 33. opus] *cod.:* tēpus.

16. *Cf. libellum, quam H. Denifle, Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte, II (1866), p. 427 sq. publici iuris fecit, atque ibidem sentenciam philosophi alterius: "Deus est spera, cuius centrum ubique, circumferentia vero nusquam." Cf. etiam* de Ecclesia, p. 100. 20. *Sap. 1, 7.* 22. *Col. 1, 17.*

creature usque ad finem. In successivis autem mutuo correspondent conservancia Dei et eius operancia, sed in permanentibus | producencia precedit temporaliter in F. 226 successive factis, et conservancia sequitur temporaliter, sicut in subito factis producencia est subita, et conservancia temporalis, incipiens pro eodem instanti; et quod cooperancia Dei distinguitur ab eius conservancia patet ex hoc, quod conservancia Dei formaliter sequitur ad existenciam creature, sed non sic cooperancia Dei, quia illa requirit operacionem creature, que est accidentalis sue essencie.

Omnes tamen iste non sunt nisi relaciones racionis, cum Deus nullum nisum apponit in aliqua operacione, sed volendo dicit quod posita causa completa facta sunt quecumque factibilia in actu, ita quod ista tria se habent in ordine: generativa Dei respectu creature, conservancia eiusdem et cooperancia cum eadem; ideo planum est, quod coagencia Dei cum creatura ponit plus quam conservancia eiusdem; non ergo causa completa agencie Dei cum creatura est eius conservancia cum principiis aliis causantibus agenciam creature.

God is the cause of the action in which he cooperates.

Deus ergo non agit cum creatura, nisi active modo suo comproducat terminum accionis, quod eo ipso sit a Deo, quo ille terminus producitur secundum divinum beneplacitum, et utrobique in omni operacione communi Deo et creaturis Deus tenet principatum, cum prius movet creaturam ad agendum, quam ipsa agat, et in comparacione utitur creatura, ut suo instrumento, ponens se principium et finem operis. Et isto modo potest dici Deus immediate agere quamlibet accionem ad sensum superius expositum, licet Dominus Ardmacanus libro 17° de questionibus Armenorum capitulo 17° dicit, quod nec audet idem negare, nec temere affirmare.

Difficulty: God cannot directly cooperate with the creature in any act.

Supposito igitur isto modo agendi loco quarti modi agendi Doctoris, cum non sit laudabilis similitudo

28. *Cod.:* pones.

29. *Cf.* Riccardi Fitz Ralph de Quaest. Arm. 17, 17 *(cod. Vindob. 4819, Fol. 275 b): An iste modus, quem conaris inducere, probari valeat ex scriptura, scilicet, quod Deus immediate coagit omni agenti creato, sicut immediate sustentat creaturas, sive conservat cum conservante, sive sustentante creato, negare non audeo neque temere affirmare.* 34. Quarti modi agendi Doctoris] *cf. verba ex* Thomae Bradwardini De causa Dei III 6 *supra allata, pag. 123.*

agencie Dei ad agenciam virtutis sic, quod Deus non immediate attingat opus, dicitur ad principalem difficultatem, quod Deus non potest concurrere cum qualibet creatura coagendo cum ea quamlibet accionem, ut non potest facere creaturam non-racionalem intelligere, et sic de aliis speciebus accionum, que non possunt per viam nature istis competere.

His cooperation extends to strengthening the creature or granting it a novel power.

Sed notata tota multitudine specierum operacionis, que potest naturaliter alicui competere, Deus potest in qualibet tali agencia quantumlibet intendere; sed nonnisi fortificando agens secundum, vel dando sibi novam potenciam, quia ad hoc, quod agens secundum sic noviter agat postquam perante non suffecit, oportet quod habeat novam sufficienciam ultra posse loycum, quod est absolute necessarium. Et illam sufficienciam voco ego potenciam de secunda specie qualitatis. Unde ponentes qualitatem de secunda specie qualitatis esse rem, que potest per se existere, habent dicere iudicio meo, quod ipsa potest esse subiectum intensionis, recipiendo in se per alteracionem sufficienciam a Deo.

2. God can strengthen any activity to any degree regardless of its original limits.

Unde posito, quod gravitas coassistat omni puncto terre sine hoc, quod informet Deus, posset fortificare ipsam quantumlibet remissam in sua natura, sic, quod ex sufficiencia adquisita sufficiat quantumlibet celeriter movere terram; sed gaudeant de talibus conclusionibus qui sciunt probare tales qualitates esse; hoc igitur videtur michi philosophicum, quod gravitas est sufficiencia, qua grave sufficit descendere, secundum quam dicitur ipsum formaliter grave; nec aliam gravitatem scio ego probare, et omnis talis gravitas est substanciam esse gravem, que in elementis est naturalis potencia, non qualitas per se sensibilis, quia non est spiritualiter impressiva sue speciei in sensum, sicut qualitates prime. Grave enim per compressionem infert fastidium sensitivo, sed non facit discernere per se utrum comprimens sit grave vel leve.

Answer: I. No activity can be stronger or weaker than it will be in fact.

Ad primum argumentum dicitur, quod consequencia
F. 226' non valet, quia, ut patebit, sicut | nullum tempus potest esse longius, quam de facto erit, sic nulla agencia successiva potest esse intensior aut remissior, quam de facto erit. Sed contra, quod Deus potest quantumlibet intendere eandem agenciam quo ad subiectum tam in

21. *Cod.:* pucto.

ipso quam in agente secundo; sed tunc daret agenti sufficienciam ad sic movendum. Nec est simile de concursu Dei et concursu instrumentorum agencium secundorum, que univoce concurrunt apponendo nisum eundem gradu agendi et constituendo vere unum agens, quia Deus non potest illa manerie concurrere et supplere, sed longe perfeccius, dando cause secunde sufficienciam, ut in virtute Dei sic moveat; cum enim Deus sic movens intimissimum, non potest concurrere cum coagente secundo, nisi dando sibi virtutem, ut naturaliter per se agat. Non autem sic per se quin in virtute Dei, sed sic per se, quod a principio naturali sibi intrinseco. Illud tamen non capiunt, qui ymaginant Deum concurrere univoce tamquam agens secundum.

2. The relation between agens and passum, between movens and mobile is appointed from the beginning, and, although God has power to determine the swiftest possible movement he does not interfere with the balance of the two.

Ad secundam racionem dicitur concedendo consequenciam. Verumtamen ex hoc non sequitur, quod sine dacione potencie potest facere causam secundam sic velociter agere. Difficultas tamen est, si Deus infinitum velociter potest movere aliquod mobile, vel aliter quod velocissimus gradus motus possibilis est, quo mobile pro quolibet instanti temporis mensurantis adquirit unum indivisibile materie sui motus. Illud tamen tangit materiam de composicione compositi ex non-quantis; ideo dormiat usque ad tempus suum. Nam verisimiliter credi potest, quo Deus determinat velocissimum gradum motus possibilem, cum nullus motus subitus sit velox aut tardus, sicut nec indivisibile est magnum aut parvum. Ad secundum negatur argumentum. Nam Deus non sufficit commovere grave ut quattuor in medio resistenti universaliter, ut unum, nisi pure tam velociter, ut ipsum sufficit per se movere, cum sufficit dare sibi gravitatem Deus, aut sufficienciam ut ipsum quantumlibet celeriter moveatur, et sic maiorare proporcionem, quam motus consequitur, vel subtiliando membrum, vel preveniendo commocionem parcium medii vel applicando grave secundum figuram, densitatem et alias disposiciones nobis incognitas, quibus positis foret proporcio vel ydoneitas maior, quam naturaliter consequeretur motus eius. Unde illiterate locuntur, qui ponunt tantam esse proporcionem cuiuslibet resistencie ad impediendum, ne mobile moveatur, sicut agentis ad movendum; cum enim proporcio illa, quam motus consequitur, sit ydoneitas, patet, quod

37. *Cod.:* igñitū; *correxi.*

tam agens quam passum habet propriam proporcionem, principaliter a Deo ex multis collectam, et sic proporcio nuda ponitur agentis ad passum; non est proporcio, quam motus consequitur, sed ydoneitas tocius agentis ad totum passum.

Nec oportet nos sollicitari, quantum de agente vel passo confert ad illam proporcionem, sicut non oportet nos sollicitari, quam longum sit spacium aut quam velox sit motus; sed cum a sensibilibus non sit expectanda sciencia, ut dicit Augustinus 83ª quest. questione 9°, oportet talia capere ex supposicione. Scimus enim, quod tam de agente corporeo, quam de passo est dare certam partem, que per se tante ageret vel resisteret, sicut suum totum, et quotlibet alie non sic, sed que sunt illa, nescimus sensu ostendere.

We know that God works miracles in many ways. *How* is not within our knowledge or comprehension.

Ulterius scimus, quod Deus multis modis nobis absconditis potest facere miracula, ut ignem posset Deus sic unire et applicare passo, ipsum iuvando ac passum debiliendo, quod quantumlibet velociter ageret in unum, dimittendo aliud, ut patet de camino ignis et de subtraccione luminis solaris posset esse per interposicionem opaci in quocumque spacio proporcionato, | et sic
F. 227 de retrogradacione vel stacione solis, quam facile est angelum facere data sibi potestate ad hoc, ymo Deus scit proporcionare passum quantumlibet debile, quod nullum agens creatum sufficeret in idem secundum talem applicacionem, ut capto frangibili unionis continuitatis sive stante perpendiculariter, ut columpna, sive trahibili ut corda, sic quod non pocius frangeretur secundum talem applicacionem in una parte quam in alia, tunc, inquam, Deus sustentans suam legem eternam et insuperabilem de equabilitate continencie, ex qua non potest motus procedere, daret tali passo vigorem resistere pocius, quam daret soli femine impregnate potenciam necessitantem ad pariendum masculum. Talia sunt multa mirabilia, ut patet de tonitruo, de ictu fulminis et aliis, que agunt secundum leges infrangibiles in virtute maioris

10. *Cf.* Aug. De diversis Quaest. liber Quaest. 9 (*Migne XL 14*): *Omne, quod corporeus sensus attigit, quod et sensibile dicitur, sine ulla intermissione temporis commutatur . . . . . Comprehendi autem non potest, quod sine intermissione mutatur. Non igitur est exspectanda sinceritas veritatis a sensibus corporis.*
20. De camino ignis et de subtraccione luminis] *cf. supra, pag. 123.*

mundi, regulante naturas, que credimus Deum se solo efficere, quod tamen non oportet; et isti regule innituntur artifices faciendo multas experimentaciones, intendendo conquassare ova secundum dyametros longitudinales et sic de multis limitatis a lege nature. Et ex istis patet, quam facile foret auctori nature ambulare super aquam et aerem, aptando super suppositum esse ad omnem punctum neutrum, ut sibi cederet. Sed quis est hic, qui talia scit facere? Solum unus super omnia laudandus, qui est benedictus in secula; nec est nostrum discernere, musicando subtilitatem sue artis. Et de magnitudine potencie dictum est superius; ulterius quo ad maliciam accionis et concursum Dei cum agente secundo vide secundo libro tractatu tercio capitulo 9°.

3. *Cod.:* expimẽres.

6. ambulare super aquam] *Math. 14, 25 sq.* 14. Secundo libro tractatu tercio]. De Ente sive Summa Intellectualium. Lib. II 3. Tractatus de Volutione Dei (*Shirley, p. 3*).

CAPUT SEPTIMUM DECIMUM.

Ulterius de concursu Dei quo ad actum malum moraliter dicitur a quibusdam, quod non concurrit ad talem actum; et isti vie adheret dominus Ardmacanus libro 17º, capitulo 23. Sed communior via et multo probabilior tenet, quod Deus concurrit ad omnem actum. Pro quo notandum primo, quod sicut nulla substancia sic nullus actus est per se malus. Patet ex hoc, quod malicia in quantum huiusmodi est privacio opposita bonitati; sed nullum ens per se in predicamento vel quomodolibet positivum est per se privativum, ergo nulla accio est per se mala. Minor patet ex hoc, quod omne, quod per se inest alicui, est vel genus vel species vel passio subiecti, et omne tale est positivum, et non privacio; ergo etc. Constat namque, quod nulla privacio est per se superius alicui positivo, quia tunc esset dare predicamenta privativa sicut positiva. Nec proprietas positivi est privacio, quia omnis passio consequitur suum subiectum positive; ideo malicia per se inexistens esset contrarie et privative maliciam positivam; et cum ens et bonum convertuntur, illa foret bonitas vel subiectum bonitatis, quod est contradiccio. Ideo est conclusio decisa apud

God's relation to wicked actions. God assists all actions, but no substance or act is in itself bad; since evil is a negative idea, which cannot include any positive genus or species.

4. *Cod.:* 13º 17º caº 23º. 8. sic] *cod.:* sicut.

4. *Cf.* Riccardi Fitz-Ralph De Quaestion. Armenorum 17, 23 (*Cod. Vindob. 4819, Fol. 278 b et 278' a*): *Unde nec voluntas dicitur peccare, quia actum perversum sustentat ac per modum subiecti. Nec sic sustentare est approbare, quoniam sic sustentare est accio naturalis, non voluntaria, si accio debeat appellare. Et propter accionem naturalem numquam dicitur quisquam peccare, sive Deus, sive creatura res factas conservando tantum sustentat, non propter hoc approbat res ipsas; sed approbacio omnis est actus voluntarius, non naturalis . . . . Sic igitur patet, quod per sustentacionem rerum, que dicuntur peccata a Deo, non potes simili argumentacione concludere, Deum esse auctorem peccati, sicut ego per hoc, quod ponitur Deus agere et producere immediate huiusmodi actus, illud adduxi.*

doctores, quod si aliquid esset per se malum, illud esset Deus malus, contrarius Deo nostro, ut dicunt manifeste; omnis ergo malicia est privacio modi vel ordinis, fundata in ordinali, et per consequens in natura bona positiva. Si enim aliqua accio esset per se mala, tunc tota species illius accionis in quantum huiusmodi esset mala, quia per se illis inest primo speciei vel generi, ut patet primo Posteriorum; et certum est, quod consequens est impossibile, tum, quia omne predicabile causatur a Deo ut eius creatura, tum, quia omnis species ut huiusmodi est ens, et per consequens bonum; ipsa enim convertuntur, ut patet primo Ethicorum 6°, discurrendo per omnia predicamenta, ut ostendit Averroys. Ideo 4° Ethicorum 12° dicit, quod malum se ipsum destruit, et, si integrum sit, importabile sit; cum ergo ad omnem speciem naturalis accionis ordinatur a Deo potencia et appetitus ad intendendum naturaliter pro illa complenda, patet, quod si aliqua talis esset per se mala talis malicie auctorisacio redundaret in auctorem nature, quod est impossibile. Patet ergo, quod malicia est extra racionem cuiuscumque speciei vel generis positivi.

Not only is nothing bad per se, but nothing positive has evil inseparately attached to it.

Ulterius est difficultas, | si aliqua res positiva sit F. 227
inseparabiliter mala, quia non est idem, rem esse inseparabiliter malam, et esse per se malam. Nam corpus est inseparabiliter, sed non per se magnum et parvum; qualitas est inseparabiliter, sed non per se intensa et remissa, et sic de aliis accidentibus inseparabilibus preter passionem subiecti. Cum ergo omni predicamento con-

8. *Cf.* Arist. Analyt. Post. I 4, 4 (*Ed. Par. I 125, 10 s.*): *Καθ' αὑτὰ δ' ὅσα ὑπάρχει ἐν τῷ τί ἐστιν . . . . κτλ.* 12. *Cf.* Arist. Eth. Nicom. I 6 (4) 4 (*Ed. Par. II 4, 23 ss.*): *῎Ετι ἐπεὶ τἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι (καὶ γὰρ ἐν τῷ τί λέγεται, οἷον ὁ θεὸς, καὶ ὁ νοῦς, καὶ ἐν τῷ ποιῷ αἱ ἀρεταί, καὶ ἐν τῷ ποσῷ τὸ μέτριον καὶ ἐν τῷ πρός τι τὸ χρήσιμον καὶ ἐν χρόνῳ καιρός καὶ ἐν τόπῳ δίαιτα καὶ ἕτερα τοιαῦτα) δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καθόλου καὶ ἕν· οὐ γὰρ ἄν ἐλέγετ' ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις, ἀλλ' ἐν μιᾷ μόνῃ, et* Averrois in hunc locum comm. (*Ed. Ven. III, Fol. 3'*): *Amplius bonum his modis dicitur, quibus et ens; bonum enim dicitur de substantia, quemadmodum de Deo et intellectu, quod est bonus: et dicitur de quali, ut de virtute; et de quanto, ut de aequali; et dicitur de relatione, ut de conferente; et dicitur de tempore, ut de hora conveniente, et dicitur de loco, ut de habitatione. Eodem modo de reliquis rebus, de quibus dicitur nomen ens, videlicet de decem praedicamentis.*

tingit dare genus speciem, differenciam, proprium et accidens, ut patet primo Topicorum capitulo ultimo, probabiliter ponitur, quod omni positivo malo accidentaliter inest malicia, ut quilibet peccator ante peccatum suum actuale potest esse sine peccato tali, et omne peccatum originale potest deleri.

Nulla ergo malicia moris est inseparabilis a subiecto, et quod sic est de accionibus malis quibuscumque ostendit Doctor Profundus, libro 1°, capitulo 26° stabiliter et seriose, et libro 2°, 27to.

Patet autem idem faciliter de actu quocumque extrinseco. Nam omnis fornicacio, adulterium vel incestus foret idem coitus in numero, servata idemptitate temporis et personarum, sive fuerit coniugati sive quomodocumque aliter soluti, cum accidens impertinens non variat naturam actus; cum ergo commiscentes possunt esse coniugati pro tempore actus, et solvendo debitum vel rectam intencionem prolis procreande coire, sequitur, quod quilibet talis actus potest esse moraliter bonus, et per consequens nullus est inseparabiliter malus. Quid, queso, refert ad naturam actus intrinseci, quod agens sit sacerdos, solutus, vel tali accidente formatus, quale non variat naturam agendi?

Et idem est argumentum de occisione cuiuscumque persone; nam contingit hominem mereri occidendo quemcumque alium, vel quia alius peccando est dignus occidi, et occidens potest cum hoc habere sub precepto occidere, vel ignorancia excusante occiditur.

Et idem est argumentum de quacumque ydolatria corporali, quia quecumque talis agencia, ut genuum curvacio, manuum elevatio aut quecumque corporis mocio possit tam bene, quam male fieri. Ex quo patet, quod nulla talis est inseparabiliter mala; ideo planum est, quod nullus actus extrinsecus est inseparabiliter malus, cum nullus talis sit iustus aut iniustus, nisi per cor-

2. *Cf.* Arist. Top. I 16, 11 (*Ed. Par. I 185, 42 ss*): *Πρὸς δὲ τὴν τῶν ὁρισμῶν ἀπόδοσιν, διότι δυνάμενοι συνορᾶν, τί ἐν ἑκάστῳ ταὐτὸν, οὐκ ἀπορήσομεν, εἰς τί δεῖ γένος ὁριζομένους τὸ προκείμενον τιθέναι κτλ.* 9. *Cf.* Thomae Bradwardini De causa Dei I 26: *Quod tota universitas rerum est bona, et nulla res per se mala* (*Ed. Lond. 251—261*) et II 27 (*E. L. 567: Item omnis actus malus secundum substantiam actus essentialiter est aliquid, sicut bonus: Actus enim fornicationis non minus est aliquid, quam actus coniugalis . . . .*)

respondenciam ad iusticiam aut iniusticiam, que foret in suprema potencia racionalis creature; que potencia est vis volutiva; cum ergo nichil habet per se aut inseparabiliter predicacionem que inest sibi ab intrinseco accidentaliter respiciente, sequitur, quod nullus actus extrinsecus sit sic malus. Quilibet enim actus extrinsecus posset fieri idem in numero, et si voluntas non fuerit viciata, cum vicium non individuat actum extrinsecum quo ad naturam actus, sed quo ad genus morum; sicut religiosus et secularis sunt eiusdem speciei nature, licet sint diversorum generum quo ad ritus nature accidentalis, sic actus moralis et viciosus quo ad naturam actus conveniunt, licet differant in genere moris; hoc autem est illis accidentale, ut patet ex circumstanciis bonificantibus actus moraliter.

De quolibet ergo actu simplici intrinseco patet idem. Nam non est color aliquem actum esse per se malum, nisi fuerit actus voluntatis, quia nullum intendere est sic malum, cum planum sit, quod intendere quodcumque malum inest Deo sine peccato, et sic indubie tam intelligere, quam scire quodcumque malum potest in quocumque homine sic circumstanciari, quod sit bonum et non malum, quia quicquam alia vis fecit, non imputatur ad malum in ipsa divina, inordinate consenciente; ideo, si alicui actui per se sic inseparabiliter inest malicia, hoc potissime foret volente creatura, cuius volucio foret sic mala.

The will of the creature is not in itself bad; it always desires a good, or apparent good.

Sed contra nichil potest esse volitum, nisi apparendo esse bonum; sed nulla volucio creata ad volubile secundum illam racionem per se inseparabiliter mala; ergo nulla volucio potest | esse sic mala. Maior patet F. 228 per hoc, quod volubile in quantum huiusmodi est bonum vel apparens bonum; cum ergo primum et adequatum obiectum intendens est volubile, sequitur maior. Et minor probatur sic: Sit A volucio creata ad B, que sit inseparabiliter mala. Contra B potest esse bonum, ergo velle B potest esse bonum, ergo non est inseparabiliter malum. Minor patet ex dictis posterius, quod nec intellectus creatus, nec increatus potest fieri, nisi in illud, quod potest esse; nec voluntas nisi in illud, quod potest esse bonum. Confirmatur ex hoc, quod amplissima voluntas possibilis est voluntas divina, et

4. *Cod.:* p̂d.cz.

illa non potest fieri nisi in bonum; ergo nec aliqua alia. Dicitur forte, quod velle B est bonum, sicut velle equari Deo est bonum, cum hoc competit Christo, secundum illud Apostoli ad Phil. 2°: „Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se equalem Deo." Verumtamen non omne velle B est bonum, sicut velle equari Deo modo quo Lucifer voluit, est malum. Verumtamen non est per se malum, quia tunc competeret toti speciei illius volucionis inquantum talis species, quod est falsum, cum animus Christi voluit conformi specie volucionis suum suppositum equari Deo; sicut ergo iste nasus inseparabiliter est simus, licet non per se, sic volucio Luciferi est inseparabiliter mala, licet non per se.

How Lucifer desired to be equal with God.

Contra illud sic. Signo illud volubile, quod Lucifer voluit, per B, ut primum, et noto gradum, quo voluit illud, et quero, utrum fuit possibile B esse bonum sub gradu proporcionali ad A volucionem, si sic possibile esset, quod cum aliquibus circumstanciis Luciferum velle B sub dato gradu esset bonum, ergo ipsum tante velle B non est inseparabiliter malum. Si dicatur, quod B non potest esse proporcionaliter bonum ad volucionem Luciferi, tunc sequitur, quod volucio Luciferi est impossibilis, quia aliqualiter appetit, qualiter non potest esse, quod supponitur hic esse impossibile; quamvis enim voluntas sit possibilium secundum quid per accidens aut quo ad nos, ut patet tercio Ethicorum, cum nichil potest velle absolute impossibile, cum non potest apparere esse bonum, tamen, quia Deus non potest inclinare ad sic volendum, potissime unus angelus tam sciolus ut Lucifer, non desipiens in penam peccati precedentis non voluit esse Deus; tunc enim error intellectualis intellectus Luciferi precederet primum peccatum suum in voluntate.

Lucifer desired good but in an inordinate manner. This is Anselm's view and it is catholic.

Ideo sentencia catholica Anselmi in De Casu Dyaboli capitulo 6° est, quod Lucifer voluit unum bonum sive possibile, sed inordinate, et in hoc peccavit.

24. *Cod.:* alliqualiter. 37. *Cod.:* Sed ſʒne.

4. *Philipp. 2, 6.* 12. simus] *Cf.* Arist. Metaph. VI 5, 3 *(Ed. Par. II 542, 16 ss.).* 23. *Cf.* Arist. Eth. III 3 (5), 7 *(Ed. Par. II 27 49 sq.): Τῶν δ' ἀνθρώπων ἕκαστοι βουλεύονται περὶ τῶν δι αὐτῶν πρακτῶν atque etiam ibid.* 4 (6) *et* 5 (7), 1—5.

Against this Duns Scotus holds that the devil wished simply to be equal with God.

Sed contra illud est Doctor Subtilis super secundo sentenciarum distinccione sexta; ibi, solvendo quatuor argumenta in oppositum, tenet tamquam probabile, quod primus dyabolus voluit simpliciter esse equalis Deo.

Three reasons for this: I. The soul desires the highest good, which is God. Answer: The soul desires God, but not equality with God.

Et sumit ad hoc tres raciones. Prima, voluntas creata est causa ampla, ut racio; sed racio intendit omne bonum, ergo voluntas potest concupiscere sibi omne bonum; cum ergo esse Deum sit summe bonum, sequitur, quod voluntas creata potest appetere esse Deus. Sed solucio istius patet ex supradictis de equalitate ambarum trium potenciarum anime; potest enim voluntas creata concupiscere sibi Deum, sed non potest intelligere aut velle esse Deus aut equalis deitati, etsi intelligat et velit sic esse, sicut ista proposicio signat. Unde sicut dicentes se experiri, quod volunt se non esse, errando menciuntur, sic et dicentes, quod vellent Deum non esse aut esse meliores vel se esse Deum ad tempus, et sic de aliis, que plebei sompniant, attendentes ad simulacra in anima et bonum creatum, quod confuse cupiunt et male nominant illud, quod terminant concupiscenciam earum per signa impossibilia, | ut patet F. 228' ex supradictis.

II. Impossibility does not prevent desire and the angel may have desired something impossible. Solution of the difficulty.

Secundo sic. Si equalitas Dei esset compossibilis angelo, tunc posset angelus ipsam competere; sed impossibilitas non prohibet, quin sic posset, cum voluntas sit impossibilium, ergo etc. Sed supposito, quod intelligitur per impossibilitatem ista negacio absolute

1. *Cf.* ... Oxoniensis Doctoris Subtilis fratris Johannis Duns Scoti super sententias II 6 (*Ed. Venetiis 1506 f. 48 b*): *Igitur, cum angelus potuerit se amare amore amicitiae, potuit sibi concupiscere omne bonum concupiscibile, et ita, cum aequalitas sit bonum quoddam concupiscibile secundum se, sibi potuit illud bonum concupiscere. Probatur, si aequalitas Dei esset possibilis angelo, posset angelus istam concupiscere sibi; planum est, sed impossibilitas huius non prohibet, quin posset angelus hoc velle; quia voluntas potest esse impossibilium secundum Philosophum 3º Eth. et Dam. Hoc etiam probatur, quia damnati odiunt Deum ex illo psalm. Superbia eorum qui te oderunt etc. Odiens autem vult oditum non esse secundum Philosophum 2º Rethor. Ergo volunt Deum non esse; sed hoc est impossibile; ergo impossibilitas istius appetibilis non prohibet, quin posset appeti a voluntate peccante. Hoc etiam confirmatur, quia voluntas peccans potuit velle Deum non esse, et potiut etiam cum hoc velle illum gradum et illam eminentiam Dei esse in aliquo, ergo potuit velle eam esse in se sicut in alio: et ita potuit velle sibi eminentiam Dei.*

necessaria, nullus angelus potest coequari Deo, patet, quod minor est falsa; Deus enim limitans quamlibet volutivam creaturam proporcionaliter ad volutivam suam non potest sinere ipsam excedere volutivam Dei quo ad obiectum; sed sicut Deus semper wlt omne bonum secundum esse intelligibile, sic creatura, si aliud wlt, ipsum est aliud illorum; ille ergo, qui dicit se velle aut imprecari, quod sit Deus, voces aut signa alia intelligit et wlt bonum in communi; sed nec intellectus nec affectus attingit ad hoc volubile hoc esse equale Deo. Tamen omne, quod creatura potest velle, directe potest Deus velle; sed aliquo modo potest creatura velle, quo non potest Deus velle.

III. The damned hate God and wish evil to him; they might therefore wish him not to be.

Tercio sumitur, quod damnati odiunt Deum, volendo ipsum non esse, et hoc est impossibile; ergo argumentum videtur, quia Psalmo 44° dicit de peccatoribus vel damnatis: "Odio habuerunt me gratis", et Joh. 17. "Qui odit me, et patrem meum odit", et talia multa sunt dicta scripture, que sonant generaliter peccatores odire Deum secundum divinitatem, quia secundum humanitatem videtur certum, quod Judei ex odio occiderunt eum; cum ergo omne odire sit velle malum odito, videtur, quod creatura potest velle malum Deo; et cum eque impossibile sit quantumlibet parvum malum inesse Deo, sicut et summum, videtur, quod creatura potest velle adnichilari vel simpliciter non esse.

Meaning of 'hatred' in Scripture.

Pro isto dicitur, quod quadrupliciter loquitur scriptura de odire, scilicet de odio personali, de odio bonorum adiacencium, de odio explicito et odio implicito. Et utrumque membrum capit subdivisiones. Quandocumque ergo scriptura dicit creaturam odire Deum, intelligit de odio in bonis Deo adiacentibus, et sic peccator ut talis principaliter odit se ipsum, qui est bonum Dei. Contingit eciam creaturam odire Deum odio implicito, quod tantum sonat, ac si diceretur creaturam facere peccatum oppositum rectitudini, que est Deus, quod peccatum si remaneret aliunde impunitum, destrueret primam rectitudinem, que est Deus; sic enim dicitur unus odire implicite alium, de quo numquam cogitavit explicite, quando facit quantum in se est ali-

32, 33. *Cod.:* pctor.

16. *Ps. 34 (non 44) 19, et 68, 5 oderunt Vulg. utroque loco.* 17. *Joh. 15 (non 17) 23.*

The love of inordinate acts is implicitly a love of evil, but evil in itself is not an object of desire.

quid, quod esset malum alteri, nisi per alium esset tantum. Et tali modo implicite et antecedenter dicitur homo diligere peccatum: "Qui diligit iniquitatem," inquit Psalmista, "odit animam suam", Ps. 10. Ille ergo, dicit, implicite et antecedenter diligit iniquitatem, qui diligit actus inordinatos, ex quo sequitur ipsum esse iniquum; iniquitas enim non potest in se et immediate appeti, sicut non potest in se habere racionem boni, ut post dicetur.

Ideo, sicut homo implicite et antecedenter wlt talia peccata, sic Deus wlt ipsa esse punita, et bonitate extrinseca bona. Nec aliter posset homo aliquo modo velle ipsa, cum volucio hominis non potest excedere volucionem Dei. Unde cum claudit contradiccionem naturam quicquam appetere, nisi appetat bonum, ut finem, gracia cuius sunt media, patet, quod malicia si appetitur, hoc erit valde per accidens et implicite, ut natura non intendit corrupcionem, nisi forte per accidens eo, quod sequitur ad generacionem forme, quam principaliter intendit; et isto modo qualitercumque diligit voluptatem vel quodcumque aliud peccatum, diligit ipsum | secun- F. 229
dum aliam racionem boni; et consequenter ac per accidens dicitur diligere maliciam et de tanto odire primam rectitudinem, quia indubie quilibet talis adnichilaret Deum, si talis iniquitas remaneret sine decore universi. Unde propter equivocacionem talis appetitus per accidens multi negant eum. Videtur tamen michi liberius ipsum concedere exposito sensu conformiter ad scripturam; relinquitur ergo Deus, quod de potencia absoluta non potest dimittere aliquod peccatum vel pro instanti temporis impunitum, ut patet tercio de libero arbitrio 24°. Et correspondenter dicitur, quod quis odit alium, quando nedum sibi, sed suis wlt malum; nam per eum non stat, quin possessor in se ipso habeat malum, sed Deus ex summitate potencie non potest in se sufferre malum, ex continencia malicie suis causatis, sed ex ineffabilitate sue potencie retorquet in omne faciens aliquod malum maliciam propriam, principaliter in se ipso.

5. *Cod.:* diligere. 13. *Cod.:* ex'c'e (= exercere).

4. *Ps. 10, 6.* 32. *Cf.* Aug. De lib. arb. III 24, 71 (*Migne XXXII 1306*): *Quod peccatum cum esset in libero arbitrio, iusta, divina lege poena consecuta est.*

God's hatred is but a will to punish, and is a form of love.

Et ad proporcionalem sensum dicitur Deus odire peccatores, de quanto wlt illis malum pene, et ut sic tamquam pius pater amat eos, sic, quod omne odire Dei est amor, cum non potest odire aliquod eorum, que fecit, nisi volendo sibi malum pene, quod est bene velle sibi bonum; et per consequens est amare.

The same sense is to be attributed to the Scriptural command to hate one's own soul.

Et sic intelligitur hominem debere odire animam suam, quia debet velle sibi, secundum racionem qua animatum corpus, malum pene sensus, ne ex petulancia prosiliat contra populum iuxta decretum Salvatoris Luc. 9°: "Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam." Et Joh. 12° "Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam eternam custodit eam." Et iuxta hoc instructus Apostolus dicit prima Cor. 9°. "Castigo corpus meum et in servitutem redigo"; cum enim anima principaliter sentit penam, patet, quod ipsa principaliter oditur odio amoris, que est volucio pene bone; non ergo possibile est aliquid odire Deum odio explicito personali; claudit enim contradiccionem aliquid velle bonum, nisi sub quodam involucro velit Deum; dampnati ergo volunt Deum non esse ultorem peccatorum suorum, sicut Judei volunt istam humanitatem non esse, quorum utrumque est possibile. Sed valde remotum est ex istis inferre, quod volunt Deum non esse; non enim: volo Deum tuum non esse, ergo volo Deum non esse.

Distinction between speculative and practical will.

Ulterius quo ad soluciones doctorum, quando distingwunt de eleccione, quoniam quedam est speculativa, qua post deliberacionem creatura wlt finem aliquem, sine hoc quod vellet practice inniti exequi pro illo fine, et quedam est practica, qua post syllogismum practicum intenditur prosequi pro fine dictato possibili; intendenti placet de distinccione. Nam prima eleccio vel volucio est condicionata, ut alias dicetur, nec video, quod sit possibile angelum, plene apprehendentem impossibilitatem equalitatis sui ad Deum, sine passione vel perturbacione eius per ignoranciam simpliciter illud velle, potissime, cum non sit possibile penam esse priorem peccato; et talis volucio non possit carere obliquitate; igitur non potest esse primum peccatum;

The speculative desire of evil is founded in an error of him who wills.

9, 10. *Cod.:* peculancia. 27, 28. *Cod.:* ð^{vit} (= distinguit).

11. *Luc. 9, 24.* 12. *Joh. 12, 25.* 14. *Cor. 9, 27.*

quis igitur principiaret illam volucionem simplicem? Oporteret, quod tam Deus previe necessitando, quam volubile in racione apparentis boni, saltem in esse intelligibili. Preterea aliqua creduntur intelligibilia esse, que non possunt appeti propter defectum apparencie bonitatis, ut hominem adnichilari vel ipsum non esse secundum Augustinum 3° de Libero Arbitrio. Sed omnia simpliciter impossibilia eque non possunt apparere | F. 229' esse bona; ergo omnia talia non possunt esse volita; cum ergo quilibet non errans previe in intentu, scit, creaturam equari Deo non habere apparenciam boni, ymo, si foret, esset summe malum, sequitur, quod non sit possibile potissime creaturam non previe errantem illud appetere, cum claudit contradiccionem hominem quicquam appetere, nisi ad invicem appetat sibi bonum, ut si simpliciter appetit, apparet sibi simpliciter possibilitas ad illud; et sic illud esse bonum possibile si condicionaliter appetit, ut imprecantes appetit, tunc condicionaliter apparet sibi omne bonum intelligibile, et tunc terminatur tam actus intelligendi, quam actus volendi ad res signatas per partes simulacrorum, quibus fit apprehensio sic, quod non est dare unum impossibile primo et principaliter apprehensum totali significato; sed ex parte signi est impossibilitas propter hoc, quod impossibile est signatum primarium sibi sic signanti corespondenter. Nam si signum non habet signatum primarium et significat modo suo significando aliquod primarie, tunc est ipsum impossibile, ut dictum est superius. Ideo ex illo sancti philosophi sequitur, quod creaturam equari deitati non potest appeti, quia nichil potest appeti, quod non potest intelligi; sed non potest intelligi, quod creatura sit equalis deitati, ergo non potest appeti; angelus ergo creatus in clara sciencia, sine fantasmatibus terminantibus sensus suos interiores, ut contingit in homine, non potest sic fantastice componere. Nam adhuc manet, quod obstinatus in eadem superbia.

10. *Cod.:* scz (scit) q) *sed* quod *non expunctum.* 27. *Cod.:* h3 p'riu ſ,tu p'riu.

7. *Cf.* Aug. De libero arb. III 8, 22: *Nam illud vide quam absurde et inconvenienter dicatur: Mallem non esse, quam miser esse etqsq.*

Et iterum videtur, quod non continue appetit esse Deus, sed semper appetit esse non-Deus, ergo numquam appetit esse Deus. Ideo Doctor modo suo contradicit probacioni sancti Thomae et aliorum doctorum, et non contradicit conclusioni, quin angelus non voluit ita manifestam contradiccionem. Unde dyabolus temptans mulierem Gen. 3°, quando in toto fuit deditus in mendacio, addidit istum terminum "sicut", ne mulier, participando impossibilitatem dicte sui, illud non appeteret. Dixit enim "Nequaquam morte moriemini; scit enim Deus, quod in quacumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri; eritis sicut Dii, scientes bonum et malum". Ecce primum mendacium contra divinam sentenciam: "Nequaquam" etc. Ecce secundo callida implicacio, quod Deus propter invidiam prohibet esum ligni: "Scit enim Deus" etc. Et patet 3° pollicitatio ad credendum per addicionem adverbii similitudinis: "Eritis", inquit, "sicut Dii", id est angeli, non restricti aliqua inhibicione, nec serviliter subiecti, sed scientes sine instruccione, quid vobis proderit aut nocebit. Si ergo mulier scivit, quod non potuit converti in aliam naturam, multo magis dyabolus hoc scivit; ideo si dyabolus appeteret, par esse Deo, hoc appeteret gracia finis, quem principaliter appeteret; sed illud foret mirabile medium, quod non potest intelligi sub ente, vel bono finis, imponens necessitatem rebus, foret valde proporcionatus tali volucioni medie, ut finis habeatur. Relinquitur ergo, quod dyabolus voluit unum bonum sibi possibile, et per consequens volucio illa poterit esse bona etc.

An angel could not fall into such error; consequently he cannot have wished to be God but something that was not God.

This is borne out by the Serpent's temptation: "Ye shall be as God", not "ye shall be God".

16. pollicitacio] *cod.:* palli°.

4. *Cf.* Thomae Bradwardini De causa Dei I 34 (*Ed. Lond. 299 C ss.*): *... Unde et Thomas I. contra gentiles sic ait: Sapientis voluntas ex hoc, quod est de causa, est de effectu, qui ex causa de necessitate sequitur. Stultum enim esset velle solem existere super terram, et non esse dici claritatem. Et infra 83. Quicumque vult aliquid necessario, vult ea, quae necessario requiruntur ad illud, nisi sit ex parte eius defectus, vel propter ignorantiam, vel quia a recta electione eius, quod est ad finem intentum abducitur per aliquam actionem .... Amplius autem potest similiter argui de actibus homicidii, furti et similibus, cum quibus cum suis circumstantiis positis necessario coniunctum est peccatum .... Oppositum autem huius multipliciter suadetur .... etqsq.* 7, 10 ss. *Gen. 3, 4–5.*

CAPUT OCTAVUM DECIMUM.

How evil is in things. Evil is a privation of good; so every kind of good has an opposite evil.

Habito, quod nullus actus simplex est per se aut inseparabiliter malus, cum multi actus sint mali: restat videre, quomodo malicia inest rei. Pro quo notandum, quod omnis malicia formaliter dicta est privacio boni; ideo, quot sunt maneries bonorum, tot sunt maneries maliciarum, ut aliquod est malum pene, aliquod malum culpe, aliquod est malum subiective, et aliquod effective, et aliquod significative. Et videtur michi, quod omnis malicia dicta formaliter sonat in privacionem modi vel ordinis et econtra; ideo, ut dictum est superius, quando aggregatum caret rectitudine vel ordine, tunc inest sibi malicia vel peccatum, quod primo est in voluntate creata, et consequenter in subiecto et procedentibus | F. 230 aut infectis ab illo. Unde quotlibet aggregata contingit signare, que Deus de potencia absoluta non posset eximere ab iniusticia, ut aggregata ex habitibus, et in proporcione operum procedencium ab illis respectu circumstanciarum persone sic habituate; et illa aggregata vocant philosophi et wlgares vicia. Aggregatum eciam ex credulitate credibilis et diccione assertiva oppositi est mendacium; quod si huiusmodi assercio sensibilis fuerit cum iuramento, tunc est periurium, et talia aggregata non posset Deus de potencia absoluta facere carere iniusticia.

Aristotle lays down that virtues and vices are opposite qualities.

Et sic diligenter notanda est equivocacio signorum, quibus disputantes utuntur in ista materia, quia vicia apud philosophos qualitates contrario virtutibus, ut patet in capitulo De Qualitate in libro Predicamentorum et in processu libri Ethicorum.

26. *Cf.* Arist. Cat. 6, 18 (*Ed. Par. II 15, 45 ss.*): *Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐναντιότης κατὰ τὸ ποιόν οἷον δικαιοσύνη ἀδικίᾳ ἐναντίον.* 30. in processu libri Ethicorum] *excidisse vocula* tercii, *atque Wiclif capita inde ab octavo* (*in edd. antiquis undecimo*) *significavisse videtur.*

Double sense of virtue and vice.

Et hoc contingit dupliciter sano intelligere; vel intelligendo terminos personaliter, ut significant habitus positivos inclinativos ad actus tales simplices operandum. Et ad istum sensum concedendum esset vicium posse esse virtutem et econtra, ut habituatus ad dandum quocumque gradu vel agendum quibuscumque actibus singularibus ad intra vel ad extra posset sic circumstanciari, quod habitus iste virtuose inclinaret, ut patet specialiter concomitante prudencia talem habitum et proporcionali adiacencia facultatum; et sic intelligendum est de quocumque habitu, quod, si sit malus, hoc est per accidens.

I. Personal, where habits (as of giving freely) may cause acts of virtue or of vice.

Sed secundo modo contingit intelligere terminos huiusmodi, ut simpliciter significant aggregata ex multis habitibus vel habitudinibus positivis et privativis, in quibus oportet obliquitatem fundare, ut posito, quod quis inclinetur ad dandum, ut ideo et habeat affeccionem ex deffectu prudencie vel alterius virtutis ad dandum histrionibus vel non indigentibus, tunc totum hoc aggregatum ex habitu ad tante dandum et talibus dandum cum aliis circumstanciis positivis et privativis vocatur simpliciter positivum, et qualitas habitudinalis propter specialitatem sue partis notabilioris; et sic conceditur vicium inseparabiliter esse vicium, licet simplex habitus posset esse non vicium; et talia aggregata sunt in genere qualitatis et genere accionis, sicut et in aliis generibus; et isto modo glosandi sunt auctores, quando dicunt aliqua de se sonare in malum, ut invidia, furtum, mendacium, mala voluntas et quotlibet similia.

II. Aggregate; the result of many habits and circumstances, positive and negative. From these vice springs.

Intelligunt enim, quod talia simpliciter vel aggregative intellecta non possunt carere malicia, ut Philosophus secundo Ethicorum 7° dicit, quod commune confestim nominata sunt malicia, ut gaudium de malo, inverecundia, invidia, adulterium, furtum etc., Augustinus

Evil is a defect, not a effect.

17. ideo] *cod.:* io.

33. *Cf.* Arist. Eth. II 5 (6) 18 (*Ed. Par. II 20, 20 ss.*): *Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία· πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τοιαῦτα ψέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι* . . . . 30. *Cf.* Aug. de civ. Dei VII 8 (*Migne XLI 355*): *Hoc scio, naturam Dei numquam, nusquam, nulla ex parte posse deficere; et ea posse deficere, quae ex nihilo facta sunt. Quae tamen quanto magis sunt, et*

eciam 12° De Civitate 8° dicit: Nemo ergo causam efficientem querat [in] male voluntatis "Non enim habet causam efficientem, sed deficientem". Intelligit enim simpliciter per malam voluntatem, maliciam in voluntate fundatam, ut patet per exempla, que ponit de privacionibus corporalibus. Sicut enim videndo tenebram nichil video, et audiendo silencium nichil audio, sic faciendo malam voluntatem nichil facio, sed deficio, cum malicia sit defeccio. Quotquot talia dicta autorum intelliguntur vel de ordinate aggregatis, vel simpliciter connotando maliciam, ut mala voluntas potest simpliciter intelligi pro male velle vel personaliter pro velle, cui accidit esse malum, sicut album potest simpliciter intelligi, ut dicit substanciam esse albam, que est albedo, vel ut dicit subiectum personaliter aut concretive, cui accidit albedo, ut patet ex supradictis. Et secundum talem equivocum modum intelligendi concedunt auctores nunc, quod talis actus aut habitus non potest esse bonus, et nunc, quod potest deficere a malicia vel iniusticia et esse bonus; sicut Aristoteles nunc dicit, quod musicum desinit esse, quando subiectum desinit habere musicam, et nunc dicit, licet raro, quod musicum potest esse non-musicum. Et isto modo intelligendus est | F. 230' Anselmus in De Concordia 13°, ubi expresse dicit, iniusticiam non esse qualitatem, sed privacionem iusticie, que vicium est. Et idem dicit in De Casu Dyaboli 19°,

2. in *male insertum*. 4. malam] *cod.:* malum.

bona faciunt (*tunc enim aliquid faciunt*), *causas habent efficientes: in quantum autem deficiunt et ex hoc mala faciunt* (*quid enim tunc faciunt, nisi vana*) *causas habent deficientes. Itemque scio, in quo fit mala voluntas, id in eo fieri, quod si nollet, non fieret: . . . Deficitur enim non ad mala, sed male . . . . etqsq.* 20. *Cf.* Arist. Metaph. IV 11, 6 (*Ed. Par. II 523, 41 sq.*): *Καίτοι οὐκ ἐνδέχεται μουσικὸν εἶναι μὴ ὄντος μουσικοῦ τινός. Et* eiusd. Nat. Ausc. I 53 (*Ed. Par. II 254, 21 ss.*): *Ἀλλὰ λευκὸν μὲν γίνεται ἐξ οὐ λευκοῦ, καὶ τούτου οὐκ ἐκ παντός, ἀλλ' ἐκ μέλανος ἢ τῶν μεταξύ, καὶ μουσικὸν οὐκ ἐξ μουσικοῦ πλὴν οὐκ ἐκ παντός, ἀλλ' ἐξ ἀμούσου ἢ εἴτι αὐτῶν ἐστὶ μεταξύ.* 24. *Cf.* Anselm. De Concordia Praescientiae et Praedestinationis XIII (XVIII) (*Migne CLVIII 539*): *Hoc igitur modo voluntas instrumentum creata bona, in quantum habet esse . . . . . per liberum arbitrium facta est mala, non in quantum est, sed in quantum iniusta facta est ad volendum iusticiam desertam . . .* 26. *Cf.* Anselm. De Casu Diaboli 19 (*Migne CLVIII 351*): *Unde sequitur nullam voluntatem esse malum . . . . nec aliud esse malum, quam absentiae iusticiae derelictae in voluntate, aut in aliqua re propter malam voluntatem.*

et in de Conceptu Virginali, capitulo quarto. Unde sic scribit in de Concordia 13°: "Non est enim iniusticia qualitas aut aliqua essencia, sed tantum absencia debite iusticie, nec est nisi in voluntate, ubi debet esse iusticia"; quod dictum intelligo, quod non est in operibus extrinsecis, nisi prius fuerit in voluntate. Unde patet, quod Aristoteles, vocans iniusticiam et alia vicia qualitates, equivocat ab Anselmo, Augustino et aliis doctoribus, qui intelligunt talia privative. Unde Aristoteles non diceret infantes natos in originali peccato statim esse iniustos, nec heremitas vel aliter desides ad faciendum quod debent, esse iniustos; sed tantum adultos, qui ex astucia generata ex iniustis operibus iniusta agunt, vel iudicant ita, quod iniusticia respiciat iniuriam homini factam per actus positivos. Econtra autem theologi alcius et reccius locuntur, concedentes, quod iusticia et iniusticia principaliter respiciunt rectitudinem aut obliquitatem vite quo ad Deum, ita, quod innocens proprio instanti sui esse est iustus et in gracia, et, si caderet virtute morali et quomodocumque iniuste vivens preter divinum beneplacitum est iniustus, cuius iniusticia est carencia rectitudinis vite; et sic opponuntur iusticia et iniusticia privative; sed secundum Aristotelem opponuntur contrarie. Unde, quamvis quo ad consideracionem humanam possent homines esse neutri quo ad propositum positivum, tamen quo ad Deum, non est neutralitas.

No being is generally in itself bad, since privation is not a defect in genus.

Istis premissis planum est, quod nullum ens per se in genere est inseparabiliter malum, cum omnis privacio sit defeccio extra genus, et nullum ens principale est malum, nisi tali malicia. Primum ergo malum, cum non potest inesse Deo formaliter nec alicui operi extrinseco, inest voluntati; quodlibet enim extra voluntatem malum non est huiusmodi, nisi in comparicione ad voluntatem eo, quod privacio, que iniusticia dicitur, non potest inesse primarie, nisi illi, cui primo inest flexibiliter esse iustum, quod solum est homo vel angelus secundum potenciam volitivam; sed permissio Dei

14. *Cod.:* ul idicat iudicat.

1. *Cf.* Ans. De Conceptu Virginali, cap. V (*non IV*) (*Migne CLVIII 438*): . . . *Quare nulla essentia est iniusta per se . . . Iniustitia autem omnino nihil est, sicut caecitas. Non enim aliud est caecitas, quam absentia visus, ubi debet esse . . . . etqsq.* 7. *Cf.* Arist. Cat. 6, 18 (*vide supra pag. 168*).

et ordinancia de potencia eterna videtur exigere, quod non primo peccavit homo; tum, quia post, homine peccante, sive dyabolo instigante, videtur peccatum suum fuisse irremedibile, ut peccatum primi angeli, et sic tota humana species periisset absolutive, tum eciam, quia natura immunis a peccato non posset primo movere hominem ad peccandum, ut multis videtur, quia error invincibilis non posset precedere peccatum; ergo oportet primum peccatum esse plurime liberum sine causa previe impellente: illud inest angelo peccanti sine ignorancia excusante.

The highest degree of evil does not dwell in man, but in the devil. Evil is in its nature a lie.

Cum ergo summum genus malicie non potest homini competere, relinquitur, quod dyabolo insit; et ultra sequitur, cum quelibet res dicit se vel specialiter vel inspecialiter, quod quelibet natura peccatrix mentitur, cum secundum ymaginacionem vel naturam dicit se esse bonam servando rectitudinem; et perverse veniendo false dicit oppositum; illud autem primum dicere cum sit pure naturale, non tollitur per adventicium; dicit ergo se servire Deo continue, et deficiendo mentitur, ut ostendit venerabilis Anselmus in de Veritate capitulo 9° et in De Similitudinibus 16°, dicens, quod verius dicit homo facto vel naturali signo, quam artificiali verbo, quod ostendit similitudine tali: Si medicus unam herbam salutiferam egroto verbis diceret, et aliam mortiferam realiter gustando, plus actu quam verbo illam commendandam suaderet; sic, ut dicit, quicumque ordinis vel religionis gerit officium, si non secundum exigenciam ordinis egerit, omnis exterior habitus mentitur. Quelibet ergo creatura racionalis, et specialiter Christianus, gerit officium fidelis servi Dei, cuius signa sunt naturalia dona et spiritualia carismata;

1. *Cod.:* vi³ exiscer' exiger'.

21. *Cf.* Anselm. Dialog. de Veritate, c. 9 (*Migne CLVIII 478*): *Si esses in loco, ubi scires esse salubres herbas et mortiferas, sed nescires eas discernere, et esset ibi aliquis, de quo non dubitares, quin illas discernere sciret, tibique interroganti, quae salubres diceret esse, et alias comederet; cui magis crederes, verbo an actioni eius? . . . Plus ergo tibi diceret, quae salubres essent opere, quam verbo.* 22. *Cf.* Anselmi (?) De Similitudinibus L. III, c. 77 [*non 16*] (*in editione: Anselmi Liber de excellentia beatissimae Virg. Mariae, item Liber Similitudinum, Duaci 1605, p: 176*): *Cum enim medicus ei dicit, ut illam vel illam potionem accipiat et sic sanari poterit, et emit eam . . . sed cum potio fortis eius viscera rimatur etqsq.*

F. 231 cum ergo in actu falso | aut declinante a rectitudine vixerit, patenter mentitur. Ideo dicit Salvator de primo angelo peccatore Jo. 8°, quod ipse mendax est et pater vel origo mendacis simpliciter in communi.

Mendax autem simpliciter non est nisi mendacium; cum ergo dyabolo appropriatur mendacium et peccatum ex sentencia Salvatoris, querit Anselmus sollicite in De casu Dyaboli, quomodo primum peccatum suum ortum habuerit; et cum dyabolus non possit ociari a volucione, cum non sit natura passionibus impedita, et oportet primo esse obliquitatem in potencia volutiva, est sibi manifestum, quod primus defectus fuit in actuali volucione; et cum nichil potest velle, nisi iustum vel utile, sed nichil peccat volendo iusticiam, patet sibi quod dyabolus primo peccavit volendo sibi bonum utile. Et ultra, cum non iniuste vellet, si solum bonum utile sibi datum a Deo vellet, cum iustum sit omne tale velle, patet ergo, quod voluit aliquid bonum utile, non tunc habitum ab eodem, et per consequens inordinate volendo commodum, quod nondum habuit, extendit appetitum extra iusticiam, volendo ut non debuit. Cum ergo voluit qualiter Deus non voluit eum velle, voluit implicite voluntatem propriam non sequi vel subici superiori voluntati, quod cum proprium sit Deo, voluit implicite similari Deo, ymo voluit quodammodo implicite esse melior Deo, volendo illud, quod Deus ipsum habere noluit, nec modum volendi causavit, et sic implicite voluit voluntatem Dei retrocedere suam. Ideo Salvator, increpans Petrum, volentem tam salutiferam mentem Christi non esse, quasi contrarie auctorizando, audivit exprobracionem acutissimam dictam: "Vade retro, Sathana", qua informatus est conformare voluntatem suam voluntati Dei, ut recte precedenti, et non modo Sathanae superbiendo velle recedere. Ex istis concludit Anselmus, quod dyabolus gratis amisit velle, quod debuit habuisse, et sic iuste amisit in volenciam, quam habebat, iniuste volendo, quod non habebat; totam istam sentenciam inculcat capitulo quarto et post; et in fine capituli quarti querit, quod fuit illud

The source of evil, according to Anselm's De casu diaboli.

The devil desired a good not granted him by God, and his desire was therefore inordinate.

Thus he set up his will against God's.

30. auctorizando] *cod.:* aurio^{do}. 35. *Cod.:* amisit *et sic postea.*

3. *Jo. 8, 44.* 8. *Cf.* Anselm. De casu Diaboli, cap. IV (*Migne CLVIII 332—333*): *Quomodo ille peccavit et voluit similis esse Deo.* 32. *Math. 8, 33.*

bonum commodi, quod dyabolus voluit ante tempus habuisse. Et respondet: "Quid illud fuerit non video; sed quicquid fuerit, sufficit scire, quod fuit aliquod, ad quod crescere potuerunt, quod non habuerunt, quando creati sunt", quia, ut dicit ante capitulo 4°, dyabolus non sit ita obtuse mentis; quoniam satis scivit, nichil aliud par Deo cogitari posse. Et potest ista sentencia declarari supposito, quod primum peccatum sit in supposita potencia inparticipante aliis. Nam in illa sunt duo genera actuum, scilicet velle et nolle. Velle est actus, quo voluntas acceptat obiectum conveniens; et nolle est actus, quo voluntas resilit ab obiecto disconvenienti. Et est duplex velle: vel sic, quod voluntas velit bonum alteri, quod potest vocari velle amicicie aut, velle iusticie, vel sic, quod velit bonum sibi ipsi, quod potest vocari commodi vel concupiscencie. Prima autem istarum volucionum est velle, quo voluntas wlt bonum esse in communi, et in hoc primo wlt Deum esse, quamvis particularium volucionum volucio affeccione commodi videtur precedere volucionem affeccione iusticie.

Ulterius patet, quod omne nolle voluntatis presupponit aliquod velle, cum voluntas nichil refugit, nisi propter repugnanciam eius cum alio, quod affectat, ut avarus *non* wlt expendere propter affectum, quem habet ad pecunias.

Pride is the beginning of all sin and is the peccatum diabolicum.

Ideo dicitur communiter, quod oportet superbiam precedere omnia peccata, sicut velle precedit nolle. Invidia enim et ira consistunt in volucione inordinata, et hinc tenet Augustinus 14° De Civitate 13°, quod superbia fuit peccatum iuxta illud Ecclesiastici 10°: | "Inicium F. 231' omnis peccati superbia." Nec repugnat huic dictum Apostoli prima ad Timoth. 6°, Quod "radix omnium malorum cupiditas", quia appetitus inordinatus Luciferi respectu commodi in ordine ad se ipsum potest vocari cupiditas. Non enim appeciit temporalia vel carnalia

6. *Cod.:* fit. 25. non *adiecit Matthew.* 31. *Cod.:* ecci 10 Sez Inicium. 35. *Cod.:* comodi *et sic postea.*

5. Ans. de cas. Diab. VI (*non IV*) (*Migne CLVIII 335*). Id. ibid. cap. IV (*Migne 333*): *Non enim ita obtusae mentis erat, ut nihil aliud simile Deo cogitari posse nesciret.* 30. *Cf.* Aug. De Civitate Dei XIV 13 (*Migne XLI 420*): *Porro malae voluntatis initium quod potuit esse, nisi superbia?* 31. *Ecc. 10, 15.* 33. *Tim. 6, 10.*

affeccione sui commodi, quia non afficitur talibus; cum ergo omne, quod est in mundo, aut concupiscencia carnis aut concupiscencia oculorum, aut superbia vite prima Jo. 2°, patet, quod peccatum dyabolicum est superbia.

What the devil desired.

Quid autem dyabolus voluit est dubium. Quidam autem dicunt, quod vidit in Verbo Deum assumpturum naturam humanam, et videndo voluit, quod assumpsisset naturam suam; sed hoc non est verisimile propter duo. Primo, cum visione clara tante bonitatis non stat invidia. Secundo, quia a probabili Christus non fuisset incarnatus, si homo vel dyabolus non peccasset. Vidisset ergo implicite casum suum, et sic vel doluisset potencia precedente peccatum, ipsum casum nolendo; vel volendo casum suum fuisset peccator, ut arguit Anselmus in De casu Dyaboli 5°. Aliqui autem putant, quod actus Luciferi fuit noticia creaturarum, in qua fundabatur ommissio resurgendi in Deum laudandum, sicut fecerunt angeli confirmati, faciendo mane secundo diei. Alii putant, quod voluit confirmacionem suam accelerari, et sic ommissio volucionis vel complacencie in domo Dei tunc habita tanta ex cupiditate alicuius, quod non debuit habere, principiavit illud peccatum, et sic de multis modis dicendi; qui omnes recte sencientes in isto conveniunt, quod iusticia est conformitas vite racionalis ad voluntatem increatam, que quidem conformitas rectitudo dicitur; iniusticia autem, malicia vel peccatum est difformitas actus nature racionalis ad voluntatem vel regulam increatam, et omnis talis fundatur in substancia et actu bono.

Three reasons why Lucifer's first act of sin cannot have been bad in itself.

I. Every such act is of the same species as those which aim at good and are founded in the intellectual nature.

Quod autem primus actus peccati Luciferi non sit per se aut inseparabiliter malus, patet tripliciter. Primo ex hoc, quod omnis talis est eiusdem speciei specialissime cum actu terminato ad conforme bonum et fundato in conformi natura intellectuali; sed aliquis talis vel de facto vel de possibili est iustus; ergo ille non est inseparabiliter malus. Consequencia patet ex hoc,

31. Quod *e correctura in cod.*

4. *I Joh. 2, 16 et concupiscentia carnis et . . . et superbia Vulg.* 16. Ans. de casu Diab. IV (*non V*) (*Migne CLVIII 333*): *Jam igitur tibi manifestum esse puto ex rationibus suprapositis diabolum sponte amisisse velle, quod debebat, et iuste amisisse, quod habebat.*

quod non est dare variacionem ex parte subiecti, racione cuius inseparabiliter inesset uni actui malicia pocius quam cuilibet sue speciei, sicut est de nigredine in corvo et ebano. Ipsa enim complexionem mixti naturaliter, ex qua resultat forma superaddita. Ideo si mixtum non potest carere tali temperato, tunc nec potest carere nigredine consequente, et ita est de aliis accidentibus inseparabilibus quibuscumque; cum ergo non sit dare talia principia, principancia maliciam talis actus, sequitur, quod malicia non est ab ea inseparabilis.

God might have granted the object of desire at the very instant when Lucifer desired it. Then the desire would have been righteous.

Item, si Deus daret Lucifero illud volubile, quod inordinate wlt, et hoc pro eodem instanti, pro quo ille actus elicitur, tunc esset illa volucio iusta, quia complacencia in Dei dono, et tunc esset idem actus, qui nunc, quia idem volitum, idem volens, idem tempus produccionis et eadem racio volendi, que sufficiunt ad individuacionem actus; ergo cum contingit assumptum verificare, sequitur possibilitas consequentis; possibilitas assumpti patet ex hoc, quod omne, quod Deus umquam potuit, necessario summe faciliter semper potest.

The act of the creature at any moment is accidental; therefore it can only be accidentally bad.

Item creaturam velle habere datum volubile nunc aut tunc nedum contingit cum omni tali volucione in specie et subiecto, sed videtur esse summe accidentale tali actui; ergo, cum propter limitacionem temporis, quo voluit anteriorare suum commodum, infuit volicioni sue obliquitas | sequitur, quod summe accidentaliter F. 232
fuit illa volucio iniusta. Minor videtur ex hoc, quod lapso tempore, pro quo natura racionalis appetit commodum, labitur velle illud commodum pro tunc, cum necessario wlt simpliciter tempus revocari, et non oportet exinde volucionem desinere esse; ergo contingit eidem actui accidentale, quod terminetur ad volubile tunc aut nunc volutum; vel, si fuerit volucio singularis limitata a dato instanti, adhuc non negabitur, quin Deus potest dare volutum pro dato instanti. Et confirmacio huius est, quod illa volucio est creatura Dei ab ipso causata; ergo Deus potest facere ipsam sine malicia, sicut quamcumque animam sine originali peccato fedatam potest facere iustam. Cum ergo omne, quod Deus potest, sit continuum, patet, quod nulli actui inseparabiliter inest malicia.

6. temperato] *cod.:* tpa^{to}.

The first sin displeased God by a desire that was inordinate, and so wanting in justice.

Certum est ergo, quicquid primus peccator voluit primo peccando, quod illi volucioni infuit una circumstancia, que propter iniusticiam, quam involvit, Deo displicuit, et sic defectus iusticie in actu bono fundatus fuit primum peccatum; et patet, quod aversio a Deo est proprius et prius de racione peccati, quam conversio ad creaturam, et hoc est, quod dictum est superius, primum peccatum esse peccatum omissionis, nedum, quia dyabolus omisit servare iusticiam, ut sic peccavit; verum, quia ommisit velle, quod debuit, propter cupiditatem inordinatam volubilis, quod tunc velle non debuit; et sic aggregatum ex tali actu et malicia fuit inseparabiliter malum. Fuit enim unius actus, quo inseparabiliter voluit esse beatus, sicut necessario wlt omnis natura racionalis, et fuit alia volucio posterior voluptuosa improporcionata ad finem intentum, et in illa improporcionacione consistit peccatum primum, sicut et cuiuslibet peccatoris peccatum exemplatur ab illo. Non enim est possibile creaturam racionalem actualiter peccare, nisi inordinate voluerit quo ad volucionem beatitudinis. Patet ex hoc, quod non est possibile naturam volutivam deficere a volucione beatitudinis, ut hic supponitur, sed non est possibile ipsam peccare, nisi volendo peccaverit, ut patet ex dictis. Ergo non est possibile ipsam peccare, nisi ex inproporcione volucionum peccaverit; ideo, ut post dicetur, sicut omne peccatum speculative arguendi consistit in improporcione mediorum ad conclusionem finalem, sic omne peccatum moris consistit in improporcione mediorum ad volucionem finalem, gracia cuius est quelibet alia volucio. Ideo error in eleccione medii est in causa cuiuslibet culpe, ut, quando eligitur voluptas ad superbiam vite; quamvis enim quelibet harum trium simplicium concupiscenciarum potest esse sine peccato, tamen deficiente proporcione medii ad finem peccatur, ut dicit beatus Johannes prima Jo. 2° reducens more suo septenarium numerum peccatorum ad trinitatem, correspondenter ad trinitatem hostium; et eandem sen-

The creature must desire bliss; therefore he can sin only by a desire of means unfitted to his end.

28. sic *corr. ex* sicut. 33. *Cod.* horum. 34. *Cod.:* 9cupiarum.
37. *Cod.:* ad t'ni^te. Et crn^r.

36. *I Joh. II 16.*

tenciam intelligit beatus Jacobus ca. 3° per sapienciam terrenam, animalem, et dyabolicam; terrena, qua homines sciunt callide negociare, decipiendo proximos, ut fiant divites quo ad mundum; animalis, qua sciunt improporcionabiliter ad beatitudinem machinari media, ut voluptuose vivant quo ad carnem; et dyabolica, qua sciunt supplantando proximos improporcionatos honores appetere. Homo enim propter duplicem naturam habet tres maneries hostium, dyabolo peccante solo modo per se ipsum. A corpore enim habet improporcionaliter appetere divicias et voluptates, sed hoc est impertinens dyabolo racione incorporeitatis; ideo inordinacio appetitus honorum gignens superbiam, invidiam et iram, vocatur peccatum dyabolicum, et videtur michi, quod hodie sunt iste astucie vocate sapiencie authonomice; quia cum iudicium | consequitur affeccionem, cum mun- F. 232'
dus sit discrasiatus affectando indebite istos fines, non mirum, si commendet sciencias, mediantibus quibus fines huiusmodi perquiruntur. Nam talis dicitur bene litteratus homo vel magnus clericus et indubie talis litteratura vel sapiencia reddidit continuantem continue minus potentem ad servandum rectitudinem, quod psalmista attendens psalmo 78° dicit: "Quoniam non cognovi litteraturam, introibo in potencias domini". Ubi alius textus per litteraturam habet negociacionem. Non enim intendit psalmista, quod illiteratus vel ignarus divine potencie sit eo disposicior, ut adquirat potenciam a Deo vel accipiat dignitatem in ecclesia; sed sapienciam mundi, que est litteratura cum simulacione iudicans detestatur; ideo vere sapiens memoratur iusticie Dei solius. Nam nichil est iustum simpliciter, nisi respectu prime regule, que est Deus; sed sapiens mundi plus memoratur ius civile vel aliquod humanitus adinventum, quam legem Dei. Vade ad 11^{m} capitulum 2^{i} libri tractatus 3^{i} de volucione.

2. *Cod.:* alibꝫ (= animalibus). 35. *Post* volucione *reliquum paginae spatium vacat.*

1. Jac. 3, 15: *Non est enim ista sententia desursum descendens: sed terrena, animalis, diabolica.* Vulg. 23. *Ps. 70* (*non 78*), *15, 16.* 35. de volucione] Tractatus de Volucione *operis* De Ente sive Summa Intellectualium Lib. 2, pars 3. (*Cf. Shirley, p. 3.*)

CAPUT NONUM DECIMUM.

On succession in time. It is said that what exists at one time exists always.

F. 233 Consequens est videre, quam extense sit loquendum de tempore quo ad successionem, quia sepe presuppositum est, quod multa sunt extra instans presens, et per consequens omnia, que erunt vel fuerunt, sunt in tempore suo, cum non sit racio quare aliquid est extra instans presens, quin per idem quidlibet, quod erit vel fuit, sit eciam extra instans presens, eo, quod par racio et difficultas sit utrobique. Primo ergo arguitur sic ad probandam dictam sentenciam. Ex opposito sequitur, quod omne, quod est illud, semper est, quod est impossibile; ergo propositum verum. Assumptum patet ex sentencia adversa per exponentes, ut si A aliquando est, et nullum est tempus vel instans, quin A tunc est A, quod est. Hic est multiplex responsio. Prima dicit, quod non est possibile successivum esse, et sic nichil semper est. Sed quia alibi diffuse improbata est dicta evasio, ideo renuo illud modo tanquam improbabile. Secunda via concedit consequenciam, quod si aliquid aliquando est illud, semper est quod in omni tempore; sic enim conceditur omne tempus esse, et ita, cum duracio rei duratura non sit, nisi rem diu durare vel esse in durando, concedit consequenter, quod omne durans infinitum diu durat, quia semper, et cuiuslibet duracionis duracio est infinitum duratura, quia sempiterna; sed illud videtur nimis leve dictum propter multa.

No succession of time is infinite. Answer: If so all periods would be infinite.

Primo, quia sic cuiuslibet temporanei etas vel periodus esset par cuilibet periodo, quia quelibet infinita, et sic quelibet res permanens esset infinitum senex vel antiqua, quod satis contradicit scripture mensuranti etates hominum et duraciones temporalium secundum plus et minus. Similiter per idem sequitur, quod omne tempus vel aliquod successivum esset infinitum diuturnum, et per consequens, cum tempus non habet aliam magnitudinem, omne tempus foret infinitum magnum, et sic

quelibet pars quantitativa temporis esset equalis suo toto simpliciter. Preterea omne sempiternum est infinitum a parte post, et per consequens duracio rei nunc desinentis est sempiterna, sicut est infinita a parte post, et ita quodlibet successivum esset infinitum; sicut enim rei absolute est dare ultimum instans, ita et sue duracionis est dare ultimum instans, et per consequens duracio, que desinit esse, est sempiterna, et quelibet res est durabilis.

There must be a difference between instantaneous and lasting existence.

Neque videtur racio, quare manencia instantis vel alterius subiti sit duracio sempiterna, cum sit manencia infinitum diuturna; et tamen est non quanta, quod videtur ridiculum, quod duracio sempiterna incipit et desinit esse. Similiter omne semper esse est aliqualiter esse, sicut est aliquamdiu esse; ergo vel est esse temporale vel esse instantaneum. Si instantaneum, tunc non est esse diuturnum, et per consequens non sempiternum. Si temporaneum, tunc est successive longum, et cum nullum accidens denominabit subiectum, nisi qualiter ipsum erit, sequitur, quod sicut quidlibet futurum erit sempiternum, sic semper erit; cum tamen

Proof from Scripture.

Apostolus ad Hebr. 7° arguit ex hoc, quod Jesus manet in eternum indegradabilis, quod sempiternum habet sacerdocium. Sed iuxta hanc viam omne corruptibile personatum non manet per tempus eternum et a proprietate est imprivabilis, et sic quelibet talis passio est sempiterna et per idem subiectum passioni coewum; ideo certum est, quod Apostolus non concederet quemlibet sacerdotem manere per tempus eternum vel in eternum, quod idem est, vel effectum cuiuslibet talis esse infinitum durabile; ymo vere diceret, quod talia non possunt semper manere, quia, ut idem dicit, omne, quod veterascit, prope interitum est; quomodo ergo sunt | omnia eterna, semper manentia? Similiter iuxta F. 333'
idem Deus semper incipit et desinit esse, quod est impossibile, cum essenciale sit Deo esse per omnia secula seculorum. Antecedens probatur per hoc, quod quocumque instanti signato in illo Deus est semper et

4, 5. a parte post] *cod.: appg.* 25. personatum] *cod.:* pessōnat.
32. idem] *cod.:* īd.

22. *Hebr. 7, 24.* 33. *Hebr. 8, 13. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.*

nunc post idem semper erit; nec ante illud semper fuit; ergo conclusio. Nam si Deus semper erit, tunc in omni tempore vel instanti erit. Consequens impossibile iuxta sic opinantes, cum tunc presens instans erit et correspondenter de finicione. Nec valet dicere, quod Deus ideo semper erit, quia in omni instanti, quod erit, Deus erit, quia per idem concedendum esset, quod omnis res erit; et tamen infinite sunt res, que non erunt. Totum autem illud salvatur iuxta ampliantes hoc verbum "est" quo ad tempus.

God was and is and is to be, yet not in any part of time but in eternity.

Deus enim semper fuit, est et erit, et tamen in nulla parte temporis semper est, sed in toto tempore eterno. Nec potest desinere vel incipere semper esse, ut videtur, nec sequitur: in omni instanti, Deus non semper est, ergo semper non est, quia oportet capere, quod in omni instanti vel tempore Deus non semper est, quod est falsum pro unico tempore eterno. Scimus tamen, quod in scriptura et modis loquendi semper capit modificacionem, ut philosophi dicunt contingencia semper esse, subintelligendo, quando sunt sue cause complete particulares in actu. Apostolus dicit prima ad Tess. 4°: „Semper cum Deo erimus", id est per tempus infinitum, et infra 5° dicit: „Semper, quod bonum est, sectamini" et in omni tempore, quo oportunum est. Similiter dicit Dominus discipulis Matth. 26°: „Semper pauperes habebitis vobiscum", id est ad votum, quandocumque wltis, et ita supplenda est modificacio iuxta exigenciam intenti loquentis. Et proporcionaliter de suo contradictorio aliquando non; prima enim non contradicunt: semper sumus gaudentes, supple, quando racio exigit, et tamen aliquando non sumus gaudentes, nisi forte sic modificetur: aliquando, quando racio exigit, non sumus gaudentes.

Unde sophista negaret talia de virtute sermonis, concedens quod Deus contingenter semper est, sed non accidentaliter, cum hoc potest non inesse sibi, sed non potest abesse et adesse, specialiter, si non potest desinere esse tempus. Aliter enim plus sequeretur hoc: ubique est, ergo immensitaliter quo ad locum, quam sequitur hoc: semper est, ergo infinitum diu. Bene tamen sequitur: Si hoc semper est, tunc ita diu est,

22. *I. Thess. 4, 16. Domino.* Vulg. 23. *I. Thess. 5, 15.*
25. *Matth. 26, 11.*

sicut aliud, cum "semper se habet ad tempus, sicut "ubique" ad locum.

Tercia via dicit, quod non sufficit ad hoc, quod res semper duret, quod duracio eius sit sempiterna, quod idem est, quod ipsa est, in omni tempore sit; sed oportet cum hoc, quod semper fuit et semper erit. Sed contra illud sunt evidencie secunde vie. Constat namque ista repugnare: hoc semper est et hoc aliquando non est; cum ergo claudit contradiccionem de quolibet existente, quod hoc aliquando non est cum hoc, quod hoc est. Nec oportet istam viam concedere; sequitur, quod repugnat huic vie aliquando existens non semper esse. Similiter res diucius est, ut est per maius tempus; sed secundum istam viam quidlibet est per omne, si aliquid est per tempus, igitur quidlibet tam diu est. Nam si aliquid est per tempus, quidlibet est per cuiuslibet temporis quamlibet partem, que est, et sic per omne tempus totum probandum. Patet sic opinanti. Nam quidlibet est in quolibet instanti temporis, sicut est in quolibet tempore. Similiter non est racio, quare res aliquando non est pro quando, preterito vel futuro, quin per idem in aliquo tempore non est, quia in tempore preterito et futuro, et per idem aliquis homo non est, et sic de qualibet specie habente individua corruptibilia. Si enim alicubi supponit terminus respectu illius verbi "est" de presenti pro futuris et preteritis, que iam non sunt, per idem utrobique posset racionabiliter sic supportare, et sic species corruptibilium deficerent in quotlibet individuis, quia pro tempore eterno nate sunt habere ut per suas partes, et non habet illas verbum. Ergo de presenti restringeret, ne talis affirmativa ampliat pro preterito vel futuro, quia aliter omne tempus ampliaret. | F. 234 Similiter cuiuslibet corruptibilis periodus vel quandalitas mensuratur tempore, ut patet ex sentencia Aristotelis de tempore et per auctorem Sex Principiorum, capitulo de quando.

29. *Cod.:* defficeret. 30. *Cod.:* sut. 34. *Cod.:* periodos.

35. *Cf.* Gilberti Porretani Sex Princip. Lib., cap. IV (*Ed. Arist. opp. Ven. I 32'*): *Distat autem et tempus ab eo, quod quando: quoniam secundum tempus aliquid est mensurabile, ut motus annuus communis et motus multus dicitur eo, quod multo tempore permanet. At vero secundum quando nihil mensuratur . . . .*

A time, greater or less, must be granted for the duration of every part of the world.

Est ergo dare cuilibet duracioni partis mundi unum tempus sibi adequatum, et per consequens est dare tempus sibi maius et minus in quacumque proporcione signabili, et per consequens est dare excessum unius temporis super aliud quem oportet esse, sicut et proporcionem et magnitudinem temporis concedimus esse, que sunt eius effectus; et certum est, quod excessus anni super diem non est nunc, ergo extra nunc.

Time is made up of its parts.

Et idem est iudicium de quibuscumque partibus proporcionalibus temporis, que non possunt poni omnes in eodem instanti, et, ut superius tactum est, nisi partes tales temporis causarent magnitudinem temporis, et per consequens essent, dum causant omne tempus, dirimeretur a Domino quantum.

Similiter iuxta sic opinantes omne tempus secundum se totum erit in hoc instanti; ergo, si requiritur ad hoc, quod homo sit in aliquo tempore secundum se totum vel per totum, quod ipse sic est vel fuit in qualibet parte temporis, que erit vel fuit; per idem requiritur ad hoc, quod hoc tempus sit secundum se totum in hoc instanti, quod quelibet pars, que fuit vel erit, sit, erit vel fuit in hoc instanti, non est possibile dare bonam causam, quare hec proposicio A est per totum B tempus; implicat, quod quelibet pars, que fuit vel erit B temporis, est, erit vel fuit mensura A, quin per idem hec proposicio B secundum se totum est in hoc instanti vel per totum est divisibile, aut mensuratur rem temporalem; implicat quamlibet partem, que fuit vel erit in B sic se habere; et quo ad assumptum patet, si quelibet pars temporis est omne tempus, esset secundum se totum, quia aliter non esset possibile aliquid esse per tempus; et sic nichil successive est magnum, cum nichil sit magnum, nisi magnitudine, que secundum se totam est in hoc instanti, ut dicitur. Nec successivum esset, nisi aliquid sit per tempus inexistendo successive per illud tempus. Sic enim conceditur aliquid moveri successive, quia est in sic movendo, et sic componitur Deum esse per omnia secula seculorum, ut superius dictum est. Si ergo tempus est in instanti et non secundum se totum, tunc nullum tempus est secundum se totum, sed solum secundum instans, et sic non quelibet pars temporis

30. *Cod.:* adſſ,vm pz am. 33. *Cod.:* nichil est; *delevi* est.

est, sed solum instans. Sicut ergo sequitur in qualibet parte illius loci hoc est, ergo per totum hunc locum hoc est, ita sequitur de tempore in quolibet signo huius temporis hoc est, ergo per totum tempus hoc est.

Time is extended; but this cannot be within the instant and must be beyond it.

Non enim posset tempus vel aliquod successive longum esse in instanti, nisi posset extendi in instanti; sic enim racionabiliter loquitur Augustinus 11° Confessionum de extensione temporis, et indubie, si tempus est successive divisibile in instanti, tunc sunt prius et posterius in instanti, quo sunt differencie temporis; et per idem corpus in situ divisibili successivi; ergo oportet extendi extra instans.

Thus from the relations of cause, time &c. we must postulate existence outside the present instant.

Item ex locucionibus, quas oportet habere de causis, de tempore et multis similibus, necessitamur ad ponendum aliquid esse extra presens instans. Nam secundum Philosophum primo Phisicorum 56° materia, forma et privacio sunt principia intrinseca compositi et sic privacio est causa efficiens, licet per accidens, ut patet 66°. Signo ergo A privacionem causantem vel principiantem, B compositum. Et patet, quod si A causat vel principiat B, tunc utrumque illorum est, sed constat, quod claudit contradiccionem illa esse in eodem instanti simul; ergo oportet unum esse temporaliter ante reliquum. Minor patet ex hoc, quod si illa privacio sit pro dato instanti, tunc materia principiatur pro illo instanti forma compositi, et per consequens compositum non est pro illo instanti. Et minor argumenti patet ex hoc, quod causa et causatum, ut huiusmodi, sunt relativa, que posita se ponunt et perempta se perimunt. Et idem est argumentum de efficacia, qua pater est efficiens filii, occidens est causa efficiens mortis occisi et quotlibet similibus; repugnat enim, quod pro eodem instanti pater | efficiat filium, pro quo instanti filius F. 234

Proof from Aristotle; the cause must precede the effect.

31. *Cod.:* mort9 occidi occisi.

7. *Cf.* Aug. Conf. XI, cap. 11—25 (*Migne XXXII 814—822*). *Vide etiam postea pag. 191.* 16. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. I 6, 8 (*Ed. Par. II 256, 28 ss.*) *et* ibid. I 7, 11: *Ὥστε δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τὸ γιγνόμενον ἅπαν ἀεὶ σύνθετόν ἐστι, καὶ ἔστι μέν τι γιγνόμενον, ἔστι δέ τι ὃ τοῦτο γίνεται· καὶ τοῦτο διττόν· ἢ γὰρ τὸ ὑποκείμενον ἢ τὸ ἀντικείμενον· λέγω δὲ ἀντικεῖσθαι μὲν τὸ ἄμουσον ὑποκεῖσθαι δὲ τὸν ἄνθρωπὸν καὶ τὴν μὲν ἀσχημοσύνην καὶ τὴν ἀμορφίαν ἢ τὴν ἀταξίαν τὸ ἀντικείμενον, τὸν δὲ χαλκὸν ἢ τὸν λίθον ἢ τὸν χρυσὸν τὸ ὑποκείμενον ....* (7, 13) *ἡ δὲ στέρησις καὶ ἡ ἐναντίωσις συμβεβηκός.*

est effectus, et ita de aliis. Ideo oportet, quod pro tempore priori sit efficiens, et pro tempore posteriori finis effectus.

There is a like difficulty with final cause, which must follow the action undertaken for its sake.

De causa finali, gracia cuius adquirendi causatur motus vel operacio est conformis difficultas. Natura enim et quodlibet ordinate agens ad extra agit propter finem, qui causat finaliter tale opus; ut alteracio est propter formam substancialem generandam, deambulacio propter sanitatem querendam, et totum meritum hominis propter premium; que theologi ponunt proporcionaliter correspondere. Constat autem omnia talia esse impossibilia, nisi extensius sit res, quam in instanti; ergo non omnia, que sunt temporaliter, sunt simul in instanti; si enim pro dato instanti sit sanitas, tunc non est amplius labor pro illa adquirenda. Et idem est argumentum pro quacumque operacione propter finem. Nam si post finem talem adquisitum foret talis operacio, tunc foret frustra, ut, si quis meretur post plenam premiacionem, illud meritum ad nichil deserviret. Oportet ergo talem finem causare operacionem precedentem et non pro mensura talis operis; ergo post, quando habet esse actuale, et tamen oportet causatum, si sua causa est. Patet, quod oportet causatum tale esse pro tempore priori et suam causam esse pro tempore posteriori.

So too with the sin of our first parents, which causes original sin in all men, yet has long ceased to be.

De peccato autem originali et aliis successive et antecedenter causantibus sua consequenter causata est conformis difficultas. Peccatum enim primi parentis causavit originaliter omne peccatum originale sue posteritatis, stirpis vel generacionis, quia aliter negandum esset aliquam talem lineam generacionis posse esse, et certum est, quod peccatum primi parentis per multa milia annorum desiit esse ante nativitatem Christi; oportet ergo, quod causavit omnia peccata originalia futura, quando fuit: ex quo sequitur, quod omnia illa sunt complete causata, et per consequens sunt, et tamen nec peccatum primi parentis, nec peccata originalia sunt nunc; sequitur, quod sunt extra nunc, unum ante et aliud post. Dicere autem, quod idem peccatum in numero transfusum est in omnes posteros est nimis leve dictum, quia tunc accidens migraret de subiecto in subiectum, et rediret multociens post sui totalem extinccionem; ymo sacramentum non deleret illud sim-

It is vain to say that it is the same sin which passes into all their posterity.

12. *Cod.:* sit res q, ī ø^ti sic sanitas g^o.

pliciter, sed fugaret illud a subiecto recipiente illud sacramentum et non eo minus foret servatum in alio, et sic de multis principiis. Ymo, cum peccatum non sit nisi creaturam racionalem peccare, patet, quod miratur admiracionem subiecti.

Some try to evade these difficulties by niceties of language.

Hic sunt multa subterfugia, ut alii negant omnes huiusmodi locuciones, quamvis sint autentice et wlgares, alii componunt verba, quantumlibet varias rimas solutas querendo, ut quondam dixeram, privacionem esse causam fieri rei, sed non causam rei, et sic solum duo principia rei intrinseca sunt danda. Nec ambulacio est causa efficiens sanitatis, nec sanitas est causa finalis, sed quia aliquis ambulabit, erit sanus, et ideo quis ambulabit ut fiat sanus, et ita de similibus. Nec peccatum primi parentis fuit causa peccati mei, sed causa, quare peccatum meum fuit vel erit; sic enim rogamus Christum per passionem, mortem et actus suos meritorios miserere nostri, non quod ibi actus sunt, sed per prètericionem eorum, et ita de quotlibet fastidiosis in-

Such evasions are useless, since what causes a thing to be is the cause of the thing.

tricacionibus verborum. Nam si privacio forme requiritur tamquam causa generacionis rei, et illa generacio est causa rei, sequitur, quod privacio etc. sit causa rei. Patet consequencia per hoc principium. Quidquid est causa cause, est causa causati. Et si negetur, generacionem esse causam generati, per idem regulariter negandum esset posse esse aliquam causam efficientem alicuius factibilis successive, quia non esset talis causa | efficiens, nisi ut successive efficit et ut sic F. 235
illud causatum non est, ut dicit responsio; et si sic nichil causat ipsum, ergo a primo repugnat aliquid esse successivam causam efficientem sic causabilis, quia, si est causa efficiens illius, est causa illius, et sic illud

Proof from Aristotle.

causatum est. Similiter, ut Aristoteles multipliciter deducit, oportet principia esse contraria, scilicet formam et privacionem vel oppositum, ut patet 5o° et infra; sed constat si sunt contraria, tunc sunt; cum ergo repugnat illa esse simul, patet, quod oportet privacionem temporaliter esse ante formam, cuius est privacio. Nec valet dicere quod erunt contrarie, quia tunc una

18. non quod] *cod.:* q, q,.

33. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. I 5, 9 (*sectio 50 in edd. ant., ed. Par. II 255, 21 sq.*): *Ὅτι μὲν οὖν ἐναντίας δεῖ τὰς ἀρχὰς εἶναι φανερόν. Vide supra pag. 184.*

inciperet contrariari alteri, et per consequens simul erunt. Et breviter, cum omnes forme contrarie nate sunt fieri circa idem, patet generaliter, quod oportet unum contrariorum esse uno tempore et aliud in tempore non communicante cum illo. Nam albedo in me et nigredo in sor non contrariantur, quamvis sint species contrarie, quia, si unum contrariorum est in actu, oportet reliquum esse in actu tempore suo, ut patet . . . . Nec repugnant iste, cum non sunt nate fieri circa idem. Similiter quandocumque est fieri rei supposito facte, tunc non est privacio forme sue, et per consequens non causat fieri eiusdem rei et si sit fieri successivum per partibilem induccionem forme, patet, quod pro quolibet instanti intrinseco generacionis non est integra privacio forme, cum illa educitur proporcionaliter, ut forma inducitur, nec aliqua parcialis privacio est causa parcialis generacionis, quia cum incipit extrinsecum efficere generacionem quantumlibet talem successivam, tunc desinit correspondens privacio esse. Non ergo est possibile quod privacio sit causa generacionis eiusdem forme. Nec valet dicere, quod parcialis privacio sit causa generacionis totalis forme, quia sic totalis privacio esset causa totalis generacionis, cum totum causat secundum partem, et sic pars privacionis correspondet parti generacionis et tota tote.

Cause of gradual becoming.

Ulterius patet, quod hec veritates huiusmodi implicantur mutuo causari ex se finaliter et efficienter, cum talia sincathegoremata, quia ideo, ut secundam significant circumstanciam cause, ideo talia dicta inplicant ambulacionem vel eius futuricionem esse causam sanitatis vel eius futuricionis. Facilius autem videtur sustinendum, quod ambulacio erit causa sanitatis, quam quod futuricio erit causa futuricionis, quia futuricio eterna non videtur habere causam efficientem, et si habeat, nisi accio habuerit causam, gracia cuius fiet, aliter erit frustra; sicut ergo ego ambulo, ut habeam sanitatem, sic ambulacio mea est gracia sanitatis; aliter enim non est dicenda completa querenti, quare ambulo.

Final and efficient causes act mutually; e. g. taking a walk and health.

Ulterius quantum ad peccatum originale credo, quod nemo catholicus audet dicere, quod nulla posteritas

It is of faith that all original sin is caused by Adam's.

9. *Post* patet *lacuna 15 fere litterarum in cod.* 26. *Cod.:* quod hec veritates; *delevi* hec. 28. *Cod.:* ſinca^ta 9'a. 29. *Cod.:* implicat^a mutuo cari ex se fina^r et effi^r cu tlia sinca^ta ablacom.

Ade contraxit peccatum ab illo, cum Apostolus dicat prima ad Cor. 15° „Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur". Et ad Hebr. 7° dicit Levi decimatus fuit in lumbis Abrahe, nec aliter loquetur homo quante oportet veritatem de peccato originali, de medicina et de redempcione per passionem et fidem Christi, que multa faciunt distancia temporali ab eisdem; et quotlibet dicta scriptura sonant patres puniri in filios, ut patet Ecclesiastici 3°. Ergo oportet peccatum illud facere omne peccatum originale futurum primo per unum hominem et postliminio per alium, non solum, quod peccatum suum erit vel fuit causa, quare peccabo, id est, quia hoc, cum sit eternum, non requirit causam temporalem ad suum esse, sed quod ipse peccando fecit remote me peccare. Nec potest concedi, quod illud peccatum causavit peccatum meum, nisi fuerit ita, quod causat peccatum meum | cum F. 235' causare illud sive fuerit, sive successive denominavit subiectum de presenti facere multa mala non solum sibi, sed suis posteris; et cum sequitur: causa est, ergo suum causatum est, patet, quod continue fuisset hec proporcio, sic significando hoc peccatum est quocumque futuro denotando. Aliter enim notandum esset, quod omnes fuimus originaliter in primo parente, quod Levi decimatus est in lumbis Abrahe, et sic de multis concessis in predicacione secundum causam. Nec est color negandi, quin, si A causat B et cessabit causare B, quin tunc B erit causatum ab A, quia tunc aliter relacio equiparancie solum unum extremum haberet, et post inciperet relacio passiva impertinenter ad causacionem priorem. Ymo, ut sophiste arguunt, neutra illarum relacionum potest esse, ut conceditur, quod Deus aliqua duo incipit producere, et si alterum illorum esset productum vel cognitum ab eo, ipse non esset, demonstrando motum successivum incipientem esse, et hoc instans, et sic de multis onerosis conclusionibus, in quibus sollicite illaqueant theologos imperitos. Ideo concedendum est omnia talia esse in tempore suo et unum causari pro tempore, quo non habet esse existere, sed esse in potencia vel intencionale, sicut quidlibet tantum habet esse eternum, et tunc facile est libere respondere in ista materia, sicut in similibus.

11. *Cod.:* postlunr.

2. *I. Cor. 15, 22.* 3. *Hebr. VII 9.* 9. *Ecc. 3, 11.*

CAPUT VICESIMUM.

Item ex modo loquendi, quem oportet habere de tempore et aliis successivis, patet ampliacio verbi de presenti. Nam aliter negandum esset aliquod tale successivum posse esse, quod est impossibile iuxta preordinata; et consequencia patet. Nam posito, quod A motus horalis sit, patet, quod oportet ipsum esse successive divisibile, et habere omnes partes eius successivas, sed non pro eodem instanti; ergo oportet, quod extra instans presens sint multa. Nam si aliquod successivum est, ipsum est secundum singulas eius partes successivas, quod non potest esse in eodem instanti; ergo relinquitur, quod multe eius partes hospitentur extra instans.

Need of enlarging the meaning of the word 'present'.

Minor probatur multipliciter. Primo per Aristotelem 7° Phisicorum 29°, ubi demonstrat, quod non est possibile motum successivum esse in instanti; per hoc medium omni motui contingit motum esse velociorem et tardiorem, quod non contingit de motu in instanti; ergo etc. Et post probat per tres raciones, quod non est possibile quietem esse in instanti.

Aristotle shews that successive motion cannot be confined to one instant, as neither can rest.

Confirmatur racione. Si motus esset in instanti, tunc esset in eo, ut mensurante, quia alius modus inessendi esset impertinens; sed nullum successive divisibile potest mensurari indivisibili successivo; ergo nullus motus successivus est in instanti. Unde quarto Phisicorum 14°

If successive motion is in time, it must be measured by time, which is impossible with one instant.

9. *Cod.:* fz qδ̤̇ nō̑.

16. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VI (*non* VII) 3 (2) 6 (*Ed. Par. II 321, 47 ss.*): *῞Οτι μὲν τοίνυν ἐστί τι ἐν τῷ χρόνῳ ἀδιαίρετον, ὅ φαμεν εἶναι τὸ νῦν, δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων. ῞Οτι δ' οὐδὲν ἐν τῷ νῦν κινεῖται, ἐκ τῶνδε φανερόν· εἰ γάρ ἐστιν, ἐνδέχεται καὶ θᾶττον κινεῖσθαι ἐν αὐτῷ καὶ βραδύτερον κ. τ. κ.*
26. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. IV 12 (18) 12 (*Ed. Par. II 304, 14 ss.*).

dicitur, quod idem est esse in tempore et tempore mensurari, quia, ut dicit, si idem esset esse in tempore et esse, dum tempus est, tunc celum esset in illo et quidlibet in quolibet.

A single instant cannot contain the bounds (beginning and ending) which are implied in succession.

Similiter, si successivum est in instanti, tunc aliquod est finitum in instanti; sed impossibile est, aliquod esse finitum, nisi habuerit fines utrumlibet finientes; ergo successivum habet huiusmodi fines in instanti, et sic quotlibet instancia et mutata esse finirent tale successivum in eodem instanti, quod est impossibile. Si enim tale successivum habet, habuit vel habebit finem . . . . si non habet, tunc finiebatur vel finietur, et per consequens non est finitum secundum utrumque eius exemplum, quia finicio futura non est vel fuit, nec refert sive infinitum accipitur proporcionaliter sive nominaliter, quia indubie, si aliquid est finitum, aliquis est finis finiens ipsum et mensurans, quia ad inicium Deus quantificat omne quantum, ponens ipsum in numero, pondere et mensura. Nullus ergo terminorum finiencium potest esse iuxta hanc viam, quia non simul; et per consequens non est possibile tale successivum esse futurum finitum secundum utrumque eius extremum.

If successive motion could be confined within one instant it would have lost an infinite number of parts, and with them the predicate of *quantum*, and would cease to be *compositum*.

Similiter, si motus solum sit in instanti sic, quod non in tempore extra instans, tunc oportet concedere de quolibet successivo, quod infinitas partes perdidit | F. 236
quas non habet, et per consequens nullam illarum facit ad eius quantificacionem, et per idem nulla pars generanda secundum totum facit ad eius quantificacionem. Ex quo sequitur, quod nulla pars plane secundum se totum facit ad tocius quantificacionem; et per consequens totum non esset actualiter quantum sub aliquo gradu. Nam si deperdatur per se causa quantificacionis, necesse est, ut proporcionaliter deperdatur quantificacio; sicut ergo extendimus eius totalem quantitatem successivam dicendo illam esse, ita oportet nos extendere esse ad quantitates parcium, que omnes simul sumpte sunt illud totum, ut dictum est superius. Non enim capit intellectus, quod aliqua pars rei quantificat, componit vel talem actum secundum facit, cum hoc tamen, quod non sit, quia quilibet talis actus secundus presupponit primum; quomodo, rogo, componeretur aliquid ex partibus quantitativis, nisi causaretur ex illis, que actualiter

3. esset in illo] *cod.:* esse nulio. 11. *post* finem *aliqua excidisse videntur.* 13. sive] *cod.:* sive ly.

componunt, actualiter sunt minores suo toto, causantes relacionem, ut puram proporcionem minoris inequalitatis et multa talia. Et si extensive loquamur de componi ad istum sensum, quod composuerunt vel component; quare non sic loquendum esset cum verbo essendi, quod ad sensum consimilem sunt? Nam nemo dubitat, quin talis pars, quando fuit, composuit continue, et quando desiit esse, desiit componere sicut et totum desiit componi ex illa vel habere illam pro eius parte; quomodo ergo nunc componit, si non existit, nec sua composicio. Omnis modus habendi, eciam alienissimus, quo vir habet uxorem, requirit habitum esse cum habente actuali; ergo causancia requirit actualem existenciam causantis, etsi ampliet quo ad causatum.

Proof from Augustine.

Et ista consideracio de extensione successiva temporis et composicione eius ex suis partibus movebat Augustinum 11° Confessionum ad ampliandum verba de presenti. Unde post longam disputacionem de existencia temporis presentis, preteriti et futuri concedit bene, quod si tempus non est longum vel mensurabile nec visibile, hoc tamen dicit se scire, quod tempus preteritum et futurum, ubicumque sunt, ibi presencia sunt. Ideo vocat tempus preteritum, presens de preterito, et tempus futurum presens de futuro, ut inquit: „Pueritia mea, que iam non est, in tempore preterito est quod iam non est." Ideo secundum eum omnia tempora preterita et futura sunt. Unde 83^{m} Quaest. quaestione 15^{a} „Omne preteritum iam non est, omne futurum nondum est, omne ergo preteritum et futurum deest. Nec preteritum ergo nec futurum sed omne presens est aput

23. preteritum] *cod.:* presens. 24. futuro *scripsi cod.:* preterito.

17. *Cf.* Aug. Confess. XI 18, 23 (*Migne XXXII 818*)*: Si enim sunt futura et praeterita, volo scire ubi sunt. Quod si nondum valeo, scio tamen ubicumque sunt, non ibi ea futura esse, aut praeterita, sed praesentia . . . . Ubicumque ergo sunt quaecumque sunt, non sunt nisi praesentia.* Ibid. 20, 26: *Nec proprie dicitur tempora sunt tria, praeteritum, praesens et futurum, sed fortasse proprie diceretur, tempora sunt tria, praesens de praeteritis, praesens de praesentibus, praesens de futuris.* 24. Ibid. XI 18, 23 (*Migne XXXII 818*)*: Pueritia quippe mea etqsq.* 27. *Cf.* Aug. de Diversis Quaest. quaest. XVII (*non* XV) (*Migne XL 15*)*: Omne praeteritum . . . nondum est: omne igitur et praeteritum et futurum deest, apud Deum autem nihil deest: nec praeteritum igitur nec futurum, sed omne praesens est apud Deum.*

Deum", Ecce decisio questionis. Et non dubium, quin, si aliquid est aput Deum, tunc vere est.

According to our opponent's view neither time nor anything else successive could have aliquot parts or be divisible.

Similiter iuxta hanc viam non est possibile tempus vel aliquod successivum habere partes aliquotas, et per consequens non est possibile, quod habeat partes, et per consequens non potest esse divisibile. Assumptum probatur ex hoc, quod eo ipso, quod aliquod huiusmodi habet partes pro aliquo instanti habet illas secundum principia opinionis adverse, et per consequens oportet illas partes esse in eodem instanti iuxta proximo dicta; consequens impossibile, ergo assumptum. Nam una 4^{a} non est cum aliis tribus, et ita de 8^{vis} et quibuscumque aliis partibus aliquotis.

It is only in its middle instant that a succession has halves, and at other instants each other aliquot part.

Hic dicitur consequenter, quod successivum solum pro suo medio instanti habet ambas medietates et pro illo instanti habet omnes partes aliquotas, quia eo ipso, quod est aliquod instans intrinsecum successivi vel instans terminans aut inicians, tunc in illo instanti est illud successivum; et ita huiusmodi successivum non continue habebit qualescumque partes aliquotas non communicantes, sed solum pro medio instanti eius medietates, et | qualescumque alias aliquotas. F. 236′

Objection: Time as defined can have no middle instant but must have two instants equally middle. Moreover we cannot allow a beginning or end, since changing must precede act being changed.

Contra istud sic. Si continuum componitur ex nonquantis, notum est, quod impossibile est duo tempora non-continuancia continuari ad invicem, nisi per duo instancia, que oportet simul esse continuata iuxta principia sic opinancium. Ideo tenta illa via superest ponere multa instancia esse, quia illa continuata constituunt tempus materialiter. Ymo aliter tempus compositum ex instantibus paribus non haberet medium instans, nisi habeat instancia duo eque media, quorum utrumque oportet componi cum reliquo, continuando illas duas partes adinvicem. Si autem teneatur via Aristotelis de composicione continui successivi patet ex sexto Phisicorum, quod non est dare primum vel ultimum talis continui successivi, quia, ut creditur de causa (†) capitulo 5°, quod omne mutari precedit mutatum esse et econtra. Si autem esset dare primum instans motus,

31. eque *ex* equa *corr.* 36. de causa] *cod.:* det (with û above)

37. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VI 6 (9), 6 (*Ed. Par. II 326, 21 ss.*): *Οὐ μόνον δὲ τὸ μεταβάλλον ἀνάγκη μεταβεβληκέναι ἀλλὰ καὶ τὸ μεταβεβληκὸς ἀνάγκη μεταβάλλειν πρότερον· ἅπαν γὰρ τὸ ἔκ τινος εἴς τι μεταβεβληκὸς ἐν χρόνῳ μεταβέβληκεν.*

illud vel mensuraret mutari mobilis vel suum mutatum esse, vel ergo movetur successive, dum secundum se totum est in termino a quo, cum moveri sit recedere a termino a quo; adhuc autem non plus recedit, quam perante, quando quievit, sed incepit recedere; ergo non est dare primum vel ultimum instans motus. Tunc enim esset motus sine eius materia individuante ut alteracio sine qualitate, et pro tunc non posset sentiri et sic de insensibili fieret sensibile, nec refert sive motus fieret pars alterius motus sive non, quia impossibile est dare illud tempus adequate mensurans duos motus, quorum unus terminatur inclusive ad terminos illius temporis et alius exclusive.

Examples,

Non ergo est racio signanda, quare due gutte incipientes componere terciam pro illo instanti moventur motu quo incipiunt movere, quin per idem gutta composita moveretur pro eodem instanti eodem motu, cum cuiuslibet partis sue aliqua pars moveretur illo motu sine impediente denominacionem tocius. Similiter, si A spera pertranseat B lineam uniformiter in hora, patet, quod prima medietas est eque plene pertransita in medio instanti sicut umquam post, cum mobile sit in termino ad quem, et nichil illius sit pertransitum. Ex quo patet, quod motus individuatus a prima medietate B, cum sit completus, non est, et per idem alius individuandus ex secunda medietate B secundum se totum futurus non est modo, sed incipit esse; pro hoc ergo instanti non continuantur illi duo motus, cum modo non sint. Sicut ergo ignis successive generandi est dare ignem maximum complete generatum pro medio instanti generacionis, sic est de pertransicione spacii et quocumque motu successivo est dare pro quolibet instanti maximam partem motus elapsam et maximam materiam motus adquisitam vel deperditam.

A thing that gradually becomes, does not exist until the process of becoming is completed.

Et certum est, quod ille motus pro tunc non est, eo quod mobile non est in adquirendo illam materiam, que est secundum se totam, et sic complete adquisita. Ideo dicit Philosophus 5° Phisicorum, quod omne permanens, sicut successive generatur, non est, antequam sit generatum. Res vero successive, dum sunt in fieri,

38. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. V 1 (2), 7 (*Ed. Par. II 309, 3 sq.*): *Ἡ μὲν οὖν οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον μεταβολὴ κατ' ἀντίφασιν γένεσίς ἐστιν.*

tunc solum sunt, et dum sunt facte, tunc non sunt, sed lapse sunt complete in preteritum.

Each proportiona part must become complete as it reaches its due point.

Nec est racio signanda, quare A mobile movendo gradu ut quatuor, pertransibit complete suum spacium, super quod in fine pausabit, quin per idem B precise eque velociter a movendo per idem tempus eis paribus pertransibit complete totum spacium, non obstante, quod continet ulterius motum suum, tum, quia pro quolibet | instanti quo aliquid est secundum se totum, F. 237 factum est determinate verum quod ipsum est sic factum, et per consequens non dependet a futuro, quod ipsum est complete factum, tum eciam, quia proporcionaliter ut totum est complete factum in toto tempore, sic quelibet proporcionalis pars est complete facta in correspondenti parte temporis. Similiter ponendo, quod A per primam medietatem hore descendat in aere universaliter gradu motus ut quatuor, et per secundum medietatem eiusdem hore continuet motum suum descendendo per aquam gradu motus ut duo, patet, quod si in medio instanti moveretur aliquo gradu motus, tunc moveretur, et cum utroque motu movetur per adversarium, non est racio, quare gradu ut duo movetur, quin per idem gradu ut quatuor movetur; et sic difformiter movetur velocius et tardius se ipso; non enim potest poni, quod pro hoc instanti movetur aliquo gradu motus preter gradum ut duo aut ut quatuor, quia solum illis gradibus ponitur moveri. Ymo, quicumque alius gradus datus foret instantaneus, quo nichil pertransiretur, quia nec superficies aeris nec superficies aque, ymaginato quod A mobile sit punctale. Nam A erit in superficie aque pro medio instanti, in quo superficies aeris erit complete penetrata et superficies aque non. Ideo patet, quod tunc aer est plene penetratus, et per consequens tunc non erit motus, quo aer penetrabitur. Nec per idem tunc erit motus, quo aqua penetrabitur, ymo non plus pro medio instanti movetur, quam si remitteret motum suum usque ad non gradum in illo instanti, et inciperet in illo moveri a non gradu motus, quia nichil pertransitur in instanti, nisi forte punctus.

A 'successive' cannot exist in one instant,

Planum est ergo advertenti raciones Aristotelis 6° Phisicorum capitulo 6° et infra, quod de intencione

6. eis] *cod.:* e'is (= eris).

40. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VI 3 (2), 6 (*Ed. Par. 321, 47 ss.*): *vide supra pag. 189.*

nor have its beginning or ending to be successive assigned to a single instant.

sua fuit nullum successivum posse esse in instanti, nec alicuius successivi posse esse primum instans aut ultimum, in quo sit tale successivum, sed solum moveri, dum est inter terminum a quo et terminum ad quem. Et confirmacio huius est de denominato contrariis denominacionibus per duas medietates temporis, in cuius medio instanti neutra oportet ipsum denominari. Ymo in multis repugnat quod in medio instanti denominetur altera, ut in medio instanti inter diem et noctem orizontis nostri, nec est dies artificialis ibi, nec nox vel simul utraque cum non sit racio diversitatis, ymo usque ad datum punctum multiplicaretur utrumque tempus. Vere ergo loquendo concedendum est omne successivum esse in quolibet instanti intrinseco sui esse, non tamquam mensura sue extensionis, sed tamquam causa sui esse; ille enim est unus modus inessendi, ut patet 4° Phisicorum; cum ergo instans sit pars quantitativa temporis, tempus est in instantibus tamquam suis partibus; Aristoteles tamen, negans composicionem compositi ex non quantis, diceret, quod nichil est in tempore, vel in instanti, nisi quod in eo tamquam in mensurante vel esse suum substanciale vel esse accidentale, et quelibet substancia habet motum accidentalem instantaneum, secundum quem est in instanti; sed nullus motus vel aliud successivum est in termino suo extrinseco, quamvis sit in primo eius instanti et ultimo, et sic successivum non extenditur secundum diuturnitatem in instanti; sed extra instans plus vel minus secundum eius diuturnitatem, ut littera non est extensive in puncto, quamvis sit causa littere in quolibet eius puncto; tunc enim est res extensive vel mensurative in alia, quando immediate mensuratur per illam, ut corpus est extensive in loco, quando una pars eius extenditur per unam partem illius situs, et alia per aliam. Motus eciam cum accione in ceteris successivis est extensive per tempus, non quo ad molem, sed quo ad duracionem.

Distinction between permanent and successive.

F. 237' Ex istis patet, quod sicut nullum | multiplicatum per locum est extensive per locum, sic nullum permanens per tempus est extensive per illud tempus;

39. sic] *cod.:* sed.

17. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. IV 3 (5), 1 (*Ed. Par. II 287, 33 ss.*).

quia sicut multiplicatum per locum est secundum se totum ad omne punctum dati loci, sic permanens est ad omne instans dati sui temporis secundum se totum, quod est impossibile de successivo. In hoc enim differt permanens a successivo, quod permanens est illud, quod manet successive in extensum: cuiusmodi est omne illud, quod sufficit manere per tempus sine innovacione vel deperditione partis. Successivum vero omne, quod per tempus extenditur; quamlibet autem partem divisibilem taliter extensi oportet habere tempus sibi appropriatum, in quo non sit aliquid sui tocius preter ipsum vel partem eius, sicut est de localiter extenso. Et patet, quod sicut localiter multiplicatum habet perfecciorem habitudinem ad locum, quam extensum, sic temporaliter multiplicatum habet perfecciorem habitudinem ad tempus, quam temporaliter extensum, quia impossibile est aliquod tale habere omnes suas partes punctualiter simul. Sicut ergo omne totum permanens est corruptibile per accidens ex divisione parcium, sic omne successivum est per se corruptibile, dum corrumpitur in quantum tale ex parcium successione.

According to Aristotle Time has its parts but they are not coexistent.

Unde Aristoteles 4° Phisicorum movens dubitacionem loycam supradictam de existencia parcium temporis, quomodo impossibile est aliquid componi ex illis, que non sunt, ut patet capitulo primo, solvit idem capitulo 3° dicens, quod oportet de motu et de tempore partes non esse simul, sed unam post aliam, et sic illud, quod

15. perfeccionem *scripsi cod.:* pciorem (= parciorem).

22. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. IV 12 (18), 3 (*Ed. Par. II 302, 27 ss.*): *Καὶ ὁ αὐτὸς δὲ πανταχοῦ ἅμα· πρότερον δὲ καὶ ὕστερον οὐχ ὁ αὐτός, ὅτι καὶ ἡ μεταβολὴ ἡ μὲν παροῦσα μία, ἡ δὲ γεγενημένη καὶ ἡ μέλλουσα ἑτέρα, ad quae verba Averroes adnotat haec* (*sect. 103, Ed. Opp. Arist. Ven. Fol. 84*): *Quemadmodum motus non inveniuntur partes eius insimul, sed quaelibet pars aut iam defecit aut nondum venit, ita est tempus. Et intendebat per hoc dissolvere quaestionem praedictam in esse temporis, dicentem quod, si tempus est, necesse est, ut omnes partes eius aut quaedam sunt insimul, sed non est ita; posuit igitur hoc, quod rectum est dicere, quod partes eius inveniuntur quaedam post alias, non insimul, sicut est dispositio in partibus motus, scilicet quoniam quaedam inveniuntur post alias. Et comm. sect. 104: Deinde iteravit causam in hoc, et dixit, quoniam secundum quod prius et posterius est, numeratum est instans, id est, causa in hoc est illud, quod diximus, scilicet quoniam esse instantis et numeratio eius est ex hoc, quod translatum numeratur, id est multiplicatur per prius et posterius.*

est in instanti presenti vocat Philosophus ens in actu, et alia extra instans vocat eciam in potencia; et plane patet ex verbis, ex sentencia Philosophi et Commentatoris sui, quod partes temporis sunt, licet non simul, ut patet commento 103°. Quod autem permanens sit multiplicatum per tempus, patet commento 104°, et idem sensit Augustinus.

Errors caused by limiting too closely words *de presenti*. It lands us in the absurdity that a whole has nothing to do with its parts.

Similiter iuxta incarcerantes verba de presente sequitur, quod omne successivum finitum rariter maiorabitur vel minorabitur usque ad non quantum, quod est impossibile. Et consequencia sic probatur, si non: sit A hora futura, que non maiorabitur vel minorabitur. Contra, A capiet suam quantitatem ex causacione suarum parcium, quas perdet usque ad non quantum, ergo et eius magnitudinem, que erit effectus earum. Aliter enim oporteret dicere, quod magnitudo successivi est impertinens magnitudini cuiuslibet sue partis, cum illa magnitudo potest esse integra sine cuiuscumque partis magnitudine, ut oportet dicere. Nec valet dicere, quod omne tale successivum requirit partes quascumque esse, fuisse vel fore, quia certum est, quod partes fuisse vel fore est impertinens ad tempus esse iuxta sic loquentes, et quamcumque partem esse est impertinens ad suum totum successivum esse, quod sic probatur. Quacumque parte signata cum suo toto non sequitur: Ista pars est, ergo hoc totum est, cum reliquum numquam posset esse futurum per cessacionem motus, stante tamen ista parte. Nec sequitur: hoc totum est, ergo ista pars est, ut dicit eo, quod omne successivum est, fuit vel erit ante vel post quamcumque partem signatam, et cum omnia sint impertinencia, ad quorum neutrum sequitur reliquum, sequitur omne successivum esse impertinens cuilibet sue parti. Ex quo sequitur nullam partem successivi causare suum totum, cum non requiritur ad esse sui tocius, sed sit accidens suo toti, quia adest et abest preter subiecti corrupcionem. Ex quo patet, cum cuiuslibet partis successivi magnitudo sit impertinens illi successivo, quod et magnitudo tota sit impertinens ad esse tocius, cum sit accidens toti successivo, et sibi impertinens; totum ergo est per accidens quantum; et cum deperdet illa, propter que est quantum usque ad

7. Augustinus] Confess. XI 18, *cf. supra pag. 191.*

non gradum, sequitur, quod diminuetur usque ad non gradum, et per illud potest quantumlibet prolongari.

The 'successive' cannot exist without all its parts, which in thought are prior to the whole.

Vere ergo loquendo nullum successivum potest esse sine omnibus suis partibus per ordinem sibi succedentibus, sed econtra quelibet eius pars prius naturaliter quam suum totum, cum nulla requirit previe partes, antequam componat illas integrando totum. | F. 238

Nec sequitur hoc successivum est sine ista parte existente, ergo est sine ista parte; quia ad esse simpliciter sine ista parte requiritur pro nullo tempore habere istam; sicut ergo omnis pars successivi, que fuit vel erit, habet quandam prioritatem naturalem ad totum, sic est in mensura sua, si suum totum est. Nec privatur totum aliqua sui parte, quia omnem talem habet pro tempore, quo natum est habere illam. Nec posset prius aut posterius habere illam. Res autem permanens privatur data forma et est protunc sine illa eo, quod protunc complete et nata habere illam tamquam ipsa posterius. Aliter enim non privatur aliquid alio.

CAPUT VICESIMUM PRIMUM.

Restat ergo ulterius videre pro asserto in argumento, si tempus potest rarefieri vel densari modo suo . . . . Time and other successives are incapable of increase or diminution.

Non ergo sit ponere tempus vel aliquod successivum maiorari vel minorari per se, quo ad successionem. Nam nullum per se quantum potest maiorari vel minorari. Omne tempus est per se quantum, ergo nullum tempus potest maiorari vel minorari. Maior patet ex hoc, quod si talis quantitas maioratur vel minoratur, tunc adquireret vel deperderet quantitatem ad suam substanciam, et per consequens per accidens esset quanta vel aliter fieret in toto nova, et sic antiqua non maioraretur vel minoraretur, sed fieret una nova quantitas; et cum omne aliquid successivum individuatur a tempore, patet, quod nullum aliquid successivum potest prolongari vel breviari. I. Because quantity is of their essence.

Item, si tempus posset diminui et maiorari, tunc rariter omne tempus finitum foret sue parti quantitative; quod est principium per se notum: Omne totum est maius sua parte quantitativa, et consequencia patet. Nam infinitum brevius erit ista dies ante finem, et continue usque ad finem habebit partem quantitativam certe quantitatis; ergo ante finem parificabitur sue parti quantitative. II. The whole would be at a given moment only equal to one of its parts.

Ymo, subtilius considerando, patet, quod illud tempus infinitis suis partibus quantitativis ydemptificabitur, et sic in infinita tempora, quorum nullum erit pars alterius, pro mensura simultatis erit simul; dies, nisi quando in fine erit, hora non erit, nisi ultima hora eiusdem diei, et sic de infinitis partibus, quibus ydemptificabitur, III. Indeed the whole would be identified with its infinitesimal parts.

3. *Post* suo *tres quartae partes lineae scriptura vacant.* 6. *Cod.:* miorari, Ome tpus e p sc. 19, 20. rariter — notum *verba labem traxerunt; post* foret *excidisse videtur* par.

et sic per infinitum magnum tempus posset omne permanens durare, quamvis momentum erit maximum tempus possibile.

Again all quantitativeness in Time would perish.

Item iuxta sic loquentes nullum tempus capit magnitudinem suam a tempore preterito vel futuro, sed solum a presenti; sed omne finitum tempus in principio erit non-quantum, a quo cresceret, et in fine erit diminutum ad non-quantum; ergo per idem manebit continue non-quantum.

Nothing would remain but the instant; this would be always there, and so Time would be permanent and not successive.

Consequencia patet ex hoc, quod eque pro quolibet instanti intrinseco solum est indivisibile temporis simpliciter presens, sicut in principio et in fine, et tunc indubie tempus manebit continue non successivum, sed permanens vel indivisibile. Non sic ergo intelligit Aristoteles tractatu de tempore 4° Phisicorum, ponens capitulo 3° instans manere idem subiecto, quod tempus vel aliquod successivum potest formaliter loquendo permanere alteratum vel aliter motum, quia indubie nedum quodlibet tempus interceptum inter duo instancia, sed quodlibet instans esset tempus eternum et sic, si aliquid erit, erit per tempus eternum. Nam si annus aliquando erit ita brevis, sicut hora, patet, quod tunc erit hora, et per idem continue erit sic brevis, et inter quelibet instancia futura interciperetur tempus infinitum, si mundus fuit eternus, cum omne tempus futurum terminabit tantum tempus.

If time could be increased and diminished, all means of distinguishing would be lost.

Item, si motus et alia successiva a tempore possent breviari vel longari, tunc non individuarentur a tempore. Consequens contra Philosophum 5° Phisicorum, tractatu de unitate motus. Ad unitatem enim indivisibilem motus requiritur unitas mobilis temporis et materie motus, quia indubie aliter nemo posset dare differenciam inter unam revolucionem diurnam, et aliam, sed numquam | F. 238' foret nisi una revolucio, et per consequens semper

14. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. IV 13 (19), 1 (*Ed. Par. II 304, 37*): *Τὸ δὲ νῦν ἐστὶ συνέχεια χρόνου . . . . συνέχει γὰρ τὸν χρόνον· τὸν παρελθόντα καὶ ἐσόμενον, καὶ ὅλως πέρας χρόνου ἐστίν· ἔστι γὰρ τοῦ μὲν ἀρχή, τοῦ δὲ τελευτή.* 28. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. V 4 (6), 11 (*Ed. Par. II 313, 53 ss.*): *Ὥστε εἴ τις κίνησις στάσει διαλαμβάνεται, οὐ μία, οὐδὲ συνεχής· διαλαμβάνεται δέ, εἰ μεταξὺ χρόνος· Τῆς δε τῷ εἴδει μὴ μιᾶς οὔ, καὶ εἰ μὴ διαλείπεται ὁ χρόνος· ὁ μὲν γὰρ χρόνος εἷς, τῷ εἴδει δ' ἡ κίνησις ἄλλη. Cf. etiam* Nat. Ausc. IV 12 (18), 5 (*Ed. Par. II 302, 41 sq.*): *Ὁ μὲν γὰρ χρόνος ὁρίζει τὴν κίνησιν ἀριθμὸς ὢν αὐτῆς, atque ibid. 12 (304, 14 ss.): Τὸ μὲν γὰρ ἐν χρόνῳ εἶναι τὸ μετρεῖσθαί ἐστι χρόνῳ, ὁ δὲ χρὸνος κινήσεως καὶ ἠρεμίας μέτρον.*

eadem dies et idem instans formaliter, quia omnis talis revolucio foret hoc celum revolvi in isto situ; et hoc sufficit, ut dicitur, ad unitatem indivisibilem revolucionis. Cum ergo hoc sit impossibile, relinquitur, quod ad individuacionem cuiuscumque motus requiritur individuacio temporis primo mensurantis, ita, quod ultimum singulare speciei circumvolucionis sit hoc circumvolubile per hoc tempus in isto situ circumvolvi.

Proof by example.

Ex quo patet consequencia prima. Nam si motus horalis posset procelerari per duas horas, tunc posset habere aliud tempus adequate mensurans, et per consequens nullum tempus adequate mensurans et per consequens nullum tempus adequate requiritur ad hunc motum, ymo plane sequitur, quod iste motus potest ydemptificari cuilibet sue parti quantitative, quia foret idem motus in numero, sicut idem mobile per nullam medietatem huius hore pertransiret adequate hoc spacium; sed sic potest iste totalis motus tardari, ut ita fiat; ergo medietas illius motus potest esse iste motus. Et idem est argumentum de qualibet parte quantitativa successivi.

Objection: Time may lose parts or gain them. Evidence from Scripture.

In oppositum sic: tempus potest successive adquirere sibi partem post partem de quantitate denominante. Ergo tempus potest maiorari, et per idem potest minorari per deperdicionem successivam parcium. Assumptum patet ex hoc, quod tempus potest continue habere partes, quibus perante caruit, ergo potest adquirere illas; eo ipso enim quod aliquid habet aliquid, quo prius caruit, est ipsum adquisitum habenti. Sicut ergo subiectum adquirit sibi successive antiquitatem vel senium ex adiacencia temporis, ita videtur dies successive fieri antiquior vel diuturnior, ut diucius duraret; et cum illa diuturnitas sit quantitas, sequitur, quod proporcionaliter sit maior, ut sit diuturnior, quia aliquam magnitudinem non habet. Sic enim sonat wlgaris loquela, quod est iuvenis dies et scriptura dicit Psalmo . . . . . quod dies sunt antiqui et anni eterni, et multis aliis locis scripture est similis locucio etc.

10. *Cod.:* procelari. 36. *Post* Psalmo *lacuna 8 fere litterarum in cod.*

36. *Ps. 76, 6: Cogitavi dies antiquos: et annos aeternos in mente habui.*

Answer: If so, Time might exist before all its parts; an impossibility.

Et quod consequencia sit bona patet ex dictis: Nam si tempus adquirit sibi datam partem, tantum presupponitur naturaliter ante adquisicionem talis partis; consequens impossibile, quia per idem presupponeretur omnibus suis partibus et continue per totum adquireret et per totum deperderet quantitatem et cetera.

Another objection: Motion may be longer or shorter as it is more or less intense; why not Time?

Item motus et alia successiva possunt intendi et remitti, et per consequens longari et breviari, ergo per idem tempus.

1. With varying intensity motion differs in its relation to Time.

Antecedens probatur. Primo per hoc, quod multi motus possunt esse difformes quo ad tempus et per consequens mobilia possunt nunc intendere et nunc remittere motus suos. Non enim est racio, quare motus est ita intensus, sicut aliqua eius pars quo ad subiectum, quin per idem est intensus sicut aliqua eius pars quo ad tempus. Aliter enim non esset dare quam intenso motu movetur motum difformiter quo ad tempus.

2. Motion has a varying intensity or it would be as swift at starting as at its height (The reply to this objection is missing in MS.)

Secundo sic. Si motus difformis sit continue eque velox, denominabit subiectum continue eque velociter moveri, quia omne accidens non habens impedimentum denominat subiectum secundum ultimum sui gradus. Non enim est aliquod motum esse intensum sub dato gradu, nisi mobile sic velociter moveri, et sic incipiens moveri a non gradu infinitum intendens motum suum inciperet moveri tam intenso gradu motus, quam intensus incipit esse talis motus. Non enim est dare gradus instantaneos motuum, cum omnis gradus motus sit mobile certe sic velociter moveri, quod non potest perfici in instanti dato; ergo hoc patet, quod repugnat aliquid incipere infinitum tarde moveri vel infinitum velociter, si totalis motus erit certe velox etc.

* * *

31. *Excidisse partem quandam textus vel ideo apertum est, quod totius sententiae inde a verbis:* Item motus et alia *etqsq. ex adversariorum ratione prolatae refutatio, a Wiclifio sine dubio adiecta, in hoc exemplari manu scripto, quod unum aetatem tulit, non legitur.*

F. 239 Item ex sensibilitate successivorum videtur, quod preterita et futura sunt presencia ad istum sensum, quod multa sunt extra hoc instans. Pro cuius deduccione supposito cum Aristotele secundo De anima, quod motus sit sensibile commune, patet supposicio ex hoc, quod a multis speciebus sensuum potest sentiri, ut patet notabiliter de visu, auditu et tactu, ut nemo dubitat, quin catus potest precipere visu motum muris et aper auditu precipere motum venantis et aranea tactu precipere motum tele. Isto supposito sit A sensitivum quod senciat B motum successivum, et quero, utrum percipit illum motum secundum partem, que fuit vel erit extra hoc instans, aut non. Si sic, cum solum percipit sibi presens, sequitur, quod partes motus extra hoc instans sunt sensui presentes. Patet deduccio ex hoc, quod nichil percipitur, nisi quod est, cum percipere sit cognoscere, ut nemo percipit Chymeram aut aliqua, que non sunt, quia aliter sensacio passiva rei non presupponeret esse sentiti, quod est nimis leve dictum.

Things are present to the senses which are not within the actual instant; as is proved by our being sensible of motion.

Confirmatur ex hoc, quod omni actus senciendi terminatur ad sentitum movens sensum; ideo presens dicitur ethymoloyce quasi pre sensu, ideo non dubium, quin omne quod sentitur, est prius sensui. Si detur secundum ut sequens, tunc non est possibile motum successivum secundum aliquam eius partem successive divisibilem totaliter videre, quod probatur multipliciter esse impossibile, et consequencia patet ex hoc, quod si successivum quamlibet eius partem videtur . . . . . .

'Present' is that which is *pre sensu.*

* * *

28. *Post* videtur *lacuna aliquot linearum in cod.*

4. *Cf.* Arist. De anima III 1, 5 (*Ed. Par. III 462, 8 ss.*): *Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν κοινῶν οἷόν τ' εἶναι αἰσθητήριόν τι ἴδιον, ὧν ἑκάστῃ αἰσθήσει αἰσθανόμεθα κατὰ συμβεβηκὸς, οἷον κινήσεως, στάσεως, σχήματος, μεγέθους, ἀριθμοῦ, ἑνός· ταῦτα γὰρ πάντα κινήσει αἰσθανόμεθα . . . . . . καὶ τοῖς ἰδίοις· ἑκάστη γὰρ ἓν αἰσθάνεται αἴσθησις· ὥστε δῆλον, ὅτι ἀδύνατον ὁτιοῦν ἰδίαν αἴσθησιν εἶναι τούτων, οἷον κινήσεως.*

Priority of time implies that one instant is before another.

Item secundum Philosophum in predicamentis capitulo de priori est dare quinque genera prioritatum, quarum una est prioritas temporis, et illa est famosior, ut patet 5° Metaphisice; sed impossibile est esse prioritatem temporis, nisi unum instans posset esse reliquo prius; ergo hoc est possibile. Si enim nullum instans potest esse reliquo prius, tunc, cum erunt infinita instancia, quam cito erit aliquid, erit et quodlibet, et sic immediate post hoc erit quodlibet instans, quia infinitum cito, et sic quodlibet instans erit immediatum cuilibet et sine ordine nullum instans erit primum, medium, vel finis alicuius temporis, et sic de preterito, quod contradicit sensui philosophorum et sensui scripture.

Objection: One instant *is* not before another, but *will be* before another.

Ideo dicitur consequenter, quod non est possibile unum instans esse vel fore reliquo prius, sed unum erit prius, quam reliquum erit.

Answer: I. Then all instants would be identical.

Hoc tamen tripliciter impugnatur. Primo ex hoc, quod nullum instans erit aliud vel alterum a reliquo, quia tunc alienitas illa posset esse, ut dicit responsio; ergo per idem, si A instans erit prius quam reliquum instans erit, aliquod instans erit reliquum ab A, et sic per idem alteritas vel alienietas unius instantis ad alterum est signanda.

II. The only existing instant would be a middle, but it would be a middle between non existent extremes, and all before and after would cease.

Similiter tunc nullum tempus habebit medium instans vel instans in aliquo ordine ad alterum; tum, quia solum medium instans habebit quodcumque tempus finitum, cum nullum aliud, quam illud, nec plura, quam illud, tum eciam, quia omne medium vel ordo, si est, dicit extrema. Si erit dicit eius extrema fore, ut si A erit medium inter B et C vel temporaliter vel eternaliter erit medium inter illa, et utrobique sequitur, quod erit medium inter aliqua, quando ipsa non erunt. Ymo inter aliqua, quorum nullum potest esse vel fore.

Similiter in tantam penuriam loquendi incarcerant se ipsos sic loquentes, quod consequenter dicerent nichil fuisse ante hoc instans nec fore post hoc instans eo, quod sequitur hoc erit ante A instans, ergo A instans

4. *Cf.* Arist. Categ. 9, 1—3 et 6: *Πρότερον δ' ἑτέρου ἕτερον λέγεται τετραχῶς. Πρῶτον μὲν καὶ κυριώτατα κατὰ τὸν χρόνον . . . . Δόξειε δ' ἂν παρὰ τοὺς εἰρημένους καὶ ἕτερος εἶναι προτέρου τρόπος κ. τ. λ. Et* eiusdem Met. IV (*in antiquis edd. V*) 11, 1—2 (*Ed. Par. II 523, 11 ss.*)*: Πρότερα καὶ ὕστερα λέγεται ἔνια μὲν ὡς ὄντος τινὸς πρώτου . . . . ἢ ἁπλῶς καὶ τῇ φύσει, ἢ πρός τι, ἢ ποῦ, ἢ ὑπό τινων . . . . τὰ δε κατὰ χρόνον.*

erit; et sic de fuisse et, ut credunt, si tunc erit ante A, tunc erit ipsum A, sicut sequitur, tunc B differret ab A, ergo tunc erit A; sicut enim differencia requirit extrema, sic anterioritas et posterioritas temporalis. Nec est sophisma dicere, quod ante vel post succederet B, aut a parte predicti dicere, quod hoc succedit post B, quia iuxta principia sic opinancium, si post B hoc erit, et sic expositorie est hoc inferendum sic arguendo: tunc
F. 239' hoc erit | et tunc erit post B, ergo post B hoc erit et minor est proposicio neganda.

Objection: There is no order or succession in instants. God cognizes only the present instant, since that alone is and He cognizes only what is.

Ideo tercii dicunt, quod nullum instans erit in aliquo ordine ad reliquum, nec Deus potest intelligere aliquod aliud aliorum instancium vel multa instancia, sed unum instans; sicut est aliud, quam reliquum erit, sic est prius, quam reliquum erit. Deus enim non potest intelligere, nisi quod potest esse, ut patet secundo libro de Intelligencia Dei; sed nullum instans potest esse aliud, quam hoc instans; ideo Deus non potest intelligere aliquod aliorum instancium; et cum requiritur ad verificacionem affirmativi de extremo plurali numerum numeratum habere partes in presenti, preterito et futuro, videtur, quod nulla instancia Deus intelligit, sicut nulla instancia possunt esse eo, quod nullum eorum potest esse. Nam impossibile est quotlibet instancia fore sine numero, ut quatuor instancia erunt quaternarius instancium, et impossibile est numerum fore sine suis partibus. Ideo, si instancia erunt, aliquod illorum erit; non enim sufficit inferre, quod ista erunt ex hoc, quod hoc erit quod stat idem denominari; ideo oportet capere, quod hoc et hoc, que ponunt in numero, erunt, et per consequens, cum iste numerus erit iste numerus, et sic divisibilis, habebit partes.

Answer: This objection involves a contradiction. If one instant differs from others, then there are others.

Sed quo ad secundam partem responsionis patet, quod laqueat se in repugnancia, quam evitat. Nam si unum instans est aliud, quam reliquum, tunc est dare alietatem, qua est aliud, et per consequens, cum illa alietas est, eius extrema sunt. Similiter, si A est aliud, quam reliquum, erit tunc illud, quod est reliquum ab A, vel erit reliquum ab A; aliquando erit, et sic inciditur in secundam responsionem. Similiter, si hoc instans est

16. secundo libro de intelligencia Dei] Wiclif, De Ente sive Summa Intellectualium, Lib. II, Tract. I. De Intellectione Dei. (*Shirley, p. 3.*)

Erroneous language of adversaries, which involves. I. That the instant is eternal a parte ante. II. That there is a distinction between instants. III. That there is a relation between non existent things.

prius temporaliter, quam reliquum erit, illa prioritas; est inter hoc intans et futuricionem reliqui instantis.

Ex quo sequuntur tria. Primo, quod instans sit eternum a parte ante, cum sit prius futuricione sic eterna.

Secundo sequitur distinccionem illorum instancium esse vel fore, et per consequens esse possibile, quod illa distingwuntur.

Et tercio sequitur, quod in aliqua danda proporcione: "Hoc instans sit prius, quam reliquum sit, et per consequens reliquum in correspondenti proporcione erit posterius," quod est falsum, tum, quia non erit reliquum, tum, quia proporcio posterioritatis foret inter instancia, quando non essent.

So there can be no priority or posteriority in instants.

Ex istis plane patet, quod aliud est dicere hoc instans erit prius, quam reliquum erit et dicere, hoc instans esse prius futuricione reliqui instantis. Ymo, si diligenter attendas, patet, quod nulla potest esse petericio aut futuricio reliqui instantis . . . . . ., ymo patet ulterius advertenti, quod omne instans erit infinitum cito, sicut et omne instans infinitum cito et infinitum tarde fuit, suppositis erroribus philosophorum. Nam hoc instans est cicius, quam erit aliquod instans futurum, ergo hoc instans infinitum cito est, et per consequens nullum instans fuit vel potuit fuisse cicius, quam hoc instans est; et cum idem sit cicius esse, et prius esse tempore, sequitur, quod nichil potest esse reliquo temporaliter prius aut posterius. Confirmatur, si mundus esset infinitum magnus carens medio, nichil esset alcius aut bassius reliquo, cum omnis superioritas et inferioritas situs presupponit centrum, ut arguit Aristoteles primo de celo . . . . Cum ergo par sit iudicium de cititate instancium, posito, quod nullum fuit primum, nullum est simpliciter reliquo prius.

Solution. Instants are related according to the space of time between them.

Patet ergo, quod aput tenentem viam veritatis omnes iste cathene sophistice dissolvantur. Nam unum instans est reliquo prius proporcionaliter in maiori proporcione,

11. quod *eiciendum esse censeo.* 18. *Post* instantis *lacuna 6 fere litterarum in cod.* 31. *Post* celo *lacuna 6 fere litterarum in cod.*

30. *Cf.* Arist. De Coelo I 6, 1—2 (*Ed. Par. II 374, 17 ss.*): *Ὡρισμένου οὖν τοῦ μέσου καὶ τὸν ἄνω τόπον ἀνάγκη ὡρίσθαι . . . . Ἔτι εἰ τὸ ἄνω καὶ κάτω ὥρισται, καὶ τὸ μεταξὺ ἀνάγκη ὡρίσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ὥρισθαι ἄπειρος ἂν εἴη κίνησις . . . . Ἀλλὰ μὴν τὸ ἄνω καὶ κάτω φερόμενον σῶμα δύναται ἐν τούτῳ γενέσθαι· πέφυκε γαρ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου κινεῖσθαι, τὸ δ' ἐπὶ τὸ μέσον.*

ut maius tempus intercidit inter illa; et primum omnium est primum instans mundi vel temporis et infinitum posterius est aliquod, et omnia instancia illa realiter sunt; et sic differencia vel alietas unius ad aliquid est, F. 240 quando idem instans est, et tunc incipit et desinit | esse. Alia autem differencia reliqui instantis ad ipsum est in reliquo instanti et non ante vel post; differencia vero aggregata, que est illa differre ab invicem, est per duo instancia sic distancia et in neutro illorum, nec in aliquo tempore, nisi in quo sunt illa duo instancia; ideo illa nec est temporalis, nec proprie subita, sed utraque simplex differencia est subita, habens pro suo instanti differenciam existentem pro alio instanti, cum relaciones equiparancie mutuo se inferunt; ut si A instans pro nunc differt a B, vel est prius B, tunc B differt ab A, et est posterius A; sed non oportet, quod pro eodem instanti, sed alio subsequente, et ita non sequitur ista prioritas pro hoc instanti habet posterioritatem sibi correspondentem, ergo pro hoc instanti est ista posterioritas vel habetur. Et sic unum instans est post aliud et ante aliud, et omnes huiusmodi relaciones ordinis succedendi sunt cum suis extremis non simul, sed separatim temporaliter existentibus; et ita tempus habet tam primum instans, quam ultimum et quodcumque ut medium tocius aut cuiuscumque partis signabilis.

The terminal instants which enclose a time do not form part of that time, but stand outside it.

Ymo, si continuum componitur ex non quantis, tunc primum instans temporis et ultimum sunt pro illo instanti, pro quo est idem tempus; termini autem exclusivi cuiuscumque temporis sic finiti non sunt instancia illius temporis, sed alterorum immediatorum. Verumtamen omne tale tempus quandocumque esset, haberet illos terminos exclusivos, licet illi termini non tunc continue habeantur, sed temporibus suis. Bene tamen sequitur: hoc tempus terminatur ad ista instancia, ergo ipsa terminant idem tempus; et utrobique tam termini quam terminancia sunt temporibus suis. Verumtamen, quando termini sunt, tunc terminatum non est, et econtra; nec est de motibus subitis.

Bearing of the relation of terminal instants on: I. Generation and corruption.

Nam generacio habet non-existenciam generati pro danda mensura precedente, et esse generati pro danda mensura consequente, et sic extendendo ens ad existere ad esse possibile et ad esse existere, omne generatum habet prius non esse existere et immediate post esse existere. Econtra autem omne corruptum primo habet

esse existere et post non existere, et sic omne, quod incipiet vel incipit esse, incipit esse tempore suo. Non quia simpliciter non existit, sed quia pro aliqua mensura non existit modo; non sequitur hoc nunc non existit, ergo non existit, pocius, quam sequitur hoc alicubi non est, ergo non est. Et sic intelligendi sunt philosophi de terminis motuum.

II. On human relations.

Et correspondenter concedendum est de vi vocis, quod sor est aliter in theatro quam ipse est in foro; melancolici eciam sunt demenciores in autumpno se ipsis in verno tempore, ut concedunt Porphirius et Gilbertus et proporcionaliter de similibus. Ideo ad pauca respiciunt, qui putant ex ista opinione sequi destruccionem omnis motus, cum impossibile sit motum habere terminos, nisi pro diversis mensuris; ideo conclusio Aristotelis 6° Phisicorum capitulo 6to est, quod nec motus, nec quies, nec aliud successivum est in instanti, supposito, secundum totum. Patet eciam ex eodem responsio ad hoc sophisma: Sor est omnis homo, posito, quod sit omnis homo existens nunc. Non enim sequitur sor esse omnem hominem, et si sit, omnis homo existens nunc, quia, si sor nunc est omnis homo, tunc ipse est omnis homo, et per consequens homo est sor. Et ultra sequitur, quod omnis homo, qui fuit vel erit *est* sor, cum omnis talis est.

III. On the existence of God.

Ideo, sicut oportet tenentem istam viam cavere de negacionibus, sic et de distribucionibus affirmativis, ut Deus semper est in quolibet instanti existens, non tamen semper est in quolibet instanti, nec umquam in aliquo instanti non existit, sed in toto tempore, et nulla eius

24. est *addidi.*

12. *Cf.* Gilbertus Porretanus Sex Princ. Lib. cap. 4 (*Ed. Arist. opp. Ven. f. 33*): „*Anima enim coniuncta corpori imitatur complexiones ipsius, ut quia aridae vel gelidae compaginationis, dementiores se ipsis in autumno fiunt saepe, quibus vero sanguis principatur, vere*" *et* Porphyrii Isagogen cap. IV. De Differentia init., *ubi meminisse videtur Wiclif quae commentatur Averroes* (*Ed. opp. Arist. Ven. I 5'*): *Socrates differt a Platone per ipsam individuitatem quae inter ipsos extitit per se; differunt quoque eius dispositiones in semet ipso, cum sit quandoque puer quandoque vir, et cum aliquid agat in uno tempore, quod non agit in alio tempore; et, ut summatim dicam, id, quo differunt substantiae, vel quo differunt dispositiones unius substantiae, illud profecto dicitur differentia communis.* 16. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VI 3 (2), 6 (*Ed. Par. II 321, 47 ss.*) *vide supra pag. 189 et 194, et ibid. sect. 7:* *"Ωστ' ἐπεὶ ἐν τῷ νῦν οὐθὲν πέφυκε κινεῖσθαι, δῆλον ὡς οὐδ' ἠρεμεῖν.*

parte existit in omni instanti, nec potest in aliquo instanti desinere esse.

Time (i. e. a period of time) cannot properly be said to be made until it has come to an end.

Et iuxta sic loquentes contingit libere concedere F. 240' tempora esse | finita in utroque suo extremo, et indubie, si sunt finita, tunc fines finiunt aut finierunt ipsa, et sic omne tempus finitum in utroque tempore extremo est lapsum, pertransitum, productum vel causatum. Et indubie hoc solum est verum in suo fine, ut patet 6° Phisicorum capitulo sexto, ubi ostenditur, quod omne mutatum esse est subito in fine mutacionis sic quod res successive facta est primo facta in fine. Et dicat, qui audet, quod nullum tempus est factum a Deo cum, Gen. primo dicuntur sex dies fieri a Deo, et Mat. 2° dicitur salvator ipsum "dominum sabbati", quia Ps. 118° Dei "Ordinacione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi". Omnia, id est omnes creature, sicut exponit beatus Augustinus, illud Jo. primo. "Omnia per ipsum facta sunt." Et isto modo expresse dicit beatus Augustinus 5° super Genesim ad litteram capitulo 7°, quod tempus est creatura, facta a Deo, et idem dicit 11° de Civitate Dei capitulo 6° et . . . .

So time can be said to be made by God only when it is ended, or in the sense that he makes its causes.

Patet ergo ex processu Aristotelis, quod impossibile est omne tempus esse factum a Deo, nisi sit in suo fine vel aliter sic factum in suis causis originalibus vel specificis, cum omne successive factum, sive permanens sive successivum, fit antequam sit factum, sicut omne temporaliter corruptum corrumpitur, antequam sit corruptum, ut patet 59°, et consonant racio, auctoritas et modus loquendi.

14. Ps. *omissum in cod.* 20. *Post* et *lacuna 6 fere litterarum in cod.*

9. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VI 4 (3), 1 (*Ed. Par. II 322, 20 ss.*): *Τὸ δὲ μεταβάλλον ἅπαν ἀνάγκη διαιρετὸν εἶναι ἐπεὶ γὰρ ἔκ τινος εἴς τι πᾶσα μεταβολὴ, καὶ ὅταν μὲν ᾖ ἐν τούτῳ, εἰς ὃ μετέβαλεν, οὐκέτι μεταβάλλει κ. τ. λ.* 13. *Gen. 1, 31.* Ib. *Matth. 12, 8: dominus enim est filius hominis etiam sabbati. Ps. 118, 91.* 17. *Cf.* Aug. in Ev. Joa. I, 12—16 (*Migne XXXV 1385—1387*). 19. *Cf.* Aug. De Genesi ad Litt. V 7, 12 (*Migne XXXIV 325*): *Potius ergo tempus a creatura, quam creatura coepit a tempore; utrumque autem ex Deo.* 21. *Cf.* Aug. De Civitate Dei XI 6 (*Migne XLI 321*): *Si enim recte discernuntur aeternitas et tempus, quod tempus sine aliqua mobili mutabilitate non est, in aeternitate autem nulla mutatio est; quis non videat, quod tempora non fuissent, nisi creatura fieret, quae aliquid aliqua motione mutaret; et qusqu.* 28. 59°] scilicet Arist. Nat. Ausc. lib. VI, sect. 59, cap. 6 (10), 10 (*Ed. Par. II 326, 52*): *Φανερὸν οὖν, ὅτι καὶ τὸ γεγονὸς ἀνάγκη γίνεσθαι πρότερον καὶ*

Racio talis: omne mutatum esse ut huiusmodi est in termino ad quem; sed nullus terminus ad quem est pertinens, si non terminus exclusivus motus, cuius est mutatum esse, ergo etc.

Other examples. Concordat eciam modus loquendi, ut nemo dicit, quod domus est facta ad cuiuslibet partis faccionem, nec quod mocio aut duracio est complete in primo instanti vel alio instanti intrinseco sui esse. Sic enim esset omne tale successivum corruptum aut pertransitum in preteritum pro quolibet instanti sui esse. Nonne innuitative docemur illa loyca Aristotelis per idem Gen. primo factum est vespere et mane dies unus, eciam capiendo finem diei, pro quo sit verum ipsum esse factum; sicut ergo mutatum esse se habet ad mutari, sic factum esse ad fieri, cum sint idem vel prope; sed nullum mutatum esse est, nisi subito in fine mutacionis; ergo per idem omne factum esse est subito solum in fine faccionis.

12. *Gen. I 5,* factumque *Vulg.*

τὸ γινόμενον γεγονέναι, ὅσα διαιρετὰ καὶ συνεχῆ· οὐ μέντοι ἀεὶ ὃ γίνεται, ἀλλ' ἄλλο ἐνίοτε, οἷον τῶν ἐκείνου τι ὥσπερ τῆς οἰκίας τὸν θεμέλιον Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ φθειρομένου καὶ ἐφθαρμένου· εὐθὺς γὰρ ἐνυπάρχει τῷ γινομένῳ καὶ τῷ φθειρομένῳ ἄπειρόν τι συνεχεῖ γε ὄντι, καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε γίνεσθαι μὴ γεγενός τι οὔτε γεγονέναι μὴ γινόμενόν τι.

CAPUT VICESIMUM ALTERUM.

Time must be extended beyond the present instant, as is evidenced by language as to general acts.

Item ex racione universalis actus intrinseci potest loyce deduci, quod est dare extensionem temporis ultra presens instans. Nam quodlibet verbum de presenti connotat indifferenter omne tempus preteritum vel futurum, et per consequens tota proposicio significat complexe et compositive pro quocumque tempore preterito vel futuro. Consequencia supponitur ex hoc, quod quelibet proposicio significat complexe proporcionaliter ad significaciones suorum extremorum; et antecedens probatur tripliciter.

Threefold proof: I. *a*) Otherwise all that is must be in this present instant, and so other instants would be present with this.

Primo sic: aliter sequeretur: ista res est, ergo ista res in hoc instanti est eo, quod antecedens iam primarie significat istam rem in hoc instanti esse, cum verbum iuxta istam viam solum hoc instans connotat pro hoc instanti, quia data universali connotacione connotaret communiter omne instans, et sic, quod esset; quod non est impossibile aliquod instans preter hoc esse, quia, si B instans potest esse, tunc B instans potest nunc esse, et, si quidlibet inciperet et desineret esse, sicut incepit et desinit esse in hoc instanti, et ita significant proposiciones, cum hoc verbum 'est' vel 'esse' significat simpliciter pro hoc instanti, ut dicit responsio.

b) All species and universals composed of perishable individuals would cease to exist.

Item tunc non esset possibile, quod semper est instans vel aliud corruptibile: tum, quia sic semper esset tale in hoc instanti, tum eciam, quia per idem necessario est instans, et de qualibet perfecta specie aliquod individuum corruptibile, quod tamen repugnat responsioni, cum omne verbum de presenti limitatur simpliciter ad connotandum hoc instans, et tota proposicio significat proporcionaliter ad illam connotacionem; et tunc perirent omnes denominaciones, potissime cum sunt de universalibus habentibus supposita corruptibilia, ut patet discurrendo per denominaciones mathematicas et naturales, que sunt de dici de omni.

c) The verb "to be" does not connote time. To limit its meaning to the present instant would be to alter it.

Item non est de racione huius verbi substantivi "esse" connotare aliquod tempus; ergo si connotat, hoc est preter vim vocis ex applicacione voluntaria intellectus; cum ergo | intellectus indifferenter potest elicere inten- F. 241 ciones universales et singulares de connotacione temporis, sitque pronior ad eliciendum intenciones universales, sequitur, quod non oportet hoc verbum "est" de presenti significans primarie connotare singulariter tempus. Assumptum patet per Priscianum in magno libro octavo capitulo 22°, ubi sic: "Presens tempus dicitur, cum pars preteriit parsque futura est, cum tempus fluvii more instabili volvatur cursu, vix punctum habere potest in presenti, hoc est in instanti, et maxime eius pars preteriit vel futura est, excepto "sum" verbo substantivo, quod est omnium perfectissimum, cui nichil deest."

II. God is in eternity, apart from time, and His being cannot be restricted to the present instant.

Secundo confirmatur ex dictis et dicendis, quod existente solo Deo adhuc proprie esset esse et non fuisse vel fore, sicut patet de eternitate, quod tamen esset falsum, si esse connotaret de sua significacione primaria tempus presens, ergo etc. Nemo namque sane dicit, quod si incipit aut desinit esse creatura, quod proporcionaliter incipit aut desinit esse Deus. Ipse ergo, prior, quo ad consequenciam, quam creatura, potest esse sine creatura, ergo et sine tempore, quia aliter essencia Dei, generacio filii et omnis accio ad intra esset temporalis, presupponens tunc ad suum esse.

Proof from Scripture that "est" applies to all time.

Tercio confirmatur per illud Exodi 3°: "Si dixerint michi, quod est nomen eius, quod dicam eis?" Et dominus ad Moisen: "Ego sum qui sum", ait, "Hec dices filiis Israel" et infra "Hoc nomen michi est in eternum et hoc memoriale in generacionem et generacionem", et revera intelligit omnia verba vel nomina Deo conveniencia illud verbum sum etc. Tercium elementorum est Deo maxime conveniens; ideo dicunt grammatici, quod "Est" verbum substantivum materiam, substanciam vel essen-

17. solo] *cod.:* so^le^. 31. *Cod.:* in generatione.

9. *Cf.* Prisciani. Institut. grammat. lib. VIII 10, 51 (*Ex recensione Martini Hertz, Lipsiae 1855, p. 414*): *Praesens tempus proprie dicitur, cuius pars praeteriit, pars futura est .... instanti. Maxima igitur pars eius, sicut dictum est, vel praeteriit vel futura est, excepto "sum" verbo, quod ὑπαρκτικόν Graeci vocant, quod nos possumus substantivum nominare; id enim omnium semper est perfectissimum, cui nihil deest.* 27. *Exod. 3, 14. Ibid. 3, 15.*

ciam significans ut pronomen. Ideo signanter dicit Job de Deo: "Quod si non ille est, quis ergo est?" Job. 9°.

In ista ergo materia sunt tres modi dicendi, quorum primus dicit, quod animus limitat commune quodcumque verbum presentis temporis ad connotandum singulariter presens tempus modo quo tactum est superius. Et istam sentenciam dicit Doctor Profundus libro primo capitulo 24°, ubi sic: "Nos autem propter debilitatem intellectus nostri non possumus distincte cognoscere omnes particulas temporis semper fluentes et continue succedentes; ideoque accipimus presens instans, quod de toto tempore est actuatum et nobis notissimum, et ponimus illud pro quodam signo et tunc nobis certo per comparacionem, ad quem intelligimus presencia, preterita et futura, quare proposiciones nostre, significantes cum tempore, necessario significant isto modo, scilicet relative ad presens instans quodcumque. Ideoque hec preposicio: "Christus patitur" continue diversum et diversum significat, secundum quod diversa instancia fiunt presencia successive, sicut et hec: "Christus paciebatur" consignificant pari modo; sicut species in oculo fixo vidente in certo situ partes fluminis continue decurrentes, continue significat diversam partem fluminis et diversam, sicut tales proporciones in anima sic videntis; ista pars directe michi obicitur in hoc situ, et ista est inferior ista, quia superior; semper alia et alia representant in comparacione ad varias partes variis sitibus oculo presentatas.

Three ways of understanding 'present time'. 1. limits present time to the actual instant. So Bradwardine says that we take the instant as our point of comparison, and he illustrates this by a river, as to which we speak of above and below with reference to the part opposite to us.

Unde hec proposicio: "Christus pacietur", que aliquando fuit vera, iam est falsa, et econtra de ista: Christus paciebatur; et quia sciencia, credulitas et opiniones nostre sunt per proposiciones huiusmodi, variantur continue, sicut ille."

Answer to Bradwardine:

Et inter alia dicta Doctoris miror de isto non modicum, cum patenter sequitur ex dictis suis et plana

12. actualissimum *textus Bradwardinensis.* 13. pro signo et termino quodam certo *textus Brad.* 14. ad quod seu quem *t. B.* 15. quare et *t. B.* 17. scilicet] *cod.:* si; *ib.* relative et comparative *t. B.* 20. sicut *om. t. B.* 21. paciebatur et pacietur *t. B.* 24. et sicut *t. B.* 25. situ et haec pars est superior, haec vero inferior, vel haec pars est prior, et haec posterior semper *t. B.* 27. sitibus] vicibus *t. B.* 29. Unde] quare et *t. B.; ib.* pacietur aut patitur *t. B.* 30. iam] nunc *t. B.* 30, 31. et — paciebatur] et haec propositio Christus paciebatur, quae aliquando fuit falsa, nunc est vera *t. B.* 31, 32. opinio nostra *t. B.* 32, 33. continue] similiter *t. B.*

2. *Job. 9, 24.* 7. *Cf.* Thomae Bradwardini De causa Dei I 24 *(Ed. Lond. 243, BC).*

If time flows like a river, it cannot possibly be included in one instant.

veritate oppositum huius sensus; mirandum namque est, quomodo dicit omnes partes temporis semper fluere et succedere, cum hoc posito oportet alia esse extra instans actuatum, quia non potest vere dici, quod omnes partes temporis semper fluunt et succedunt in eodem instanti. Item, quod posterius assumitur instans esse notissimum, patet quod non: nam pauci vel nulli philosophi consenciunt in instanti ut aliqui dicunt, quod non potest esse, alii, quod est celum, et sic de quotlibet opinionibus. Nullus ergo animus creatus est causa agilis, ut continuo accipiat discrete novum instans, ut post dicetur. Item, si preterita dicuntur esse priora, ut sunt a tali instanti | remociora, et futura, ut sunt F. 241'
presenti instanti propinquiora, ut dicit Doctor, allegans ad hoc Aristotelem 5° Metaphisice 16°: Patet ex deductis superius, quod sequitur huiusmodi preterita et futura esse infinito magno gradu prioritatis esse aliquod futuri; ideoque oporteret ponere primum instans mundi pro certa mensura citeritatem omnium temporaliter posteriorum.

Bradwardine's example "Christus patitur" has not the varying meaning he assigns to it.

Item, quod additur, hanc proposicionem "Christus patitur" significare diversa secundum variacionem instancium, videtur mirabile, quia nec ex parte signi, nec ex parte veritatis, nec mixtim potest contingere tam crebra variacio; non ex parte signi, cum pure naturaliter, quantum in se est, representat in differenciis, sive signatum suum sit, sive non. Nec alias ostendi de significacione intencionum universalium. Non enim sic

13. et] *cod.:* ut.

15. *Cf.* Thomae Bradward. De causa Dei l. c. . . . . *Omne verbum consignificat tempus. Currit enim consignificat tempus praesens, scilicet nunc esse cursum, curret vero vel currebat, quod complectitur scilicet praeteritum vel futurum; et hoc manifestum est, quia currebat significat fecisse cursum prius secundum tempus, curret vero futurum cursum posterius; et, ut patet 5 Meth. 16, prius secundum tempus in praeterito est remotius a nunc praesenti, in futuro vero, quod est propinquius ipsi nunc, ipso nunc ut principio et primo ente, ad quod alia comparantur. Nos autem propter debilitatem . . . . et qusq. cf. supra p. 213, 8.* Allegans ad hoc Aristotelem 5 Metaphisice 16] *Est* libri IV (in edd. ant. V), cap. 11 (*non 16*), *iam supra commemora tum, pag. 204, col. 367* (*Ed. Par. II 523, 17 ss.*)*: Τὰ δὲ κατὰ χρόνον· τὰ μὲν γὰρ τῷ πορρωτέρω τοῦ νῦν, οἷον ἐπὶ τῶν γενομένων (πρότερα γὰρ τὰ Τρωϊκὰ τῶν Μηδικῶν, ὅτι πορρώτερον ἀπέχει τοῦ νῦν), τὰ δὲ τῷ ἐγγυτέρω τοῦ νῦν, οἷον ἐπὶ τῶν μελλόντων.*

The words cannot alter in meaning, nor the mind which understands them.

variaret mocionem suam, nisi motam ab instanti succedente vel alio, quod non est fingendum movere signum vel virtutem eius. Nec ex parte anime, quia ipsa non apprehendit, nisi ut est mota ad apprehendendum; ideo oportet signum prius naturaliter movere animam ad sic varie apprehendendum, quam sic de facto apprehendat. Nec potest dici, quod reciproce iuvant se signum et anima per impotenciam vel habitum quiescentem in anima, quia in ipso est universalis et olim lapsa in preteritum. Ideo, si impotencia iuvaret, oporteret pro quolibet instanti innovare impotenciam, ut signum sic significet; et cum hoc non posset fieri, nisi primo limitate intelligendo instans, ut succedit, videtur impotenciam superfluere, cum impotencia foret propter significacionem novam innovandam et antiquam exuendam, que prius naturaliter habetur, antequam sit talis impotencia; et de habitu constat, quod est impertinens, ut verbum significet quodcumque instans; ideo numquam tam prone limitaret ad instancia, ut sunt presencia, nisi aliunde adiutus, et de illo adiutorio est conclusio.

Many men go on putting together acts and impressions without perception of time.

Item multi componunt continue in tempore, qui non percipiunt successionem temporis, cum tamen iuxta istam viam omnes eque distincte componentes cum verbo de presenti eque distincte tempus perciperent; ergo posicio falsa.

Assumptum patet de dormientibus in sardis, quorum ymaginativa viguit componendo ut supposito; sic enim sompniant multi componendo continue per verba de presenti, ignorando lapsum temporis.

Multi tamen distincte componunt cum verbis de presenti ipsis existentibus in leticia vel opinantibus, quod nullum tempus potest esse, sicut et alii penaliter componentes, quibus apparet tempus longum, et idem patet de bestiis satis distincte componentibus mediantibus verbis de presenti, que vel non percipiunt tempus, vel non punctatim, ut partes eius succederent.

20. *Cod.:* n' ad aliũde.

26. sardis] *sive potius sargis, quam vocem Ducange sic explicat: „Panni species variis usibus applicata, tapetibus nempe codicibus cortinis" atque affert ex* Reg. visitat. Odon. archiep. Rotomag ex Cod. reg. 1245, f. 60v*: Juvenimus in dormitorio (canonicorum Sagiensis ecclesiae) sargias sive tapetia inhonesta, ut pote radiata.*

No time can be longer than it actually is.

Ex isto videtur, quod nemo potest iudicare tempus esse longius, quam de facto est, quia, si sic, tunc aliquod signum representaret plura tempora vel instancia succedere, quod est impossibile iuxta hanc viam, cum precipua et per se causa variacionis in significacione temporis sit variacio temporis vel instantis; non ergo potest esse illusio sensus interioris. Unde moveretur ad iudicandum tempus esse diuturnius, quam de facto erit, quia tunc verbum, mediante quo componeret, significaret pro aliqua parte illius temporis instans vel tempus esse, quod de facto non tunc foret, quod est contra responsionem. Non enim representat se aliquid naturaliter erronee, nisi propter defectum in medio vel defectum in specie vel organo. Sed secundum istam viam tempus representat se naturaliter ymaginative sine figura vel specie; ideo non superest; unde erronee quo ad eius diuturnitatem.

All *verba de presenti* suggest succession and therefore magnitude in time.

Et ex istis apparet veritas minoris assumpte. Nam omnia verba de presenti eque distincte significancia, eque distincte movent ad apprehendendum successionem temporis, et per consequens virtus eque distincte apprehendit successionem, et sic magnitudinem temporis, et tunc facile esset tempus percipere, cum talis percepcio consequitur ad quamlibet composicionem.

According to Bradwardine's position, we should be conscious of the instant and not of succession.

Item iuxta istam posicionem videtur, ut supra, quod sensus interior solum capit de tempore unum indivisibile, scilicet instans, et per consequens non sentit tempus, sicut nec | motum. Si enim plus caperet in F. 242
presenti, tunc plus esset in presenti, et per consequens verbum non continue innovaret significacionem suam, et excederet ab antiqua proporcionaliter ad successionem temporis; tunc enim nullum tempus representaret secundum se totum, cum tempus, ut desinit esse, desinit representari, et ut incipit esse, incipit representari, et per consequens, cum omne tale tempus incepit et desinit per remocionem de presenti, sequitur, quod pro nullo instanti representatur aliquod tempus secundum se totum; solum ergo secundum instans continue representatur.

So properly speaking only the instant is signified by the *verbum de presenti*.

Ex quo videtur, quod non tempus, sed instans significatur per verbum huiusmodi de presenti, vel si tempus secundarie significatur, consequenter ad instans, tunc quodlibet instans dati temporis significaret continue

3. *Cod.:* representaret ubi plura. 31. *Cod.:* excideret. 33. *Cod.:* desit esse (= desint esse).

The idea of time only comes in secondarily.

illud tempus manere continue signatum per illud verbum de presenti, et per consequens non oportet, quod continue excidat assignando tempus continue. Nec est verum, quod instans significat naturaliter tale tempus, quia per idem significaret omne tempus sive fuerit sive non. Nec est verum, quod omne tempus signatur tali verbo per se, quamdiu manet, quia, ut alias declaratum est, existencia signati est impertinens, ut significetur. Ymo tunc quodlibet tempus haberet propriam significacionem, et per consequens virtus apprehenderet infinita tempora quodlibet propria intelligencia et distincta, quod non potest virtus finita facere, quia plura scimus et tantum unum intelligimus secundum Philosophum, et tunc pro quolibet instanti una significacio instantanea inciperet esse et una significacio instantanea desineret esse; et sic, ut videtur, continuum componeretur ex instantibus, si significacio instantanea foret eiusdem racionis cum successivo. Si autem dicatur, quod non variantur significaciones temporum per verba, sed eadem connotacione significat verbum omne tempus, quod significabit, plane tunc sequitur, quod omne verbum eque communiter significat tempus, cum eadem significacione potest quodlibet tempus significare; et illa eadem significacio non potest nunc terminari ad unum significabile, et nunc ad aliud, priori dimisso eo, quod est de genere respectivorum.

Et ex hoc videtur, quod significacio verbi pure de presenti terminatur pure ad instans sine pluri, ut tactum est superius de significacione motus, que non potest primo fieri super indivisibili in motu.

Bradwardine's first example (of the river) defective, as the eye would see many parts, not one.

Ulterius videtur, quod utrumque exemplum capit calumpniam; primum, quia oculo fixo vidente fluvium vel aliquod visibile decurrens continue per foramen, foret continue nova, et nova species, et per consequens non eadem in numero significare continue partes succedentes dimissa significacione priorum. Nam nullum tale collocatum representaret se visui, nisi mediante specie, et per consequens pari evidencia, qua una pars ageret suam speciem in oculo, et quelibet eque activa non

13. *Cf.* Arist. Eth. Nic. VI, X [XI] (*Ed. Par. II 72, 42 ss.*).
36. *Cf.* Vitellionis Mathematici doctissimi *περὶ ὀπτικῆς* 3, 48 et 49 (*Ed. Norimberg. 1535, f. 68'*): *"Nullum visorum simul totum videtur"* et *"Impossibile est plura simul aequaliter videri."*

aliunde impedita; nove ergo partes obiecte noviter immutarent, ut patet in perspectiva. Hic autem quiescit eadem proposicio et idem verbum in anima; ideo applicando exemplum ad propositum, diceretur, quod continue representaret se virtuti attendenti secundum unum indivisibile eius, et gigneret continue novam speciem sicut et actum; sed nulla virtus, et specialiter organica, est tam acuta, quod sufficit tam spissim alternare intuendo pure unum indivisibile, quia oportet talem virtutem propter eius obtusitatem fieri primo divisibile, quod solum est sensibile servata apprehensione indivisibilium intellectivorum, ut dicit Augustinus in De Quantitate anime de apprehensione puncti; et patet sentencia de significacione motus.

As to the second example (Christus patitur) the variation is not in the words themselves, but in the circumstances relating to them.

Et quo ad secundum exemplum patet ex dictis, quod proporcionaliter, ut variantur partes, variantur proporciones, quibus componitur istam partem vel istam nunc aut sic esse in hoc situ sic, quod non eadem proporcio significat nunc primarie, nunc ista, et nunc ista esse in tali vel tali situ, sed secundum variacionem circumstanciarum variantur proporciones et actus, et per consequens significaciones. Ymo posito, quod eadem proporcio sic varie | significaret, oportet illam iuvari ex F. 242′ presencia circumstancie sensibilis, que propius significat, quia movet ad taliter apprehendendum cum principium propinquum per se notum sit aput philosophos, quod nulla creatura potest noviter movere, nisi prius naturaliter mota et limitata ad sic movendum.

Bradwardine's language implies existence outside the present instant.

Ulterius patet respicienti ad dicta Doctoris, quod plane sequitur ex illis, multa esse extra instans presens. Nam, ut dicit immediate consequenter, Deus ex infinitissima claritate comprehendit omnia simul, et sic omnes partes temporis, sicuti sunt verissime per se ipsum,

4. *Cod.:* dicere.

12. *Cf.* Aug. De Quant. Animae XI 18 (*Migne XXXII, 1046*): *Siquidem est, quod nullam divisionem patiatur .... est ergo signum nota sine partibus. Vide supra p. 55 et 56.* 29. *Cf.* Thomae Bradwardini de Causa Dei I 24 (*Ed. Lond., p. 243 D*): *Deus autem ex sua infinitissima claritate comprehendit omnes res particulares et omnes particulas temporis, sicuti sunt, verissime per se ipsum: Non enim indiget comparatione vel relatione praeteritorum vel futurorum ad praesens instans, more infirmitatis humanae, sed intelligit omnia simul et praesentialiter aeque clare.*

cum essencia divina omnia uniformiter et invariabiliter representat. Ideo dicit, quod Deus nichil potest noviter diligere vel odire, sed si aliquando sic facit, eternaliter sic facit ad intra, ut patet corrolario capituli 23^{ii}. Cum ergo diligere rem sit velle sibi bonum et sic ad invicem sibi esse, quod est fundabile bonum, patet, quod sequitur, si Deus quicquam diligit, tunc illud habet esse. Et cum non oportet omne, quod Deus diligit, semper actualiter esse, quia sic nichil posset incipere esse, planum est, quod oportet omne dilectum a Deo esse in tempore suo: unum prius, et aliud posterius. Et confirmacio istius est, quod apud Deum omnia sunt presencia, ut Augustinus et iste Doctor cum aliis dicunt concorditer. Aliter enim non plus diceretur Deus comprehendere omnia simul, quam homo intelligere omnia simul; patet ergo, quod si partes temporis sunt apud Deum, tunc vere sunt.

For God cognizes, loves and hates eternally and the objects of his love &c. must have an existence; not necessarily actual, but in tempore suo.

4. *Cf.* Bradw. ibid. I 23 Corr. (*Ed. Lond., p. 240 E*): *Unde sequitur manifeste, quod Deus nullum noviter diligit neque odit.*

CAPITUM CONSPECTUS.

JOHANNIS WICLIF

XIII QUAESTIONES LOGICAE ET PHILOSOPHICAE.

I.

Utrum Deus, qui creavit mundum sensibilem in primo instanti temporis, potuit ipsum prius producere et communicare creanciam alicui pure creature.

Whether God could have created the world earlier than he did.

F. 177 Arguitur, quod non: nam nullus Deus creavit mundum sensibilem in primo instanti temporis, ergo questio quo ad suppositum est falsa, et per consequens tota questio; consequencia est nota, et antecedens patet per Philosophum 8° Phisicorum.

In oppositum arguitur sic: Deus creavit mundum sensibilem, ut dicit Plato, et non prius, quam in primo instanti temporis, ut notum est; ergo questio quo ad suppositum vera; et quo ad alias partes patet ex eo, quia Deus eternaliter est omnipotens, ergo eternaliter potuit et eciam creanciam pure creature communicare, et per consequens tota questio est vera.

Three difficulties:

Ista questio est valde difficilis secundum tres partes suas, triplices continens omnino difficiles questiones, ultimas duas difficiliores prima.

I. Whether the world and time were created together.

Nichilominus tamen prima de creacione mundi sensibilis et primo instanti temporis tales implicat difficultates, que totum ingenium humanum videntur transcendere, cum secundum Philosophum 8° Phisicorum solus Plato generat mundum cum tempore. Nam omnes philosophi naturales naturaliter loquentes senciunt con-

5, 7, 10, 19. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. VIII 1, 10 *(Ed. Par. II 343, 31ss.)* ... *Καὶ διὰ τοῦτο Δημόκριτός τε δείκνυσιν ὡς ἀδύνατον ἅπαντα γεγονέναι· τὸν γὰρ χρόνον ἀγένητον εἶναι. Πλάτων δ' αὐτὸν γεννᾷ μόνος· ἅμα μὲν γὰρ αὐτὸν τῷ οὐρανῷ γεγονέναι, τὸν δ' οὐρανὸν γεγονέναι φησίν.*

corditer ex nichilo nichil fieri, ut patet primo Phisicorum, non potentes ingenio naturali scienciis suis, que ex sensatis ortum habent, invenire quidquam fieri, nisi ex aliquo vel de aliquo, cum ex sensatis ingenio naturali non poterant invenire aliquid fieri, nisi ipsum, quod sic fieret, esset talis faccionis et mutacionis, que faccio et mutacio esset recessus alicuius ab aliquo et accessus ad aliquid; et illud, quod in tali mutacione vel faccione sic recederet ab aliquo, et accederet ad aliud, scilicet ad terminum faccionis, esset subiectum, de quo vel ex quo faciendum fieret. Quod autem posuit Plato mundum factum cum tempore, hoc forte fuit ex communicacione cum theologis in Egipto, a quibus de ista materia creacionis mundi et aliis plurimis materiis difficilibus in theologia contraxit aliquale genus vel scintillam fidei et credulitatis | et F. 177' exhinc ita posuit.

Descendendo tamen ad decisionem questionis aliqualem, iuxta tres partes tytuli tres erunt articuli.

Different meanings of 'create'.

Quo ad primum articulum, utrum Deus creavit mundum sensibilem in primo instanti temporis, noto, quod creare sumitur multipliciter: aliquando generaliter pro producere, et creari pro produci iuxta illud Ecclesiastici 24°: 'Ab inicio et ante secula creata sum', id est producta. Aliquando sumitur generaliter pro facere et econtra, iuxta illud Gen. 1°: 'Et vidit Deus cuncta, que fecerat', id est creaverat, 'et erant valde bona'. Aliquando capitur pro constitucione alicuius in aliqua potestate, gradu vel dignitate, que non de potencia ipsius rei educitur vel producitur, sicut proprie dicitur creare cardinales, sic dicuntur creari publici notarii. Alio modo sumitur proprie, et est quo ad quid nominis ex nichilo vel de nichilo aliquid producere vel facere, et sic capitur in exordio Biblie, cum dicitur: 'In exordio creavit Deus celum et

Properly it means to make out of nothing.

3. *Cod.:* f'i ex nichilo nisi ex aliquo. 14. *Cod.:* difficillibus.
20, 21. In marg. cod.: "creare capitur multipliciter.

1. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. I 8, 1 *(Ed. Par. II 258, 40 ss.):* *Ζητοῦντες γὰρ οἱ κατὰ φιλοσοφίαν πρῶτοι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν φύσιν τὴν τῶν ὄντων ἐξετράπησαν οἷον ὁδόν τινα ἄλλην ἀπωσθέντες ὑπὸ ἀπειρίας, καὶ φασὶν οὔτε γίγνεσθαι τῶν ὄντων οὐδὲν οὔτε φθείρεσθαι, διὰ τὸ ἀναγκαῖον μὲν εἶναι γίγνεσθαι τὸ γιγνόμενον ἢ ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος, ἐκ δὲ τούτων ἀμφοτέρων ἀδύνατον εἶναι· οὔτε γὰρ τὸ ὂν γίγνεσθαι (εἶναι γὰρ ἤδη), ἔκ τε μὴ ὄντος οὐδὲν ἂν γενέσθαι, ὑποκεῖσθαι γάρ τι δεῖ.*
22. *Ecclesiast. 24, 14.* 25. *Gen. I 31.* 33. *Gen. 1, 1.*

terram' et illo modo utar proprie illo verbo creare in isto articulo primo; et ultimo creare capitur improprie; de quo modo expresse dicam in articulo ultimo.

Secundo noto, quod ille prepositiones 'de' vel 'ex' in descripcione quid nominis creare non important ibi circumstanciam subiecti, ut nichil vel nichilum haberet racionem circumstancie subiecti respectu factibilis. Sed illis denominacionibus ex nichilo vel de nichilo importatur abnegacio subiecti, abnegacio circumstancie subiecti, abnegacio substancie, de qua vel ex qua res produceretur, vel tamquam a suo principio originaretur, quemadmodum dicunt theologi. Dicunt duas personas divinas, non ex nichilo vel de nichilo, nec ex subiecto vel de subiecto, sed ex substancia vel de substancia produci divina. Sicut igitur hec preposiciones 'ex' vel 'de' non solum important subiectum vel circumstanciam subiecti, sed eciam substanciam, ex qua vel de qua res habet produci vel tamquam a suo principio originari, similiter illis denominacionibus ex nichilo vel de nichilo importatur abnegacio non solum subiecti vel circumstancie subiecti, sed eciam substancie, que non habet racionem subiecti, ex qua res haberet produci vel tamquam a suo principio originari.

When we say "make out of nothing", nothing is not a subject but the negation of subject or substance.

Tercio noto: mundus sensibilis dicitur unum de omnibus corporibus et speciebus integratum aut aggregatum, omnes res corporales et sensibiles ac formas earum ad plenum continens et amplectens. Itaque iste mundus sensibilis inter totam suam materiam, qua individuatur iste mundus, et eius formam generalem corporis, que dicitur mundus corporalis, de medio inter se includit omnes specificas formas materiales et accidentales et omnes species corporum. |

'The world' includes all specific material forms, and all species of bodies.

F. 178 Suppono, quod instans temporis sit, quod instans in tempore est subita duracio mundi visibilis secundum successionem. Patet 6° Phisicorum et probatur sic. Nam cum res corporalis secundum tempus vel aliquid temporis sit nunc, et hoc per se vel per accidens, oportet, quod ipsum tempus vel aliquid temporis sit per se nunc et non per aliud nunc, ne in infinitum procedatur: et in per se nunc in tempore non possit procedi in infinitum;

An instant is a sudden duration of the visible world

24. *Cod.:* agregatum. 39. *Post* infinitum ĩtpe *linea obducta deletum cod.*

34. Cf. Arist. Nat. Ausc. VI, 3 [2], 1 *(Ed. Par. II 321, 20).*

igitur est dareper se primo nunc, quod oportet esse indivisibile secundum successionem, quia, si esset divisibile, sic aliquid eius in successione esset preteritum, et aliud futurum; igitur esset nunc secundum partem et non per se primo, quia non secundum partem preteritam nec futuram esset nunc. Igitur tale ʿnuncʾ oportet esse indivisibile secundum successionem, et per consequens supposicio vera. Et talis duracio subita tenet infimum gradum realis duracionis create successiva in ewum et ewa permanens sine fine summum; omnes tamen infra et post eternitatem existentes.

I. Conclusion God did create the world.

CONCLUSIO PRIMA: Deus creavit mundum sensibilem; ista conclusio patet ex fide divina, que cercior est omni racione humana. Probatur tamen sic: Deus produxit mundum sensibilem, ut notum est; igitur vel ex aliquo subiecto vel de nullo vel ex aliqua substancia vel de nulla. Consequencia patet per viam contradiccionis, et antecedens probatur, quia mundus sensibilis accepit omne a Deo; alias ipse esset Deus, primum ens, non habens omne ab alio, quod non est dicendum; igitur Deus dando sibi esse produxit mundum sensibilem, et tunc arguitur ex consequente: Deus produxit mundum sensibilem vel ex aliquo subiecto vel de nullo, vel ex aliqua substancia vel de nulla. Si ex nullo subiecto et ex nulla substancia, ergo Deus creavit mundum sensibilem; consequencia patet ex quid nominis creare posito in primo notabili. Si ex aliquo subiecto vel de aliqua substancia, et cum illud subiectum vel illa substancia fuisset res corporalis et sensibilis, sequitur, quod aliqua res corporalis et sensibilis fuisset, que non fuisset contenta in mundo sensibili et inclusa, quod est contra quid nominis mundi sensibilis positum in tercio notabili.

Corollary: I. The world cannot have existed from eternity.

CORROLARIUM: Iste mundus sensibilis non potuit esse ab eterno sive eternaliter a parte ante. Patet, quia oportebat istum mundum sensibilem de necessitate produci ex nichilo, ut patet ex probacione conclusionis: igitur . . .

2. It must have been created in some duration after eternity.

CORROLARIUM: Deus istum mundum sensibilem creavit in aliqua duracione post eternitatem; patet, quia mundi creacio passiva non potuit esse eterna a parte ante ex contrario precedenti, et mundi creacio fuit; igitur fuit post eternitatem et per consequens corrolarium verum.

8. duracio] *cod.:* da^{2o} 17. perversum] *cod.:* p v'm⁊.

2. God created the world in some duration, sudden and indivisible as to succession.

CONCLUSIO SECUNDA: Deus creavit istum mundum sen- F. 178' sibilem in aliqua duracione subita | indivisibili secundum successionem: patet, quia creavit cum creacione passiva ex nichilo post eternitatem, ut dicit conclusio prima et corrolarium secundum; et quia non datur realis duracio post eternitatem, nisi aut subita, indivisibilis secundum successionem, aut successiva et temporalis aut ewa permanens sine fine; et quia illa creacio passiva mundi sensibilis non fuit successiva et temporalis, nec ewa permanens sine fine: igitur relinquitur primum, quod fuit subita, indivisibilis secundum successionem. Consequencia est nota, et antecedens probatur pro prima parte, quia nec fuit horalis, nec semihoralis, vel duarum horarum, et sic de ceteris. Quia, si horalis vel in prima medietate, fuit aliquid substancie huius mundi sensibilis vel penitus nichil. Si primum, tunc in secunda medietate illius hore non fuit creacio alicuius substancie illius mundi sensibilis, quia creacio est produccio alicuius penitus ex nichilo. Quod non fieret de illa substancia vel de illis substanciis productis in secunda parte hore. Si secundum, quod in prima medietate hore nichil fuit penitus substancie mundi sensibilis, sed postea; igitur illa creacio non fuit horalis: et sic consequenter arguitur, quod non fuit temporalis secundum aliquam mensuram temporis, quia in quacumque parte temporis esse in posteriori non foret; igitur . . . Et a forciori non foret ewa permanens sine fine, quia sic hodie et cottidie maneret passiva produccio mundi sensibilis et eius substancie, quod iam est improbatum, quia in quacumque parte temporis esset, in posteriori non foret, et econtra. Igitur relinquitur, quod illa duracio fuit subita, indivisibilis secundum successionem, et per consequens conclusio vera. Ista conclusio eciam patet auctoritate scripture Eccl. 18°: ʿQui vivit in eternum, creavit omnia simulʾ et per consequens non prius unum quam alterum; igitur omnia subito.

Corollary: I. Then in the first instant of time.

CORROLARIUM PRIMUM: Deus creavit mundum sensibilem in primo instanti temporis. Patet, quia creavit eum in aliqua duracione subita indivisibili secundum successionem ex conclusione precedente, igitur in aliquo instanti temporis; consequencia patet ex supposicione. Si in primo

6. *Cod.:* eternitatem ut dicit conclusio prima nisi aut subita aut successiva indivisibilis.

33. *Ecclesiastici 18, 1.*

instanti, habet propositum, scilicet in aliquo non priori, quia non datur prius primo; non eciam in aliquo posteriori, quia tunc illa creacio fuisset successiva, cum tunc primo creasset primum instans et postea alia huius mundi, quod est contra conclusionem, et pro illo corrolario est fides sacre scripture, que fallere non potest: Gen. primo: 'In principio creavit Deus celum et terram'.

2. The passive creation took place in an instant, but God's active creation (i. e. his efficacious will) is not measured by instants.

CORROLARIUM SECUNDUM: Passiva creacio huius mundi sensibilis, secundum quam a Deo creatus est, et secundum quam Deus denominacione penitus ab extrinseco dicitur mundum creavisse, duravit instanter, subito et permanenter. Patet, quia Deus secundum illam duracionem existentem et duracionem in primo instanti temporis dicitur mundum creasse in primo instanti temporis; igitur . . . Sed dicitur creacio Dei activa, que est eius efficax voluntas, penes quam efficacem voluntatem mundus existit, post quam nichil creavit penitus in existencia; | F. 179
illa non potest mensurari instanti, ut haberet esse subito et permanenter, cum sit simpliciter necessaria et eterna.

In Clause 2 *Prius* refers to *producere*, not to *potest*.

Quantum ad secundum articulum noto, quod restat dicere, ubi hoc adverbium 'prius' determinat hoc verbum potest, et ubi determinat hoc verbum producere. Non enim dubium est, quin Deus ab eterno habuit posse producere mundum, antequam mundus existeret: accipitur ergo hic, sicut expresse ponitur in tytulo, personaliter determinatur hoc verbum producere.

Three kinds of priority:

Noto secundo, quod, licet prius dicatur multis modis, ut patet in post presentatis, tamen, quantum sufficit ad proposicionem, dicitur tripliciter: uno modo prius eternitate, secundo modo natura, tercio modo tempore vel instanti temporis.

I. In eternity; in which the world had intelligible being in the divine mind.

CONCLUSIO PRIMA: Deus, qui creavit mundum sensibilem in primo instanti temporis, potuit eum prius in eternitate producere in esse suo intelligibili. Probatur, quia Deus creans mundum sensibilem in primo instanti temporis ab eterno produxit eum in esse suo intelligibili: igitur assumptum probatur, quia iste mundus eternaliter habet esse a Deo in mente divina, cum eternaliter in mente divina eius sit proprie propria intelligibilitas, qua ipse a Deo et omnibus aliis distinctissime est intelligibilis, cum secundum per se primam et proprie propriam

28. presentatis] *cod.:* pnt^{p}.

7. *Gen. 1, 1.*

racionem necessario et eternaliter est a Deo intelligibilis etc.

CONCLUSIO SECUNDA: Deus creans mundum sensibilem in primo instanti temporis, non potuit ipsum prius eternitate producere in existencia; patet, quia sic eternitatem posset aliqua duracio precedere: et sic eternitas non esset eternitas, quod implicat; igitur . . .

II. The world could not have existence before eternity.

CONCLUSIO TERTIA: Deus creans mundum sensibilem in primo instanti temporis potuit eum prius naturaliter producere. Probatur, quia prius naturaliter produxit eum in esse eius substanciali vel naturali, quam in esse temporali et instantaneo, sicut ipse mundus prius naturaliter habuit esse a Deo in esse naturali et substanciali, quam instantaneo vel temporali, cum res quelibet prius habet esse substanciale quam accidentale; igitur . . .

III. The world was created naturally before it was in time, since substantial being is prior to accidental.

CONCLUSIO QUARTA: Deus creans mundum sensibilem in primo instanti temporis potuit eum prius in tempore vel instanti temporis. Probatur: Potuit esse prius instans nominatur comparative ante instans, quod tunc fuit primum, in quo potuisset creasse mundum sensibilem; igitur conclusio vera; consequencia nota est; assumptum probatur, quia non fuit repugnancia ex parte Dei et impossibilitas, nec ex parte instantis illius, quod tunc fuit primum; igitur antecedens verum, alias propria parte probatur, quia Deus habuit eternaliter sufficiens posse producendi instans prius ante id, quod tunc fuit instans primum, ut notum est; et pro secunda parte probatur, quia instans ante illud instans, quod tunc fuit primum, potuit creari, igitur assumptum probatur, quia prior homo, ante hominem, qui tunc fuit, prius poterat creari. Sic prius instans ante illud instans, quod tunc fuit primum, potuit creari, sicut prior homo ante hominem, qui tunc fuerat, prius potuit creari, cum ante
F. 179' Adam | factum ex limo potuerat B vel C ex limo fuisse productus; et similitudo patet ex hoc, quia sicut cuilibet gradus essencialis essendi est esse humanitus, sic cuilibet temporis gradus essencialis essendi est esse temporaliter. Sicut ergo non repugnavit nec repugnat priorem hominem esse ante illum, qui tunc fuit primus, sic non repugnavit, nec repugnat prius instans esse ante illud, quod tunc fuit primum, et per consequens conclusio vera.

IV. God might have created the world earlier in time, since he could have created an instant prior to that which he actually made the first.

So too he might have created a man before Adam.

15. *Cod.:* substanciali; *ib. Cod.:* accidentali.

Corollary: I. Any part of time might have been earlier or later than it actually is.

CORROLARIUM PRIMUM: Item tempus parciale potuit esse prius temporaliter et posterius temporaliter quam est de actu; patet, quia illud instans, quod tunc fuit primum, fuit primum, et prius temporaliter, quia non distabat a primo; et idem potuit esse posterius temporaliter, quia poterat distare a primo instanti. Igitur poterat esse posterius temporaliter; consequencia patet, quia parciale tempus de tanto est actu prius temporaliter, de quanto minus distat a primo instanti distancia temporali, vel ab eo nichil distat, et de tanto posterius, de quanto plus distat a primo instanti. Nec ex hoc sequitur, quod ergo idem tempus parciale posset suum gradum essencialem essendi precedere vel sequi, cum, si prius instans fuisset productum ante illud instans, quod tunc fuit primum, semper maneret immobile in suo gradu essendi essenciali, nec variaretur per imposicionem alterius instantis.

2. God did not create in the greatest possible haste.

CORROLARIUM SECUNDUM: Deus non secundum ultimum celeritatis possibile creavit mundum sensibilem; patet, quia prius quam in illo instanti potuit creari mundus sensibilis, ut patet ex proposicione conclusionis; igitur non quam cito potuit creari est creatus, et per consequens corrolarium verum.

3. God delayed creation: not in time but in eternity.

CORROLARIUM TERCIUM: Deus aliquamdiu exspectavit vel distulit creare mundum sensibilem non in tempore, sed in eternitate; prima pars patet ex corrolario precedenti, quia non tam cito creatus est, sicut potuit creari. Sed secunda pars patet, quia ante illam creacionem non fuit aliqua duracio temporalis, sed sola Dei eternitas immensa; igitur . . .

4. God could not create an instant without creating the species (of instants.)

CORROLARIUM QUARTUM: Non sequitur, Deus potuit creare prius instans ante id, quod tunc fuit primum, ergo potuit creare instans aliquod ante totam speciem temporis vel instantis. Patet, quia antecedens verum ex conclusione, et consequens verum, quia tunc aliquod instans posset in existendo precedere totum suum gradum essendi essencialem speciem, quod est impossibile. Unde quamvis Deus potuit creare instans prius ante illud, quod tunc fuit primum, ymo ante illud totum tempus maximum, quod fuit de facto, non tamen ante totam speciem temporis vel instantis, quamvis tamen illud totum temporis maximum de facto sit species temporis vel in-

24. *Cod.:* corrolarium 4m, *in margine recte* 3m.

stantis. Sicut in simili non sequitur: si Deus producere potuit unum hominem ante istum totum cumulum hominum, qui de facto est, quod ergo potuit producere unum hominem ante speciem humanam, quamvis tamen illa multitudo sit species humana, sic in proposito . . .

3rd Clause.

Quantum ad tercium articulum noto: creancia dicitur F. 180 actus, quo quis | formaliter denominaretur creare producendo aliquid ex nichilo vel de nichilo in existenciam; patet ex primo notabili primi articuli.

I. God cannot make any creature the principle or ultimate end of a creation.

CONCLUSIO PRIMA: Deus non potest alicui pure creature communicare esse simpliciter primum principium productivum vel esse simpliciter ultimum finem alicuius creature; patet, quia solus Deus potest esse primum principium productivum creare et simpliciter finis ultimus iuxta illud Apoc. primo: 'Ego sum alpha et o., principium et finis'; videtur conclusio vera.

CORROLARIUM: Deus non potest communicare pure creature simpliciter primam principacionem creature et simpliciter ultimam eius functionem; patet ex conclusione.

God cannot communicate to any mere creature the beginning or ending of a creature.

CORROLARIUM SECUNDUM: Deus non potest communicare pure creature omnino primam inchoacionem creare in sui existencia, sicut nec omnino eius ultimam finicionem in sui existencia; patet, quia tunc pura creatura posset esse omnino primum principium, active inchoans existenciam creature et ultimum finiens eandem, quod est impossibile, cum hoc sit solius Dei: igitur conclusio vera.

II. God cannot communicate creative power to any mere creature.

CONCLUSIO SECUNDA: Deus non potest creanciam communicare alicui pure creature. Probatur: nam sicut omnis passiva creacio creare est eius omnino prima inchoacio in sua existencia, cum sit eius passiva de nichilo inchoacio in existenciam, et per consequens sic pridem, quod nullo modo alia prior: sic correspondenter eius activa creacio est omnino prima activa inchoacio creature in existenciam. Cum ergo Deus non possit creare communicare pure creature omnino activam ichoacionem in existencia per corrolarium precedens; igitur nec creacionem activam, et per consequens nec creanciam.

Creation is not used in the strict sense when attributed to the creature by holy doctors.

CORROLARIUM: Ubicumque doctores sancti creature attribuunt creacionem, ibi creacionem capiunt improprie; patet ex conclusione.

5. *Post* proposito *media fere coli pars vacat.*

15. *Apoc. 1, 8.*

The priest does not *create* the body of Christ in the Sacrament except in an equivocal sense.

CORROLARIUM: Sacerdos in misterio transsubstancians et convertens panem in corpus Cristi, non creat ibi corpus Cristi; patet ex conclusione et plus ex fidei veritate. Verumptamen, quia sacerdos misterialiter per conversionem substancialem panis in corpus Cristi, pane totaliter et plene cessante existere facit ibi sub specie visibili esse corpus Cristi secundum suam substanciam realiter, veraciter et presencialiter ex nulla substancia, vel de aliquo subiecto quodam genere locucionis, licet equivoce et improprie, dicitur creare corpus Cristi, et consequenter talis misterialis faccio, secundum quam facit ibi omne corpus Cristi secundum suam substanciam per conversionem substancialem non ex aliquo subiecto, nec ex aliqua substancia, licet equivoce et improprie. Subtiliter tamen dicitur quodam genere locucionis, creacio et consecracio corporis Cristi; non tamen illa improprietas est amplianda et wlgo denuncianda, cum non potest talis creacio declarari. Et ita intelligendi sunt doctores, ubicumque locuntur, sacerdotes asserendo creare corpus Cristi etc.

17. *Cod.:* denuncciandа. 20. *Post* etc. *legitur in cod.:* St[i] pa[cz] (Stephani Palecz ?).

II.

Utrum proposiciones ypothetice a veritatibus exemplate quales et quante sub septem speciebus comprehendantur.

Of hypothetical propositions.

Arguitur, quod non, quia omnes proposiciones ypothetice comprehenduntur solum sub tribus speciebus, scilicet sub condicionali, concessiva et disiunctiva, cum non sit dabilis proposicio ypothetica, quin sit aliqua illarum explicite vel implicite: igitur questio falsa.

In oppositum sic: non sunt plures species ypotheticarum neque pauciores, quam septem, ut patet calculanti. Videtur, numerus ille est sufficiens pro illis speciebus.

Truth is that according to which a thing corresponds to the divine intuition.

Noto primo, quod quedam est veritas, a parte rei, circumscripta operacione composicionis vel divisionis intellectus humani, ut, quia veritas est, quod homo est animal, et veritas est, quod homo non est asinus, circumscripta operacione anime vel intellectus humani. Et sic veritas describi potest: veritas est, secundum quam adequatur res ad intellectum vel intuicionem divinam; patet sic, quia utique mens, intelleccio et intuicio divina, est per se sufficiens causa essendi rem; sicut enim Deus wlt, intellegit vel intendit rem esse, sic res est adequate. Ergo res talis adequatur intuicioni vel intelleccioni divine; ergo veritas est adequacio rei ad intellectum divinum, et per consequens veritas est, secundum quam adequatur res ad intelleccionem vel intuicionem divinam, aut eciam veritas a parte rei est adequacio rei ad principia intelleccionis seu intellegibilis unionis in re ipsa.

A parte rei truth is the adequation of a thing to the principles of intelligibility in itself.

Three kinds of intelligible union.

Unde preter operacionem intellectus humani est dare triplex genus unionis intelligibilis in re ipsa.

I. The act with its duration.

Unum, sicut infimum genus unionis intelligibilis in re est actus cum sua per se prima duracione seu manencia temporali.

2. The substance with its essential quality.

Secundum genus unionis intellegibilis sicut medium est ipsa substancia cum sua qualitate essenciali.

3. The combination of these two. So these are three objects of intelligence.

Tercium, sicut supremum genus unionis intelligibilis est actus cum sua per se prima duracione unitus substancie cum sua essenciali qualitate.

Et secundum triplicem unionem iam dictam sequitur corrolarie esse triplex obiectum verum intellectus.

I. The word = the act.

Primum, quod est infimi gradus, quod per verbum appropriate designatur. Verbum einim significat apud Grecos actum rei cum sua per se duracione vel manencia temporali; quod quidem significatum per verbum primarie est obiectum, verum infimi gradus, correspondens prime et infime unioni in ipsa re. | F. 181

II. The name = the substance.

Secundum obiectum verum intellectus est medii gradus, quod per nomen significatur. Nomen enim significat substanciam cum quantitate essenciali; quod verum sic primarie per nomen significatum, est obiectum verum intellectus medii gradus, correspondens secunde et medie unioni intelligibili in re.

III. The truth.

Tercium obiectum verum intellectus est verum, quod primarie per composicionem et divisionem proporcionalem importatur, quod obiectum verum sic propositum significatum est supremi gradus, correspondens supreme unioni intellegibili in ipsa re.

Correspondingly we know things.

Et hec triplex unio intellegibilis et triplex obiectum verum correspondens sibi poterit sic perswaderi. Intellectus humanus, inchoando cognicionem suam per

I. In a confused and indefinite way.

motum simplicis apprehensionis, primo apprehendit rem sub esse quodammodo confuso et indeterminato, labili et fluido; et sic cognoscendo esse rei inchoative cognoscit tale esse rei non posse esse sine sua prima duracione. Ecce infimus gradus unionis et obiecti veri.

II. In their stable usual and habitual modes.

Secundo intellectus apprehendit rem noticia simplicis apprehensionis sub esse firmo, stabili aliquali quiete, scilicet apprehendendo rem sub modo habitus et quietis et determinate apprehensionis, qualiter cognoscitur res in sua substancia cum quantitate essenciali: ecce secundus gradus unionis intellegibilis, ut puta substancie cum essenciali qualitate. Et hic modus est obiectum medii gradus.

III. Completely in their being and relations.

Tercio apprehenditur res ab intus cogrue perfecta, scilicet apprehendendo rem sub modo cognoscendi assensivo et assertivo, que apprehensio est perfeccior primis duabus, cum unionem utramque includat: Ecce

tercius gradus unionis et obiecti, secundum quem res apprehenditur proporcionaliter per unionem actus ad substanciam.

Alia est veritas composicionem et divisionem vel actum proporcionalem consequens et denominans, et illa veritas non est res realis nec est res racionis, independens a composicione et divisione seu actu proporcionali, sed vocatur res secundum animam tantum, fabricatum per actum anime, qui quidem actus anime non est per se primo ab intrinseco alicuius nature realis vel modi essendi realis, cum intellectus componendo et dividendo vel extra se agit, scilicet derelinquendo aliquod actum vel factum adextra et ergo et ens racionis sive anime.

There is a different truth, which is personal depending on the action of the mind.

F. 181ʳ Istis debite pensatis posset reddi causa, | quare cum Petrus dicat sic esse, et Paulus sic esse, est, et nullus eorum plus dicit quam alter, eo, quod quidquid dicit unus per suam dicenciam a parte rei, hoc est, idem et non aliud dicit secundus; et tamen tam sapientes quam insipientes audientes eos sic dicere, dicerent Paulum dixisse verum, Petrum vero neque verum neque falsum dixisse. Sic ergo verum vel veritas est in dicencia Pauli, qualiter non est in dicencia Petri. Et huiusmodi veritas est quedam positiva habitudo secundum animam, secundum quam habitudinem diccio proporcionalis vel signum proporcionale dicitur habere significatum primarium sibi correspondens, falsum autem vel falsitas opposita dicitur privativa habitudo secundum animam, qua denominatur proposicio carere significato primario.

Thus two men may assert the same thing, yet one may speak truthfully and not the other.

Secundo noto, quod duplex est forma: quedam intrinseca in re ipsa subiectata, alia extrinseca, que non sic in re ipsa subiectatur, sed ab extrinseco exemplariter eam denominat; probatur sic. Sicut enim producens est duplex quoddam, cuius entitas aut penitus eadem aut simillima est et producentis et producti; et philosophi communiter sciunt, ubi est eadem entitas secundum speciem producentis et producti. Ubi autem penitus eadem est entitas producentis et producti, sciunt dicere theologi ut individuis etc. Aliud est producens, cuius non sic est eadem entitas producentis, ut patet de re artificiata producta a mente artificis; et producens primo modo dicitur, a quo appropriate res habet esse; secundo modo dicitur, unde appropriate res habet esse.

Two kinds of form. I. When the produced is of the same essence as the producer.

II. Where it is of another essence, as in work fashioned by the mind of the artificer.

35. simillima] *cod.:* ſſᵐᵃ. 39. *Cod.:* Aliud uces.

So too with matter and aim.

Et iterum sicut duplex est materia, quedam, cuius entitas est entitas materiati et vocatur materia subiectiva, alia, cuius entitas non sic est entitas materiati, et vocatur materia obiectiva. Et primo modo materia dicitur, ex qua appropriate res habet esse totale vel parciale simpliciter aut quodammodo. Exempla patent. Secundo modo materia dicitur de qua res appropriate habet esse, vel circa quam appropriate res habet esse. Et sicut duplex est finis, quidam, cuius entitas est entitas finiti, ut finis intrinsecus, et vocatur 'finis quo'; alius, cuius entitas non sic est entitas finiti, ut extrinsecus et vocatur finis 'gracia cuius'; et primo modo dicitur finis, in quo appropriate res consistit, secundo modo, gracia cuius appropriate res habet esse, | sic suo modo F. 182 forma esset duplex, quedam, cuius entitas est entitas formati simpliciter aut quodammodo, alia, cuius entitas non sic est entitas formati; et prima vocatur forma intrinseca, secunda exemplaris; et prima dicitur secundum quam res habet appropriate esse, secunda vero, per quam res appropriate habet esse; exempla de singulis sunt satis nota.

Exemplary forms.

Suppono: Si veritas a parte rei primarie significabilis proposicionem proporcionaliter est forma exemplaris, formans vel denominans proposicionem esse veram, simpliciter consequentem vel necessariam, tunc talis veritas exemplabit proposicionem esse veram, consequentem vel necessariam; patet supposicio, quia exinde proposicio est vera, quia habet veritatem sibi correspondentem, cui consonat; et per consequens talis veritas obiectalis formabit et denominabit proposicionem huiusmodi esse veram, consequentem vel necessariam, sed non ab intrinseco, cum non ab intrinseco sibi inexistat; ergo ab extrinseco sortitur talem denominacionem, et per consequens exemplabit eam. Consequencia patet notabili primo et secundo. Nam si proposicio ab intrinseco esset vera et non ab extrinseco veritate obiectali, tunc non ab eo, quod res esset vel non esset proposicio diceretur vera vel falsa, cum tunc ad sui veritatem non requireret verum obiectum a parte rei; igitur supposicio vera.

Examples must correspond with them.

CORROLARIUM: Oportet formam exemplarem et exemplatam esse adequatas, quia ad tantum et non

26, 27. consequentem] *cod.:* $9tin^{lz}$ *et sic postea.*

amplius exemplatum recipit, nisi de quanto exemplans eandem sibi imprimit. Unde, sicut si plena forma sigilli tingitur cera molli et capaci, tunc cera capit plenam formam; si non, tunc non; ergo eciam si tota veritas proposicionem primarie significata imprimitur proposicioni vel signo, tunc eam caperet et formabitur a tali plene. Si vero non, tunc non. Unde humanitas sola vel animalitas tantum non formant hanc dicenciam: ʻhomo est animalʼ; similiter capiatur in aliis.

Hence a truth of simple apprehension cannot be an example of a categoric or hypothetic proposition and vice versa.

Ex quo sequitur corrolarie, quod nulla veritas simplicis apprehensionis secundum infimum gradum vel medium unionis intelligibilis exemplabit proposicionem kategoricam vel ypotheticam, cum non sit eius adequata forma, F. 182' similiter nec veritas per simplicem kategoricam signata | exemplabit veram proposicionem ypotheticam.

All true propositions have true examples.

Conclusio prima: Omnes proposiciones vere a veritatibus sunt exemplate; patet, quia omnis veritas per preposicionem significabilis est forma exemplans proposicionis, formans et denominans ipsam esse veram, ut dixit supposicio, et notabile secundum; ergo quelibet talis exemplabit proposicionem esse veram, et per consequens conclusio vera.

A truth cannot be an example of a false proposition.

Corrolarium primum: Nulla proposicio falsa a veritate exemplatur; tunc enim non esset falsa, sed vera ab huiusmodi veritate; cera enim non formatur vel exemplatur a sigillo non existente.

Qualitative and quantitative hypothetical propositions must have truths corresponding to them.

Secundum corrolarium: Si omnes proposiciones ypothetice sunt quales et quante et vere, tunc a veritatibus exemplantur esse quales et quante; si non, tunc non, cum qualitas et quantitas a modo intelligendi causantur, quibus oportet correspondere modus essendi. Alias non essent veri modi intelligendi eas sic esse quales et quantas.

De qualitate noto, quod qualitas proposicionis sumitur principaliter a forma proposicionis: unde cum proposicio est res artificialis, oportet, quod habeat aliquid, quod erit ut per se propria forma, et aliquid, quo erit, ut per se propria materia; alias non esset res artificialis vera vel perfecta. Si igitur forma talis negatur, erit negativa, si non negatur, erit affirmativa.

Affirmation and negation.

Noto, quod affirmacio et negacio, que sunt qualitates proposicionis, possunt sumi dupliciter. Uno modo affir-

3. *Cod.:* moli.

macio dicitur, quando illud, quod habet se ut per se propria forma in proposicione, denominatur formari et uniri illi, quod habet se ut per se propria materia, et tunc dicitur affirmativa. Si vero illud, quod habet se ut per se propria forma, non denominatur formari ad illud, quod habet se ut per se propria materia in proposicione, sed pocius denominatur dividi; tunc ibi erit negacio. Secundo modo affirmacio et negacio sumitur improprie, ut, quod tunc est proposicio affirmativa, quando illud, quod in proposicione habet se ut per se propria forma non negatur seu dividitur per aliquod signum negativum ab illo, quod habet se, ut per se propria materia, non curando, an talis forma uniatur vel formetur ad materiam prius dictam. Et negacio suo modo improprie dicitur, quando in proposicione talis forme negatur. Unde, si in proposicione negativa modus principalis copulacionis vel disiunccionis non negatur copulativa vel disiunctiva, erit affirmativa. Si vero talis modus copulacionis vel disiunccionis pro principali formali pro | posicionis designatus negatur, erit negativa, F. 183
et sic de ceteris.

Every hypothetical proposition can only be said improperly to be qualitative, negative or affirmative.

CONCLUSIO PRIMA: Improprie sumendo affirmacionem et negacionem, tunc omnes proposiciones ypothetice sunt quales, affirmative vel negative. Patet: nam ideo dicitur affirmativa, quia modus coniungendi pro principali formali designatus, non negatur, et negativa, quando talis modus negatur ad modum loquendi Philosophi, cum dicit quod contradiccio et affirmacio et negacio opposite; et notum est, quod hoc non esset verum proprie capiendo affirmacionem et negacionem. Sed omnis proposicio ypothetica sic se habet, quod in ea vel modus principalis coniungendi non negatur vel affirmatur, ergo omnis ypothetica erit qualis, affirmativa vel negativa.

CONCLUSIO SECUNDA: Proprie sumendo affirmacionem et negacionem nulle ypothetice sunt quales, affirmative vel negative; patet, quia in nullis ypotheticis illud, quod habet se ut per se propria forma imponere

32. *Cod.:* no net² ul net². *Correxi.*

27. *Cf.* Arist. De Interpretatione VI 3 sq. *(Ed. Par. I 26, 44 ss.): ὥστε δῆλον, ὅτι πάσῃ καταφάσει ἐστὶν ἀπόφασις ἀντικειμένη, καὶ πάσῃ ἀποφάσει κατάφασις (4) καὶ ἔστω ἀντίφασις· . . . . κατάφασις καὶ ἀπόφασις αἱ ἀντικείμεναι.*

ypothetica denominatur formari vel uniri de se illi, quod se ut per se propria materia, sed solum bene unit duas veritates signatas per kategoricas duas coniunctas signo vel modo coniungendi, ut notum est; ergo conclusio vera.

CORROLARIUM: Solum kategorice sunt proprie quales, affirmative et negative.

Properly speaking, only categoric propositions are qualitative, affirmative and negative.

De quantitate noto, quod quantitas proposicionis principaliter sumitur ab aliquo modo intelligendi, respiciente illud, quod in proposicione habet se per modum materie quomodolibet unite vel quantitatis principiative incommunicabiliter vel communicabiliter. Incommunicabiliter, ut quantitas singularis, que recipitur a modo intelligendi, scilicet incommunicante, respiciente illud, quod habet se per modum materie, ut puta ipsius rei singularis. Communicabiliter vero, ut quantitas universalis, particularis vel intrinseca, ubi modus intelligendi, puta signi particularis vel universalis, respicit illud quod se habet, ut materia aliquando sumitur copulative pro suis inferioribus, ut in quantitate universali, aliquando disiunctive, ut in particulari vel intrinseca, aliquando copulatum vel disiunctum, ut in mixtis, que nec de se sunt universales, nec particulares, sed quodammodo pregnantes tam universalitatem, quam particularitatem includentibus, ut sunt exclusive.

SUPPOSICIO: Sicut ypothetica non dicitur *qualis* a qualitate parcium ipsam constituencium, sic nec dicitur quanta F. 183' a quantitate ipsam constituencium; | patet a simili vel a minori vel a maiori, cum qualitas a magis realiori modo intelligendi sumatur quam quantitas, quia qualitas a forma, quantitas vero a modo quodammodo abstracto, prout aliud, quod se habet per modum materie, tenet vel habet se communicabiliter copulative, disiunctive etc. vel incommunicabiliter; si ergo in ypotheticis non sumitur qualitas a partibus, nec quantitas . . . .

As a hypothetical proposition is not qualitative by virtue of its constituent parts, so also it is not quantitative.

CORROLARIUM: Si aliquis modus coniungendi principalis in proposicione ypothetica est absolutus ab omni materia sensibili, ymaginabili, vel intellegibili, qui de se non respicit ad materiam quomodolibet quantam vel quantitatis principativam, talis ypothetica non erit quanta. Si vero modus coniungendi ypotheticarum respicit ad materiam prius dictam, talis ypothetica erit quanta;

18. sumitur] *cod.:* sumi. 25. qualis *addidit Matthew.* 28. *Cod.:* yl a ari vel a maiori.

patet, quia quantitas in ypothetica non sumitur a quantitate parcium, ut dicit supposicio; ergo oportet, quod sumatur a modo coniunctivo, qui si respicit materiam quantam vel quantitatis principativam, erit quanta, cum quantitas de se sumitur a tali modo respiciente materiam, ut dictum est. Igitur etc.

Three kinds of qualitative hypothetical propositions; relating to time, space and comparison.

CONCLUSIO: Solum proposiciones ypothetice trium specierum . . . et omnes tales sunt quante quantitate prius dicta. Patet, quia solum proposiciones trium specierum habent modum coniungendi respicientem de se ad materiam quomodolibet quantam vel qualitatis principativam, ut patet de temporali, locali et comparativa speciebus. Nam 'ubi' respicit materiam loci quantitatis localis, 'quando' respicit tempus, sicut 'quam', 'tot', 'quot', respiciunt equalitatem vel diversitatem in gradibus; que equalitas vel diversitas graduum prerequirit multidudinem talium; sed multitudo est quantitas, ergo etc.

CORROLARIUM PRIMUM: Nulla ypothetica copulativa, disiunctiva, condicionalis, explicativa, causalis, racionalis est quanta; patet, quia illarum ypotheticarum modi formales de se non respiciunt ad materiam quantam vel quantitatis principativam, sed sunt absoluti ab omni materia intellegibili, sensibili vel ymaginabili, ut patet intuenti etc.

De speciebus ypotheticarum.

Different kinds of hypothetical propositions.

SUPPOSICIO: Diversitas specierum ypotheticarum capienda est ex diversitate modi seu actus principalis uniendi diversas veritates signabiles per easdem. Patet supposicio, quia diversitas specierum in ypotheticis vel causatur solum a parte signi vel solum a parte signati vel ab actu principali. Conclusio patet, cum solum illa tria sufficiant | F. 184 ad proposicionem ypotheticam. Sed diversitas specierum huiusmodi non causatur a primis duobus modis, ergo a tercio. Non a primis duobus modis; patet, cum stat, signa et veritates per easdem significatas esse penitus eadem, et tamen non essent eiusdem speciei, ut patet de illis signis et veritatibus ipsis correspontentibus, 'sor currit et Plato disputat', 'sor currit vel Plato disputat', ubi penitus sunt eadem signa, et veritates eedem,

Diversity is caused, not by the two first, and therefore by the third.

7, 8. *Post* specierum *excidisse videntur* voculae sunt quantae. 32. *Cod.:* vel ab abactu. 39. currit] *cod.:* c *et sic postea.*

et tamen non sunt eiusdem speciei, cum prima sit copulativa, altera vero disiunctiva; nec diversitas signi vel signati, ut patet diversitatis ʿsor currit vel non curritʾ, ʿsor loquitur aut non loquiturʾ, ubi est diversitas signi et signati, et tamen utraque est disiunctiva a principali modo, scilicet: ʿvelʾ et ʿautʾ disiungendi illas veritates.

The difference of the principal act spoken of makes the difference of hypothetic species.

CORROLARIUM: Quod diversitas actus principalis principali formali in ypothetica designatus facit diversitatem specierum ypotheticarum. Ex quo sequitur ulterius, quod, si in una ypothetica mixta erunt plures tales actus, quod a principali modo vel actu in tali ypothetica designato sumenda est species; et ergo secundum multitudinem vel paucitatem talium modorum uniendi erunt plures et pauciores ypothetice etc.

All hypothetic propositions may be reduced to nine species.

CONCLUSIO: Omnes ypothetice ad novem species magis famosas directe sunt reducibiles. Patet: ad tot species sunt reducibiles, quot sunt modi diversi specifici coniungendi veritates ad hoc; sed novem sunt tales modi specifici distincti, ut puta modus disiunctivus, concessivus, explicativus, comparativus, condicionalis, localis, temporalis, racionalis et causalis: ergo conclusio vera.

Description of the nine modes

Antecedens probatur per sufficienciam sequentem: In omni proposicione ypothetica una proposicio supponitur alteri secundum aliquem modum uniendi: aut ergo una supponitur alteri ad seiungendum sensum a sensu aut ad coniungendum sensum sensui. Si primum, sic est disiunctiva, ut dicendo: ʿego sum vel non sumʾ; si secundum, aut ad coniungendum absolute non secundum modum respectivum sensus ad sensum, aut ad coniungendum secundum talem modum respectivum. Si primum, sic est copulativa, ut dicendo: ʿDeus est, et centrum moveturʾ. Si secundum, scilicet, quod una proposicio supponitur alteri, ad coniungendum sensum sensui secundum modum respectivum, hoc est dupliciter, vel secundum modum respectivum quodammodo vel secundum modum respectivum simpliciter. Si primum, sic est explicativa ut dicendo ʿego respondeoʾ, scilicet responsio mea est persona. | Si secundum, scilicet secundum modum respectivum simpliciter, hoc est dupliciter, vel secundum modum respectivum, qui per se est respectivus, vel secundum modum respectivum, qui non per se est respectivus, scilicet per hoc respectus ipsum concomitatur necessario et de-

I. disjunctive, II. copulative, III. explicative.

F. 184ʹ

10. plures *bis in cod.*

IV. comparative, nominat. Si primum, sic est ypothetica comparativa, ut dicendo: 'Tam bonus est sor, quam bonus est Plato, tot flores habet sor, quot igitur habet Plato.' Si secundum, scilicet secundum modum respectivum, qui non est per se respectivus, sed ipsum concomitatur [respectivus], hoc est dupliciter, aut secundum talem modum respectivum non positivum, sed quasi privativum, aut secundum talem modum respectivum positivum sensus ad sensum.

V. conditional, Si primum, sic est condicionalis, ut dicendo: 'Si asinus volat, asinus habet pennas', quod tamen videlicet impossibile est asinum volare, absque asinum habere pennas. Si secundum, scilicet secundum modum talem respectivum positivum sensus ad sensum, hoc est dupliciter, vel secundum modum talem commensurandi seu equiparandi in aliquo unum ad aliud, vel secundum modum non commensurandi seu equiparandi in aliquo unum ad aliud. Si primum, hoc est dupliciter, aut commensurandi secundum mensuram mensurandi mensurabilem secundum appropriate quanti permanentis vel commensurandi secundum

VI. local, mensuram mensurandi quanti successivi. Si primum, sic est localis ut dicendo: 'Ubi ego sum, tu es.' Si vero est secundum modum respectivum positivum secundum, sic

VII. temporal, est temporalis, ut dicendo: 'Quando ego sum, tu es.' Si vero est secundum modum respectivum positivum non commensurandi seu equiparandi, hoc est dupliciter: vel secundum modum respectivum, eciam qui de se nec equiparativam nec disquiparativam importat, vel secundum modum respectivum, qui disquiparativam importat. Si

VIII. rational, primum, sic est racionalis, ut dicendo: 'Ego loquor, ergo ego sum'. Sensus est: necesse est ad me loqui me

IX. causal. esse. Si secundum, sic est causalis, ut dicendo: 'Quia Deus wlt me esse, ergo sum.' In nulla enim ypothetica tantum relucet et tam clare disquiparatur secundum modum respectivum sensus ad sensum, quam in causalitate sensus ad sensum. Et iste sunt species magis famose, in quas omnes alie directe habent reduci. Et dico notabiliter directe, quia indirecte in pauciores, ut in 6 vel in 3 species possent reduci, scilicet hoc indirecte, quia formalis principalis in ypothetica designata, que per se esset respectus vel concomitans respectum, reduceretur ad formalitatem pure absolutam, et ergo indirecte. | F. 185

14. *Cod.:* equipandi. 21. *Cod.:* sum ibi tu es. 21, 22. *Cod.:* Si v'o 3 z^m mo^m r'uu poitm 2^m.

Corrolarium: Solum 9 sunt species famose et usitate apud philosophos, ut patet ex sufficiencia.

Corrolarium secundum: Non omnes proposiciones ypothetice a veritatibus exemplate quales et quante sub septem speciebus comprehenduntur, ymo sub novem omnes species ypothetice comprehenduntur. Nec omnes sunt exemplate a veritatibus, quia false non, nec omnes sunt quante, quia solum est species, ut dictum est supra etc. — Ergo etc.

9. *Post:* Ergo etc. *legitur* p. policz.

III.

Can freedom of the will be restrained.

Utrum possit illibertari liberum arbitrium potencie volitive.

No. Wishing cannot be controlled, so neither can the will's choice.

Arguitur, quod non. Non potest libera voluntas cogi, igitur nec illibertari liberum arbitrium; consequencia patet ex eo, quia liberum arbitrium est libera voluntas, et assumptum patet, quia contradiccionem implicat, quod sit voluntas libera et tamen sit coacta. Igitur . . .

Yes! for God has free choice and yet cannot will evil.

In oppositum: Potest illibertari potencia volitiva, igitur et liberum arbitrium; consequencia patet ab eodem. Assumptum probatur, quia potest supremus dominus potencie volitive ipsam voluntatem perficere, quod non possit malum velle.

Definition: Free will is the power of allowing or not allowing sin.

Noto primo quo ad quid nominis voluntatem illibertari et ipsam a libertate destitui, secundum Anselmum est ipsam aliene subici potestati sine suo assensu; liberum arbitrium est potestas permittendi peccatum et potestas non permittendi peccatum. Alio modo secundum Anselmum libertas est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter se ipsam. Vocat autem iste sanctus rectitudinem voluntatis iusticiam propter se servatam. Quamvis autem hec diffinicio sit communis omni racionali creature, multum tamen differt libertas Dei a creatis, et hec adhuc a se ipso, sicut diffinicio animalis secundum nomen convenit omnibus animalibus;

12. *Cf.* Anselmi Cantuariensis de Libero Arbitrio IV. *(Migne CLVIII 497 B): Quomodo ergo non est libera voluntas, quam aliena potestas sine suo assensu subicere non potest? Ibid. (498 A): Quis ergo potest voluntatem dicere non esse liberam ad servandum rectitudinem et liberam a tentatione et peccato: si nulla tentatio potest illam, nisi volentem, avertere a rectitudine ad peccatum, id est ad volendum quod non debet?* Cap. XIII *(505 A) libertas arbitrii est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem . . . .*

animal tamen ab animali substancialiter et accidentaliter difficile distingwitur. Nec oportet sequi ex ista diffinicione Anselmi, quod si libertas sit potestas servandi rectitudinem voluntatis, quod igitur sê ipsa libertate possit servari rectitudo voluntatis; et per consequens sine gracia gratum faciente, ut dicit Pelagius Monachus, quod est heresis, ut habetur libro Ethimologiarum Ysidori, libro 8 de heresibus. Alii vocant eam potestatem peccandi et non peccandi, quod non est verum universaliter. Augustinus: libertas est facultas racionis, qua bonum eligitur gracia assistente vel malum gracia deficiente vel F. 185' desistente. |

Different kinds of liberty.

Noto secundo, quod libertatum alia est per se, ut Dei, alia creata, et talis est multiplex, quedam habens rectitudinem, quedam carens, habens quedam servat separabiliter, quedam habet inseparabiliter. Carens quedam caret recuperabiliter, quedam irrecuparabiliter. Exempla dimitto causa brevitatis.

Will is equivocal in meaning and may stand for the instrument of will in the soul and the wish itself.

Tercio noto secundum venerabilem Anselmum in suo dialogo de Libero Arbitrio, quod sicut visus equivoce dicitur, sic voluntas. Vocamus enim visum principium sive eciam instrumentum extrinsece loquendo, id est radium procedentem per oculos, quo sentimus lucem et que in luce sunt; et dicitur visus opus instrumenti, quando eo utimur, id est visio. Sic eodem modo voluntas vocatur instrumentum volendi, quod est in anima, et dicitur voluntas visus eius. Sicut enim visum, qui est instrumentum, habemus, quando non videmus, visum autem, qui est opus, non nisi quando videmus: sic voluntas, quod est principium instrumentale, semper est in anima, opus autem istius in anima non nisi quando aliqua volumus. Ex hoc patet, quid sit potencia volitiva.

7. *Cf.* Isidori Hispal. Etymologiar. Lib. VIII 63 *(Migne LXXXII 303): Pelagiani a Pelagio monacho exorti: hi liberum arbitrium divinae legi anteponunt, dicentes sufficere voluntatem ad implenda iussa divina.* 10. *In rem fere cadunt quae exponit* Augustinus De Libero Arbitrio I, cap. XI *inscripto: Mens ex libera voluntate libidini serviens punitur iuste (Migne XXXII 1233) et* De natura et gratia, cap. XLV *(Migne XLIV 286).* 19. *Cf.* Anselmi Cantuariensis dialog. de Libero Arbitrio, cap. III *(Migne CLVIII 494): . . . Sicut nullum instrumentum solum sibi sufficit ad operandum; tamen, cum desunt illa, sine quibus instrumento uti nequimus, instrumentum nos cuiuslibet operis habere sine falsitate fatemur. Quod ut in multis animadvertas, in uno tibi monstrabo. Nullus visum habens dicitur nullatenus posse videre montem . . . etqusqu.*

Again, there is a double action of the will; first the act of willing what cannot be restrained.

Ultimo noto secundum beatum Thomam in prima, secunda secunde, duplex est actus potencie volitive: unus est immediatus, velut ab ipsa elicitus, ut velle, et est eius actus proprius, qui non potest illibertari, ut dicit ille sanctus et Seneca epistola octava. In voluntate necessitas non est; racio talis actus voluntatis non est aliud, nisi quedam vis procedens ab interiori principio cognitivo, sicut appetitus racionalis non est nisi quedam inclinacio precedens a principio naturali non cognitivo.

Secondly the outward act expressive of the will and this can be restrained.

Contra racionem autem huius actus est quilibet illiberatus sive coactus, sicut et contra naturalem inclinacionem vel eciam motum; potest enim grave moveri sursum, non autem ex eius naturali inclinacione. Alia racione arguitur: Sicut naturalitas inest per se nature, sic libertas voliti; sicut ergo actus intuitivus est proprie nature, necessario per formam naturalitate, ut sit et dicatur naturalis; sic actus proprius voluntatis necessario per formam libertate, ut sit et dicatur liber. Alius est actus improprius voluntatis a voluntate imperatus mediante alia potencia exercitus, ut ambulare, loqui, qui a voluntate imperantur, mediante potencia motiva; talis actus secundum quid voluntatis potest quodammodo impediri, ne voluntatis imperium exequatur; illibertari autem voluntas non potest secundum Aristotelem tercio Ethicorum: Justa et iniusta operamur volentes.

I. Conclusion. Free will always exists in the rational nature.

CONCLUSIO PRIMA: Semper liberum arbitrium inest racionali nature. Arguitur sic: Quia potestas servandi rectitudinem voluntatis semper inest racionali creature, igitur et liberum arbitrium. Consequencia patet ex ultimo notabili, et antecedens probatur; nam sicut visus, qui est instrumentum, se habet ad naturam racionalem totalem, sic eciam potestas servandi rectitudinem. Sed visus, qui est instrumentum, semper inest totali racionali creature, ut patuit supra: igitur eciam potestas. Consequencia patet ex similitudine. Eciam sicut se habet

1. *Cf.* S. Thomae Aquinatis Summa I, Quaest. 82, Art. 1 *(Ed. opp. Romae 1889, Vol. V, p. 293): Videtur quod voluntas nihil ex necessitate appetat.* 5. *Cf.* Lucii Annaei Senecae ad Lucilium Epistularum Moralium Lib. IV 8 *(Vol. III, p. 80, ed. Haase): Effugere non potes necessitatem, potes vincere.* 24. *Cf.* Arist. Ethic. Nicom. III 1, 6 *(Ed. Par. II 24, 37): Καὶ τὸ ἑκούσιον δὴ καὶ τὸ ἀκούσιον, ὅτε πράττει, λεκτέον. Πράττει δὲ ἕκων· καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ κινεῖν τὰ ὀργανικὰ μέρη ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσιν ἐν αὐτῷ ἐστίν· ὧν δ' ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ ἐπ' αὐτῷ καὶ τὸ πράττειν καὶ μή.*

consciencia ad racionem, sic libertas ad voluntatem, sed F. 186 consciencia semper inest racioni | quia est eius naturale iudicatorium, igitur eciam liberum arbitrium voluntati, quod est eius liberale electorium. Et si semper inest voluntati, semper inest racionali nature, cum non possit esse voluntas, nisi in racionali natura, nec racionalis natura sine voluntate, cum oportet eam esse appetitivam secundum racionem, et hoc est voluntas.

CORROLARIUM PRIMUM: Libertas arbitrii principaliter in voluntate consistit, non tamen oportet, si sor pro aliquo tempore non wlt aliquid, ut cum dormit, igitur sor pro aliquo tempore non habet potestatem volendi: patet ex conclusione et eius probacione.

I. Corollary. Will may be present although dormant for the moment.

CORROLARIUM SECUNDUM: Non oportet, si sor semper habet liberum arbitrium, quod semper habeat rectitudinem voluntatis. Probatur, quia stat sortem vel aliam racionalem naturam habere liberum arbitrium absente rectitudine, sicut stat aliquem habere visum, quo est visurus montem vel solem, absente sole.

II Free will does not always imply a right choice.

CONCLUSIO SECUNDA: Natura racionalis voluntatis rectitudinem ex se deserens non potest eam nisi auxilio superno Dei reassumere. Probatur, quia huiusmodi racionalis natura habet se ad rectitudinem voluntatis, sicut se habuit, antequam eam haberet; sed antequam haberet eam, non potest eam nisi dante Deo recipere. Igitur eciam eam ex se deserens non potest eam nisi dante Deo reasumere, talem desertam rectitudinem voluntatis, que est spiritus vadens et non rediens propter difficultatem recuperandi. Sicut enim aer non potest in se recipere radium lucis solaris, nisi a sole accipiat, sic nec voluntas radium solis iusticie, qui est Deus ipse in spera.

II. Conclusion. A will that has once left righteousness can only recover it by God's help.

CORROLARIUM: Plus est dolendum de amissione rectitudinis voluntatis, quam de amissione boni nature vel fortune. Patet, quia de quanto de aliquo bono acquisito plus est gaudendum, de tanto de amissione huiusmodi plus est dolendum.

I. Corollary. Nothing should be grieved for so much as loss of righteousness.

CORROLARIUM SECUNDUM: Voluntatis rectitudinem sponte deserens, ut sic, magis peccat, quam sponte sibi mortem

II. Straying from righteousness worse than suicide.

22. *Cod.:* reasumere. 25. *Cod.:* reasumere cipere. 31, 32. *Cod.:* ī ſpaciu tē *ultima verba aperte corrupta.*

28. *Psalm.* 77, *39.*

inferens nude, ut sic. Patet sic, quia voluntatis rectitudinem deserens abicit, quod ex debito semper est habiturus, mortem autem inferens non amittit quod numquam est amissurus.

III. God in restoring righteousness to the will does a greater miracle than in reviving the dead.

CORROLARIUM TERCIUM: Maius miraculum est, Deum desertam rectitudinem reddere voluntati, quam mortuo reddere amissam vitam; patet, quia corpus necessitate moriendo non peccat, ut vitam nunquam capiat, voluntas autem per se rectitudinem deserendo peccat, reddens se indignam per hoc, ut aliquando rectitudinem reaccipiat, quando, si indigna est reaccipere, indigna est ante in futuris reaccipere, quia non digna etc. | F. 186

III. Conclusion. A man may be restrained as to will.

CONCLUSIO TERCIA: Quamvis homo potest impediri quo ad actum imperatum a voluntate exteriore, non tamen potest voluntas illibertari probacione prime partis. Patet ex ultimo notabili. Et pro secunda parte arguitur, quia non potest voluntas a libertate destitui, cum si potest velle voluntarie, et sic non coacte nec necessitative, et per consequens libere potest velle. Igitur . . .

Corollary. A man cannot will unfreely.

CORROLARIUM: Licet homo potest invitus ligari, occidi, quia nolens, et non tamen potest invitus et illibere velle. Patet, quia velle non potest, nisi volens velle, cum omnis volens ipsum suum velle wlt, vel quia non potest velle, nisi modo voluntatis, et per consequens nisi voluntarie velle.

From different points of view a man may will both for and against.

CORROLARIUM: Stat aliquem velle et nolle secundum diversas voluntates, ut in casu, qui mentitur, ne occidatur. Talis wlt mendacium propter vitam, et non wlt mendacium propter ipsum mendacium.

A man who has an alternative is not compelled to either.

CORROLARIUM: Licet huiusmodi illibere et invitus menciatur aut occidatur, non tamen oportet, quod talis invitus menciatur, nec oportet, quod talis invitus occidatur. Patet, quia necesse est illum aut mentiri aut occidi, non tamen necesse est illum occidi, quia potest non occidi, si menciatur, nec necesse est, illum mentiri, quia potest non mentiri, si occidatur.

CORROLARIUM: Volens sic mentiri, ne perdat vitam, non cogitur timore mortis deserere veritatem; patet, quia non cogitur velle veritatem quam vitam, cum talis

14. *Cod.:* exteriorem. 22. *Cod.:* $^{\text{il}}_{\text{v}}$libere.

26. *De his, quae inde ab altero corrolario disputat Wyclif. Cf.* Anselmi Cantuariensis Dialog. de Libero Arbitrio, cap. V *(Migne CLVIII 496 f).*

non minus fortis sit ad volendum veritatem, quam salutem; sed forcius wlt salutem: non igitur talis invitus mentitur, nisi inproprie, quia mendacium sine difficultate evitare non potest, et sic talis aliena vi prohibetur utrumque servare, ut, si presentem videret gloriam eternam, quam statim post servatam veritatem assequeretur, et inferni tormenta, quibus sine mora traderetur, mox procul dubio veram sufficienciam ad servandam veritatem habere teneretur.

A man who lies to save his life is not compelled to lie.

CONCLUSIO: Non potest illibertari liberum arbitrium potencie volitive. Probatur auctoritate Aristotelis primo Rethoricorum: volentes et libere facimus quecumque facientes, et non coacti. Et arguitur racione: Libertas per se inest voluntati, sicut naturalitas per se inest nature. Sed nec Deus nec aliquid aliud potest rem destituere ab eo, quod sibi inest per se aliqualitas, cum tale posset adesse et abesse; inesset non per se, sed per accidens, et tamen inesset per se: igitur voluntas, et per consequens liberum arbitrium quodcumque, non potest a libertate destitui, et per consequens non potest illibertari. Et assumptum probatur, quia libertas non minus inest voluntati, quam naturalis nature; et si dispariter proprie inesset, magis proprie libertas voluntati inesset, de quanto eligibilius esset principium volitivum
F. 187 libertatis, quam esset | principium naturale, cum secundum sine primo in rebus minus dignis inveniatur; igitur, si proprie per se inest naturalitas nature, et libertas proprie inerit voluntati.

Conclusion. Freedom is an essential part of will and so inseparable from it.

CORROLARIUM: Quamvis Deus, supremus dominus, potest movere voluntatem, cum sit primum movens respectu voluntatis dependentis et secundum id Proverbiorum primo 'Cor regum in manu Dei' et quodcumque voluerit, inclinabit illud, non tamen potest Deus illibertare voluntatem. Patet ex conclusione et eius proposicione. Corrolarium hoc quam est bonum! Deus wlt me velle hoc opus bonum quocumque debito; igitur necesse est me velle hoc bonum stante prima volicione Dei, et ultra necesse est me velle hoc bonum

God can move the will, but he cannot make it unfree.

8. veram] *cod.:* v'm = verum.

12. *Cf.* Arist. Rhetor. I 6, 2 *(Ed. Par. I 323, 10 ss.): Καὶ ὅσα ὁ νοῦς ἂν ἑκάστῳ ἀποδοίη, καὶ ὅσα ὁ περὶ ἕκαστον νοῦς ἀποδίδωσιν ἑκάστῳ, τοῦτό ἐστιν ἑκάστῳ ἀγαθόν, καὶ οὗ παρόντος εὖ διάκειται καὶ αὐτάρκως ἔχει . . . κτλ.* 31. *Proverb. 21, 1.*

All necessity is not compulsion.

stante semper voluntate Dei; igitur non libere facio hoc, quia talis est solum necessitas ex condicione. Unde non omnis necessitas est coaccionis et illibertacionis, cum Deus pater et filius necessario producunt spiritum sanctum, quia non possunt non producere; non tamen coacte et illibere, sed supreme libere. Sic eciam potest intellegi illud Luc. 24° sive ultimo 'oportuit Cristum pati'.

Temptation does not restrain the will.

CORROLARIUM: Nulla temptacio potest vincere vel illibertare rectam liberam voluntatem. Probatur, quia voluntas non nisi potestate vincitur, ut dicit venerabilis Anselmus; et si dicitur temptacio vincere, hoc non est nisi improprie. Modo enim plus intelligitur, quam voluntatem posse subici temptacioni cum suo assensu. Sicut enim per nullum bonum potest non movere, sed allicere voluntatem, ut ipsam habeat, sic eciam malum potest non movere, sed terrere voluntatem, ut cedat, vel honorem pretendere, ut cedat.

CORROLARIUM: Nichil est liberius recta voluntate: Probatur, quia nulla vis aliena potest auferre talem rectitudinem.

CORROLARIUM: Questio, ut proponitur, est falsa etc.

15. *Cod.:* alicere.

7. *Luc. 24, 26.* 12. Anselmus. *Cf. supra pag. 244.*

IV.

Utrum aliqua felicitas capacitatem intellectus humani totaliter habet saciare.

Can any happiness satiate the human intellect?

Arguitur, quod non, quia appetitus humanus est infinite capacitatis; ergo non potest totaliter saciari.

No, for the human appetite is infinite.

Noto: Felicitas hominis capitur tripliciter. Primo capitur pro summo hominis bono humano simplici, non aggregato ex pluribus bonis humanis diversarum specierum essencialiter in presenti vita ab homine acquisibile. Et dicitur sumi felicitas hominis pro felicitate hominis sibi intrinseca formaliter, que communi nomine dicitur esse felicitas hominis formalis; et de tali felicitate locutus est Philosophus primo Ethicorum, innuens, quod felicis hominis est operacio virtuosa optima secundum
F. 187' potenciam optimam, | viri perfecti in vita perfecta, finituri vitam suam fine bono.

Three senses of happiness: 1. Happiness intrinsic in man, not made up of any aggregate of good things.

Secundo modo sumitur felicitas pro aggregato omnium bonorum hominis requisitorum ad hoc, quod quis sit felix felicitate immediate definita. Et de illa felicitate locutus est venerabilis Boecius in tercio de consolacione

2. The aggregate of all those things that give definite happiness.

11. *Cod.:* opa° v'tuofa opti'a.

10. *Cf.* Arist. Ethic. Nicom. I 7 (6), 15 *(Ed. Par. II 7, 8 ss.): Ἕκαστον δ' εὖ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀποτελεῖται· εἰ δ' οὕτω, τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετήν, εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταί, κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην· ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ. Ibid.* X [XI] 15 *(p. 11, 30): Τί οὖν κωλύει λέγειν εὐδαίμονα τὸν κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργοῦντα καὶ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς ἱκανῶς κεχορηγημένον μὴ τὸν τυχόντα χρόνον ἀλλὰ τέλειον βίον; ἢ προςθετέον καὶ βιωσόμενον οὕτω καὶ τελευτήσοντα κατὰ λόγον, ἐπειδὴ τὸ μέλλον ἀφανὲς ἡμῖν, τὴν εὐδαιμονίαν δὲ τέλος καὶ τέλειον τίθεμεν πάντῃ πάντως.*
17. *Cf.* Manlii Severini Boetii De consolatione philosophiae lib. III, Pros. II *(Migne LXIII, p. 726 B): Atqui non est aliud quod aeque perficere beatitudinem possit, quam copiosus bonorum omnium status, nec alieni agens, sed sibi ipsi sufficiens.*

philosophie, cum dixit: Felicitas est status omnium bonorum aggregative perfectus, et hec vocatur felicitas aggregative una.

III. For the highest object of human will; which is God himself.

Tercio modo sumitur felicitas hominis pro obiecto optimo possibili voluntatis humane, circa quod, tamquam circa eius obiectum optimum possibile, voluntas hominis debet exercere optimum actum humanum, qui obiective in ipsum terminatur, et hec panthonomasiva felicitas hominis obiectiva appellatur, que est Deus ipse gloriosus.

The capacity of the human appetite is the power by which it longs for its object.

Secundo noto, quod capacitas appetitus humani in proposito est quedam potencia appetitus humani, secundum quam appetitus humanus appetitus est capere suum obiectum secundum modum exigencie potencie eiusdem.

To satiate is for the object to quiet this power.

Tercio noto, quod appetitus humanus est voluntas humana, ut est apta appetere suum obiectum sibi proporcionale. Quarto noto, quod saciare est aliud saciabile secundum proporcionem recipere suum saciatum. Sed quia hec descripcio videtur petere principium, cum sit quasi ex eque ignotis, igitur dico, quod saciare in proposito est obiectum alicuius potencie, eandem potenciam, cuius est obiectum, quietare. Et sic aliquem appetitum plene et in toto saciare est aliquam rem voluntatem humanam plene et in toto suo desiderio quietare sic, quod talis voluntas omnia alia, que desiderat, propter ipsam rem desiderat, et in tali re desiderata voluntas humana sistat sic, ut finaliter suo desiderio quiescat in eadem. Et per bonum humanum hominis in proposito intellego bonum scientis et ex eleccione ab homine acquisibile.

I. The appetite may be satiated with finite good since it may make that its only object.

CONCLUSIO PRIMA: Possibile est appetitum humanum saciari bono finito. Probatur: Possibile est appetitum humanum quietari a bono finito sic, quod appetitus humanus bonum finitum desideret et in eo quiescat sic, quod omnia alia, que desideret, gracia huius desideret, et quod tale bonum finalissime desideret non propter aliud bonum. Igitur conclusio vera. Consequencia patet ex quid nominis huius, quod est saciare, ut premissum est in notabili quarto, sed abest per causam de voluntate errante, que finaliter appetit vel appetere potest aliquod bonum infinitum. Igitur . . .

II. Yet it cannot so be fully satiated without error.

CONCLUSIO SECUNDA: Impossibile est appetitum humanum racione et racionabiliter, plene et totaliter sine errore ab aliquo finito bono saciari. Probatur sic, quia racione et racionaliter, sine errore, plene et totaliter nichil

habet quietare appetitum humanum, sicut id, in quo finalissime et principaliter debet quiescere, nisi fuerit ultimus finis simpliciter, ut patet primo et 4° Ethicorum. Sed constat, quod nichil est finis ultimus finalissime et principalissime, nisi summum bonum infinitum, ut
F. 188 patet 12° Metaphisice; igitur conclusio vera. |

III. Neither the first nor second kind of happiness can wholly satiate the human mind.

CONCLUSIO TERTIA: Neque felicitas primo modo dicta, neque felicitas secundo modo dicta racione et racionabiliter sine errore habet totaliter capacitatem intellectus humani saciare. Probatur, quia tam felicitas primo modo dicta quam eciam felicitas secundo modo dicta est bonum finitum; igitur conclusio vera. Consequencia patet ex conclusione immediate precedente, sed antecedens patet ex notabili primo superius posito.

This can be done by the third kind of happiness.

CONCLUSIO QUARTA et ultima: Felicitas hominis tercio modo dicta capacitatem intellectus humani totaliter et plene habet saciare. Probatur ista conclusio, quia felicitas tercio modo dicta est summum bonum in bonitate infinitum, ut patet ex tercia parte notabilis primi, sed tale bonum infinitum capacitatem appetitus humani totaliter habet saciare, ut patet per notabile quartum: igitur conclusio vera. Consequencia nota est de se significatis et antecedens . . . .

Ultimo sequitur, quod questio ut proponitur, est vera, et tantum sit dictum.

20. appetitus] *cod. in contextu* itvs *et in margine* appetitus. *Fortasse etiam supra* appetitus *pro* intellectus *legendum.*

3. *Cf.* Aristot. Eth. Nic. I 10 [11], 15 *(loco supra allato)* et IV, 3 [7] 17 *(Ed. Par. II 45, 1): ἀρετῆς γὰρ παντελοῦς οὐκ ἂν γένοιτο ἀξία τιμή.* 6. *Cf.* Aristot. Metaph. XI (In antiquis edd. XII) 7, 9 *(Ed. Par. II 606, 2): Ὅσοι δὲ ὑπολαμβάνουσι . . . τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον μὴ ἐν ἀρχῇ εἶναι . . . οὐκ ὀρθῶς οἴονται.*

V.

Does everything have being wholly and sufficiently from the first cause.

Utrum quodlibet productum a sola prima causa sufficienter et totaliter habet esse.

No! or other causes would be superfluous.

Arguitur, quod non, quia tunc alie cause superfluerent, quod est inconveniens. Probatur, quia a sola prima causa habent cause omnia alia producta, et sic ab ipsa et a nulla alia; et ergo alie superfluerent, quod fuit probandum; ergo questio falsa.

Yes, since all causation is contained in the first cause.

In oppositum arguitur: Primum ens seu prima causa potest se solo et totaliter omnem effectum causare et quodlibet productum a solo primo ente sufficienter et totaliter habet omne. Consequencia patet. Assumptum probatur, quia omnis racio causalitatis in prima causa sufficienter et totaliter continetur, ergo antecedens verum et per consequens questio vera.

Definition. First cause is that which is antecedent to everything else.

Noto primo, quod prima causa est, qua non est alia prior, neque simpliciter, neque secundum quid, sed ipsa quamlibet causam sicut et quodlibet productum in causando pro certa mensura simpliciter antecedit. Patet notabile ex vi vocis huius vocabuli prima causa: nisi enim omnibus aliis esset prior, non foret simpliciter prima, et per consequens quamlibet in causando precedit seu antecedit; ergo notabile verum.

It is therefore a being containing the essence of all things good.

Ex quo sequitur CORROLARIE, quod prima causa est omnino simpliciter ens omnem bonitatem et entitatem cuiuslibet producti in se continens; patet, quia alias non causaret omnia citra se, nisi entitatem omnium in se contineret; ergo corrolarium verum.

Nothing is more perfect than it.

CORROLARIUM SECUNDUM: Nichil est perfeccius primo ente, cum nichil citra primum omnem in se continet bonitatem; ergo etc.

It gives being without receiving anything.

Secundo noto, quod prima causa dicitur se habere sufficienter et totaliter dare esse uno modo, quia in

dando esse aliis non recipit alia ad se causandum concurrencia vel ad causandum adiuvancia. Alio modo conceditur pro aliquo gradu causandi sua intrinseca essenciali virtute dat esse producto, sic quod nichil in eodem gradu vel aliquo priori ipsi predicto daret esse, sicut materia prima dicitur in formis, quia pro aliquo gradu vel mensura caret omni forma substanciali et accidentali per se in genere.

The produce receives its being wholly and sufficiently from the first cause.

Tercio noto, quod productum haberet esse sufficienter et totaliter a prima causa, si ipsa daret producto esse non parcialiter diminutive, sed totaliter integre et perfecte. Suppono: prima causa est parcialiter esse sicut et non omnes sunt medie, nec omnes prime vel eciam ultime, cum ut sic non haberent intrinsece ordinem accidentalem, quod est inconsequens; ergo de necessitate oportet devenire ad primam causam, et per consequens prima causa est; ergo supposicio vera. Et confirmatur, esse causam, qua non est melior, non implicat inconsequens, ergo talem esse erit verum, et cum talis sit prima, sequitur, quod prima causa est; ergo supposicio vera.

F. 188' CORROLARIUM TERCIUM: Unde vera prima causa est: | patet ex notabili et supposicione; ergo corrolarium verum.

All that is produced derives its being from the first cause.

CONCLUSIO PRIMA: Quodlibet productum habet esse a prima causa. Probatur: omnia producta non a se habent esse productum, cum nichil capit esse a se ipso; alioquin idem caret se ipso, et sic idem esset prius se ipso, quod est inconveniens, ergo habet quodlibet productum esse ab alio, quod oportet esse non productum, et sic esse primam causam. Ergo a prima causa quodlibet productum habet esse, et per consequens conclusio vera.

The first cause created of itself all that is produced.

CORROLARIUM PRIMUM: Prima causa a se ipsa quodlibet productum creavit: patet, quia sua essenciali virtute intrinseca quodlibet facit esse; ergo corrolarium verum.

CORROLARIUM SECUNDUM: Quodlibet productum habet esse in prima causa; patet, quia ab illa trahit et recipit suum esse, cum prima causa omnibus dat esse; ergo corrolarium verum.

Everything produced by the first cause

CONCLUSIO SECUNDA: Quodlibet productum a prima causa sufficienter et totaliter habet esse. Probatur sic:

12. parcialiter] *cod.:* pl— 18. melior] *cod.:* me^or *mendum subesse videtur.*

has sufficient and complete being.

Prima causa omne productum se ipsa causat et producit; non parcialiter disiuncte, cum ut sic imperfecte crearet et produceret, et sic imperfeccio attribueretur prime cause, et per consequens non esset omnis bonitatis simpliciter infinite, quod est contra primum notabile et corrolarium primum eiusdem notabilis; ergo conclusio vera.

The first cause is the whole cause of all that is produced.

CORROLARIUM PRIMUM: Cuiuslibet producti prima causa est tota et non parcialis causa; patet, quia alias disiuncte, non omnino simpliciter causaret quidquid produceret, quod est contra conclusionem et eius probacionem; ergo corrolarium verum.

Yet other causes contribute also.

CORROLARIUM SECUNDUM: Non sequitur quodlibet productum habet esse a prima causa totaliter et sufficienter, ergo non habet esse ab aliis causis, vel ergo alie cause superfluunt, quia licet prima causa dat esse proprie et totaliter cuilibet producto, non tamen dat esse omnimodo. Nam non dat esse instrumentaliter, nec esse materialiter aut eciam formaliter intrinsece dat esse, sed alie esse sic dant esse. Ergo sequitur, quod non superfluunt, et per consequens corrolarium verum.

All that is produced has whole and sufficient being from the first cause alone.

CONCLUSIO TERTIA et responsalis: Quodlibet productum a sola prima causa totaliter et sufficienter habet esse; probatur sic, quia prima causa ante omnem causam secundam quodlibet productum causat sufficienter et totaliter, ut dixit notabile secundum, et pro illa potissima mensura productum habet esse a sola prima causa, et per consequens quodlibet tale habet esse sufficienter et totaliter a sola prima causa; alias enim divisione et imperfeccione crearet pro illo gradu, quo dat esse cuilibet producto, ante omnem causam secundam, quod dictum est esse inconveniens; ergo sequitur conclusionem esse veram.

And this without any second cause.

CORROLARIUM PRIMUM: Quocumque producto dabili prima causa pro mensura certa causandi causat ipsum sufficienter et totaliter sine causa secunda. Probatur sic: quia prima causa precedit omnem causam secundam longe maiori prioritate, quam sit prioritas totalis, in tali ergo prioritate causandi facit sufficienter et totaliter quodlibet productum, quod concedit duas causas facere postea parcialiter. Ex quo sequitur ulterius, quod quidquid potest causa prima cum causa secunda causari, hoc potest sine secunda. Patet, quia pro illa mensura, qua in causando precedit omnem causam secundam; ergo corrolarium verum.

Corrolarium secundum: Non sequitur: prima causa non potest datum productum facere, nisi concurrat causa secunda, igitur prima causa pro potentissima mensura causandi non potest se sola sufficienter et totaliter facere vel causare illud productum. Consequens est contra prius dicta; patet, quia assumptum est verum de producto habente in se partes intrinsecas, formales vel materiales, sine quibus non potest in ipsa forma existere; ergo corrolarium verum.

Corrolarium ultimum: Questio, ut proponitur, est vera etc. |

11. *In margine inferiori legitur:* Dupliciter (δ^r), actus essencialis divisivus generis, et constitutivus speciei, habens se per moum supra stantis.

VI.

Whether Heaven is composed of matter and form.

Utrum celum sit compositum ex materia et forma.

Yes; for secondary composition (subject and accident) is there; therefore primary.

No; for the elements are composed of matter and form and Heaven is more simple.

Arguitur quod sic, quia composicio secunda pre- F. 189 supponit primam; sed in celo est composicio secunda, quia ex subiecto et accidente; igitur in eo est composicio prima, scilicet ex materia et forma.

In oppositum: Celum est simplicius elementis, que omnino sunt composita ex materia et forma; igitur etc.

Definition of terms: Heaven may be taken 1. As the nature common to all stars; heavenity.

Circa illam conclusionem noto primo, quod celum capitur aliquando abstractive et simpliciter pro forma seu natura communi omnibus orbibus et astris supercelestibus formaliter et quiditative proposita, sicut in qualibet specie vel genere principali datur quiditas communis, per quam habent esse formale et quiditativum omnia, que sub illis actu existunt. Et quia non est usitatum abstractum, per quod talis forma celi explicaretur, vocatur ergo talis forma communiter per hoc concretum celum; posset tamen concurrenter talis forma dici celeitas, sicut quiditas humana dicitur humanitas, quiditas animalis animalitas, et sic de aliis.

2. Concretely for the supercelestial bodies or any of them.

Alio modo capitur celum concretive pro partibus subiectis illius celi sive pro corporibus supercelestibus, ut pro sua certa spera celesti, ut solis vel lune vel alicuius alterius planete, vel pro astro vel pro aggregato ex omnibus orbibus et astris supercelestibus simul sumptis, et illo modo Philosophus determinat de celo in multis locis philosophie naturalis; nunc vocando

21. *Cod.:* ſp[a] ſup[tl].

24. *Cf.* Arist. Nat. Ausc. IV 4, 4 *(Ed. Par. II 289, 16 ss.)*, *ibid.* IV 5 [7], 3 *(II 291, 26 ss.)*, *ibid.* 5 [7], 6 *(p. 291 ss.)*.

celum formam immaterialem, nunc vero formam materie coniunctam. Sic enim dicit Philosophus primo Celi, qui dicit celum, dicit formam, et qui dicit hoc celum, dicit formam in materia, ubi manifeste Philosophus innuit diversitatem nature communis celi et nature ipsius celi singularis. Et sicut quodlibet individuum alicuius speciei capit denominacionem a sua specie, ut quodlibet individuum humane speciei dicitur homo, sic eciam suo modo quelibet natura singularis celi convenienter celum nominatur.

Composition may be predicated: 1. Of a thing that requires many parts, essential and accidental, and that in its nature is variable and unstable.

Ponitur eciam in titulo questionis 'compositum'; pro quo noto, quod tot modis potest dici compositum, quod modis oppositis dicitur simplex. Unde simplex uno modo dicitur ens, quod caret omni composicione actuali vel possibili ex partibus essencialibus vel accidentalibus, ex quibus illud ens perficeretur vel quovis modo redderetur variabile et inconstans in affectu vel in natura; et talis gradus est summe simplicitatis, soli Deo formaliter competens. Si ergo esset aliquod ens, quod omnino esset compositum tam ex partibus essencialibus quam accidentalibus ipsum formaliter perficientibus, et quod in sui natura esset omnino variabile et inconstans, id diceretur compositum opposito modo huic simplici.

2. Of a thing that is made up of quantitative or qualitative parts of different natures.

Alio modo dicitur simplex, quod in suo esse actuali et formali excludit omnem composicionem ex partibus quantitativis vel eciam qualitativis diversarum naturarum, et isto modo species creati et alia indivisibilia, ut instans, punctus, forme substantiales et accidentales et materia et forma, prout dicunt alteram partem compositi, illo modo dicuntur simplicia entia. Et sic suo modo si esset aliquod ens, quod in suo esse actuali requireret partes
F. 189' quantitativas integrantes ipsum vel partes qualitativas | diversarum naturarum, componentes ipsum, tale ens diceretur compositum, huic secundo modo simplici opposito.

Tercio dicitur simplex, quod in se et ex sui naturali disposicione excludit alteracionem qualitatum secunda-

7. capit] *cod.:* ca^{ad}. 36. *Cod.:* $\overset{i}{ex}$ se.

2. *Cf.* Arist. De Caelo I 9, 2 (*Ed. Par. II 381, 12 ss.*): *Εἰ δὲ τῶν καθ' ἕκαστον, ἕτερον ἂν εἴη τῷδε τῷ οὐρανῷ εἶναι καὶ οὐρανῷ ἁπλῶς. Ἕτερον ἄρα ὅδε ὁ οὐρανὸς καὶ οὐρανὸς ἁπλῶς · καὶ τὸ μὲν ὡς εἶδος καὶ μορφή, τὸ δ' ὡς τῇ ὕλῃ μεμιγμένον.*

rum, que in ipso resultarent ex primarum quantitatum commixtione. Et sic, ubi in aliquo corpore recipitur talis alteracio quantitatum secundarum, id diceretur compositum huic tercio modo simplici oppositum; et illo modo quarto terra et celum corpora simplicia dicuntur.

3. Of a thing that undergoes alteration in its secondary qualities.

Matter may be taken:

Ulterius in titulo questionis ponitur 'ex materia'. Pro quo noto, quod materia capitur multipliciter.

1. For a substance subject to change;

Uno modo pro substancia subiecta motui; et illo modo Philosophus capit materiam in prohemio de anima, ubi dicit, quod naturalis diffinit per materiam.

2. for a thing extended and having quantitative parts;

Secundo modo capitur materia pro re extensa habente partes qualitativas, et sic capitur materia a Philosopho quarto Metaphisice.

3. for all that is the subject of accidents.

Tercio modo omne illud, quod potest esse subiectum accidentatum, materia dicitur, et sic omnis substancia forme accidentalis cuiuscumque respectiva respectu illius forme materia diceretur, et sic lapides et ligna dicuntur materia domus, et ferrum est materia cultelli, et sic generaliter omnia subiecta respectu suarum formarum accidentalium illorum materia dicuntur.

As naked essence, in itself without form or accident, but capable of being subjected to both.

Alio modo capitur proprie materia pro essencia nuda, que de se, et ut huiusmodi, nulla forma substanciali vel accidentali est actuata; cuiuslibet tamen talis forme secundum se vel sua supposita indifferenter respectiva. Et cum materia sit nomen concretum, dicit duo quodammodo: scilicet esse formale et esse materiale, ut capacitatem illius essencie materialis vel essenciam illi capacitati substratam; et sic materia secundum se est essencia nuda et informis,

5. terra] *cod.:* e[ta]. 16. accidentalis *bis in cod.*

9. *Cf.* Arist. De Anima I 1, 11 *(Ed. Par. III 432, 46 ss.): Διαφερόντως δ' ἂν ὁρίσαιντο φυσικός τε καὶ διαλεκτικὸς ἕκαστον αὐτῶν, οἷον ὀργὴ τί ἐστιν· .... Τούτων δὲ ὁ μὲν τὴν ὕλην ἀποδίδωσιν, ὁ δὲ τὸ εἶδος καὶ τὸν λόγον ... quae Averroes hunc in modum explicat (Ed. Ven. VI 111): Disputatores enim dant definitiones secundum formam tantum ... Naturales vero secundum materiam.* 12. *Sententia citata cum capitulis, quibus liber quartus antiquitus comprehendebatur non inveniatur allusisse Wiclif putandus est ad ea quae* libro IV Metaph. (*antiqu.* l. V) II 6 *leguntur (Ed. Par. II 515, 33 ss.): Τὰ μὲν γὰρ στοιχεῖα συλλαβῶν καὶ ἡ ὕλη τῶν σκευαστῶν καὶ τὸ πῦρ καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα τῶν σωμάτων, καὶ τα μέρη τοῦ ὅλου καὶ αἱ ὑποθέσεις τοῦ συμπεράσματος, ὡς τὸ ἐξ οὗ αἴτιά ἐστιν. Cf.* Averrois comm.: ... *corporum quae sunt materiae corporum consimilium partium et corporum consimilium partium quae sunt materiae organicorum et illae, quae sunt partes rei et quasi proposiciones esse causas conclusionum.*

racione cuius una natura transmutabilis est in corpus alterius nature, et sic capitur materia a philosophis in multis locis ipsam materiam diffinientibus, ut Plato dicit ipsam fraudem fictam, crassis tenebris involutam, Aristoteles eciam diffiniendo eam 7° Metaphisici dicit eam non esse quid, nec quale, nec aliquid illorum encium.

Form is that by which a thing is what it is.

It is intrinsic or extrinsic.

Extrinsic form may be inherent in a thing; or may be its exemplar or ideal form.

It is by ideal forms that things have their being in the first cause.

Queritur eciam in tytulo questionis, an celum componatur 'ex materia et forma'. Unde noto, quod forma generaliter dicitur illud, per quam vel secundum quam res dicitur formaliter quid vel alicuius modi. Et talis est duplex, quia quedam est intrinseca rei, et quedam extrinseca; forma extrinseca est duplex, quia quedam inheret ipsi rei, tamquam causatum suo causato vel principatum suo principiato, et tales sunt multiplices secundum multitudinem et distinccionem formarum accidentalium. Alia autem est forma extrinseca, non inherens rei, sed solum ab extrinseco eam denominando vel formando, et talis dicitur esse forma exemplaris rei, que non est aliud, quam exemplar, ad quod respicit opifex, ut ad eius similitudinem formet opus suum, sicut pes ligneus, ad quem respicit sutor, ut secundum ipsam formam soleam dicitur forma solee. Et tales forme exemplares, quedam sunt eterne, et quedam temporales; forme enim exemplares eterne sunt raciones ydeales prime cause; per consequens causa prima productiva et causativa est rerum adextra, et tales a philosophis
F. 190 dicuntur | rerum concreatrices. Et nisi tales raciones ydeales ponerentur, tota universitas encium citra primum deficeret ab esse nobilissimo, quod habent encia in prima causa, et sic tota universitas encium anichilaretur ex eo, quod tales raciones sunt tamquam radices encium, mediantibus quibus encia prime cause inherent et pro-

20, 21. pes ligneus ad quem] *cod.* poliges kopijto (sic). 30, 31. *Cod.:* quibus ex eo quod tales raciones encia.

3. multis locis ... ut Plato dicit] *cf.* Arist. Nat. Ausc. IV 2 [4], 2 *et* 5 *(Ed. Par. II 286, 43 ss. et 287, 15 ss.)* De Coelo IV 2, 2 *(Ed. Par. II 424, 34 ss.): Ἔκ τινων γὰρ τῶν αὐτῶν εἶναι πάντα τὰ σώματα καὶ μιᾶς ὕλης, ἀλλ' οὐ δοκεῖν.* 5. *Cf.* Arist. VII, I 6 *(Ed. Par. II 558, 26 ss.): Ἔστι δ' οὐσία τὸ ὑποκείμενον, ἄλλως μὲν ἡ ὕλη (ὕλην δὲ λέγω ἣ μὴ τόδε τι οὖσα ἐνεργείᾳ δυνάμει ἐστὶ τόδε τι) ἄλλως δ' ὁ λόγος καὶ ἡ μορφή.* 18. *ss.* Roberti Grosseteste episcopi Lincolniensis epistolae I (ed. R. Luard, p. 3): *Dicitur itaque forma exemplar, ad quod respicit artifex, ut ad eius imitationem et similitudinem formet suum artificium. Sic pes ligneus, ad quem respicit sutor, ut secundum ipsam formet soleam, dicitur forma solee.*

priam causam tamquam amicali fonte ipsis mediantibus encia iungantur et in esse suo conservantur. Et cum notum sit, quod desinencia influencie tam nobilis esse tamquam ad esse cuiuslibet entis necessario requisite, tolleret omne esse universitatis encium. Ex quo videtur, quod pro conservacione universitatis encium in actu existencie vel in quocumque esse suo essenciali vel accidentali summe necesse est ponere tales raciones seu formas ydeales etc.

without which they could not exist.

Forme autem exemplares temporales sunt exemplaria in mente creata artificis, ad quorum similitudinem opera extra mentem ad extra fit ad similitudinem domus ad intra etc.

Temporal exemplary forms are the idea in the workman's mind.

Forme autem intrinsece sunt, secundum quas res habent formaliter esse actuale, et tales sunt duplices, quia quedam sunt, que requirunt pro subiecto essencias corporeas, cum quibus perficiunt ens in actu, et tales dicuntur forme educte in potencia materie etc.; alie autem dicuntur forme immateriales, per se stantes et nichil extra se actuantes, ut sint spiritus creati, qui a philosophis intelligencie, a theologis autem angeli vel dyaboli vocantur.

Intrinsic forms are those by which things have actual existence.

Sunt eciam et alie forme substanciales communes, dantes esse quiditativum, et tales differunt secundum generitatem et speciem, cum alia sit forma omnis generis et alia speciei. Igitur . . .

Illis sic stantibus sit CONCLUSIO PRIMA ista. Celum habet esse productum a prima causa. Probatur primo auctoritate Aristotelis Metaphisice. Ab hoc quidem ente celum et tota natura dependet; bene sic probatur. Omne ens citra primam causam necessario ad suum esse prerequirit primam causam; seu primam causam seu primum ens esse, et non e converso; ergo sequitur, quod primum ens est causa omnium encium citra se; et cum omnis causa sufficiens et non impedita producit suum causatum, ergo a forciori prima causa omnino sufficientissima et impedibili, que est mensura et metrum omnium aliarum causarum, quemlibet talem effectum in esse producit. Igitur etc.

I. Conclusion. Heaven derives its being from the first cause.

CORROLARIUM PRIMUM. Celum prius habuit esse in prima causa, quam in propria existencia, cum celum

29. *Cf.* Arist. Metaph. XI [XII] 6—8 *(Ed. Par. II 603—608) et* X [XI] 8, 9 *(Ed. Par. II 594, 30 sq.).*

capit esse suum a prima causa; et non caperet ab ea esse suum, nisi prius habuisset esse ibi; igitur . . .

CORROLARIUM SECUNDUM: Celum productum est de esse intelligibili et sic de non-esse in actu ad esse existere in actu ut, patet ex dictis.

CORROLARIUM TERCIUM: Celum est ens creatum.

CORROLARIUM QUARTUM: Celum habet esse productum
F. 190′ extra primam causam. Prima pars patet ex conclusione, | scilicet pro secunda parte. Patet ex hoc, cum celum sit in actu alterius nature a prima causa, et cum sit absurdum, primum ens aliquod ens in actu et alterius nature ad intra producere, sequitur, quod celum habet esse productum ad extra.

II. Conclusion. Although astronomers say there are several heavens, yet there is a common specific (or general) nature of heaven

CONCLUSIO SECUNDA: Licet a philosophis et astronomis plures ponantur celi, ut aliquando dicunt esse speram solis et aliquando speram spacium lune, et sic de aliis, una est tamen natura communis specifica, vel secundum aliquos generalis, tocius celi et omnium eius astrorum, per quam totum celum et quodlibet eius astrum habet esse essenciale et quiditativum. Ista conclusio probatur sic ex eo, quod celum est natura intrinsece composita et finita essencialiter, ergo celum habet aliquam formam communem sic limitantem naturam eius, et non aliam, quam eius totam et adequatam quiditatem. Igitur . . .

CORROLARIUM PRIMUM: Celum est formatum, cum omnis talis quiditas sit forma. Ergo etc.

CORROLARIUM SECUNDUM: Talis forma celi non est sibi accidentalis, cum sit de natura intrinseca ipsius celi, ut patet. Ergo etc.

CORROLARIUM TERCIUM: Talis forma non dat celo esse accidentale, sed pocius substanciale.

CORROLARIUM QUARTUM: Celum est substancia, ut patet ex dictis. Ergo . . .

III. Conclusion. Heaven has matter.

CONCLUSIO TERCIA: Celum habet materiam; nam de tribus primis accepcionibus materie nulli philosophorum dubium est, quin celum habeat materiam tali modo, sed quod habeat materiam proprie dictam. Probatur sic: Omnis substancia corporea extensa habet materiam, cum omnis extensio quantitativa habeat esse racione materie; sed celum est substancia corporea extensa, ut notum est; Igitur . . .

CORROLARIUM PRIMUM: Materia celi ex opposito distingwitur a materia corporum inferiorum, cum dicat eandem sentenciam in utroque. Igitur . . .

The form of heaven does not change,

CORROLARIUM SECUNDUM: Licet celum habeat materiam, non tamen celum est transibile de uno esse substanciali in aliud esse substanciale; istud totum notum est ex hoc, quod non repugnat materiam subiectam forme substanciali perpetuari, et licet hoc videatur esse contra Philosophum et eius commentatorem primo Celi et 7° Methaphisice, potest tamen illa opinio probabiliter a Philosopho teneri, cum ex ea nullum sequitur inconsequens, cum non videtur racio, si materia subiecta forma potest durare ad certum et notabile tempus, quin eciam a prima causa possit sic disponi, ut sub aliqua forma substanciali perpetue conservetur.

and is not corruptible.

CORROLARIUM TERCIUM: Celum non est corruptibile naturaliter, ut patet ex dictis.

CONCLUSIO QUARTA: Celum habet esse actuatum per formam substancialem, que est altera pars compositi. Probatur sic, cum omnis substancia materialis actu existens habeat formam substancialem, per quam in actu suo completur et perficitur; sed celum est huiusmodi. Ergo etc.

CORROLARIUM PRIMUM: Celum est compositum ex materia et forma; patet ex dictis.

CORROLARIUM SECUNDUM: Celum non est simplex causando primo modo et secundo modo simplex.

CORROLARIUM TERCIUM: Celum est corpus simplex, ultimo modo causando simplex.

CORROLARIUM ULTIMUM: Questio, ut proponitur, est vera etc. | F. 191

6. *Cf.* Arist. De Caelo I 9, 2 (*Ed. Par. II 381, 12 ss.*). *Cf.* Averrois *in hunc locum* comment. *(Ed. Ven. V 29'): Si ergo coelum est unum particularium etc., id est, si igitur est unum individuorum sensibilium, necessarium est, ut componatur ex materia et forma; coelitas enim est aliud, quam dicere hoc coelum; coelitas enim dicitur de pluribus individuis, et sicut hoc invenitur in pluribus partibus huius coeli, ita non est longe, quin inveniantur plura uno individuorum totus coeli, et, cum dixit Coelum ergo simpliciter est sola forma, intendit, quod illud, quod intelligitur de coelo, in quantum coelum est sola forma, per sensum autem comprehenditur forma cum materia . . . etqsqu.* 8. *Cf.* Arist. Met. VI [VII] 8, 1—2 (*Ed. Par. II 545, 35 ss.*).

VII.

Utrum possessio diviciarum secundum se plus prosit homini morali ad vitam virtuosam moraliter, quam carencia earundem.

Whether possession of riches helps virtuous life more than want of them

No; for riches allure men to seek the lower good.

Yes; for riches are a positive good and the want of them merely a privation.

Arguitur, quod non: divicie retrahunt hominem moralem a maiori bono et alliciunt ad minus bonum querendum; sed carencia diviciarum nec allicit ad minus bonum, nec retrahit a maiori bono, sicut vere utrisque videtur esse experiencia: igitur questio falsa. Oppositum arguitur: possessio diviciarum secundum se est bonum positivum in universo, carencia autem diviciarum nuda privacio illius positivi; igitur illud bonum positivum secundum se plus prodest cuicumque alteri bono, quam carencia diviciarum, dato eciam quod carencia diviciarum prosit aliquid. Igitur . . .

Definition of terms: I. Possession is to have use of a thing for fruit, use or abuse. II. Though moral good is the best, temporal wealth has the name of riches and it is in this sense we use the word.

Noto: possessio est habere potestative rem ad fructum, usum vel abusum habentis.

Noto: licet bona virtutis moralis sint superiores divicie hominis moralis, quas non potest amittere invitus, nisi volens, quibus eciam non potest formaliter abuti ad displicenciam summi legislatoris, que eciam non possunt secum compati simpliciter malum inhonestum sive malum moris simpliciter propter eorum dignitatem; que eciam sunt ultima formalis perfeccio mentis humane in hac vita reddentes hominem iustum, temperatum, fortem, prudentem, manswetum, magnificum etc., que denique divicie secundum se sunt tanto eligibiliores ultra bonum nature et fortune, quanto defectus, difformitates atque inordinaciones in moribus sunt fugibiliores privacionibus et defectibus in bonis nature, cum defectus et deordinaciones in moribus secundum se displiceant domino

8. *Cod.:* positum. 14. moralis *postea supra lineam suppletum.*

mundi, non autem privaciones vel defectus in bonis nature vel fortune; licet eciam bona naturalia sunt divicie medie hominis moralis in hac vita et corporalia extrinseca habita ab homine, ut pecunie, ville, agri, vinete etc. sunt infime divicie hominis moralis; tamen ex perversitate animi in mundo quasi toto regnantis infima bona predicta sine addito divicie nuncupantur, cum plurimum ex illa perversitate plus infima bona homines studeant et diligant habere, quam bona virtutis, et bona nature diligant in se vel in sibi similibus in natura; et ego hic loquendo, ut plures, nomine diviciarum intellego talia bona externa infima adiacencia homini morali.

III. By possession of riches we mean merely formal ownership.

Noto: possessionem diviciarum secundum se intellego possessionem diviciarum secundum suam nudam racionem formalem propriam.

IV. To profit is to be of use.

Noto: prodesse est conferre utilitatem.

V. The moral man is one subject to harmful passions which may end in moral death.

Et homo moralis dicitur, qui subicitur passionibus corruptis et nocivis, in bonis nature corporalis et passionibus nocivis in bonis moralibus ita, quod licet spiritus hominis non potest mori naturaliter, moritur tamen gravius moraliter; nam lacrimabilius est perdere bonum vere virtutis, quam amittere totum bonum nature corporalis; alias vere fortes non sapienter exponerent perdicioni bonum corporis pro salvandis bonis moralibus. | F. 191'

Et homo moralis, si non bene circumspicit, multo cicius et infinite multiplicius intelligit infirmitates et mortem morales, quam infirmitates et mortem naturalem. Nam experiencia testatur, quod homo moralis nimis pronus et facilis est ad malum mortis et nimis tardus et difficilis ad bonum virtutis, et quam cito wlt esse malus tam cito fit malus, et sic infirmus et frequenter mortuus moraliter. Sed non quam cito wlt esse bonus, fit bonus moraliter, ut dicit Philosophus. Ymo, cum vita virtuosa moraliter sit multo prestancior et auctori vite placencior quam nuda vita corporalis, et eque mors moralis multo peior quam nuda mors naturalis, sicut homo, si moritur a vita naturali, non sufficit se ex omnibus suis viribus ad vitam nature instaurare, sic multo minus sufficit se restaurare ad vitam moraliter virtuosam, si cecidit ab illa in mortem detastabilem sibi

22. *Cod.:* bom$^{v'e}$ v'tutis.

33. *Cf.* Arist. Eth. Nicom. I 7 [6], 16 *(Ed. Par. II 7, 13 ss.)*.

contrariam. Ex quibus patet, quod homo moralis, nedum est in statu fragili, insecuro et periculoso, quoad infirmari et periclitari in bonis vite corporalibus, ymo plus late, quo ad destrui et mortificari per vicia, quibus nichil est eque perniciosum.

Noto: vita virtuosa moraliter est, qua vivitur secundum habitum electum immediate quo ad nos existentem, sicut sapiens determinabit, vel qua vivitur secundum memoriam, racionem et voluntatem in rebus voluntariis, prout sapiens simpliciter determinabit, et sic vita virtuosa moraliter est habitu vel actu memorari, noscere, velle, agere vel pati in voluntariis rebus secundum diffinicionem legislatoris prudentissimi.

VI. A morally virtuous life is one in which we follow the rule of the wisest lawgiver.

Noto: carencia diviciarum est potentem habere divicias esse sine habicione illarum, et hic, superius et inferius semper intelligo de habere divicias secundum dominium proprietarium vel appropriatum, quo licet uni persone vel alicui multitudini et non indifferenter cuicumque divicias datas ad usum proprium corporalem convertere vel ad usum corporalem proprium alterius transferre propter innumerabilia mala a mortalibus tollenda.

VII. Want of riches is that one capable of possession does not possess them.

Conclusio prima: Possessio diviciarum prodest homini morali ad vitam virtuosam moraliter. Probatur, quia possessio diviciarum prodest homini morali ad indigenciam corporalem sui vel aliorum prudenter relevandam per licitos proprios vel proprietarios usus corporales diviciarum; igitur conclusio vera. Consequencia est nota, cum prudenter sit relevare indigenciam corporalem, vivere moraliter virtuose, et antecedens est, quia alias nulli moralium liceret virtuose possidere divicias, si non sciret prudenter eas ad suas vel aliorum proprios usus corporales convertere vel transferre; quam autem necessarium sit licere mortalibus possidere divicias satis F. 192 patet, quia alias communicacio hominum | rixis, contencionibus, homicidiis et omni genere viciorum, velut sine fine plus quam modo perturbaretur. Igitur . . .

I. Conclusion. Possession of riches profits men in leading a virtuous life.

Corrolarium: Possessio diviciarum propter miserabilem corporalem indigenciam moralibus a domino summo est concessa; patet ex probacione conclusionis, et patet ex hoc, quod sublata penitus indigencia corporali misera ab hominibus, nemo racionabiliter vellet habere posses-

Corollary. 1. Possession of riches is allowed because of our miserable bodily needs.

10. et sic vita virtuosa moraliter *bis in cod.*

sionem diviciarum sepe dictam, cum non curaret tunc plus aliis habere pratum, silvam, agrum, argentum et aurum etc., sicut modo communiter querentes possidere divicias, non solicitantur habere plus quam alii, aerem, lucem diei et cetera communia, licet talia plus necessaria, utilia et delectabilia sint, prompta corpori humano.

II. Corollary. If all men were innocent none need posses riches.

CORROLARIUM: Si omnes homines essent incessanter innocentes, nulli tunc liceret possidere divicias: patet, quia in extrema necessitate status miserie omnia debent esse communia, sicut aer necessarius omnibus debet esse communis; quanto magis igitur, ubi omnes homines essent incessanter innocentes, omnia debent esse communia, ut valde racionabilis et valde amabilis esset hominum ad invicem communicacio. Igitur corrolarium verum.

III. Corollary. The possession of riches is not in itself lawful or natural.

CORROLARIUM: Sicut morbi et passiones corporis et anime sunt occasiones vel cause, quare moralibus hominibus possessiones diviciarum sunt licite, sic illis penitus deexistentibus possessiones ille non essent licite hominibus. Illud corrolarium patet ex precedentibus. Et ex istis ulterius sequitur, quod possessio diviciarum non est secundum se simpliciter licita et naturalis ipsis hominibus; patet, quia sciunt de his penitus occasionibus et causis viciosis in naturalibus, quas homo racionaliter et naturaliter appetit, finaliter sibi deesse, sicut homo naturaliter et racionaliter appetit finaliter esse beatus, et in corpore et in anima, cum secundum virtutem beatitudo sit ultimus per se finis formalis ipsius hominis. Tunc deexistencia possessionis diviciarum esset hominibus debita, et possessio diviciarum non licita; igitur illatum fuit verum et antecedens patet ex dictis.

II. Conclusion. Want of riches helps to virtuous life when it is accepted to avoid vice.

CONCLUSIO SECUNDA: Carencia diviciarum prodest hominibus moralibus ad vitam virtuosam moraliter; patet de hominibus, qui non propter inhumanitatem, sed propter cavendum multiplex vicium, quod ex communicacione cum aliis moralibus contrahere possunt, solitudinem, silvas vel deserta incolunt, nichil diviciarum possidentes; et hominem solitarium propter inhumanitus bestiam, solitarium autem propter secundam causam vocat Philosophus Deum; igitur conclusio vera etc.

4. *Cod.:* solitantur. 22. sciunt *scripsi, cod.:* f^{co} tis (*sic*).

39. *Cf.* Arist. Polit. I 1, 11 *(Ed. Par. I 484, 9 ss.): ... ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηθὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐδὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός.*

I. Corollary. Though want of riches is a privative evil, it may help to virtuous life.

CORROLARIUM: Non sequitur: carencia diviciarum est malum privativum, igitur non prodest moralibus ad vitam virtuosam moraliter; patet, quia sicut possessio diviciarum est bonum positivum, sic carencia diviciarum, illi opposita, est malum privativum; et tamen ex conclusione prodest moralibus ad vitam virtuosam moraliter. Igitur . . .

II. Corollary. As a positive good may be a cause of evil, so a privative evil may be a cause of good.

CORROLARIUM SECUNDUM: Sicut bonum positivum per F. 192' indebitas circumstancias deformatum | nocet moralibus quo ad vitam virtuosam moraliter, sic malum privativum, pulcris circumstanciis decoratum virtuosis, prodest eisdem ad vitam eandem. Patet de possessione diviciarum et carencia earundem, ubi, si possessio per circumstancias malas deturpatur, obest; econtra, si carencia pulcrificatur, prodest. Igitur . . .

Sic eciam pena vera fortitudine moriencium est valde pulcra, et delectacio mollium nimis turpis, et pena proficua, et pena est malum, et delectacio bonum.

III. Corollary. Want of riches is more helpful than possession, since it continues in bliss;

CORROLARIUM TERTIUM: Carencia diviciarum plus prodest moralibus ad vitam virtuosam moraliter, quam possessio diviciarum; patet, quia remotis passionibus et morbis corporis et anime ab hominibus, carencia, opposita possessioni diviciarum, esset debita, et possessio diviciarum esset indebita vel non esset licita ex dictis; et cum utraque illarum prosit moralibus ad vitam virtuosam, qua pergunt versus beatitudinem; igitur cum laudabilis possessio diviciarum solum hic in statu miserie, et non in statu beatitudinis possit habere locum debitum, carencia autem, antecedenter opposita, laudabilis hic et ibi, habet locum debitum, igitur ipsa plus est proficua, cum ipsa pergat intra beatitudinem, et possessio diviciarum foris maneat ex supradictis. Igitur . . .

Moreover it is in itself lawful.

Eciam, quia possessio diviciarum solum occassione humane malicie est licita, que malicia circumscripta non esset licita, sed omnia deberent esse communia. Carencia autem opposita est simpliciter licita, cum et in beatitudine sit gloriosa: igitur corrolarium verum. Et sicut raro in casu asperitas tangit utiliter et salubriter corpus humanum, emittendo virus aut saniem, communiter autem pungit, laniat, scindit et afficit corpus dolorose, planicies autem plurimum et communiter afficit

11. *Cod.:* decloratum. 30, 31. *Cod.:* plusɔ proficua (*sic*). 40. *Cod.:* pugit. 41. *Cod.:* qil', *fortasse* consequenter.

corpus humanum delectabiliter, sic possessio diviciarum, cum sit quedam structura diviciarum anguli acuti, eo quod talis possessio ad unicam personam vel ad unicam quandam multitudinem terminatur et stringitur, etsi una possessio acuti anguli ad unam per aliam terminatur, et alia ad aliam, et tercia ad terciam, hoc sit superfluum et irregulariter intentum, quia secundum fortunam. Econtra autem carencia opposita fit secundum se regularis divisio extensionis diviciarum, et differunt ad quoscumque; igitur possessio diviciarum velut asperitas quantum utiliter et salutariter innititur appetitui humano ad emittendum famem impaciencie, rabiem invidie. Consequenter autem pungit, lacerat, scindit vel wlnerat letalitei mollem hominis appetitum. Econtra autem carencia velut planicies secundum se comiter afficit mentem hominis imperturbati: Unde: 'Cantabit vacuus coram latrone viator'.

Last Conclusion. Want of riches helps more to virtuous life than does possession.

CONCLUSIO ULTIMA: Possessio diviciarum non prodest secundum se plus homini mortali ad vitam virtuosam, quam carencia earundem; probatur, quia possessio diviciarum est sicut asperitas respectu appetitus mollis et fragilis ipsius hominis moralis. Ca | rencia autem F. 193 opposita sicut planicies, et possessio diviciarum sicut aura aspera et tormentuosa. Carencia autem secundum se sicut aura levis et tranquilla, igitur non possessio diviciarum, sed pocius carencia secundum se plus prodest moralibus ad vitam virtuosam moraliter. Consequencia est nota, et antecedens patet ex supradictis.

Corollaries. I. The world prefers possession, but its judgment must not affect us.

CORROLARIUM: Licet totus vel quasi totus mundus querat possidere divicias et odit vel fugit carenciam diviciarum, non tamen in hoc est standum suo iudicio. Patet, quia totus vel quasi totus, ut docet experiencia, ex perversitate animi mundus afficitur ad parva bona fortune et modica solicitudine querit natura bona virtutis: igitur . . .

II. Possession suits the imperfect, want the pure and perfect.

CORROLARIUM: Sicut plene mundis et delicatis in corpore asperitas esset contraria, sic perfectis et delicatis castitate in anima possessio diviciarum est contraria. Et sicut pacientibus pruritum in corpore asperitas aliqualiter est utilis et conveniens, sic imperfectis et

4. terminatur] *cod.:* t'^{2}. 33. mundus] *cod.:* mes̑ = mens. 34. *Cod.:* modicam solicitudinem.

16. *Juvenalis Sat. X, 22.*

lascivia aliqualiter vel multipliciter vexatis quodammodo utilis et conveniens est possessio diviciarum, et maxime illa, que necessitatem victus et amictus respicit iuxta suum statum. Istud corrolarium patet ex convenienti similitudine. Verumtamen, sicut quilibet tenetur tendere finaliter ad plenam mentis castitatem et mundiciem, sic tenetur tendere ad carenciam, possessioni diviciarum oppositam. Unde malum signum est in senibus, qui plus intendunt possessioni diviciarum senescentes, quam in iuventute, cum munde floruerunt, et videtur hoc patere, cum nulli vel paucissimi sint plenissime mundi et castitate mentis delicati, sed quasi omnes mortales lascivia aliqualiter sunt vexati; omnes quodammodo indigent aliquali possessione diviciarum, vel illam tacitus expostulant, sicut pruritus asperitatem.

VIII.

Whether God could have produced the world without creating it.

Utrum Deus potuit mundum sine eius creacione producere.

Yes; the world will exist to eternity, yet it must have been produced by God.

Arguitur, quod sic. Sicut in eternum manebit mundus existere, ita potuit ab eterno esse mundum existere et non sine produccione mundi ab eo. Igitur . . . Prima pars patet, quia mundum existere non est minus naturalis veritas, quam sit verum, quod sol cras orietur, et cum secunda veritas sit ab eterno, et cras cessabit, igitur eciam potuit ab eterno esse mundum existere; igitur prima pars vera; secunda pars, quod non sine produccione eius a Deo, patet, cum mundus non possit existere, nisi a Deo procedat.

From eternity the world was to be, which is a kind of existence.

Item ab eterno fuit mundum esse futurum; et non fuit mundum esse futurum, nisi mundum existere, cum alias primo sciens mundum esse futurum et postea sciens mundum existere non idem sciret per totum, quod est inconveniens, cum idem, quod prius, est futurum postea et presens et tandem preteritum. Igitur . . .

God could produce the world earlier than it could be produced, therefore he could produce it without creation.

Item Deus prius potuit mundum producere, quam ipse potuit produci; igitur potuit eum sine eius creacione producere; consequencia videtur nota, cum, si prius, tunc eternaliter prius potuit; et assumptum probatur, quia, sicut se habet producere ad produci, sic posse producere ad posse produci; scilicet producere est prius naturaliter ipso produci, ut notum est. Igitur . . . | F. 193'

Definition of terms: I. We use world in only two senses: *a*) the idea or archetipal world; *b*) the visible world: i. e. the aggregate of existing bodies.

Noto primo: Quamvis mundus dicatur bene quintupliciter vel sextupliciter, ad presens tamen solum de duplici vocato mundo volo loqui, ut puta de mundo architipo, qui dicitur mundus latens et solum intelligibilis, et de mundo ad extra, qui dicitur patens et sensibilis, qui eciam dicitur maxima essencia corporea sive maximum corpus ex omnibus corporibus integratum, in quo variis modis essendi insunt universe nature create, universales

et singulares substanciales et accidentales mirabili subtilitate. Item mundus architipus vocatur multitudo omnium racionum ydealium in mente divina, secundum quas raciones Deus omnium formalium dicitur factivus et formativus.

Noto: creacio passiva potissime vocatur produccio factibilis de primo esse intelligibili in mente divina in suam existenciam. Ex quo patet, quod, sicut solus Deus potest esse primum producens factibilis in sui existenciam de primo sui esse, scilicet, intelligibili, ita solus potest creare. Generaliter tamen produccio factibilis in sui existencia sive essencie universalis sive singularis non ex aliqua essencia subiective presupposita, vocatur creacio ad differenciam generacionis substancialis rei naturalis composite et ad differenciam generacionis secundum quid rei accidentate sive accidentis; que generaciones presupponunt essenciam subiective ipsius simpliciter vel secundum quid generati; neque sic potest creatura aliam creaturam producere, cum nulla talis, sed solus Deus possit esse cuiuscumque fontale principium. Sicut ergo creatura solum potest esse rivale et non fontale principium creature, ita solum rivale et non fundamentale esse sibi potest tribuere. Propter quod, si creatura quitquam vel quemcumque modum essencie producit, presupponit nudam essenciam velut fundamentale, ex quo esse rivale in creatura producit. Ex isto patet, quod creatura non potest redigi ad nichilum pure, nisi peccando; nam etsi ipsa omne esse nature extra Deum exueret, maneret tamen necessario in esse materiali apud Deum, quod non est nichilum; si vero peccaverit, tunc redigitur ad esse in peccato, quod est pure nichilum.

Creation in its passive sense is the bringing forth of a thing out of its intelligible being in the divine mind into actual existence, and that without any preexistent substance.

Hence only sin can reduce a creature to nothing.

CONCLUSIO PRIMA: Mundus architipus est. Probatur: multitudo omnium racionum ydealium est: igitur conclusio vera. Consequencia patet ex quid nominis. Assumptum probatur, quia raciones ydeales in mente divina sunt; et tot sunt, quotquot possunt esse. Primam partem probat beatus Augustinus in libro 83^{m} questionum questione 46ta sic: 'Necesse est Deum omnia condita

I. Conclusion. The world, as the sum of ideas, is an archetype.

19. nulla] *cod.:* ulla. 23. *Cod.:* fundamentale principium creature esse.

38. *Cf.* Augustini De Diversis Quaestionibus LXXXIII. Lib., Quaest. XLVI [De ideis] 2 *(Migne XL 30): Quis autem religiosus . . . negare tamen audeat . . . omnia . . . Deo auctore esse*

racionabiliter facere et gubernare; sed impossibile est quitquam racionabiliter fieri sine racione; restat ergo, ut omnia sint racione condita; nec eadem racione homo quam asinus.' Hoc enim, ut dicit, est absurdum estimare, nec restat, apud quem sunt ille raciones eterne, nisi apud Deum, ut dicit idem Augustinus, cum sacrilegum sit dicere Deum intueri extra se exemplar sui producti. Qui ergo scit defendere, quod Deus potest producere res diversas extra, non ut et secundum quod sint producibiles, sive existant, sive non, ipse res ab eo diversimode extra, | ille negat primam partem antecedentis; F. 194
secunda pars, scilicet quod tot sunt raciones ydeales, quotquot possunt esse, probatur, quia, si Deus posset aliquam superaddere, tunc posset esse, quod Deus racionabiliter alicuius rei esset factivus, sic tamen, quod de actu non esset illius racionaliter factivus, quod implicat contradiccionem.

I. Corollary. The intelligible world is made up of the most beautiful forms.

CORROLARIUM PRIMUM: Mundus architipus sive intelligibilis ex formis pulcherrimis possibilibus post deitatem est plenissime informatus; patet, quia raciones ydeales sunt forme exemplares in mente divina, stabiles et communicabiles, non aliud sed penitus idem essencialiter cum mente divina, existentes ab omni impuritate et per consequens in perfeccione denudate essencialiter post deitatem pulcherrime possibiles; et quia tot tales, quotquot possunt esse de actu integrant mundum architipum.

II. Corollary. It would be delightful to see ideas as they exist in the divine mind.

CORROLARIUM SECUNDUM: Sicut delectabile esset videre pulcra ydola in speculo corporali, sic incomparabiliter delectabilius esset intuitive videre ydola, ydeas factas exemplares in speculo in mente divina, sicut ibi eternaliter existunt. Patet, quia incomparabiliter sunt illa

11. diversimode] *cod.:* di'nde. 13, 14. *Cod.:* poss, esse aliq. 20. informatus corr. ex integratus *in cod.*

procreata, eoque auctore omnia, quae vivunt vivere, atque universalem rerum incolumitatem, ordinemque ipsum, quo ea, quae mutantur, suos temporales cursus certo moderamine celebrant, summi Dei legibus contineri et gubernari? Quo constituto atque concesso, quis audeat dicere Deum irrationabiliter omnia condidisse? Quod si recte dici vel credi non potest, restat, ut omnia ratione sint condita. Nec eadem ratione homo, qua equus. 6. *Cf.* August. *l. c. Non enim extra se quidquam positum intuebatur, ut secundum id constitueret, quod constituebat; nam hoc opinari sacrilegum est.*

in mente divina famosiora et plus relucencia, quam corporalia esse possint. Unde verisimile est, quod sancti ultimate consumati in beatitudine videbunt distincte totum mundum architipum et non solum partem eius, cum ipse non sit maioris beatitudinis respectu visus intellectualis, quam deitas, que tota videt, sicuti est. Patet eciam, quod, sicut homo aliquis exterior plurimum vagatur circa mundum sensibilem exteriorem, quod sic homo spiritualis interior et abstractus maxime debet versari post Deum circa mundum archetipum et partes eius, precipue cum secundum beatum Augustinum in loco preallegato nemo sine cognicione ydearum possit esse sapiens vel virtuosus.

Probably the saints do thus see the whole world.

Cum enim sapiencia secundum Philosophum primo Methaphisice sit cognicio rerum, secundum quod sunt ab altissima causa producibiles, cognicio ergo morum sive racionum ydealium, quod idem est, secundum quod res sunt a Deo producibiles, est sapiencia; et quia nemo sapiens sine sapiencia, igitur nemo sapiens sine cognicione talium ydearum, neque aliquis virtuosus sine cognicione racionabilitatum faciendarum virtuose; quomodo enim quis esset pure Deus, si nesciret, si hoc vel hoc esset racionabiliter faciendum virtuose. Cognicio ergo racionabilitatum talium et cognicio ydearum .... Igitur . . .

Knowledge of moral ideas is wisdom.

Unde, quia raciones ydeales sunt altissime cause, scilicet exemplares, quia exemplaria secundum quod summus artifex per illapsum in intima creaturarum varie est formativus hominum et equorum, et sic sunt similitudine analoga varia sigilla, per impressum diversimode ceras, fiant verissime leges racionalium et irracionalium creaturarum, ad habendum erga se suum principium, sicut debent; sic denique mundus intelligibilis, qui in multitudine, certitudine et pulcritudine scibilium incomparabiliter mundum nostrum sensibilem excedit. Debent ergo sapientes secundum spiritum ultra
F. 194' omnem scienciam materialem diviciarum exteriorum | mundi ad scienciam longe ampliorem, cerciorem et nobiliorem, nobis in hac vita suo modo possibilem de

11. *Cf.* Augustini *sentenciam supra allatam (p. 272).*
15. *Cf.* Aristot. Methaph. I 1, 12 *(Ed. Par. II 469, 45 ss.):* *. . . οὗ δ' ἕνεκα νῦν ποιούμεθα τὸν λόγον, τοῦτ' ἐστίν, ὅτι τὴν ὀνομαζομένην σοφίαν περὶ τὰ πρῶτα αἴτια καὶ τὰς ἀρχὰς ὑπολαμβάνουσι πάντες.*

rebus mundi intelligibilis ascendere; que quidem sciencia expendiosissime est nobis tradita, ubi dicitur Joh. primo: 'Quod factum est in ipso, vita erat', quia, ut dicit beatus Augustinus, ubi supra, res illius mundi, scilicet raciones eternas et incommunicabiles intendendo fiat anima beata.

Plato to be preferred to Aristotle because he proceeds from the immutable to the fluctuating, while Aristotle reverses the process.

Patet hic ulterius, quod contemplacio Platonis secundum interiorem hominem de rebus mundi intelligibilis consideracioni Aristotelis de rebus huius mundi nostri sensibilis longe est preferenda. Sed, quia ut conswevimus, ita dignamur dici, non est mirum, si sanctis et aliis sapientibus hoc dicentibus aliquando minus provide derogamus. Nec valet hodie Commentator, quod processus Aristotelis a sensibilibus ad intelligibilia processui Platonis de contrario sit cercior et nobis conveniencior, quia stabilitis rebus, quas Plato ydeas vocat, ex per se notis insensibilibus per demonstracionem ostensivam vel ad impossile, cui dubium, quin processus fundatus a rebus incommutabilibus et certis ad res mutabiles et incertas processu e contrario sit perfeccior et cercior et per consequens nobis placibilior?

III. Corollary. Ideas are true forms yet they do not exist in substance.

CORROLARIUM TERCIUM: Licet raciones ydeales sint vere forme, non tamen sunt in aliqua substancia informative, quia nec in substancia increata, quia tunc illa secundum tales raciones esset formaliter factibilis, nec in substancia creata, quia nulla tali existente non minus ille essent, cum absolute necessario sit esse illas, sicut absolute necessarium est, quod Deus est racionaliter factivus, sive potest facere hominem, equum etc.

II. Conclusion. The archetype is produced eternally from God.

CONCLUSIO SECUNDA: Necessario eternaliter mundus architipus sive intelligibilis producitur a Deo. Probatur, quia ille necessario eternaliter est, sicut necessario est, quod Deus racionabiliter potest facere omne quod potest facere, et quia plus quam Deus sufficit intendere se

14. *Cod.:* assensibilibus. 20. incertas] *cod.:* certas. 21. nobis] *cod.:* nobilis.

4. *Cf.* August. *locum ex* Divers. Quaest. *supra commemoratum.* 7. *De idearum doctrina Platonica, a Wiclifio contra Aristotelem defensa cf. Gotthard Lechler, Johann v. Wiclif, I 461.* 14. *Cf.* Arist. Metaph. XII 4 *(Ed. Par. II 615, 1 ss.),* Averrois Comm. in Metaph. VII [VI] 31 *(Ed. Ven. VIII 85'), eiusdem* Epitomes in libros Metaph. tract. secund. *(Ed. Ven. VIII 173', col. 2 ss.), denique* Wiclif, Trialogus, cap. VIII et IX *(Ed. Lechler, p. 62, 65 ss.).*

esse, ex hoc intendit se esse et ex hiis duobus quietatur in se esse ad intra ex hiis et post ista de racionabilitate factibilium ad extra disponit et intendit, ut plus quam Deus est creatus ad intra; ex hoc postea licet eternaliter disponit, et ordinat raciones, secundum quas est homofactivus, leofactivus etc.; igitur conclusio vera.

Corollaries. I. God is necessarily a ruler from all eternity.

CORROLARIUM PRIMUM: Deus necessario eternaliter est dominator et dominus. Probatur, quia mundus architipus necessario eternaliter servit sibi, offerendo se intellectualiter, quantum potest conditori suo, ut letanter delectabiliter ipsum contempletur, ut de tam eius ineffabili condicione mirabiliter glorietur. Tantum sentenciatur secundum beatum Augustinum super Joh. Ome. prima, qui non potest concipere mundum illum, intendat, ut possit, ne abnegetur ipsum dominium domino Deo, infidelis censeatur. Sic enim beatus Thomas super primam sentenciarum distinccione 36° allegat sanctum Augustinum in libro de Civitate Dei dicentem: qui negat ydeas,
F. 195 infidelis est. |

II. God shall reign for ever and beyond.

CORROLARIUM SECUNDUM AD LITTERAM: Dominus regnabit in eternum et ultra, quia cum hic regnabit in domo Jacob in eternum, regnabit ultra in racionibus ydealibus, et ultra has regnabit in eternum in sua formali et essenciali bonitate; unde raciones ydeales sunt secula temporalium seculorum, propter quod frequenter in omnibus suis precibus ecclesia fideliter commemorat trinitatem regnare per omnia secula etc.

III. God could have produced the archetypal world without creating it.

CORROLARIUM TERCIUM: Deus potuit mundum architipum sine ipsius creacione producere; patet, quia ille producitur ab eo et non potest creari; igitur corrolarium verum.

5, 6. *Cod.:* hominifactivus. 12. Tantum] *cod.:* im̃. 26. precibus *addidi.*

13. *Cf.* August. In Joannis Evangelium, Tract. I 19 *(Migne XLI 1388): Sed forte stulta corda adhuc capere istam lucem non possunt . . . mundet, unde videri possit Deus etc.* 16. *Cf.* Sancti Thomae Aquinatis commentum in quatuor libros sententiarum I. Dist. XXXVI, Art. 1 *(Ed. Parm. VI [1856] 292): . . . Contra est quod dicit Augustinus: "Qui negat ideas esse negat Filium esse." Sed hoc est haereticum. Ergo et primum.* Augustinum in libro de civitate Dei] *Cogitasse videtur Wiclif de* libro VII, cap. XXVIII *(Migne XLI 218), ubi Augustinus de ideis Platonicis verba faciens: "coelum" ait "Jovem, terram Iunonem, ideas Minervam vult intelligi." Sed Thomam Aquinatem locum ex Diversis Quaestionibus supra allatum significavisse recte iam editores Parmenses cognoverunt.* 21. Luc. I, 32.

IV. The Holy Spirit necessarily produces eternally.

CORROLARIUM ALIUD: Spiritus sanctus necessario eternaliter producit, quia tota trinitas necessario eternaliter puoducit mundum pulcrum, quem ipse pulcrius mente gerit.

I. Conclusion to the II. article. The sensible world cannot exist unless it is makeable by God.

QUANTUM AD SECUNDUM ARTICULUM CONCLUSIO PRIMA: Mundus sensibilis non potest existere, nisi sit factibilis a Deo. Probatur, quia mundum sensibilem esse factibilem a Deo est absolute necessarium. Igitur non potest existere, nisi sit factibilis a Deo mundus ille sensibilis. Antecedens probatur, quia sequitur mundus sensibilis est factus a Deo, igitur mundus sensibilis potest fieri a Deo. Consequencia nota, et antecedens verum, ut patet Gen. primo. Igitur consequens tunc sic: mundus sensibilis potest fieri a Deo; igitur mundus sensibilis est factibilis a Deo; consequencia est nota, et antecedens est simpliciter necessarium, cum omnis proposicio vera de post non restricto subiecto vel predicato est simpliciter necesse; consequenter est hic: igitur questio est simpliciter necessaria. Igitur . . .

Corollaries. I. That the world is makeable by God is prior to its existence.

CORROLARIUM PRIMUM: Mundum sensibilem esse factibilem a Deo est prius secundum naturam vel consequenciam, quam mundum sensibilem existere. Patet, quia sequitur: mundus sensibilis existit; igitur mundus sensibilis est factibilis a Deo, cum simpliciter necessarium sequitur ad quodcumque, et non sequitur econtra cum mundum existere sit consequens. Igitur . . .

II. The world must have been made.

CORROLARIUM SECUNDUM: Mundus sensibilis non potest transire de potencia existendi in actum existendi, nisi per faccionem; probatur, quia non est possibile eum existere, nisi sit possibile eum fieri; et cum prius sit ipsum esse factibilem, quam ipse existat ab illo priori, scilicet ipsum factibilem, adhuc terminus ipse 'existit' non nisi mediante faccione mundi provenit.

II. Conclusion. The sensible world cannot be produced by God except by creation.

CONCLUSIO SECUNDA: Mundus sensibilis non potest produci in existencia a Deo, nisi creetur ab eodem. Probatur, quia non potest produci a Deo in existencia, nisi sic producatur ipse factibilis de puro esse intelligibili in mente divina ad existenciam sui, ut patet ex dictis, et quia produccio factibilis de puro esse intelligibili in

16. de post] *cod.:* dept. 33. provenit] *cod.:* pve².

mente divina in existenciam sui est creacio, ut patet superius per descripcionem. Item Deus non potest mundum sensibilem producere in existenciam, nisi producat illam essenciam non ex aliqua essencia subiectiva presupposita in intellectum per descripcionem creacionis secundo datam; non potest eum sic producere, nisi creet eum; igitur conclusio vera. Et assumptum patet, quia non potest producere illam essenciam corpoream ex se
F. 195' ipsa subiective pre | supposita, ut notum est; nec ex alia subiective presupposita, quia non divina, cum illam nulla possit in se subiective habere, nec non-divina, quia tunc procederetur in infinitum vel data ultima existencia, cum illa non sit prima causa; igitur causabitur a Deo, et per consequens non ex alia subiective presupposita; et creatur igitur mundus, cuius est illa essencia, et recepta totali essencia mundi illa non est ex alia subiective presupposita; alias non esset totalis et illa a Deo procedens causabitur. Igitur . . .

Corollary The sensible world could not exist unless God created it.

CORROLARIUM PRIMUM: Mundus sensibilis non potest existere, nisi creetur a Deo. Probatur, quia non potest existere, nisi creatus simpliciter vel creetur vel creabitur a Deo; igitur corrolarium verum, cum omne, quod fuit vel erit, est in presencia Dei; et antecedens probatur, quia alias mundus sensibilis transiret de esse priori, scilicet intelligibili in mente divina, ad existenciam posterius sine creacione sui, quod est impossibile, ut supra probatum est.

CORROLARIUM SECUNDUM: Non sequitur: creacio potest adesse et abesse mundo sensibili preter eius corrupcionem, igitur mundus sensibilis potest existere non habendo illam creacionem, quia consequens est impossibile et antecedens est verum, cum nunc mundo abest creacio, et prius affuit.

III. Conclusion. The sensible world cannot be eternal a parte ante.

CONCLUSIO TERCIA: Creacio mundi sensibilis non potest esse eterna a parte ante; probatur, quia detur, quod sic, tunc mundus eternaliter a parte ante existit; igitur non fit ex nichilo in existencia, et per consequens non creatur, quod est contra suppositum. Igitur . . .

CORROLARIUM PRIMUM: Creacio mundi non potest esse eterna permanenter vel successive a parte ante, quia non potest eterna esse a parte ante. Igitur . . .

1. *Cod.:* ad (in) existenciam. 13. existencia] *cod.:* exq. 29. *Cod.:* orumpcionem.

CORROLARIUM SECUNDUM: Creacio mundi non potest esse eterna a parte prius, quia alias eternaliter fieret ex nichilo in existencia, quod est impossibile.

CORROLARIUM TERCIUM: Creacio mundi solum in duracione subita vel successiva potest fieri, quia potest fieri in aliqua duracione et non in eternitate nec in perpetuitate. Igitur . . .

CORROLARIUM QUARTUM: Mundus sensibilis non potest creari, nisi in tempore vel instanti temporis, quia non potest fieri ex nichilo non successiva vel subita faccione.

CORROLARIUM QUINTUM: Species instantis et species temporis, cum existant sicut et mundus sensibilis, ipse sunt create cum mundo sensibili; patet, quia cum mundus incepit fieri, tunc et ipse. Igitur . . .

V. Conclusion. The sensible world must have been created suddenly.

CONCLUSIO QUARTA: Mundus sensibilis non potest creari, nisi subita creacione. Probatur sic; quia mundus est creatus subita creacione in primo instanti temporis, ut patet Gen. primo, et creacio subita non potest esse successiva nec permanens, sicut nec instans potest esse tempus vel res permanens; nec mundus alia creacione materiali ab illa, qua creatus est, potest creari, cum necessario omnis mutacio alia et alia sit ad aliam et aliam disposicionem materialem per potenciam adquirendam; alias staret de possibili simul et semel ad eundem terminum materialem ˹ad quem˺ precipue esse duas mutaciones omnino totales, quod est inconveniens, cum tunc utraque illarum esset a Deo; et tamen nulla illarum, quia esset frustra, igitur non esset a Deo. Igitur . . . | F. 196

Corollaries. I. The sensible world cannot have been created at two or three times.

CORROLARIUM PRIMUM: Mundus sensibilis non pluribus vicibus, ut bis vel ter, potest creari. Probatur, quia tunc sua creacio posset esse successiva, cum sic duraret in duobus vel tribus instantibus sibi succedentibus et consequens est contra probacionem conclusionis precedentis. Igitur . . .

II. It could not have been created earlier in time than it was.

CORROLARIUM SECUNDUM: Mundus sensibilis non potuit prius creari temporaliter, quam est de facto creatus. Probatur, quia de facto est creatus cum tota specie temporis et cum tota specie instantis temporis. Sed tota species temporis non potuit esse prius, quam de facto temporaliter, nec aliquid individuum temporis; quod patet, quia esse temporaliter est gradus essendi essencialis speciei temporis racionis temporis, sicut esse

42. *Cod.:* ffei huae rois hois tps.

humanitus est gradus essendi essencialis speciei humane racionis hominis et ita de aliis; sed nichil potest precedere suum gradum essencialem, ut notum est; igitur nullum tempus; et per consequens nec mundus sensibilis potuit esse prius temporaliter, quam de actu fuit. Igitur etc.

Et hic posset esse responsio ad questiones infidelium vel illiberatorum, ut quare Deus ita diu exspectavit cum produccione mundi. Item, quare non diu ante creavit mundum, quamvis diceretur, quia placuit sibi sic, et sic voluit, et eius voluntas cum non possit esse nisi racionabilissima, ergo quod sic fecit sufficiens, ideo quod sic voluit. Aliter dicitur, quod ante creacionem mundi sensibilis solum erat eternitas simplex, in qua non poterat esse exspectacio longa vel brevis, sicut nec successus, cum talia dicunt composicionem ex partibus, que in sola eternitate simplici locum non habet; et quia mundus sensibilis non potuit creari prius temporaliter, igitur Deus, dator formarum promptissimus sicut celerrimus [potuit], mundum creavit sine exspectacione longa vel brevi.

God did not wait to create the world, for, since there is no succession in eternity there can be no waiting.

Quod si dicatur doctores ponere, quod Deus ab eterno mundum produceret vel ante mille millia annorum, eciam dicitur breviter [quod], secundum regulam beati Anselmi, quod potuit sub condicione illa, scilicet voluit; in hoc enim stat eius omnipotencia, quod si wlt aliquid fieri, tunc facit illud.

CONCLUSIO ULTIMA: Licet Deus non possit producere mundum sensibilem in existencia, nisi ipse creetur, potest tamen ipsum producere in existencia sine eius passiva creacione. Prima pars patet ex superius dictis, secunda pars arguitur, quia Deus prius producit mundum sensibilem in existenciam, quam ipse creetur; igitur pro illo priori Deus producit mundum sine creacione passiva mundi, cum non sit creacio mundi passiva pro illo priori; igitur
F. 196' Deus potest producere mundum sine eius creacione. |

Last Conclusion. God could produce the world without its passive creation.

20. potuit *quod superfluit uncis seclusi.*

24. *Cf.* Anselmi Cantuariensis Proslog., c. XXV *(Migne CLVIII 240): . . . Nam, sicut poterit Deus, quod volet, per seipsum, ita poterunt illi, quod volent, per illum.*

IX.

If there be no formal and real distinction between the perfectional properties of the prime agent, can the intellect conceive a distinction in them without comparison with outward things.

Utrum intellectus, supposito, quod inter proprietates perfeccionales primi agentis non sit formalis et realis distinccio, possit concipere earum distinccionem absque comparacione ad res ad extra, sive generaliter, sive ad effectus.

Definitions: A perfectional property is a mode existing in the prime agent which bears witness to his perfection.

Noto: generaliter loquendo proprietas perfeccionalis primi agentis est modus formaliter inexistens primo agenti necessario vel contingenter, eternaliter vel temporaliter, qui secundum se attestatur super perfeccione primi agentis, et non attestatur super imperfeccione eiusdem. Circa quod patet, quod non valet consequencia: alius modus inest primo agenti, qui potest sibi adesse et abesse; igitur primum agens est mobile secundum naturam suam primam, quia consequens est impossibile, cum primum agens, ut patebit, est infinite perfeccionis et summe, et per consequens non ad perfeccionem aliquam mutabilem; et assumptum est verum, cum talis veritas, scilicet conservare hanc horam, iam sibi propria hora querit, et nec ante neque post iam querebat, ut postea declarabitur.

A formal distinction is that which distinguishes between things differing in their modes although essentially the same.

Noto: distinccio formalis vocatur distinccio, qua aliquid ab aliquo distingwitur secundum modum vel formam, non obstante eciam, quod sit idem naturaliter cum eodem: sic sor differt a sorte sedente, cum prius sit sor, quam sit sor sedens. Minime ergo per illam talem prioritatem sor distat, et per consequens differt a sorte sedente. Distinccio realis vocatur distinccio, qua aliquid ab alio re vel realiter differt.

A real distinction is one that is essential.

Circa que patet, quod non valet consequencia: isti duo modi sunt, et unus non est aliud; igitur differunt realiter; patet instancia, quia singularis conservacio in primo agente istius hominis, cum alio modo conservat

unum, quam reliquum. Alias nullo modo differenter conservaret ista duo, et per consequens sicut et quando et quamdiu, et sic de aliis unum conservaret sic et reliquum, et illi modi non differunt realiter, quia secundum se nullius sunt realitatis eo, quod sumpte † naturam superaddit realitatem primo agenti; alias perstaret, et sic esse formaliter primum perfectibile; igitur non secundum se differunt realiter nec realitate primi agentis, quia in eadem penitus persona singulari primi agentis conveniunt, que non possunt habere realitates plures: igitur supposito eciam, quod essent plures persone in natura primi agentis.

There is but one prime agent who is of infinite goodness and esssential sufficiency, simple and alone.

Suppono unicum simplicissime unum primum agens, et patet, quia ens infinite bonitatis et sufficiencie essencialis est, et tale summe unum et solum unum tale est, igitur tres sunt partes antecedentis. Prima patet, quia, si ponitur tale ens, eo ipso nichil ponitur imperfeccionis, insufficiencie, defectus vel malicie, et per consequens nichil inconvenientis. Igitur per regulam obligisticam possibile est tale esse, et quia impossibile est posse tale esse et nullum tale esse, quia tunc posset produci et non a finite minori, quia illud non posset sibi tantum esse dare, quia non haberet, ut adsciret ipso; igitur est prima pars vera. Secunda pars, quod sit summe unum, patet, quia de quanto est magis bonum vel sufficiens unum vel unicum, de tanto est rigorosius et inclicius et magis bonum; et eque propocionabilior oportet esse, sicut per se patet convertenti; igitur cum primum agens sit infinite bonum, et suf-
F. 197 ficiens erit summe, et per consequens | simplicissime unum, et hoc est secunda pars. Cum igitur de racione sua est esse summe unum, contra racionem suam infiniti boni est esse multiplex, scilicet duplex vel triplex; igitur tercia pars vera.

Correlarie patet, quod primum agens essencialiter et intrinsece agit; et per consequens agit essenciale et intrinsecum actum suum; patet, quod agere secundum suum proprium modum non est minoris perfeccionis, sed tante vel maioris, sicut est sufficere agere, precipue, cum agere secundum se ponit inesse in actu, et per consequens in perfeccione; igitur, cum sufficere agere sit sibi essen-

6. perstaret *in margine suppletum; verbis antecedentibus corruptela subest.* 21. minori] *cod.:* boī. *Haec quoque verba labem traxerunt.* 23. *Cod.:* igitur est igitur prima.

ciale et intrinsecum, concludo, quod sit infinite sufficere essenciale ex supposicione; et non ad pati; igitur eque essenciale intrinsecum est sibi agere sicut sufficere; et per consequens essencialiter et intrinsece agit actum suum essencialem et intrinsecum; eciam contradiccionem implicat aliquid agere ad extra, nisi prius ad intra et per consequens ad intrinsecum agat, cum accio ad extra procedat ab intrinseca substancia rei et producatur; et cum talis sit accidentalis, agitur ab intrinseca substancia rei et per consequens accione intrinseca substancie rei; et quia primum agens agit ad extra, igitur agit ad intra et per consequens ad intrinsecum et essencialem actum suum etc.

The being of the act produced by the prime agent is equally of infinite goodness though agent and act differ in reality.

CONCLUSIO PRIMA: Essenciale intrinsecum actum primi agentis est infinite bonitatis essencialis, realiter differens ab illo, quod agit ipsum, quod sit infinite bonitatis, quia essenciale intrinsecum primo agenti [et nichil]; quod vero secundum se est alicuius bonitatis esse essenciale intrinsecum. Primo utque aliquid finite bonitatis essencialis est intrinsecum essenciale priori, ut ex prius dictis patet; igitur est infinite bonitatis; et quod realiter differat ab illo, quod agit ipsum, quia aliquo modo differt ab illo, quod agit ipsum; alias idem penitus, sed idem omnino ageret se, et sic quodlibet, cum et habeat sufficienciam ad se esse ageret quodlibet se ipsum sine alio, et sic periret ordo causarum apud intrinsecum; est satis notum distingwere agere ab agi, cum contingit uni distincte assentire reliquo non assenciendo distincte. Igitur . . . Sed quod non reali et realiter differat, quia actum, ut sic, est alicuius realitatis et agens suum, ut sic, est alicuius realitatis, et ut sic distingwuntur, igitur realiter essencia, accio essencialis intrinseca primi agentis, ut sic, terminatur ad actum essencialem ut sic distinctum. Et tale, ut sic, non solum habet esse distinctum, sed racionem et non idem, cum non esset ut sic; vero eius racionis et per consequens non ut sic alicuius bonitatis, quod est impossibile ex iam dictis, cum debeat esse essenciale intrinsecum primo ut sic. Igitur et cetera.

CORROLARIUM: Tale essenciale actum est primum agens, quia est infinite bonitatis etc.

17. et nichil *eiciendum censui.* 25—27. *Verba* alio — distingwere *in margine codicis palmae signo adpicto suppleta sunt.* 35. vero] *cod.:* ů *an delendum?* ut *corr. ex* aut.

Corrolarium secundum: Non valet consequencia: illa F. 197' res est primum agens: igitur agit essencialem | actum intrinsecum. Patet instancia de ultimo actu intrinseco, cum non sit procedere in infinitum in actis ad intra ut que in hoc derogatur tali actu, quod non agit ad intra datas etc.

Corrolarium tercium: Supposito, quod inter proprietates etc. non sit realis et formalis distinccio, intellectus posset concipere et non posset concipere earum distinccionem etc. Patet, quia ad impossibile sequitur quodlibet, ut patet faciliter. Igitur etc.

De quanto partes in continuo sunt minores, de tanto maior distinccio, diversitas vel pluralitas, et per consequens minor unitas earundem; sic de quanto bona sunt minora, de tanto minus sunt una, ut dicantur et magis diversa, quia de tanto plus sunt a fonte summo elongata et econtra; et per consequens sic quodammodo plus scissa eciam iuxta modos ad hoc univocos loquendi etc.

Some qualities of the prime agent do not differ really and formally.

Conclusio secunda: Alique sunt proprietates perfeccionales primi agentis comparative, non realiter et formaliter differentes; patet de talibus veritatibus, primum agens conservare istam horam et primum conservare istum locum etc.

Corrolarium: Supposito inter illas datas proprietates non esse distinccionem formalem et realem intellectus non potest concipere earum distinccionem non comparative, quia per se sunt comparaciones etc.

A comparison of external essences is not necessary in order to conceive certain qualities of the prime agent.

Conclusio tercia: Alique sunt proprietates perfeccionales primi agentis ad quas distincte concipiendas non oportet intellectum distinctive facere per comparacionem ad essencias ad extra. Patet de talibus, scilicet esse communicabilem pluribus naturam primi agentis, et agere actum essencialem sibi intrinsecum etc.

Supposing that there are no real and formal differences between the qualities of the prime agent, the intellect cannot distinguish them.

Conclusio quarta: Supposito, quod inter proprietates etc. non sit realis et formalis distinccio, intellectus non potest concipere distinccionem absque comparacione ad essencias sive res ad extra, quia nec intellectus humanus, nec divinus nec angelicus, quia nullus illorum potest concipere quidquam, nisi sint ydee in mente divina, que ponuntur relaciones ad extra, ad res sive ad essen-

4. *Cod.:* cum non sit cum non sit. 14. *Cod.:* eorundem. 40. *Cod.:* ad extra ad res ad extra sive ad essencias.

8, 35. etc.] *scilicet* perfeccionales primi agentis.

cias, cum necesssario tempus, mundus, locus, substancia, vel accidens, homo, sor, animalitas sint producibilia a primo ente etc.

Corrolarium: Questio, ut in forma proponitur, est falsa etc.; patet ex ultima conclusione etc.

X.

Utrum prima substancia omnia possibilia intellegat et diligat infinite.

Whether the prime substance understands and loves infinitely all possible things.

Arguitur, quod non, quia tunc intelligeret et diligeret, quod sor currit et quod sor non currit, quod est impossibile. Patet consequencia, cum tam sor currit, quam F. 198 sor non currit sint possibilia. |

No; for he would understand and know contraries.

Oppositum arguitur: Prima substancia omne intelligibile et omne diligibile secundum infinitam suam intelleccionem et dileccionem intellegit et diligit infinite; igitur questio vera; assumptum patet, quia cum omne intelligibile et omne dilligibile scit esse intelligibile et diligibile, secundum illam scienciam omne tale intelligibile vel facile diligibile intellegit et diligit infinite; igitur . . .

Yes; for this is implied in his infinite intelligence and love.

Noto: prima substancia dicitur uno modo racione excellencie et via descensus. Alio modo racione subieccionis et via ascensus. Primo modo Deus dicitur omnis simpliciter prima substancia, cum sit ens per se existens sic, quod nullam habet penitus causam effectivam materialem, formalem aut finalem, a qua, ex qua, secundum quam vel propter quam sit ens, neque ab aliquo alio potest subiective sustentari, sed omnia alia sustentat et manutenet potentissime, ne fluant in nichilum.

Definitions: Prime substance is used in two senses: *a*) of God, as being selfexistent and the upholder of all that is;

Secundo modo suppositum hominis, lapidis vel ligni dicitur prima substancia, cum a nullo ente in actu sustentetur subiective, et sic sit per se existens, et alia in se compositive, informative vel subiective sustineat; et quia secundum raciones iam allegatas prima substancia secundo modo dicta solum secundum quid est substância prima, respectu substancie prime primo modo dicte; ideo

b) of the substance which underlies all matter, the common subject of man, stone or wood.

9. *Cod.:* et omne intelligibile secundum infinitum suam dileccionem et omne diligibile scit esse.

We use it in the first sense.

ad presens dimissa illa de substancia simpliciter prima volo loqui inferius.

Noto secundo: sicut possibilia ex prima pura passiva potencia precipue habent ibi esse possibile eorum minimum et infimum; alias non essent extrahibilia de illa potencia, sicut nec extraheretur aqua de fonte, que non esset in fonte; sic omnia possibilia, que a prima pura potencia activa presidente possunt produci, habent in illa suum esse possibile summum et maximum sive ad extra producantur sive non; quomodo enim ad illa ad extra fluerent, si non prius haberent ibi esse et non esse existencie, quia secundum illud sunt extra; igitur esse possibile infimum sicut pura potencia prima activa, a qua illud esse possibile non realiter, sed solum secundum racionem differt, est infinita. Sed non sequitur, si primum esse possibile asini secundum rem est prima potencia activa, quod ergo asinus sit prima potencia activa, cum esse illud possibile sit alterius existencie quam esse existencie asini.

I. Conclusion. The prime substance understands all possible things.

Conclusio prima: Substancia prima omnia possibilia intelligit; probatur, quia quocumque possibili dabili prima substancia distinctissime scit illud possibile esse illud possibile; igitur intellegit illud possibile, et sic de aliis. Item tunc Deus intellegeret, quod aliquid possibile posset intellegere, et illud non intellegeret. Et per consequens Deus cogitans apud se: 'Quod possibile possum intellegere et non intellegere?' nesciret illud apud se in prima duracione | sciens tamen, quod aliquid F. 198'
talium potest intelligere et non intellegit; consequens est absurdum, cum tunc Deus haberet aliquam confusam et obscuram noticiam. Igitur conclusio vera.

Corrolarium: Non sequitur: omne possibile Deus intelligit: me tacere per hanc horam est possibile; igitur me tacere per hanc horam Deus intelligit; oporteret autem pro bonitate forme assumi in minore sic: me tacere per hanc horam secundum propriam formam existens est possibile, tunc sequitur. Causa autem, quare prior consequencia non valet, stat in hoc, quia illa minor extremitas, me tacere per hanc horam sine illa minori, me tacere per hanc horam, est possibile. Supponit rem in solo et puro esse possibili. Sed in illa conclusione, me tacere per hanc horam Deus intelligit,

41. *Cod.:* z/ iutcli psli.

supponit rem in sola existencia; et quia solum et purum esse possibile in Deo illius possibilis me tacere per hanc horam est longe alterius racionis, quam esse in existencia propria illius possibilis; propter hoc ergo, quod minor existens ita equivoce supponit rem suam possibilem in minori et conclusione, notorie consequencia non valet.

Sed quia in illa forma: omne possibile Deus intellegit, me tacere per hanc horam existens in propria forma est possibile, igitur me tacere per hanc horam existens in propria forma Deus intellegit, minor extremitas uniformiter supponit rem suam possibilem in minore et in conclusione et non equivoce; et alia correquisita pro forma danda non definiunt; igitur consequencia bona.

CORROLARIUM SECUNDUM: Prima substancia alicuius possibilis habet unicam intelligenciam, alicuius autem duplicem. Patet, quia istius possibilis, me tacere per hanc horam, habet solam intelligenciam simplicis apprehensionis, qua solum apprehendit intellectualiter illud possibile, sed non habet illius intelligenciam assensionis, quia non assentit huic primo modo me tacere per hanc horam; huius autem possibilis me loqui in hac hora habet duplicem intelligenciam, unam simplicis apprehensionis, quam necessario apprehendit vel intellectualiter illud possibile, et habet consequenter aliam secundum obiectum intelligenciam intuicionis et assensionis, quia intuetur hoc et assentit huic, quod ego loquor in hac hora.

CORROLARIUM TERCIUM: Prima substancia omnia possibilia intelligit infinite; patet, quia omne possibile habet esse possibile infinitum in prima potencia activa, ut dictum est, et Deus habet plenissimam intelligenciam secundum virtutem intelligendi infinitam cuiuslibet possibilis: igitur corrolarium verum.

II. Conclusion. The prime substance loves all possible things.

CONCLUSIO SECUNDA: Prima substancia omne possibile diligit. Probatur, quia omne possibile secundum esse possibile prima substancia diligit; igitur omne possibile prima substancia diligit; consequencia patet, cum licet possibile in conclusione non supponat rem possibilem, nisi secundum esse possibile, et assumptum probatur, quia omne possibile secundum esse suppositum possibile

20. intellectualiter] *cod.:* intbav.

Deus diligit. Igitur antecedens verum; et antecedens item patet, cum cuiuslibet possibilis suppositum esse possibile secundum rem sit bonum infinitum etc. | F. 199

CORROLARIUM: Prima substancia omne possibile diligit infinite; patet, quia omne possibile secundum supremum esse possibile diligit infinite eo, quod supremum esse cuiuscumque possibilis secundum rem sit bonum infinitum; igitur prima substancia omne possibile diligit infinite.

CORROLARIUM SECUNDUM: Prima substancia omnia possibilia intelligit et diligit infinite. Patet ex conclusionibus et corrolariis premissis.

III. Conclusion. There is goodness which the prime substance does not love infinitely.

CONCLUSIO TERCIA: Multas bonitates causatas prima substancia non diligit infinite. Probatur, quia unam plus diligit et aliam minus, et quam minus diligit quam reliquam, illam non diligit infinite, et antecedens patet, quia alias substancia prima non plus diligeret hominem virtuosum, quam lapidem insensatum, quod non convenit. Igitur etc.

CORROLARIUM: Non sequitur: prima substancia sua dileccione substanciali infinite diligit lapidem; igitur illa dileccione infinita diligit lapidem; sicut non sequitur: prima substancia dileccione simpliciter necessaria diligit lapidem, illa prima substancia illa dileccione simpliciter necessaria diligit lapidem, cum convenienter diligit eum.

CORROLARIUM SECUNDUM: Quamvis dileccio prime substancie, qua se et omnem bonitatem creatam diligit, in se absolute sit unica, invariabilis et infinita, ipsa tamen respective obiectum dispariter bona, maior et minor est, et dicitur. Prima pars patet, cum prima substancia in se absolute sit omnis bonitatis infinite invariabiliter; et secunda pars patet, cum vere dicatur, quod prima substancia unum bonum causatam plus diligit et aliud minus diligit, quod non potest contingere, nisi ipsa dileccio prime substancie nequaquam in se habet, sed solum secundum respectus et secundum obiecta disparia maior et minor dicatur. Unde, sicut angulus mathematicus in se absolute est indivisibilis, et tamen respective, respectu basis, et unus maior et alius minor a mathematicis denumeratur, sic dileccio prime substancie in se est invariabiliter infinita nec est aliquo modo mutabilis, et tamen

21. *Cod.:* infinita (te superscript). 41. *Cod.:* 2m ôfoß ꝯvß.

secundum respectus et varia obiecta maior et minor dicitur in hoc, quod substancia prima dicitur magis diligere unum bonum effectum et alium minus etc.

Corrolarium ultimum: Non sequitur: omne possibile prima substancia diligit infinite; me loqui de actu existens est possibile; igitur me loqui de actu existens prima substancia diligit infinite. Unde, quia ad debitam conclusionem extremorum pervenitur syllogismo; oportet medium non secundum diversas raciones, sed secundum eandem respicere unum extremorum per motum forme, et aliud per motum materie, et oportet eciam, quod nullus terminorum syllogismi rem suam equivoce secundum dispares raciones essenciales supponat. Propter quod F. 199' sic debet linea syllogisari quo ad formam: omne possibile prima substancia diligit infinite; sed me loqui | propria racione existencie formaliter est possibile; igitur me loqui prima substancia diligit infinite. Et tunc memor esset impossibilis, sicut est impossibile, quod propria racio existencie mee locucionis sit indistincta a quacumque impossibilitate eiusdem locucionis sive illa possibilitas sit simpliciter necessaria, sive necessaria secundum naturam.

8. *Cod.:* per me^{nt}. 14. linea syllogisari] *cod.*: li$\widehat{n}$ sy^{ri}.

XI.

Whether the substantial form of a living creature is indivisible as to mass.

Utrum omnis forma animati substantialis sit indivisibilis quo ad molem.

Noto primo, quod forma secundum se est res, secundum quam aliquid est formaliter quid vel aliquale. Ex illa diffinicione corrolarie sequitur, quod duplex est forma, scilicet forma substancialis et accidentalis.

Pro intellectu igitur questionis noto, quod forma substancialis producta est forma intrinseca substancie producte, qua est formaliter id, quod est. Talis autem forma substancialis producta est duplex vel pure per se stans sine alio producto subiectante, et tales forme a philosophis dicuntur intelligencie.

Alia autem forma substancialis producta est forma essencialis nature corporee, qua formaliter est id, quod est; quod trahitur ex 7° Methaphisice, dicente Aristotele, forma est causa essendi in rebus, id est forma dat esse rei. Si est accidentalis, dat esse quale, si substancialis, dat esse essenciale.

Every body has a substancial form.

Ex quo corrolarie sequitur, quod omne corporeum habet formam substancialem eo, quod quodlibet tale est hoc aliquid, ut homo habet formaliter formam substancialem, qua est hoc, quod est, et hoc est humanitas. Similiter aqua habet formam, qua est hoc aliquid, et talis est aqueitas.

Various kinds of divisibility.

Noto, ex quo divisibilitas et indivisibilitas sunt opposita ad invicem, quot modis dicuntur divisibilis, tot et indivisibilis, secundum regulam Philosophi, quot modis dicitur

13. *Cf.* Arist. Metaph. VI (In antiquis edd. VII) 7, 5 *(Ed. Par. II 544, 27 ss.): Εἶδος δὲ λέγω τὸ τί ἦν εἶναι ἑκάστου καὶ τὴν πρώτην οὐσίαν.* 25. *Cf.* Arist. Metaph. IV 16, 4 *(Ed. Par. II 522, 48): Ἐπεὶ δὲ τὸ ἓν καὶ τὸ ὂν πολλαχῶς λέγεται, ἀκολουθεῖν ἀνάγκη καὶ τἆλλα, ὅσα κατὰ ταῦτα λέγεται, ὥστε καὶ τὸ ταὐτὸν καὶ τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἐναντίον, ὥστ' εἶναι ἕτερον καθ' ἑκάστην κατηγορίαν.*

unum oppositorum, tot et reliquum. Divisibilitas autem seu divisio, quod idem est, secundum Boecium in libro divisionum, alia est, qua terminus dividitur in sua significata, alia, qua totum integrale dividitur in suas partes integrales, et tercia, qua totum dividitur in suas partes subiectivas. Ab opposito, tot modis dicitur indivisibilis, et primo modo ly sor est indivisibilis terminus, quia non habet plura significata, sumptus veritate. Secundo modo Deus est indivisibilis, cum non habeat partes integrantes. Tercio modo illa res sor est indivisibilis, cum non habeat partes subiectivas, cum sit infinitum singulare subiecto. Istis positis est dare quartam indivisibilitatem nature in duas alias distinctas.

I. Conclusion. We must posit a produced substantial form.

CONCLUSIO PRIMA: Quo ad suppositum questionis est dare formam substancialem productam; probatur: est dare formatum productum; igitur est dare formam productam, qua productum formaliter denominatur productum; consequencia patet eo, quod contradiccionem implicat esse formatum productum sine forma producta eo, quod formatum est posterius forma sicut compo-
F. 200 situm | forma componente, et sic denominatum denominante. Sed antecedens valet, quod est dare productum. Arguitur sic: est dare hominem, ignem etc, igitur est dare productum; consequencia est nota de se, cum arguatur ab interiori per se superius sine impedimento; sed antecedens est notum eo, quod si homo negat esse hominem, negat se esse, cum sit sine obligacione. Igitur ponit duo invicem opposita, quod implicat: igitur antecedens verum.

CORROLARIUM: Prima forma substancialis producta est. Patet, quod est forma substancialis producta; igitur est prima forma substancialis producta. Nam si non, abibit in infinitum in formis substancialibus, et sic non erit metrum et mensura, quod est primum omnium in genere formarum, quod est contra Aristotelem 10° Methaphisice.

2. *Cf.* An. Manl. Severini Boetii Lib. de Divisione *init.* *(Migne LXIV 877 B): Divisio namque multis modis dicitur. Est enim divisio generis in species. Est rursus divisio, cum totum in proprias dividitur partes. Est alia, cum vox multa significans in significationes proprias recipit sectionem.* 7. ly] *cf. p. 297, 14, 16.* 35. *Cf.* Arist. Metaph. XI (*in edd. antiquis* X) 1, 7 *(Ed. Par. II 574, 29 ss.): Μάλιστα δὲ τὸ μέτρον εἶναι πρῶτον ἑκάστου γένους καὶ κυριώτατα τοῦ ποσοῦ· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἐλήλυθεν.*

II. Conclusion. All substantial form existing by itself without any other subject is indivisible.

CONCLUSIO SEDUNDA: Omnis forma substancialis producta per se stans sine alio producto subiectante est indivisibilis; probatur: omnis talis est indivisibilis in partes integrales, cum eas non habeat, nec in duas naturas, cum non componitur ex duabus naturis, nec ut signum in significata, nec reperitur alia indivisibilitas quo ad singulares formas; igitur conclusio vera. Consequencia patet ex notabili secundo. Ex quo sequitur, quod Avincebron et auctor fontis vite et sanctus Thomas equivocant de composicione talium formarum, illi dicentes esse compositas ex materia spirituali et forma, iste dicens componi ex actu et potencia. Nam verum est omnem rem productam habere posse, ex quo producitur in existencia, quod posse cum sit veritas eterna in illius producti venit composicionem, et per consequens nulla talis forma dicitur componi ex duabus naturis.

CORROLARIUM: Omnis intelligencia est simplex forma.

CORROLARIUM SECUNDUM: Non sequitur: intelligencia habet potenciam ad existere, igitur est divisibilis.

III. The substantial form of a living creature is indivisible as to mass.

CONCLUSIO TERCIA: Omnis forma substancialis animati producta est indivisibilis quo ad molem. Hec conclusio patet primo per Gilbertum, auctorem sex principiorum, dicentem in diffinicione forme: Forma est composicioni contingens, simplici et invariabili essencia

24. *Cod.:* composicionem continens.

9. *Cf.* Sancti Thomae Aquinatis De Substantiis separatis seu De Angelorum Natura [Op. XIV], cap. V *(Ed. Parm. XVI 187): . . . Primo namque Avicebron in libro Fontis vitae, alterius conditionis substantias separatas posuit esse. Aestimavit enim omnes substantias sub Deo constitutas ex materia et forma compositas esse . . .* Cap. V *(p. 188): Comparatur enim materia ad formam, sicut potentia ad actum. Manifestum est autem, quod potentia est minus ens, quam actus . . . etqusqu. — Accuratius in hanc rem qui inquirere volet, adeat quae de Thoma Aquinate, sedulo libri 'Fons vitae' inscripti investigatore scite disputavit J. Guttmann „Die Philosophie des Salomon Ibn Gabirol", Gotingae 1889, p. 59 f.* 21. *Cf.* Gilberti Porretani Sex Principiorum lib., cap. I *(Ed. Arist. opp. Ven. I 31') cuius exordium verbotenus expressit Wiclif. Minus in rem cadunt verba* Averrois in Aristot. Metaph. VI comm. 2 *(Ed. Ven. VIII 69): Naturalis enim habet consyderare de aliqua forma, scilicet illa, quae impossibilis est absque materia. Et intendebat, quod naturalis habet consyderare in utroque, scilicet de forma, quae est in materia, et de materia propter consyderationem de composito; sed consyderatio eius de formis naturalibus est prima intentione et de materia propter formam.*

consistens et per Commentatorem, VI° Phisicorum dicentem, forma rei est indivisibilis racione. Arguitur sic, et primo de forma substanciali, que est humanitas, arguitur sic, quandocumque forma inseparabilis inest alicui forme ipsam denominanti; sed humanitas est forma inseparabiliter inexistens cuilibet supposito speciei humane; ergo quodlibet huiusmodi suppositum denominat. Si ergo humanitas est forma divisibilis, dividatur, ne sequatur inconsequens, quo posito arguitur sic: hec humanitas est divisa; ergo in duo; vel ergo utrumque istorum est humanitas, vel non, si utrumque illorum est humanitas, tunc utrumque erit homo. Consequencia patet ex priori assumpto, videlicet, quandocumque forma inseparabilis inest forme alicui, ipsam denominat, et sic due parciales humanitates divise secundum molem duas partes distinctas denominabunt, et cum quelibet humanitas dat esse, habet aliud; sequitur, quod talia essent duo, aliquid essencialiter realiter ad invicem distincta, et per consequens in eodem homine erunt duo homines totales secundum existenciam in esse formali, quod est inconsequens etc. | F. 200'

CORROLARIUM: Quamvis forma animati substancialis est indivisibilis quo ad molem, est tamen divisibilis in partes subiectivas, primo in formam substancialem infimam entis, secundo substancialem mixti inanimati, tercio substancialem mixti vegetabilis, quarto substancialem formam bruti, quinto formam substancialem hominis, que est forma perfectissima rei corporee.

CORROLARIUM SECUNDUM: Divisibile est indivisibile, non tamen divisibilitas est indivisibilitas; patet, quia forma substancialis producta est indivisibile in partes subiectivas, et non dividitur secundum molem, igitur est indivisibile secundum molem.

CORROLARIUM TERCIUM: Omnis anima est indivisibilis secundum molem; patet, quia omnis forma substancialis producta est indivisibilis quo ad molem, et omnis quelibet anima fit forma substancialis producta; sequitur corrolarium. Tercio sequitur, quod manente eodem animali manet eadem forma substancialis, a qua huiusmodi animal capit suam quiditatem; quare sequitur: manente eodem serpente, abscisa aliqua parte eius manet eadem

19. *Cod.:* duo singulares totales. 31. *Cod.:* indivisibile quo ad molem et omni quelibet in partes (*sic*).

forma substancialis serpentis, que prius fuit. Quarto sequitur, quod omnis anima humana est indivisibilis quo ad molem, et tamen est divisibile, quia sor, cum idem sit et anima sortis, sicut idem est sor et hominis sortis.

CORROLARIUM ULTIMUM: Questio, ut proponitur, est vera; probatur, quod omnis forma substancialis animati producta est indivisibilis quo ad molem.

1. *Cf.* August. De Quantitate Animae XXXI, 62 *(Migne XXXII 1070) et* Wiclif De Compositione hominis, cap. V *(p. 78 ed. nostrae).* 4, 5. *locus corruptus.*

XII.

Utrum cometa sit de natura celi vel elementari.

Is a comet of heavenly or elementary nature?

Arguitur primo, quod omnis sit de natura celi, quia omnis stella est de natura celi; sed omnis cometa est stella. Igitur . . .

Heavenly; for a star is heavenly and a comet is a star.

Maior probatur, quia omnis stella est densior pars sui orbis, ut dicit Commentator 2° Celi; sed minor patet, quia omnis cometa est stella, cometa igitur est stella. Consequencia patet ab inferiori ad superius; sed antecedens patet, quia cometa dicitur, quod stella comata. In oppositum est Philosophus 1° Met., tractatu 2° ca 4°.

Primo noto, quod cometa dicitur existens apparens stella, habens comam, caudam vel barbam vere vel apparenter, et secundum hoc tres partes ponuntur comete, scilicet comatus, caudatus et barbatus.

Secundo noto quamvis ly 'natura' dicitur multipliciter, ut patet quinto Methaphisice, tamen in proposito volo ego uti pro essencia. Tercio noto, quod ly 'est' volo uti in proposito secundum supposicionem naturalem vel propria opposicione est vel erit vel fuit vel potest esse.

I. Conclusion. A comet may be of elementary nature.

CONCLUSIO PRIMA: Aliquis cometa est de natura elementari; patet conclusio per Philosophum primo Met.

5. *Cf.* Averrois in Arist. De Coelo II comm. 15: *Et non sequitur ex hac positione, quod in orbe sit pars nobilior alia, ut sit compositus ex virtutibus diversis. Stellae enim sunt partes nobiliores coeli.* 9. *Cf.* Arist. Meteorolog. I, VII 4 *(Ed. Par. III 560, 40 ss.): Τοιοῦτον ὁ κομήτης ἐστὶν ἀστὴρ, ὥσπερ διαδρομὴ ἀστέρος, ἔχων ἐν αὑτῷ πέρας καὶ ἀρχὴν.* 14, 16. ly *verbum (word) significat.* 15. *Cf.* Arist. Metaph. IV *(In antiquis edd. V)* II 1 *(Ed. Par. II 517, 8 ss.).* 20. *Cf* Aristot. *locum ex* Meteorol. *supra citatum atque* Averrois *in eundem* comment. *Cf.* Algazelis Logica et Philosophica *(Ed. Venetiis 1506)* Philosoph. lib. II, cap. De vento, fulgure et stellis cadentibus: *Sed*

in loco prius allegato, et per Commentatorem, conclusionem suam in commento; patet eciam per Algacelem in philosophia sua dicentem, si fumus fuerit spissus, ignitur, et si non est talis, qui cito convertatur, remanebit sic aliquamdiu, ut videbitur stella caudata; eciam per Ptolemeum dicentem, quod iudicium tercium est a secundis stellis, super quo dicunt tres conclusions comentatores sui Haly, Abraham et Ungaforus. | F. 201

si fuerit fumus spissus, ignietur quidem; sed quia non est talis' qui cito convertatur, remanebit sic aliquamdiu et videbitur stella caudata; que quandoque revolvitur cum celo eo quod partes ignis continue sunt cum partibus concavitatis celi: et ideo resolvitur propter consortium eius 8. *Significatur hoc loco scriptor arabicus* 'Abû-l-Hasan, 'Alî ibn 'Abû-r-Rijâl aš Šaibânî, *seu quo nomine circumfertur* Haly Aben Ragel, *interpres libri* Ptolemei "Centum verbum" *inscripti, in cuius opusculi editione, quae prodiit una cum* Opere quadripartito, *Venetiis 1484, ad textum Claudianum verb. IV: 'Anima quae ex natura dat iudicia, iudicabit super secundis stellarum; eritque eius iudicium melius, quam illius, qui iudicabit super primas stellas' adnotata inveniuntur haec: 'Iam docuit te, quomodo hoc anima habet ex natura: nunc dico tibi, quia secunde stellarum ex opere sunt; quod ipse faciunt sub circulo lunari, ut sintillationes vel iacula et stelle cum caudis et circulis, que apparent quandoque circa solem . . . . Sed significacio earum non tantum valet quantum significatio stellarum: et cum anima, que habet hoc ex natura, scilicet iudicare per secundas stellas, melius iudicabit per eas, quam alius per stellas primas' De* Abrahami *in* Ptolemeum *commentis cum nihil adhuc, quoad sciam, notum sit, coicere licet eundem esse illum atque* Abrahamum Avesneszre *vel* Aezera, *Iudaeum, scriptorem libelli* "in magisterio iudiciorum astrorum, quem compilavit Abraham ex dictis sapientium et floribus antiquorum" . . . *qui manu scriptus legitur una cum* Ptolomei Quadripartito et in idem commento Haly *in codice Bibliothecae Lemovicensi numero 9 (28) insignito. Cf. Catalogue géneral des manuscrits des Bibliothèques des Departements etc. Nouvelle série IX 455.* Ungaforum, *inerpretem Ptolemaei, indagare non contigit.*

XIII.

Utrum perfeccio cognicionis cause secunde plus a medio cognoscendi, quam a potencia cognoscendi sit accipienda.

Is the perfection of knowledge of a second cause due more to the means of knowing or the power of knowing?

Two senses in which the question may be taken.

Noto: licet titulus questionis secundum suam formam duos sensus habeat, unum, utrum perfeccio cognicionis de causa secunda existens plus a medio cognoscendi, quam a potencia cognoscendi sit accipienda, alium, utrum perfeccio cognicionis in causa secunda per motum forme existentis plus a medio cognoscendi, quam a potencia cognoscendi sit accipienda, et quia iuxta argumenta magistri tytulus ad sensum secundum est limitatus, ideo de illo sensu primo pretermisso aliquid dicam.

Perfection may be *a*) of doing perfectly, *b*) of being done perfectly,

Et noto tunc secundo, quod perfeccio quandoque dicit modum, secundum quem aliquid valde et ad plenum facit factum suum, quandoque dicit modum, secundum quem aliquid valde vel ad plenum fit vel efficitur in genere suo; et quo ad primum, hoc nomen perfeccio est nomen verbale huius verbi perficio; quod ad secundum, est nomen verbale huius verbi perficior.

c) of completeness.

Tercio modo dicit modum, secundum quem res habet esse plenum simpliciter, vel in suo genere, et sic perfeccio et plenitudo rei; idem dicunt absque respectus facientis vel facti, et sic hoc nomen perfeccio communiter pro plenitudine vel totalitate rei solet accipi.

Other distinctions.

Et ulterius perfeccio rei alia analoga vel equivoca, alia univoca, alia denominativa. Item quedam extra genus, alia

8, 9. iuxta argumenta magistri] *Magistrum hoc loco a Wiclifio commemoratum fortasse eundem esse atque "venerabilem magistrum", qui in Wiclifii Logicis et in Replicatione de Universalibus saepius occurrit H. Dziewicki, vir doctissimus, benigne me edocuit.*

in genere. Extra genus quedam simpliciter; alia est perfeccio non simpliciter. Item in genere alia secundum genus, alia secundum speciem, alia secundum individuum. Item quedam est quiditativa ex partibus quiditativis, quedam quantitativa ex partibus quantitativis, quedam qualitativa ex partibus qualitativis, et quedam perfeccio latitudinalis vel gradualis, que consistit in quadam summitate vel plenitudine gradus alicuius latitudinis intrinsece. Et quia habere existenciam est sicut plenitudo quedam, carere autem existencia vel deficere ab illa est sicut quedam vacuitas, quanto igitur res pre alia est in maiori habitu existencie et per consequens amplius a se carenciam vel defectum existencie excludens, tanto est perfeccior, et ex consequenti, quanto res pre alia est in maiori habitu existencie quiditativa, quanta vel qualitativa vel graduali, tanto est perfeccior quo ad hoc; et sic de singulis modis supra recitatis.

To know is to apprehend an object truly.

Ulterius noto, quod cognicio est apprehensio obiecti secundum quod verum est. Et quamvis duplex ponitur noticia, apprehensiva et assensiva, omnis tamen noticia assensiva est apprehensio obiecti, secundum quod verum est ipsum. Unde in mente hominis virtus memorativa vel cognitiva per cognicionem querit et cogitat rem in obiectum, ut verum est, quia, quod verum non est, nichil est, et per virtutem intellectivam apprehendit obiectum secundum quod verum est, et per virtutem volitivam possidet ipsum, secundum quod bonum est, et sic primo cogitat rem in obiectum ut unum; et secundo illud obiectum apprehendit ut verum, et tercio ipsum possidet, ut bonum est. Satis est mente habere circa rem unam veram et bonam.

Different kinds of knowledge.

Cognicio autem secundum quosdam ponitur triplex; naturalis, intellectualis et animalis. De animali et intellectuali aliquid dicam, dimissa naturali, scilicet, que talis est. Est autem cognicio animalis apprehensio obiecti secundum quod verum est per virtutem corporalem organicam inceptivam specierum rei sensibilis sive materie. Cognicio intellectualis est apprehensio obiecti secundum quod verum est, et hoc per virtutem substancialem incorpoream. | F. 201'

Ulterius noto, quod causa secunda est, que habet causam ante se essencialiter sibi condistinctam.

30. *an* mentem? 42. *Cod.:* c͡am z^{am} a͡li.

Ulterius noto, quod medium cognoscendi quoddam potest esse per se, ut species sensibilis et intelligibilis vel habitus vel veritas per se manifestativa connaturaliter alterius veritatis, vel passiones per se aliquorum subiectorum. Medium cognoscendi per accidens, sicut passiones per accidens subiectorum: voces, scripture, signa humana, et si que sunt similia. Proprie tamen medium cognoscendi est intellectuale vel intencionale spacium, per quod cognoscens et sua cognicio vadunt intellectualiter ad obiectum cognitum. Et sic secundum Philosophum 3° Ethicorum tria sunt in anima; potencie, passiones et habitus. Potencie sunt principia cognoscendi, passiones quedam, que alio modo vocantur sensus vel intenciones sensibiles vel intelligibiles, et habitus sunt proprie media, per que vadit cognicio. Et cum quedam sit cognicio appropriate apprehensiva, quedam appropriate assensiva, passiones sive sensus aut intenciones cognoscendi sunt appropriate medium cognicionis, que dicitur appropriate apprehensiva. Habitus autem est medium appropriate cognicionis assensive, vel passio sive sensus est appropriatum medium cognicionis incomplexe distantis sive improporcionalis habitus aut cognicionis proporcionalis, sive distantis complexe.

Means of knowing.

Ulterius noto: potencia cognoscendi in causa secunda est duplex: substancialis, que est anima sensitiva, quo ad cognicionem sensitivam, vel mens quo ad cognicionem intellectualem. Alia est potencia naturalis accidentalis cognoscendi, cum unus sit magis potens naturaliter cognoscere sensitive vel intellective, et alius minus. Talis autem diversitas gradualis in posse naturali non potest cadere in potencia substanciali virorum eiusdem speciei; igitur cadit in potencia naturali accidentali inseparabili; et potencia substancialis est proprie principium principians ipsam cognicionem, sed potencia accidentalis est proprie inicium, in quo iniciatur ipsa cognicio transiens per passionem vel habitum in obiectum cognitum.

Twofold power of knowledge concerning second causes; substantial and accidental.

Item potencia cognoscendi in causa secunda quedam est communis et absoluta, et quedam respectiva et propria racio cognicionis; et quotquot sunt dabiles cogniciones

39. *Cod.:* d$\overset{a}{e}$biles.

10. *Cf.* Aristot. Eth. Nicom. II 5 (4), 1 *(Ed. Par. II 18, 17 ss):* *Ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα τρία ἐστί, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις κτλ.*

naturales in causa secunda cognoscere, tot potencie proprie et respective.

Ulterius noto: perfeccio cognicionis uno modo et proprie intelligitur esse accipienda realiter per medium dati vel causati a medio vel potencia cognoscendi. Alio modo intelligitur esse accipienda intellectualiter per medium estimati et pensati secundum medium cognoscendi vel secundum ipsam potenciam cognoscendi.

I. Conclusion. Perfection of knowledge chiefly due to the power of knowing.

CONCLUSIO PRIMA: Omnis perfeccio cognicionis in causa secunda potissime a potencia cognoscendi est accipienda. Probatur, quia omnis talis potissime a simpliciter prima potencia cognoscendi, que Deus est, est accipienda, sicut a fonte primo et infinito. Igitur . . .

CORROLARIUM PRIMUM: Omnis perfeccio cognicionis in causa secunda potissime a potencia cognoscendi est mensuranda intellectualiter; patet, quod illa prima potencia est simpliciter prima et certissima mensura intellectualis cuiuslibet talis perfeccionis. Igitur . . . F. 202

CORROLARIUM SECUNDUM: Nulla perfeccio cognicionis in causa secunda plus a medio cognoscendi quam a potencia cognoscendi est accipienda, quia tunc aliqua talis plus a medio quam a Deo esset accipienda, quod est inconsequens etc. |

II. Conclusion.

CONCLUSIO SECUNDA: Aliqua est perfeccio cognicionis in causa secunda, que non est accipienda per medium dati et causati a potencia cognoscendi eiusdem cause secunde. Probatur, quia felicitas speculativa intelligenciarum, quas Deus movet, ut animatum desiderativum 2° Methaphisice, illa felicitas, que secundum theologos est clara visio Dei et sue pulcritudinis simpliciter infinite non est causaliter accipienda ab aliqua potencia eiusdem intrinsece, cum sit per se finis ultimus et formalis illius intelligencie omnem eius naturalem essencialem potenciam plus transiens, quam distent celi a terra. Igitur conclusio vera.

CORROLARIUM PRIMUM: Aliqua est perfeccio cognicionis in causa secunda, que nec principiatur a potencia essen-

6, 7. *Cod.:* itlliciia^r intu^r p me^m.

29. *Cf.* Arist. Met. XI 7, 2 *(Ed. Par. II 605, 5 ss.), qui locus legitur supra, p. 119, 37 ss. et* Arist. Metaph. VIII 8, 9 *(Ed. Par. II 571, 2 ss.): . . . καὶ ὅλως ἡ κίνησις ἐν τῷ κινουμένῳ· ὅσων δὲ μὴ ἔστιν ἄλλο τι ἔργον παρὰ τὴν ἐνέργειαν, ἐν αὐτοῖς ὑπάρχει ἡ ἐνέργεια, οἷον ἡ ὅρασις ἐν τῷ ὁρῶντι καὶ ἡ θεωρία ἐν τῷ θεωροῦντι καὶ ἡ ζωὴ ἐν τῇ ψυχῇ, διὸ καὶ ἡ εὐδαιμονία· ζωὴ γάρ ποιά τις ἐστιν.*

ciali naturali, nec iniciatur a potencia essenciali naturali eiusdem cause secunde. Patet de beatitudine formali intelligenciarum supradictarum, que est visio pulcritudinis divine, que visio plus habet claritatis, gaudii, delectacionis, securitatis, perpetuitatis, quam totus mundus posset estimare.

Corrolarium secundum: Non sequitur: ista cognicio est formaliter in hac causa secunda; igitur ista secunda causa subiective causat eandem. Patet ut supra.

Corrolarium tercium: Aliqua est perfeccio cognicionis in causa secunda, in qua tamen causa nec est principium, nec est inicium naturale nec medium naturale ad eandem cognicionem. Patet de amabili visione intelligenciarum supra dicta.

III. Conclusion.

Conclusio tercia: Aliqua perfeccio cognicionis in causa secunda a causa naturali eiusdem cause plus quam a medio cognoscendi in existenti illi esse est accipienda per modum causati vel dati. Probatur, quia perfeccio cognicionis naturalis in causa secunda, quam perfeccionem principiat, et potencia naturalis et habitus vel species seu passio eiusdem cause illa plus a potencia, quam ab illo habitu vel ab illa specie in tali vel sensibili est accipienda per modum dati, cum potencia essencialis naturalis sit sicut principium primum substanciale intrinsecum, et habitus vel passio sicut secundarium et accidentale respectu illius perfeccionis. Igitur etc.

Corrolarium primum ad illam questionem: Perfeccio talis cognicionis a potencia tali plus quam a medio tali iam dicto est capienda intencionaliter per medium estimati et causati. Patet, quia, quo plus sunt principia essendi realiter, plus principia intrinseca naturaliter pensandi et estimandi.

Corrolarium: Non sequitur: proporcionaliter, ut amplior vel melior est potencia cognoscendi, propria et respectiva perfeccio cognicionis est ea maior vel minor, et sic non est de potencia naturali cognoscendi absoluta. Igitur perfeccio cognicionis plus est accipienda per medium estimati a potencia propria respectiva, quam a potencia essenciali absoluta. Patet ex corrolario precedenti; et consimiliter est iudicandum de habitu vel de specie cognoscendi respectu potencie naturalis essencialis, sicut iam dictum est in corrolario de potencia propria respectiva respectu potencie essencialis absolute. Unde, quamvis ad perfeccionem cognicionis potencia

propria respectiva cognoscendi, vel species vel habitus cognoscendi habeant se ut mensura vel magis accidens ad univocam, potencia autem essencialis cognoscendi habeat se ad perfeccionem illam, ut mensura analoga vel magis distans a mensura univoca, idonius tamen potencia insensibilis cognoscendi est mensura racionabilior et verior simpliciter et quo ad naturam respectu illius perfeccionis, quam potencia respectiva vel habitus vel species, licet illa causa secundum quod putas quo ad nos omnes mensure cerciores et nociores quam potencia essencialis cognoscendi, sicut Deus est simpliciter potentissima creatura et summe vera mensura effectuum, licet sit corporum mensura maxime analoga, summe mensura univoca talium effectuum distans. | F. 202'

IV. Conclusion. CONCLUSIO QUARTA: Vocando veritatem talem, per quam alia connaturaliter dicitur per se medium cognoscendi, tunc ab aliquo tali medio plus est accipienda perfeccio cognicionis, quam a potencia ipsius cause secunde cognoscentis ab aliquo minus. Probatur, quia primum motorem esse obiective plus causat et facit perfeccionem cognicionis de illa veritate. Primus motus est cum causa secunda cognoscente, quam potencia quecumque illius cause secunde esset et faciat illam perfeccionem ad aliquid medium causale dabile; minus causat et facit perfeccionem cognicionis de suo causato, quam potencia nobilis cognoscendi in causa secunda. Igitur conclusio vera.

Last conclusion. CONCLUSIO ULTIMA: Perfeccio cognicionis non est plus accipienda a medio per accidens cognoscendi, quam a potencia cognoscendi; patet, quia potencia cognoscendi respectu talis perfeccionis est causa per se, medium autem vel non est causa illius perfeccionis vel tantum per accidens, scilicet per se effective causans plus causat et principiat, quam per accidens tantum. Igitur conclusio vera.

Iste due conclusiones videntur repugnare, quia ista dicit, quod potencia est causa per se, et medium causa per accidens; existente ergo quocumque medio, sive taliter sive non, tunc pocius erit a potencia accipienda eo, quod a per se causa plus est accipienda, quam a per accidens causa. Igitur . . .

9, 10. *Cod.:* q͡o aduos (*sic*).

Utrum illud medium causale causat per se vel per accidens, scilicet per accidens est potencia, que plus causat, cum sit per se causa. Species dicitur uno modo ydolum vel idea existens in potencia, secundum quam res est cognoscibilis; et per potenciam intelligo potenciam anime sensitivam vel intellectivam. Secundo modo species est disposicio quantitativa existens potencia, per quam disponitur anima et vadit in actum cognoscendi distincte rem. Species senciendi est ydolum existens in potencia, representans rem sensibilem sicut est, vel sic est disposicio qualitativa existens in potencia, per quam potencia sensitiva disponitur et vadit in actum cognoscendi distincte rem. What species is.

Ens intelligendi est ydolum representans rem in intellectibus, sicut est, vel sic species intelligibilis est similitudo rei, secundum quam res simpliciter cognoscitur, sicut et vera species est in intellectu non subiective, sed intencionaliter, sicut odor in medio est intencionaliter; lapis non est in anima, sed species lapidis, id est similitudo naturalis lapidis.

Species habent generaliter noticiam rei sensibilis cognoscibilis, quia quelibet illarum est formale medium cognoscendi rem; patet, quia species est proximum principium sic cognoscendi, cum sit disposicio qualitativa manifestans rem. Item omnis actus de genere accionis procedit mediate a disposicione qualitativa tamquam medium ad illum actum exercendum; sed quia cognoscere rem intellectualiter vel sensualiter est actus de genere accionis, igitur procedit immediate a disposicione qualitativa, per quam substancia exercet talem cognicionem; et cum talis disposicio sit species, sequitur, quod species etc.

QUAESTIONUM CONSPECTUS.

I. General Index.

(Printed in the orthography of the text.)

II. Index of Bible-Quotations.

III. Index of other quotations.

IV. Index of names.

Corrigenda.

Page 14, line 18: cathenam read cathegoriam.
„ 51, line 20 Note: Aug. read Arist.
„ 82, last line of the note: nostra read nostrae.
„ 83, note, line 28: somne read somno.
„ 89, note, second line: michi read mihi.
„ 98, line 39: ponentes, l. ponentes (without Comma).
„ 110, omit the last line of the note.
„ 116, note to line 11, Sinderesis, add.: *Sensum huius vocabuli interpretatus est Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie. II, p. 224.*
„ 122, note to line 2: Coela read Caelo.
„ 135, 4th line of the note: Diabolo read Diaboli.
„ 149, last line: 99 read 23.
„ 150, line 1: genus read genus.
„ 165, note to line 14: Cor. read I Cor.
„ 174, note to line 33: Tim. red I Tim.
„ 197, line 8: presente read presenti.